

KATARINA MARINČIČ

Prikrita harmonija

Založba Mladinska knjiga

KATARINA MARINČIČ

Prikrita harmonija

Založba Mladinska knjiga

*My heart leaps up when I behold
A rainbow in the sky:
So was it when my life began;
So be it when I shall grow old,
Or let me die!*

*The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.*

(W. Wordsworth)

Ta knjiga je za Bredo in Andreja.

I.

Čeprav ji je bilo usojeno roditi punčko, punčka pa menda iznakazi bolj kot moški potomec, je Fani Naglič med nosečnostjo obdržala svoj suhotni, prišiljeni obraz, svojo gladko kožo, ki je spreminjala barvo samo na koncu nosu, ter svoje lesketave, večno nasmehljane ustnice, ki so spominjale na umetno sadje. Kdor trdi, da mora dekle s takim obrazom ostati gospodična, tvega, da ga bo življenje postavilo na laž: med potezami starikave šolarke, pod dolgočasnimi lasmi lešnikove barve se vendarle lahko ugnezdi gotovost zakonske žene. Fani je bila ena tistih nevest, ki se tisočem ženinov zdijo docela nezanimive, dvema ali trem izmed tisočev pa zelo zanimive. Imela je srečo, da ji je primeren človek ob primernem času stopil na pot, pa še značaja je bila posrečenega in je znala to darilo usode – kot sploh vsa darila – sprejeti z ustrezno mero ravnodušja. Ne strastne hvaležnosti, blago, zaspano veselost je soprog uzrl v njenih očeh: kadar je hotel, ob sleherni uri dneva in noči. Zaradi tega jo je pravzaprav ljubil: enkrat bolj zaradi zaspanosti, drugič bolj zaradi veselosti.

Bila je torej prijetna ženska, še prav posebno prijetna tistega sončnega aprilskega dopoldneva, ko se je v rdečem žametu, oprta na moževo roko sprehajala po Dunaju. Mnogo stvari je imela v mislih in se s soprogom ni utegnila ukvarjati; bil je res samo

roka, samo senca – a ne v zloveščem pomenu besede. Fanin obraz in njeno telo nista izžarevala ne zanosa, ne pričakovanja, ne strahu, temveč zanjo značilni svetli fatalizem, lenobni pogum, zaradi katerega so ljudje zmerom brez pomislekov zavračali njene prošnje. Priznati je treba, da je tudi Dunaj tistega dne spodbujal k lahkotnemu odnosu do življenja. Célo mesto je bilo en sam velik zajtrk: oranžne žemlje, rumeno maslo, marmelada kot Fanina obleka, tlak in golobi kot satenasta jutranja halja, bela kava s smetano v skodelici z zlatim robom. Prelom med zimo in pomladjo se je bil obrusil, kot se obrusi prelom med nočjo in dnevom, če si človek zjutraj vzame čas za toplo hrano. Znameniti dunajski veter je odnehal, konjski repi so obmirovali, iz žime je kot iznad otroške postelje puhtela krhka gorkota.

Bil je dan za odrasle, naposled dan za moža, ki je stopal ob nosečnici in jo varoval pred kopiti muhastih živali: dan za Franca Nagliča, ki si je že nešteto-krat rekel, da se bo vse uredilo, a si je le redko verjel. (Pozneje v življenju je začel Naglič ženo ceniti tudi zato, ker je neomajno pričakovala izboljšanje, ki ga je on tolikanj neprepričljivo napovedoval – pri čemer ni verjela njemu ali vanj (kar bi bilo smešno, če ne celo mučno), temveč zgolj in edinole v prihajajoči čas, v naslednjo minuto.) Aprilskega dopoldneva 1900 na Dunaju si je verjel. In Fani se je sprehajala po ulicah in po parku, med nežno, plašno, v barvi pistacije zelenečim drevjem, katerega lepote ni dovolj cenila, mimo orošenega steklenjaka s palmami ter mimo kraja, kjer se je v bronastem fotelju pred kratkim udobno namestil véliki pesnik, čigar slava ni nikdar prodrla do nje. Delala je razmeroma

dolge korake. Gledala je svoje nove čevlje. Od časa do časa se je ošinila v šipi. Premišljala je, da je, v mejah možnosti, danes natanko taka, kot si želi biti. Če bi bila drugačne narave, bi si morda rekla: Nikoli več ne bom tako lepa kot danes, in bi pričakovala, da ji bo mož povedal, da ni bila še nikoli tako lepa. Toda Fani ni bila ženska velikih besed. Ne, njen otrok se ni zganil, ko je stopila pod arkade hiše, v kateri so se večer za večerom penile strasti in v kateri je usoda igrala na violine, včasih tudi na pozavne. Nobenega glasu ni prejela iz svojega okroglega trebuha, ko je obstala pred steklom, da bi preverila, ali so se ji zobje res nekoliko obrusili. Oči so ji tjavendan obvisle na napisu v vitrini. *Heute Norma*.

»Glej,« je dejala bolj sebi kot možu, »lepo ime. Naj bo Norma.«

On pa je, poln zaupanja v tiste plati prihodnosti, ki so ga po navadi skrbele, z možato nejevero odvrnil: »Ni rečeno, da bo punčka.«

Po drugi strani je bil vraževeren. Norma je ime za hladno, severno žensko, si je mislil. Njegova hčerka bo mila in ji bo ime Irma.

Zgodaj, še pred zajtrkom, se je odtihotapil od doma. (Zakaj se ni pogovoril z ženo? Ker se je bilo z njo nemogoče spopasti? Ker ne bi razumela, da je ime Norma Naglič skoraj tako smešno kot ime ljubljanske slaščičarke, pri kateri sta se spoznala in ki se je pisala Poliksena Kirbisch? Ker je sramotno odrekati materi pravico, da poimenuje dete? Ker se je predolgo na videz strinjal z imenom Norma? Ah, večno odlašanje, večno tiščanje glave v pesek! Najbrž bo to vzrok njegovih trgovskih neuspehov.

Saj neumen ni in len tudi ne, nasprotno, mrzlično delaven je ...) Ko se je vrnil, se je Fani ravno zbujala. Slišala ga je prihajati. Do njunega stanovanja je vodilo iz meseca v mesec več korakov. Vstopil je, odložil klobuk, si šel s prsti skozi kocaste lase. Topló je bilo, čelo je imel potno.

»Prijavit sem jo šel,« je zasopel. »Uradnik je bil naglušen star mož. Ni me prav slišal in je zapisal Irma. Saj lahko še spremenimo.«

Fani Naglič ni bilo do tega, da bi spreminjali. Dejala je, da je tudi Irma lepo ime in da ga lahko vzamejo, kot da je prišlo skupaj s punčko. Dolgo je gledala moža Franca, ampak lesk se ni niti za hip preselil z njenih sadnih ustnic v oči.

Nespametno bi bilo, če bi mož zameril ženi, da ga ni razkrinkala. Tudi ga ni presenetilo, da ni otrokov prihod prav nič povečal Fanine bojevitosti: stvari, ki jih je bral v spotikljivih zdravniških priročnikih, za njegovo ženo pač niso veljale. Le čudno samega se je naenkrat počutil, tako samega, da je začel razmišljati o simbolnem pomenu predmetov okoli sebe. Okni sta bili ozki in enojni, tla snažna in gola, prešita odeja je sodila k prtljagi in je bila boljša od druge oprave. Dišalo je po suhi, pregreti strešni kritini. Na neznanko, ki je pazila dete in porodnico, je padal trak svetlobe, da je izginjala v migotanju prašnih delcev. V mrežastih zavesah so bile vklekljane štoklje. Nič drugega, le mrežaste ptice so ločevale Nagličevo hčer od junijskega neba! Rodila se je z lasmi in z resnobnimi potezami, in slutil je, da se mu ne bo rodila nobena več. Ime Irma, je spoznal, ni bilo kompromis med Normo in južnejšimi imeni, ni bilo izhod v sili, ni bilo najboljša izmed slabih možnosti, ni bilo ena sumljivih rešilnih bilk, kakršnih

se je bil on, trgovec noj, trgovec Sizif, tolikokrat prisiljen oprijemati: bilo je ime, ki ga je Franc Naglič za zmerom izbral svoji hčeri.

»Ljuba Fani,« je čez čas poudaril, kot bi bile besede že lahko namenjene Irmu, »na Dunaju ne bo šlo več dolgo. Resurse sem do kraja izčrpal.«

Deklica se je torej spominjala drugega mesta in njeni prvi sprehodi so bili drugačni od materinih dunajskih. Osnovna lastnost cesarske krone je, da so ji podložna različna podnebja (je rekel Franc Naglič). Na Dunaju je veter človeka prepihal, tukaj pa se je zaganjal vanj in ga skušal prevrniti. Samo prišleki iz notranjščine so – kot mala Irma – od burje dobili rdeča lica. Pepelnate slovenske služkinje, ki so prihajale od blizu, ter Italijani, Furlani, Židje in Grki so obdržali enakomernost svojih polti. Je bilo mesto živih barv? Morebiti, vendar so mu nekatere barve skoraj povsem manjkale. Voda ima omejeno in hkrati vsiljivo barvno lestvico. Odprto morje je bilo srebrno, čobodra v pristanišču rjava, alge na vrveh temno zelene (kot tudi spodnji deli ladijskih trupov, ki jih je val le od časa do časa majčkeno razgalil), školjke črne, dokler jih niso odprli – in kadar so jih odpirali, se je punčka obrnila stran. Prepričana je bila, da vrvišča niso pod človeško oblastjo; v človeških rokah so kvečjemu palube, tanka poribana plast nad sluzastim breznom. Ob pogledu na škripec ter na možičke, ki so cepetali po deskah in s kriljenjem vabili velikanski bingljajoči tovor k sebi (njihovi glasovi so se izgubljali v hrumenju, nemočni kot glas prehlajenega), jo je zmeraj popadla togota. Čemu se ukvarjajo s tako tveganim početjem? Kdo jim jamči, da bo velikanska cula ce-

pnila mednje in ne nanje ali da se bo zaboj srečno dotaknil tal? Kaj če se predmeti iz cule nenadoma razsujejo, strkljajo, potonejo na dno? V takih trenutkih je imela Irmica občutek, da lahko vse njene dragocenosti, skupaj s tistimi, ki jih je pustila doma, zdaj zdaj spolzijo v morje. Prav majhnega povoda bi bilo treba, da bi se polulala. Oče, ki ga je vlekla za roko, jo je spraševal, ali jo je strah. (Poleg strahu so bili še razni prezgodnji ženski občutki: nezaupanje v Boga, sovraštvo do tveganja, občutek, da lahko le ona izprosi pomilostitev, napol iskrena jeza, ker moški izzivajo in mora ona vedno znova posredovati...) Oče ji je pokazal svetilnik na pomolu svete Terezije. Posadil si jo je na rame, kot da bosta drug na drugem laže dosegla vrh triintrideset metrov visokega stolpa. Bolj sebi kot njej v razvedrilo je pripomnil, da so mornarji zvečine majhni, a žilavi. Vprašal jo je, ali je opazila, kako jim srajce bledijo na hrbtih. Od soli in sončne pripeke, je pojasnil. Irma je lahko podrobnosti opazovala šele v mestu, ko jo je vrtoglavica minila. In še tam je niso toliko pritegnile podrobnosti kakor neskladje med podrobnostmi in celoto. Ulice so se križale v pravih kotih. Okna visokih hiš so bila primerno visoka, le zadnja vrsta tik pod streho je bila nizka. Vse se je zlivalo ven na odprto, čez enega izmed trgov pa je tekkel kanal, ki je bil kot majhno zasebno morje. Progaisti drog za privezovanje čolnov je Irmo spominjal na gravuro iz albuma, ki so ga skupaj listali. (Mama je prebrala, da so na sliki Benetke, in oče je rekel, da so Benetke čudežno starinsko mesto.) Parnik iz Lloydove izložbe – oče je rad gledal makete – seveda ni sodil k predstavam, ki so jih budili oblaki in valovi in cerkev na podobi, s katere je bilo treba

na rahlo odgrniti svilenkast zaščitni papir. Tudi v Trstu je imela neka cerkev kupolo, vendar je bila ta majhna, kričeče svetlomodre barve in stisnjena med strehe navadnih hiš. »Divji kraji,« je pripomnil oče spet o drugi sliki. Na sprehodu sta šla večkrat mimo stavbe s stebri, podobnimi tistim na divji podobi – ampak kako da so vsi stali pokonci, in kje so bile skale, in zakaj ni bilo nikjer nobenega krokarja? Nikoli, nikoli ni bilo nič urejeno. Celó v mamini omari so zoprno druga poleg druge visele obleke za različne letne čase. (Fani Naglič se je tiho smejala, ko je hči od nje zahtevala, naj vrže proč staro garderobo in začne na novo, na čisto.)

Z ljudmi ni bilo dosti bolje kot s hišami in omarami. Že zelo zgodaj se je Irmica odločila, da ima rajši temne kot svetle ljudi. Ko je bilo treba izbrati med gospema, ki sta se v mamini knjigi potegovali za istega viteza, je brez pomišljanja dala prednost Judinji Rebeki, upodobljeni v nedrčku in tančicah. Toda ne le da se je vitez Ivanhoe odločil za plavolaso in spodobno oblečeno Roweno: črni ljudje na tržaških ulicah so se le malokdaj približali Irminim lepotnim idealom. (Želeti bi bilo, da bi imeli tanjše nosove, večje oči in pravilneje zarisane obrvi ter da bi se, zlasti moški, manj smejali – če je že njihovo Rebeko doletela nesreča.) Enkrat samkrat sta z očetom srečala popolno črno lepoticco. Sedela sta na klopi, dekleta je stala v senci istega drevesa. Sem ter tja si je popravila frizuro, da so ji gosto nabrani beli rokavi zdrsnili po olivnih laktih skoraj do ramen. Prsi je imela zadržnjene v kratek životec. Svilnati laski, ki so ji rasli navzdol po tilniku, so se izgubljali v rdeči ovratni ruti. (Rdeča je bila ena tistih barv, ki jih je mestu najbolj manjkalo.) Pod krilom iz surovega

platna se je risala majhna okrogla zadnjica; trebušček je bil s širokim pasom ves pretisnjen v spodnji del. Čeprav je bila neznanka kar na golo nogo obuta v pošvedrane usnjene čevlje, ni ljubkost njenih stopal v ničemer zaostajala za ljubkostjo drobnih rumenih dlani. Kdo si? je z vztrajnim, očaranim pogledom spraševala Irma. Si ti moja Rebeka? Ko je mlada žena začutila pogled, se je zasukala in se nasmehnila. Široke žametne obrvi so se rahlo privzdignile (kakor trak na prsni gospe z bonboniere, če bi gospa ne bila bela), oči so se ovlažile, velika rožnata usta so se razprla, in pokazala se je vrsta belih zob. Oče je s silovito, a odsotno ljubeznijo pobožal Irmo po glavi. Tudi on je gledal Rebeko. »Carina!« je nekdo zamrmral – ampak kdo je zamrmral in kateri je veljalo? Hipoma je velika, lopatasta, z žilami prepredena moška roka segla smehljajoči se lepotici za pas. Punčki se je stemnilo pred očmi. Ničesar več ni videla, ne črnega dekleta ne očetove lahkomišelnosti in hkrati čudno poduhovljene radosti (na katero je bila ljubosumna šele čez mnogo let, in čez novih mnogo let spet ne), ničesar drugega več kot moško roko okrog mehkega, pretisnjenega ženskega telesa. Ko sta z očetom stopala proti domu – on se ni in ni nehal radostiti, njegov topi jezik je celo večnost zamišljeno počival na spodnjih zobeh –, je sklenila, da si bo pred spanjem pripovedovala o tistem prizoru. (Iz otroštva globoko v mladost si ga je vedno znova obnavljala, s tesno zaprtimi očmi, trda in mravljinačasta pod odejo. Ali niso bili vsi romani samo povzetki tistega dogodka? Ali ni bila tista moška kretanja najvznemirljivejša in hkrati najbolj pomirjajoča misel na svetu? In ali ni bilo nemogoče določiti, za

čigavim pasom je pravzaprav ležala moška roka in koga je Irma ljubila: sebe, njega ali njo?)

Stanovali so na robu starega mesta. Čez rob nista z očetom nikdar stopila, ker jima je mama prepovedala. Oče je mami priznal, da ima prav. Poljubil jo je na sredo dolge preče. Mama je posedala ob oknu. Šipe so bile gladke in sive, v stanovanju je vladal spodoben mrak. Neka gospa iz hiše je precej časa vodila mamu s seboj po nakupih, potem se je je naveličala. Mamin obetavni obraz se ni med pogovorom zmehčal nič bolj kot njena šivalna mizica iz rožnatega marmorja.

Govoril je, da vodi punčko na svež zrak, pa je bil bržkone on tisti, ki bi zbolel, če se ne bi sprehajal. Prijateljev Naglič ni imel. Le z enim od blagajnikov v službi je kdaj pa kdaj izmenjal besedo. Vendar ga je zmerom navdajal občutek, da ga sivolasi, po vanilji in tobaku dišeči mož, čigar utrujene oči mu vzžarijo naproti, kakor hitro prestopi prag temačne kletne pisarne, mnogo predobro razume. (Res se je izkazalo, da mu je bil blagajnik Pasquale Zernetti poslan za skušnjavca. A o tem pozneje.) Tudi sicer bi s Zernettijem najbrž ne bila prava družabnika za sprehode. Naglič se z obleko ni dosti ukvarjal, gospod Pasquale pa je eleganco že zdavnaj prignal do skrajne meje. Ob dekletcu, ki je bilo odprtega in hkrati samostojnega duha, se je oče ravno toliko zbral, da je lahko užival najočitnejše prednosti mesta, v katerem je bil prisiljen živeti. Kadar je šel sam zdoma, ni nikoli naletel na pustolovščino: niti v ozkih ulicah starega dela ne. Z Irmo ob sebi je zmogel dovolj lahkomišelnosti, da so ga zabavale drzne in nežne deklini, ki so kot kozice na paši šavsale za odsevi listja v drevoredu. Predhodno je bil

poučen o razmerah. Že na Dunaju je prebral, da so noše nekaterih tod živečih narodov zelo slikovite. Franc Naglič po naravi ni bil lahkomišel človek. Ko mu je bilo junija 1900, malo po Irminem rojstvu, pismeno sporočeno, da se bo moral preseliti v Trst, in se je odpravil v knjižnico, da bi si osvežil znanje o zaukazanem kraju, in je v knjižnici iz zanesljivih virov dokončno izvedel, da je Trst slikovito mesto z dokaj blagim podnebjem, je bil sicer vesel, ker se je lahko s pomirjujočimi podatki vrnil k ženi in dojenčku; toda spodnje plasti njegove duše – tiste moške plasti, ki se ne pustijo ukrotiti čustvom – so drgetale od ogorčenja.

Zrak v véliki čitalnici je bil sladek. Na pultu je ležala petnajsta knjiga Meyerjevega leksikona, odprta na strani osemsto štirideset. In stran osemsto štirideset je bila čudno polna številčk, in na njej je bila priobčena strašna ugotovitev, da Trst dolguje svoj pomen predvsem živahni trgovini. Saj ne, da bi bilo to za Nagliča kaj novega. Le v trenutku, ko se je sam dokončno poslavljaj od trgovanja (sporočeno mu je bilo, da bo odslej deloval kot pisarniška moč v eni manjših tržaških zavarovalnic), v trenutku, ko je dokončno porabil svoje resurse, je namig na živahno trgovino deloval nanj kot dražilo, zmešano s težkim, svinčenim pomirjevalom. Beležil si je imena tržaških ulic v zvežčič, poln dunajskih naslovov, na katerih ga niso več sprejemali. »Via Giulia vodi v Boschetto (gozdiček), ki je med Tržačani priljubljeno sprehajališče,« si je zapisal. Tistega drugega mu ni bilo treba zapisovati: takoj se mu je vtisnilo v spomin, četudi morda ne v pravem vrstnem redu. Vino, južno sadje, riž, olivno olje, kokosovo in palmovo olje, petrolej, bombaž (iz Indije, Egipta etc.), balone,

kolofonijo, morsko sol, premog, surovo železo in železnino, sode in drugo lesnino, indigo in druga barvila, razna semena, tobak, konopljo, juto, krzno in kože, gumijeve izdelke, smolo, morske ribe, poper in druge začimbe, žveplo, špirit, rum, rafiniran sladkor, moko, papir, jeklo, nakit in razne tkanine: vse to je zavohal, ko so v Trstu stopili z vlaka. (O strojih, ki jih je leksikon tudi omenjal kot predmet trgovanja, ni Naglič nikoli razmišljal. Ljubil je trgovanje samo, zato je imel rad preproste, uspešne stvari.) Irma je spala v ovalni košari, Fani se je ozirala za postreščki, on pa je vlekel skozi nos pekočo zavest, da bi bil moral od vsega začetka priti v to veliko-dušno srebrno mesto; srebrno v obeh pomenih: kot svetlikajoče se in kot tisto, ki potemni od nerabe ali od stika s kožo živčnega človeka.

Stanovanje, ki jim je bilo odkazano, je bilo v novejši hiši, a ga je že prekrivala patina. Toda čeprav je bilo očitno, da nima omenjena patina ničesar skupnega z živčnostjo ali celo živahnostjo, je imel Franc Naglič pred ženo povsem čisto vest. Navsezadnje je Fani še zmeraj lahko izbirala: kadar koli bi hotela, bi jo peljal po korzu ali v gosposko kavarno z rjavimi žametnimi stoli in zrcali v zlatih okvirjih; če je raje ostajala v svojem mlačnem zavetju (čudno, kako so tanka, žvenketava okna udušila hrup od zunaj), je bilo to gotovo vsaj nekoliko v skladu z njenim značajem. Tisti, pred katerim je Naglič v resnici zatajil, je bil bog blagostanja. Njemu, Nagliču, je božanstvo naklonilo moč, da je skozi tumult modernega sveta razložil pravo vrednost dobrin: lepota današnjega časa je namreč ravno v prostem kroženju dobrin. Z dediščino, ki jo je prejel, naj bi Franc nakupil predmetov, ki bi jih drugi ljudje želeli kupovati. Osrednji člen

srečne verige bi moral biti, namesto da je pobiral razklenjene člene. Poloviti bi bil moral zlati dež, namesto da je v pelerini stal pod kapom na koncu slepe ulice in gledal, kako težke kaplje mesijo blato. Le spočetka, le nekaj trenutkov v véliki čitalnici, je blato brbotalo in ga dušilo. Potem je bilo dolgo vse gladko in pohlevno kot njiva, ki jo je zdelala toča. In le kdaj (in le zakaj?) se je nabrekli, niti ne neprijetni občutek, da je priložnost zamujena, umaknil trepetavemu membranastemu občutku, da še ni prepozno? Je šlo res za neporavnane dolgove do božanstva? Ali morda za strah, da bo obžalovanje, ki je bilo glavnina Nagličevega veselja do življenja, sčasoma uplahnilo? Morda je bilo krivo tudi to, da je morala punčka v šolo in je imela manj časa za sprehode. Namesto z deklinami je Naglič začel ljubimkati z zaboji v pristanišču. Mehkoba svetlorumenega lesa ga je telesno vznemirjala. Sanjaril je o žeblih, ki jih z dletom potegnesh iz prhkega tkiva. (In že je pred tabo eksotična pošiljka, ki jo je treba razpečati.)

»Vi bi lahko še kaj dosegli,« je rekel Pasquale Zernetti in komaj slišno tlesknil z ustnicami.

Na mezincu roke, s katero si je nosil smotko k ustom, je imel pečatni prstan; zgornji del dlani so prekrivale starostne pege. Najbrž je bil Zernetti samo strahopetec, ki je hotel izvesti poskus na bližnjem namesto na sebi; malo verjetno, da je ljubil volneno-lasega, okroglookega Nagliča. Toda starčevska roka, ki jo je iztegnil v pomoč, se je vendarle zdela kot še ena roka iz groba, kot roka, ki ponuja rezervno dediščino.

»Vzemite,« je hripnil gospod Pasquale. »Vem, da mi boste vrnili. Zdaj je zadnji čas, da kaj zaslužite. Jaz sem celo življenje samo spravljaj.«

In Naglič je vzel starčeve prihranke, ki so žgali kot ogenj, in jih več tednov nosil v pristanišče, da bi jih ohladil. Drugače kot pred leti, ko je mislil zvečine na prodajo, se je tokrat osredotočil na kupovanje. Šele po dolgih mukah se je odločil za sto trideset zabojev vina. Lahko bi vzel tudi vino v sodih, a so se mu steklenice zdele pripravnejše. Sploh je bilo očitno, da so tisti zapuščeni, od sveta pozabljeni zaboji čakali prav nanj, da jim vdahne novo življenje. Sto devetindvajset jih je dal prenesti v drugo skladišče, kjer so jih polepili z njegovim imenom. Stotridesetega si je dal dostaviti na dom.

»Gospod so kupili vino,« je pripomnila služkinja, ko je zahteval dleto ali kar koli podobnega.

Strast je bila drugačna, kot je pričakoval: namesto zmagoslavja hlastanje za izmikajočim se užitkom. Deščice so bile trde in žebliji se zlepa niso vdali.

»Iz Portugalske,« je tiho rekla služkinja in uperila prst v žig na pokrovu.

Naglič se je zdrznil. V temačni veži je dekletova nepričakovana poučenost delovala srhljivo. Tudi nalepke na steklenicah bi pri močnejši luči gotovo naredile boljši vtis; tako pa je ob pogledu na oranžno oblečenega bikoborca, ki je v venčku tinta-stih grozdov in sivkastih listov ves polizan plesal okrog suhljatega rjavega bika, Nagliča obšel dvom. Ni se še prav zavedel, ko je že začel premišljati o zanesljivem blagu, ki ga bo skesano nakupil, če se mu uspe znebiti bikoborske pijače. Služkinja je vzela liter vina in ga odnesla v kuhinjo. Naglič bi rad zavpil, da je vino za prodajo in ne za domačo rabo. Besede so mu obtičale v grlu. Tistega dne je že zadosi vpil: na delavce, ki so prekladali zaboje, na izvoščka, tudi na služkinjo, ko je namesto dleta prine-

sla jedilni nož. Bil je utrujen; nizki trinožni stolček, na katerem je sedel (žena in hčerka sta opirali noge ob ta stol, kadar sta si zavezovali čevlje), se mu je zdel zelo udoben; le mraz je bilo v tem tržaškem stanovanju, zmerom malo mraz; zato je bilo prijetno, da je vsaj iz slame okrog steklenic puhtela nekakšna toplota: uskladiščeno sonce iz kraja po imenu Oporto.

V vsakem primeru bi se spomnil na sestro Julijo, saj je bil odvisen od nje. Toda lepa, presušena bela slama mu jo je priklicala v spomin, še preden se je do kraja soočil s svojim padcem, svojo krivdo in svojo denarno stisko. Kot otroka sta z Julijo skupaj postavljala jaslice. Bila je njegova mala sestrica, a kakor hitro je za silo obvladala osnovne gibe, je bila spretnejša od njega. Naučil jo je pisati. Potem je ona njemu pomagala pri lepopisnih vajah, saj je bila njena roka kmalu lažja in urnejša od njegove. Ko je hodil v gimnazijo, ji je ob večerih pripovedoval iz Plutarha; tako napeto je poslušala o bratih Grakhih, da ji je drobna pest, s katero si je podpirala glavo, na licu pustila žareče, opeklini podobno znamenje; čez dolge tedne, ko je on o bratih Grakhih vedel le še to, da sta umrla junaške smrti in da sta imela mater, ki ju je cenila bolj kot dragulje, ga je Julija spomnila, zakaj so ju pravzaprav ubili: ker sta delila revnim zemljo, ki so jo bogataši hoteli imeti zase. Pripovedke z bogovi ji niso bile všeč, a imena deveterih muz je znala na pamet in ga je lahko brez zvezka spraševala, kadar je ponavljal za šolo. Ob njej se ni Franc nikoli čutil ogoljufanega ali premaganega. Bila je drugačna od mame, drugačna od svojega očeta, drugačna od njega, ki je bil ob njenem mehkem, tihem, blagem rojstvu že prevelik in predebel fant.

Mnogo let pozneje mu je mama zaupala, kako se je bala, da bo na Julijo ljubosumen, in kako so ga vsi, tudi očim, hvalili, ker je bil dober s sestrico. Zardel je od jeze. Še kot odrasel človek ni prenesel, da so čustvu, ki ga je gojil do Julije, rekli dobrotu. Sestro je občudoval in častil. Svojo nepopisno lepo princesko z rdečim znamenjem na licu; in potlej pšenično dekle; in slednjič mlado žensko, ki ji je iz oči sijala mirna, neomahljiva deviška bistrina. Zaradi vsega, kar je storil z dediščino in zdaj z denarjem blagajnika Zernettija, bi bilo pravzaprav razumneje, če bi si želel, da mu ne bi bilo treba nikoli več stopiti pred te oči. In vendar je v trenutku, ko je spoznal ali vsaj jasno zaslutil svojo zmoto glede portugalskega vina, prav boleče zahrepenel po Juliji.

Irmu se je zdelo, da je teta Julija nastala iz niča: kot bi iz vitičaste medeninaste dolgolaske, ki je krasila okensko kljuko, na lepem splavala živa duša.

Oče je sezul copate z vročih nog.

»Ne kupujejo, Fani. Pisal bom Juliji. Nujno je,« je rekel.

Punčka je pogoltnila presenečenje in vprašanje. Ne le da se je od nekdanj raje pogovarjala na štiri oči (navada, ki sta ji botrovali dve na videz nasprotujoči si lastnosti njenega značaja: precejšnja sramežljivost in rahla nagnjenost k spletkarstvu), tokrat ji je zaprl sapo tudi občutek, da bi morala vedeti, kdo je ženska po imenu Julija. Šele ko je šel oče spet od doma, se je izdala in zastavila vprašanje, misleč, da bo to ena drobnih sramot, kakršnih je vse polno med materami in otroki. Mama pa se ni pomilovalno in v zadregi in jezno in ginjeno namuznila, kot bi se, če bi Irma vprašala – na primer – o delo-

vanju človeških teles. Okrog ust se ji je zarisalo nekaj presenetljivo trajnega, presenetljivo starodavnega, nekakšna utrjena, močna, nepopustljiva naveličanost.

»Kako to? Jaz sem zmeraj mislila, da nimamo nikogar, da smo mi trije čisto sami na svetu,« se je začudila Irma, ko je slišala, da je Julija očetova polsestra.

»Ah ljubi bog,« je odvrnila mama, »vsak ima koga, nihče ni sam na svetu.«

Punčka je bila še premajhna, da bi razvozlavala trpki in sladki pomen gornjega stavka. Čutila je kot živalca: trpkost je vzela na svoj račun in se je užaljeno potuhnila, sladkost je zaznala okrog sebe, v zunanjem svetu, ki se ji je odtlej zdel večji in hkrati varnejši. Tiste dni se je skoraj povsem odvadila spraševati. Gledala je in poslušala; zenice so se ji razširile, kot bi oboje delala z njimi.

Oče je bil silno lep. Na bledem obrazu je imel dve ciklamni lisi. Govoril je stvari, ki jih Irma ni razumela in so se ji zato vtisnile v spomin.

»Rusko ruleto sem igral, Fani,« je rekel.

Drugič spet: »Zernettiju sem podpisal menico. Dal sem mu spodobno obrestno mero. Branil se je, sam sem hotel. To je edino, kar sem lahko naredil. Človek mi je zaupal.«

In tretjič: »Danes sem se pozanimal za Ameriko, Fani. Tam res začenjajo na novo. V kolikor bo Julija pozitivno odgovorila, bom takoj pokrenil stvar.«

Tudi mama ni veliko spraševala. Mama ni bila nič drugačna kot po navadi. Le videti je bila dolgočasnejša, ker je bil oče shujšan in zanimiv. Po drugi strani je, če je oče tiste dni vzbujal več ljubezni, mama vsekakor vzbujala več spoštovanja. Njeno ve-

denje je bilo v skladu z resničnostjo in njen vonj je bil v skladu z njenim vedenjem. Prav iz vonjev je namreč Irma razbrala resnico. Oče je govoril o tveganju, a ni dišal ne po strahu ne po drznosti; ti dve vonjavi se sprti obnavljata; od očeta je vela počasi hlapeča izparina že prestanega razburjenja. Njegovi ovratniki so bili kar naprej umazani. In ko je približal krasni voščeni obraz hčerinemu ter jo vprašal, kako bi ji bilo všeč, če bi šli v Ameriko med Indijance, je punčka z grozo opazila, da je slina v njegovih ustih bela in gosta, in se je togotno odvrnila od njega, ker je bila njegova sapa zoprno kisl.

Kisloba v Frančevih ustih ni bila ne od mleka ne od portugalske kapljice: mleka ni prenesel, steklenic z bikoborcem ni odpiral, ker se je preveč jasno zavedal, koliko stanejo. Nespodobno je, če človek natančno pozna ceno svojega vina. Še gostilničarji, ki jim ga je ponujal, so spraševali samo okvirno. Potem so odmahovali ali zmajevali z glavo, Naglič pa jim sploh ni zameril. Mogoče je bila to njegova temeljna napaka: da ni zameril ljudem, ki so zmajevali z glavo nad njegovimi dobrinami. Kdor ima zalogo dobrin, mora imeti najbrž na zalogi tudi bojevito prodajalsko užaljenost. Naglič je zavrnitve sprejemal lahko, prijazno, kot da mu niti ni do prodajanja, kot da mu ne gre za življenje. In morda bi celo to ne bilo narobe – igrana ravnodušnost je konec koncev sestavni del vsake dobre taktike –, če bi potem, ko so ga zavrnili, ne obsedel v gostilni, razkazujoč, kako malo življenjskih moči premore. Posebno nemočnega in srečnega se je čutil na gostilniških vrtovih. Jesen je bila zgodnja in je prišla nepričakovano. Nekega dne se je po dežju močno ohladilo, nato je

postajalo iz dneva v dan očitneje, da se ne bo več ogrelo. Zapuščenost s krožčastimi madeži prekritih, od sonca ukrivljenih in razpokanih, s češpljami ter s ptičjimi in mušjimi iztrebki popackanih gostilniških miz je bila ganljiva, kot je v zgodnjih zimskih jutrih mlačnost ugasle lončene peči. Naglič je naročal temno pivo; če tega niso imeli, je sedel na suho; smehljal se je tako izčrpano, da ga niso nikjer podili. Celo uspešni gostilničar, ki ga je najprej na moč sumničavo premeril, se je potlej omehčal in prisedel k njemu. Gostilničarja so klicali Trebušnik. Čez velikanski trebuh je imel zapet črtast telovnik. Oči je imel modre, čustvene in zvijačne. Na desni veki je imel bradavico, ki je bila videti strašno občutljiva.

»Ljuba duša,« je šemasto vzdihoval, »le zakaj ste šli kupovat vino, če se ne spoznate? Tega tukaj ne boste prodali. Poskušajte najti kake Angleže, kakim Angležem bi ga mogoče lahko podtaknili, so dovolj prismojeni.«

Za plotom je rigal osel, nesramno, uživaško in trpeče, kot znajo le osli. S pergole so bingljali še nezreli, a že dišeči grozdi. Izabela. Smrdljivka. Ko bi Fani videla to zlato, zlato jesensko naravo! Ampak ne: Naglič je bil zadovoljen, da je sam. Smejal se je Angležem in je bil srečen.

Po službi sta zdaj s Zernettijem redno ostajala v pisarni. Ko so možje odšli, je zavladala grafitna tišina: enaka tišina kot v šoli, ko odidejo fantje, ki so pod klopmi šilili svinčnike. Sluga je pometal hodnik in od časa do časa pokukal v sobo. Zernettija je to grozno motilo.

»Ali ne vidite, da delava, Zaharija?« je zavreščal, ko mu je prekipelo. »Pojdite domov, bom že jaz zaklenil.«

Potem je Zernetti na špiritnem gorilniku skuhal čaj. Ruski čaj je bil, izvzemši številke v kolonah, najbrž edina specialnost njegovih gibčnih in nespretnih samskih rok. Trdil je, da si ga kuha v pisarni, ker po lokalih ni mogoče dobiti močnega, pri njem doma pa ima voda slab okus. Naglič je vedel, da Zernetti za lokale nima denarja, ter slutil, da mu doma gospodinja ne dovoli uporabljati špiritnega gorilnika. Kako bi tudi mogel imeti denar za kavarino ali za spodobno sobo in zraven še toliko prihrankov in toliko kravat?

V Zernettijevi družbi je Naglič premišljeval o revščini. Ne morda zato, ker je sam ogrozil blagajnikov gmotni položaj: tuhtal je o uboštvu nasploh, o pomenu uboštva, o tistem čudnem razmerju med uboštvom in nečimrnostjo, iz katerega se skoti askeza. Spraševal se je, ali je tovrstna askeza vredna občudovanja. Čeprav je občudoval Zernettijeve kravate in belino njegovih srajc, ni mogel biti slep za brezizhodnost njegovega življenja. Ko bo z obrestmi dobil nazaj svoj denar – in dobil ga bo gotovo, kajti Julija je bila od malih nog na strani pravice –, ali se bo gospod Pasquale potem česa lotil, se bo v njegovem življenju kaj spremenilo? Nič se ne bo spremenilo. In le čemu izpolnjevati nesmiselne in jalove dolžnosti, kot je vsakodnevno menjavanje ovratnikov in zapestnikov? Njihova trdota (Naglič je mislil tako na trdoto ovratnikov kot na trdoto dolžnosti) je podobna trdoti železne blagajne: železo je brez pomena, pomembna je vsebina, pomembno je, da jemlješ ven in daješ noter. In če morda varnost vse odtehta (Naglič je sam pri sebi priznaval, da je bil že večkrat v položaju, ko mu ni bilo do ničesar drugega) in če je varnost nekakšno nadomestilo za mir,

ki bi ga človek dosegel, ko bi mu bilo dano z uspehom sejati in žeti ali prodajati in kupovati, od kod potem lakota, od kod bolečina, od kod hrepenenje v očeh gizdavega asketa? Ravno zato, ker je v propadli podjetnosti nekaj umazanega, se zdi, da je odrekanje še najlažja pot do čistosti. Toda ne. Hrepenenje, ki samo sebi odreka izpolnitev, nima ničesar skupnega s čistostjo. Bolje je, da se povaljaš v blatu, kot da se na tebi nabere prah. Le pod ničlo – na tem mestu je Naglič prešel od splošnega razmisleka k tuhtanju o sebi –, le pod ničlo bi se ne smel nikoli spustiti. Narobe je bilo, da se je spravil v dolžniški položaj. In je bil kriv pred človekom, ki ni bil boljši od njega, čeprav je bil bolj premočrten. Boljši od njiju obeh so bili fantje in možje, ki so se odpravljali v Ameriko, ker niso imeli česa izgubiti, ker jim ni več moglo iti na slabše. Dosti preden so odpluli, so pustili staro življenje za seboj. Nad velikim, kasarni podobnim poslopjem, v katerem so preživljali dneve ali tedne pred odhodom, je že plapolala zastava nove dežele, črtasta kot telovnik krčmarja Trebušnika. Obleke njihovih žensk so bile z vseh vetrov. Obleke mož in fantov so nosile pečat dokončne (ne neomajne, *dokončne!*) spodobnosti. (Ker so moške potrebe preprostejše od ženskih, je pri moških oblekah meja med spodobnostjo in razcapanostjo tanjša kot pri ženskih.) Žene v pisanih cunjah so klepetale ob žičnati ograji, medtem ko so oni v sivih in rjavih suknjičih molče čakali, da jim bodo razdelili dokumente. Čeprav so tlačili roke v žepe, si lahko videl, kako koščena ledja imajo. Lakota je mnogim naredila dinarske profile; mnogi so jih dobili že od narave. Iz oči pod čepicami je bilo moč razbrati marsikaj, od temnih naklepov prek pohote do raznih

vrst domotožja; z ustnic eno samo porogljivo in nežno zmagoslavje: kot zmagoslavje po krivici obsojenega, ki stopa na morišče in ga množica pritajeno objokuje; on ne objokuje ničesar, ker ve, da ne stopa le v smrt, ampak tudi v zgodovino in v novo življenje. Naj ne bo Pasquale Zernetti Nagličevo ogledalo! Naj bodo raje potniki za New York njegov vzor! Prignani do konca, prignani na čistino, in prav sredi med njimi plavolasec z globoko jamico v bradi, s cigareto med tankimi ustnicami, z velikim adamovim jabolkom, gotovo še brez žene, gotovo brez rezervnega suknjiča, ves eno samo jedro, in srečne Američanke, h katerim bo legalo njegovo kitasto telo ...

Seveda bi Naglič nikomur ne mogel povedati, da se je – četudi samo v mislih – primerjal z vitkim mladim fantom. Le to je lahko zaupal Zernettiju, da se mu je nekega deževnega septembrskega dne na pomolu San Carlo posvetilo, da bi bilo še najbolje, če bi šel v Ameriko. V mestu, ki ga je premamilo in potlej zavrglo, kratko malo ne more več živeti: ne glede na to, da se je gospod Pasquale do nadaljnjega pripravljen sprijazniti z menico ter da predpostavljene ne vedo ničesar o njegovih, Nagličevih poslih in dolgovih.

»Bodite brez skrbi, če se bo sestra strinjala z načrtom, mi bo pomagala, da vam bom poplačal,« je Naglič zagotovil blagajniku Zernettiju.

Zernetti ga je nekaj časa molče opazoval (s črnimi očmi skozi hlape črnega, zelo sladkega čaja) in ga nato hripavo vprašal: »Mi boste pisali? Iz Amerike?«

Julija je poslala brzojavko. V njej mu je naročala, naj jo dvanajstega ob enih pride čakati na postajo.

Sam. Nagliča je neprijetno streslo, ko je prebral: Sam. Nič novega ni bilo, da se Julija ne zanima za svakinjo in nečakinjo; novo je bilo, da se on ni zanimal za ženo in hčer. Kakšno vlogo jima je pravzaprav namenil v ameriški pustolovščini? Sta bili punčki iz cunj, da ju je hotel poslati na pot v družbi tistih cunjastih žensk? (S kom pa naj bi se družili, če bi se on pridružil mladim fantom?) In zakaj se je Irma obrnila stran, ko je omenil Indijance? In zakaj je Fani zadnje čase toliko spala, da je bila vsa rumena in zabuhla v obraz? Na dan Julijinega prihoda so se ta vprašanja umaknila v ozadje. Fani je togotno strgala Nagliču umazano srajco s hrbta ter mu vsilila svežo. Njemu se je togota za hip zazdela nespodobna: samo v najbolj vrtoglavih trenutkih, je pomnil, so Fanine roke dobile tolikšno moč. Potem je brž pregnal vse spomine na telesno strast, ker s takimi mislimi res ni mogel Juliji pred oči.

Prišel je v zadnjem trenutku. Ob pogledu na Julijo, ki se še ni ozirala okrog sebe, temveč se je preudarno spuščala po stopničkah, ga je zasoplost takoj minila: mir, ki je vel od Julije Klebl, je udušil sleherno sopenje. Na daljavo prežet s sestrinim mirom je Naglič lahko tudi precej točno določil, v kakšno smer se je zadnjih osem let razvijala njena lepota. Julija je bila zelo lepa in je že dozorela do te mere, da si se na njeno ljubkost lahko zanesel. Postave je bila prej majhne kot velike, prej okrogle kot vitke, a ni nič kazalo, da bi se utegnila razlesti. (Naglič se je spominjal, da ni bila nikoli, niti kot dojenček niti kot dekletce, suha ali debela: zmerom ravno prav zalita.) Njeni svilnati lasje so v posebnem, blede zlategem odtenku sijali izpod klobuka, kot da si jih je pravkar umila. Mešički pod njenimi očmi niso bili

podočnjaki utrujene ženske: bili so zdravi, vroči otroški podočnjaki. (Naglič si je predstavljal, kako Julija dremlje in se njena brada in njena mehka usta stresajo v ritmu, drobnejšem od ritma železnice.) Morda je bilo ravno to malo žalostno. Morda je bila ta z damsko odličnostjo križana otroška sproščenost razlog, da ni nikoli noben moški grozil s samomomrom, če ga Julija ne usliši. In je torej Julijina velika in upravičena samozavest sčasoma kratko malo morala dobiti grenki priokus miru in neustrašnosti. (Naglič si niti v sanjah ni želel, da bi njegovo sestro nadlegovali; bil je le žalosten, ko je videl, da se oči – tako moške kot ženske – sicer z dopadanjem ustavljajo na njej, a se ne sučejo za njo.)

Notranji mir ne prepreči površinskega razburjenja. Ko je uzrla brata, ki je kot z deževnimi oblaki ovešena gora stal na peronu in otožno zmajeval z glavo, se je Julija razburila. »Človek božji!« je srdito šepnila, si strgala rokavice z rok ter planila k njemu. Služkinja Micka je pozneje pripovedovala, da se je osiveli gospod Franc opotekal. V resnici ga je Julija zgrabila za zapestja (tako močno, da so mu prsti pomodreli) in ga napol stresla, napol potegnila iz nezdrave, toda vseskozi obvladane omotice. Poljubila ga je na obraz, pri čemer jo je, kot v otroških letih, zalila breskova barva.

»Franci!« je potem vzkliknila.

Vprašala ga je, ali je bolan in kakšne norije so to z Ameriko. Povedala mu je, da jo je prestrašil, in poudarila, da samo zaradi zadeve z vinom ne bi prihajala v Trst. (Naglič ni vedel, ali mu je vseč, da je tudi razburjena Julija sposobna delati razložke in dajati poudarke.) Mimogrede ga je opomnila, da je mož in oče. In ali sploh vé, ga je vprašala, da ljudje hodi-

jo v Ameriko iz potrebe, ker so revni, ker so ostali brez vsega? In ali še ni slišal, da je Amerika dežela za mlade in podjetne? Le pogleda naj se, trebuh ima in siv je!

»Ko je opazila prve sive lase na moji glavi, mi je mamica povedala, da je bil moj oče pri petintridesetih že čisto bel,« je Naglič užaljeno vtaknil med dva sklopa očitkov.)

Mar je res mislil, da ga bo Julija po vsem, kar je bilo, pustila na tako pot in da mu bo celo plačala parnik?

»Ne, saj nisem mislil, Julija,« je rekel in se potunkal v njene plitve pastelno modre oči.

Julija je bila zadihana, on je imel v grlu cmok.
»Nisem mislil,« je ponovil.

Premagalo ga je ganotje, moral se je nasloniti. Z nosom zarit v sestrično ogrinjalo, ki je bilo polno finih medenih vonjev, je mahoma spoznal, kako daleč od blagostanja je živel zadnja leta.

»Jaz ne morem več,« je zaihtel, »jaz ne prenesem več tega prostaškega mesta, povsod so sami cigani, ženske so neurejene in predrzne, dobesedno nadlegujejo te, Julija, nastavljajo se po parkih, jaz ne morem več živeti tako daleč od doma in od tebe, od vsega lepega in čistega, od vsega ...«

Julija se je namrščila in se mu spodmahnila.

»Poslinil si me. Obvladaj se, Franc, nismo sami,« ga je opomnila.

Micka je iz torbe vzela robec ter z njim najprej očistila Julijino ramo in ga nato pomolila Nagliču.

»Pusti, Micka, saj ima menda vendar svojega,« je vzkipela Julija.

Šele zdaj je bila res jezna: med obrvmi se ji je naredil globok jarek.

»Nekaj novega slišim. Da si navezan na dom. In da ne zdržiš brez mene,« je suho rekla.

Logično bi bilo, da bi ga vprašala, zakaj je pravzaprav rinil v Ameriko, če bi bil rad blizu doma. Ce-lo ona je včasih začela z napačne strani. Naglič se je zasmejal skozi solze.

»Dedci!« je komaj slišno prhnila Micka, ki je razbrala pomen njegovega smejanja. (Vem, da je bila povzročena bolečina, je preblisnilo Nagliča, vem pa tudi, da sem bil jaz pri tem le orodje; in če mi je mučno, mi ni zato, ker bi se čutil krivega, ampak zato, ker sem dobrodušen in težko gledam ženske solze in gube na ženskem čelu.)

»Fani je bila zelo vesela, ko je slišala, da prideš. Zabičala mi je, naj te takoj pripeljem, da boš končno videla Irmico,« je bleknil.

»Za to bo še dovolj časa. Najprej me boš odpeljal v hotel,« je dejala Julija.

Ni šla počivat. Samo osvežit se je šla v sobo. Bra-tu je naročila, naj jo počaka v restavraciji. Med jedjo je govorila tiho in enakomerno, a dovolj razločno, da ji je od ambienta omamljeni Naglič lahko sledil. Povedala je, da prihaja naravnost z Dunaja, kjer je bila z Bezlajevima dvema. (Fran Ksaverij Bez-laj je bil advokat, pri katerem je Julijin pokojni oče spravil oporoko. Advokatova sestra Antonija je bila stara frajla.) Vreme so imeli čudovito. Jesen je na Dunaju menda skoraj zmeraj lepa. Bezlajeva dva sta jo na-govarjala, naj še ostane. Frana Ksaverija je komaj pregovorila, da je telegrafiral v Trst in ji rezerviral sobo. Seveda bi lahko naročila tudi njemu, Nagliču, le da ji je iz pisma učinkoval preveč zmedeno. Skrajni čas, da je šla z Dunaja, že tako je napravila celo premoženje. Dvakrat so bili v operi.

Ne da bi spremenila ton, ga je vprašala, kaj od ti-stega, kar ji je pisal, je pravzaprav mislil resno. Tudi Naglič se je krčevito trudil, da ne bi preglasil žebra-nja obedujočih. Siknil je, da je bila Julija do njega od nekdanj okrutna. Osem let je bila z njim samo v pi-semških stikih, prišla pa je ravno zdaj, ko se je čisto zmedel...

Julija je stegnila roko čez mizo in ga ustavila. Oba sta vedela, kakšno je bilo njeno in pokojne ma-mice mnenje o zvezi, ki jo je Franc sklenil pred osmimi leti.

Naglič je skrušeno in razumevajoče pokimal: kot bi pri besedi »zveza« ne šlo za žensko in otroka, ki ju on ljubi in Julija sovraži, temveč za ab-straktno vprašanje, v katerem s sestro ne najdeta soglasja.

Potem je slišal še več znanih stvari. Da ni bila Ju-lijina skrb zanj nikdar omejena na pisma. Da mu je prav na njeno prošnjo Fran Ksaverij priskrbel službo pri zavarovalnici. Da mu je isti Fran Ksaverij poiskal stanovanje. Da mu je Fran Ksaverij kot izvršitelj oporoke le na Julijino izrecno vztrajanje nakazal še njen delež po mamici.

»Žal mi je, če nisi bil zadovoljen. In če sva že ravno pri pismih: tvoja pisma so bila do pred krat-kim tako polna mediteranske vznesenosti, da mi še na misel ni prišlo, da ti mesto ne ugaja,« je kon-čala sestra.

Naglič je gledal v mizo. Ob vsem ponižanju je vendarle doživel tudi majhno zadoščenje: Julija je čutila mediteransko vznesenost, ki ji jo je hotel pri-čarati; Fran Ksaverij ji gotovo ni znal ničesar pri-čarati.

»Povej mi rajši o vinu,« je spravljivo rekla.

Povedal ji je o zabojih, slami in bikoborcu. O sla-mi ji ni šlo do srca; opis etikete jo je spravil v smeh.

»Gostilničar Trebušnik me je opozoril, da je to vino priljubljeno pri Angležih. Ali ti poznaš kakšne Angleže?« je vprašal Naglič.

Ne, Julija ni poznala nobenih Angležev. Ob Tre-bušnikovem imenu je zgroženo skomignila. S Zer-nettjem je hotela poračunati še istega dne.

»Kje ga dobiva?« je vprašala.

»Vsi so še v pisarni, jaz sem si izprosil prost dan,« je odvrnil Naglič. »Saj se ne mudi,« je plaho dodal. »Gotovo si utrujena.«

Julija si je obrisala usta in vstala, preden ji je kdor koli utegnil odmakniti stol. Naravnost od kosila sta šla v banko in na zavarovalnico.

Julija in gospod Pasquale sta brez pomislekov da-la duška medsebojni mržnji. (V temačni kletni pisarni je bila rožnata Julija kot angel v peklu. Toda ali ni imel tudi gospod Pasquale po svoje prav, ko se je zgražal nad vdorom medene ženskosti v kraljestvo deških vonjav? In ali ni bila zavarovalnica v očeh niž-jih nameščencev navsezadnje bolj podobna internatu kot zaporu, bolj vicam kot peklu? In s kakšno pravico je tridesetletna ženska prihajala vznemirjat dečke? In po kaj je angel prihajal v vice, če ni prinašal pomilo-stitve?) Zernetti je govoril nemško. Slina mu je poka-la med umetnimi zobmi, ko je koval okorne, slov-nično brežhibne stavke. Da si težko predstavlja, je pripomnil, kakšni motivi so milostljivo navedli k to-likšni naglici, da pa seveda povsem zaupa presoji mi-lostljive in si za motive ne drzne spraševati.

»Vštela sem prvi obrok obresti. Preštejte,« je re-kla Julija in se s prstom še enkrat dotaknila na mizo položenega denarja.

Gospod Pasquale je vprašal, ali bi morda vendar le ne bilo mogoče stvari urediti kasneje, nerad namreč priškrtuje čas, ki ga je svojim delodajalcem dolžan v zameno za vsakdanji kruh.

»Glede tega si ne delajte skrbi,« je rekla Julija. »Moj družinski prijatelj gospod Bezlaj je vse uredil. Za danes mi je med drugim izposloval tudi srečanje z gospodom direktorjem.«

Ob imenu Frana Ksaverija Bezlaja se je Zernetti udvorljivo in – tako se je zdelo Nagliču – majčkeno posmehljivo priklonil. (In res, ali ni bilo nekaj smešnega, nekaj piskavo otročjega v načinu, kako se je Julija hvalila z družinskim prijateljem?) Potem je blagajnik štel denar; zgrbil se je, pegaste dlani so mu rahlo drhtele; očitno je bilo, da ne šteje velikokrat svojega; Julija je kasneje rekla, da je Pasquale Zernetti nesojeni oderuh.

»Prav je, milostljiva,« je dejal. »Ponižno se zahvaljujem.«

Julija je vzela menico.

»Smem vprašati, kdaj odpotujete?« se je gospod Pasquale po italijansko obrnil k Nagliču.

»Il mio fratello non partirà per l'America,« je prišla Julija.

Blagajnik jo je preveč sovražil, da bi se posmehnil njeni izgovorjavi.

Potem sta šla Julija in Naglič k direktorju. Julija je prosila, naj brata čim prej odvežejo službe, ker da ga nujno potrebuje doma. Direktor je izrekel nekaj besed, ki bi Nagliča lahko užalile: radi ustrežejo gospodični Kleblovi in gospodu Bezlaju, še posebej, ker bodo za gospoda Nagliča zlahka našli nadomestilo. Toda Franc je bil z mislimi čisto drugje: v

vlažni, megleni, kotlinasti deželi, kamor ga je nepričakovano pozvala ljubljena sestra.

»Ti je prav? Si zadovoljen?« ga je vprašala, ko sta se vrnila v hotel. »Živeli boste pri meni na Dolenjskem. Vodil mi boš knjige,« mu je pojasnila.

Imela ga je rada: navzlic lahkomiselnosti, s katero je zapravil svoj in potem še njen delež po materi. Imela ga je rada, zato mu je, čeprav je bila izčrpana od poti in od določenih zasebnih razočaranj, pripravila presenečenje. Ni mu povedala, da je darilo, ki mu ga poklanja, pravzaprav le v darilni papir zavita zdrava pamet Frana Ksaverija Bezlaja.

(»Vem, Julija, ti ne boš nikdar dvignila rok od njega,« pravi Fran Ksaverij. Ona roteče dvigne drobne dlani proti družinskemu prijatelju, vidi, da ji svetloba proseva skozi konice prstov, ki so privihani menda zato, ker si je kot otrok grizla nohte, in pomisli, da je vsa obsijana z lučjo, vsa razgaljena pred Franom Ksaverijem, ki ima sonce v hrbet in ki nadaljuje: »Še najmanj stroškov boš imela, če ga vzameš pod streho, Julija. So že taki časi, da je treba gledati na stroške.«...)

Gledala je na stroške, zrla pa je tudi v bratovo medvedkasto obličje, iz katerega so poganjale krepke črne ščetine. Brada mu ne sivi. Dvakrat na dan bi se moral briti, je pomislila.

»Vidiš, mimogrede se je naredil večer,« je rekla na glas.

Globoko je vzdihnila, potrepljala Franca po ramenu in ga končno poslala k ženi in hčerki.

Domov grede je Naglič premišljal o bogastvu. Za bogate je vse enostavno: če hočejo, si privoščijo presenečenje, če nočejo, se ne pustijo presenetiti. Bogastvo takih razsežnosti ni njega nikoli vznemirjalo.

To ni bil kapital, s katerim bi lahko pokrenil majhno, dinamično kupčijo; bili so težki denarji, ki so ležali v hranilnici in jih je Fran Ksaverij Bezljaj obračal previdno kot nepokretnega bolnika. Vonj bankovcev in vrednostnih papirjev pa ni bil bolniški: bil je suh kot poper, topel kot sveže pražena kava, diskreten kot žvenket srebrnine v hotelski restavraciji. In zato si lahko na vse skupaj gledal tudi kot na prijetno sanjarijo o daljni deželi, v kateri – kakor v Palast hotelu – vlada večno poletje. In zato je bila Julija Klebl nekakšna dobra vila: bitje, ki ga kratko malo moraš ljubiti, saj ga bogovi razvajajo, da bi ga ti ljubil. (Tako je Atena vedno znova ozaljšala zvitega Odiseja: da je po poti ugajal ženskam in ob vrnitvi naredil dober vtis na sina Telemaha.)

Ko je Naglič stopil čez domači prag, je bilo že temno. Fani in Irma sta sedeli v sobi, ki so ji rekli salon. Na mizi med njima je bila prižgana svetilka. Njune zenice so bile velike in kristalaste kot žuželčje oči. Potem so se kristali zlili v črno jezero. Sta me čakali z večerjo? je preblisnilo Nagliča. Zdeli sta se mu namreč lačni. (V njunih globokih in temnih očeh je bilo zapisano, iz česa je življenje tistih, ki jih bogovi niso izbrali: iz lakote in strahu. In iz neke posebne ranljivosti, ki je več kot samo dovzetnost za dobra in slaba presenečenja, iz neke mehkode, ki je pravzaprav konstrukcijska napaka, ki je pravzaprav nagnjenost k propadanju in ki je hkrati temelj naših največjastrastnejših strasti: kakor, recimo, mehkode Faninega telesa, mehkode njenih uvelih in neusahljivih prsi pod visoko prepasano rožasto domačo obleko.) Žena in hčerka mu nista planili naproti. Fani je obsedela. Irma je zdrsnila s fotelja in obstala ob naslonjalu. V zadnjem času je zelo zrasla. Nogavice na

njenih ravnih nogah so bile po dolžini preveč in po širini premalo napete. (Naglič je kot moški vedel samo to, da so mu bombažne nogavice zoprne.) Njen obraz je bil modrikast. Ostre temno rdeče ustnice niso mogle skriti nesorazmerja med mlečnimi in stalnimi zobmi. Ušesa so Irmi štrlela. Ima Fani kaj judovske krvi? je pomislil Naglič in si že priznal, da bi bila judovska kri lahko tudi od njega: lase je hči vsekakor podedovala po njem. O Bog, kako lep je bil ta iznakaženi otrok! Kako presenetljivo alegorična je bila deključina drža in kako živa čustva je – v nasprotju z običajnimi alegorijami, v nasprotju z medeninasto gospo okensko kljuko – ta vitica budi-la v Nagličevih prsih! Hčerka, ki je poosebljala njegovo revščino. Hčerka, ki je bila njegovo edino, ah, edino bogastvo.

»Mili moji,« je rekel Naglič, »bil sem s sestro. Vzela nas bo pod streho. Ne bomo več živeli v Trstu. Ne bomo šli v Ameriko. Stanovali bomo pri Juliji na Dolenjskem.«

»Vedela sem. Tam bomo na varnem,« je rekla Fani Naglič in se nasmehnila.

Redkokdaj se je upirala, tistega večera pa je bil njen nasmeh kljubovalen: kot bi naenkrat ne bila več zadovoljna z lastnim značajem, kot bi jo zbadlo, da je znala predvideti razvoj dogodkov. Mož in hči sta si jo zapomnila prav po tem presenetljivem, enkratnem, oholem in skrušenem nasmehu. Še potlej, ko je že počivala pod svojim nagrobnikom, sta se včasih spraševala, kaj je bilo v njenih mislih, ko se je tistikrat konica njenega nosu spustila skoraj do zgornje ustnice. Spraševala sta se tudi, od kod je na smrtni postelji vzela odločnost, da je zahtevala prav tak spomenik, kot ga je davno davno videla

v Trstu: izdelek iz poroznega belega marmorja, kip fantička, ki se ozira kvišku ter z debelušnimi ročicami ponuja kito cvetja nekemu zgoraj. Oba, ostareli oče in odrasla hči, sta se zgrozila ob spoznanju, da se dobro spominjata, kdaj in kje so videli tisti grob. Bilo je sredi poletja in na nenavadnem kraju, v smolnatem borovem gozdičku, ki je nekoč morda spadal h kaki vili. Tla so bila mehka od iglic. Zelo je bilo vroče. Muhe so brenčale in srkale lepljive snovi. Na steburu, ob katerem je stal marmornati deček, je pisalo: »Mamma, mamma mia, rispondi al Stefano tuo...«

V Ljubljano so prispeli popoldne tretjega novembra. Snežilo je. Starka, ki je prodajala krizanteme, je bila omotana v več slojev flanelastih in volnenih rut; na rokah je imela rokavice brez prstov, na nogah velike, s cunjami natlačene moške čevlje. Mama je šla bodro po plundri: nikoli ni bila občutljiva v spodnji del telesa in se ni bala prehlada. Irma je skušala stopati čim rahleje, da bi bili njeni škorenjci čim krajši čas v stiku z mokroto. Hlad ljubljanskih tal je bil drugačen od vsega, kar so dotlej čutile dekličine noge: niti malo ni spominjal na prijetni hlad parketa po dolgem pomladanskem sprehodu, ali na otrpli, včasih vlažni, včasih zoprno vztrajni hlad pred spanjem pod slabo spodvihano odejo, ali na modrikasto rožnati hlad, kakršnega v meča in v kolena vtepe veter. Bil je nevaren mraz in je vrtal luknje v kosti ter lezel navzgor po izvotljenih kanalih skoraj enako hitro, kot so solze z okusom krizantem lezle po Irminem grlu. Okus krizantem je bil kakor okus sladoleda, če bi bil sladolead narejen iz gnilega ali vžganje namočenega sadja. Ob tem času so v Trstu

pekli kostanj. Krhka pločevinasta zavetja okrog koštanjskih peči so Irmo spominjala na Noetovo barko. Očetu je bila primerjava všeč. »Lepo povedano, Irma. Še poetesa boš,« je dejal lani. Zdaj, pred južnim kolodvorom mokre prestolnice, je bil tudi on turobno razpoložen. Ko je opazil, da hčer zebe, je vzdihnil in jo vzel v naročje. Telesna junaštva so bila pri njem redkost in punčkinino srce je hvaležno vztrepetalo; skoraj isti hip pa je celo njeno bitje zadrhtelo od mraza in ogorčenja: očetov nevajeni prijem ji je namreč surovo premaknil spodnje perilo. Najeli so enovprežni voz. Mama je rekla, da si bo dvovprežnega najela naslednji dan za po obiskih. V vozu so Irmo pokrili. Ona, ki jo je doma strahotno žulil vsak narobe zavezan trakec na spalni srajci, je pod vlažno, trdo odejo takoj zadremala. Bilo je prvič, da se je srečala s človeško prilagodljivostjo. (Človeku je usojeno, da takšne stvari najprej opazi in upošteva pri sebi.) In če jo je slutnja, da se v kraju, kamor so prispeli, sivi oblaki le redko umaknejo izpred obrazov, navdajala s strahom in nemirom, je bilo spoznanje o prilagodljivosti vsekakor sladko in pomirjajoče: udje in veke so od njega postali težki kot od nedeljskih jutranjih sanj, ki jih napol načrtuješ. Nič čudnega torej, da je bila deklica sitna, ko so se ustavili in si jo je oče spet naložil na ramo. »Glej, Irma,« je rekel, »ali vidiš tistole lepo okno? To je soba za princese. Na polici imaš lahko rožo, ki cveti tudi pozimi.«

Irma se je mukoma ozrla navzgor; okno je bilo zarošeno.

»Lahko imaš tudi več rož,« se je oglasila mama (zajedljivost je šla kot piš mimo punčkinih ušes), »in lahko imaš tudi lončnice, ki ne cvetijo.«

Zrak v veži je bil leden. Očetova suknja je dišala po mrzlem dimu.

»Naravnost v posteljo te bomo nesli,« je rekel oče.

Soba z orošenim oknom je bila komaj kaj toplejša od hodnika. Postelja je bila gladka in hladna. Oče je odprl peč in pobežal v žerjavico. Mama je pomagala Irmi, da se je slekla. Še preden sta starša odšla, si je punčko že prilastil véliki val pravega spanja: ji izpulisil krmilo iz rok, ji vzel oblast nad sanjami, ji zravnal ude, jo divje zazibal in slednjič zagmil.

Ko se je drugi dan zbudila, ji je sprememba vzela sapo. Bleščéce sonce je sijalo skozi ledene rože na češnjevo posteljno stranico, na črtaste tapete z vrtnicami, na ovčjo kožo pred svetlozeleno pečjo z levjimi tacami. Zunaj je grulil golob. Vstopila je ženska v rjavi volneni obleki.

»Mraz je, ubogi otrok. Seveda, odpirali so peč,« je jezno zamrmrala.

Pobrala je pepel z rešetke in naložila nov kupček premoga. Irma se je začudila, ko je videla, kako hitro in s kako malo papirja je ženski uspelo zanetiti ogenj. (Njihova tržaška Angela je včasih po cele ure preklinjala pred kaminom.)

»Zaves niso zagrnili,« je pripomnila ženska. »In potem naj otrok spi!« A je prav dobro vedela, da je otrok spal, kajti ko se je obrnila k Irmi, je vprašala: »Si zdaj zbujena?«

Irma je pomolila glavo izpod odeje in pokimala. Ženska se je razkoračila ob postelji.

»To je bila soba od gospodične Julije,« je povedala. »Čudno, da ji nisi čisto nič podobna.«

Irma je v trenutku razvozlala pomen gornjega stavka. Zelo slabo je, če nisi čisto nič podoben gospodični Juliji. Vendar se – čeprav se je velikokrat ogle-

dovala v zrcalu, da bi odkrila kote, iz katerih je prav zagotovo lepa – ob teh osornih besedah njene oči niso napolnile s solzami. Morda zato, ker je ni nikoli nihče izpodrival; mnogi ljudje pravijo, da se razvajeni otroci spretneje spopadajo z osornostmi življenja; in Irma je gotovo potegnila spretno potezo, ko se je razumevajoče in majčkeno skrušeno nasmehnila služkinji Micki: smehljaj, s katerim je pobožala – ne Julijino lepoto, kajti o Juliji ni še ničesar vedela, temveč Mickino ljubezen do Julije – ji je pridobil zvesto prijateljico.

»Zdaj boš jedla,« je določila Micka, »potem se boš umila in oblekla.«

Odšla je in se vrnila z belo kavo, žemljo, maslom in češpljevo marmelado.

Med zajtrkom je v sobo vdrl oče.

»Ura je enajst, megla se je dvignila, mamica je na obisku, midva greva na sprehod!« je vzkliknil.

Micka, ki je ravno prinesla vodo, se je namrdnila. Oče jo je objel okrog pasu.

»Naša Micka se zmeraj jezi. V resnici je dobra in nas ima rada,« je rekel.

Irma je to že vedela.

Zunaj ji je oče povedal podrobnosti. Da je Micka od nekdanj pri hiši; da je bila sirota in jo je njegova mama iz usmiljenja vzela k sebi; da je pestovala oba, njega in teto Julijo, ko sta bila dojenčka.

Ni si bilo težko predstavljati, da je bil oče nekoč dojenček. Mnogo teže je bilo razumeti strast, ki jo je gojil do rodnega mesta. Saj mesto ni bilo grdo, nasprotno, v sončnem vremenu je bilo prav prijetno. Toda kako naj bi punčka, ki še ni stopila čez prag mladosti, razumela, kaj človeku srednjih let pomenijo določene ulice, določeni vogali, določene per-

spektive, določena kavarna (v kateri je moral jesti smetano, čeprav bi rajši sladoleđ, medtem ko je očim bral časopis na palici in stiskal zobe, da so mu zalizci utripali), določena gostilna (v kateri je spil svoje prvo žganje), določena slaščičarna (v kateri je spoznal mamico)? In kako naj bi ona, ki so jo v košari odnesli z rodnega Dunaja, razumela cepetavi ponos, ki ga je oče v Ljubljani kazal pred vsako malo večjo hišo? Irma ni bila razpoložena za sprehod. Ob misli, da bi lahko še precej časa ostala v postelji in da je imela Micka v kangli vsaj še za dve skodelici sirupasto sladke, prijetno vodene kave, jo je obšlo divje samopomilovanje. Poleg tega se ji je zdelo šarlatansko, da ji oče bere iz brošure. (Oče ni opazil njene nejevolje. Najbrž tudi ni bilo česa opaziti. V tistem obdobju svojega življenja, v času med otroškimi in mladimi leti, je Irma skrbno izpolnjevala očetova pričakovanja. Hodila je za njim in ga poslušala – kot kužek, le da ne iz požrtvovalnosti, ampak iz spogledljivosti.)

»Vedel sem, da ti bo Ljubljana všeč. Zmeraj so ti bila všeč urejena mesta,« ji je polaskal in dodal: »Kri ni voda. Mi smo taki in tako je naše mesto.«

Bila sta že v parku. Sinočnji sneg se je bil stopil in spet zmrznil, peščena pot se je bleščala, kot bi bila posuta z diamanti.

»Prelepo!« je vzkliknil oče.

Irma je hotela reči, da je spremenila mnenje o redu. (Kvečjemu po hišah, kvečjemu po posameznih stanovanjih se spleča bojevati zanj; in še tam lahko marsikaj lepega uničimo, če venomer začenjamo od začetka.) A je potem rajši molčala. Ni bila vajena razlagati svojih misli. Besede z abstraktnimi pomeni so jo spravljale v zadrego, dosti preden je vedela, kaj

pomeni beseda abstraktno (kot ji je šlo šarlatanstvo na živce, še preden se je naučila izraza). Poleg tega je bila zadnje čase prepričana, da bi bili njenih misli vredni samo ljudje, ki bi jo razumeli brez besed. (Bo kdaj srečala človeka, ki jo bo razumel brez besed? Franc Naglič ni tuhtal v to smer. Tudi če bi, bi se mu gornje vprašanje ne zdelo najpomembnejše. Veselil bi se že dejstva, da je Irma po materi podedovala oholi, frfrasti ženski idealizem in da ni bila udarjena s suhoparnim moškim aktivizmom, s tistim gonom po razčlenjevanju, obrambi in zavračanju, ki je bil prav gotovo eden glavnih virov Julijine neotipljive nesreče.)

»Meni je všeč hiša,« je namignila Irma, ko sta šla ob ribniku.

»Katera?« je vprašal oče, ki se je malo prej navduševal nad neko vilo.

»Naša hiša,« je odvrnila Irma. »Hiša, v kateri smo spali.«

Oče se je zresnil.

»Ja, Irma, naša hiša,« je poudaril. »Res je lepa. Zame je stokrat lepša od vseh teh novih vil.«

Potem sta šla po mamo. Oče je imel naslov v žepu in ni poznal mamine prijateljice, pri kateri so bili zmenjeni. Prijateljici je bilo ime Agneza. Bila je okrogla, k vzdihovanju nagnjena plavolaska z žalostnimi pasjimi očmi.

»Dragi gospod Naglič,« je rekla, »tukaj je včasih prav zadušljivo. Lepo je imeti na obisku ljubo Fani, ki je videla vsaj nekaj sveta. Dunaj! Trst!«

Naglič je raztreseno planil po piškotih.

»Ja, Dunaj,« je nato rekel in se zasmeljal v tišino, divje, kot da je dognal peklenški maščevalni načrt.

»Ja, gospa, tudi mi smo bili na Dunaju.«

Gospa Agneza se je ustrašila.

»Kajpak,« je zamrmrala.

Fani je vedela, da se z gospo Agnezo najbrž ne bodo nikoli več srečali, zato ni pojasnjevala moževega vedenja. Vstala je in prijela Franca pod roko.

»Tisočkrat hvala za gostoljubje,« je rekla.

(Gospo Agnezo je Fanina sproščenost pretresla še mnogo bolj kot Nagličevo čudaštvo.)

»Se ti ne zdi,« je Naglič na stopnicah vprašal ženo, »da bi se Julija lahko posvetovala z mano, preden je dala pol hiše v najem? S pravnega stališča ji seveda ni bilo treba, hiša je njena, ampak med kultiviranimi ljudmi menda obstajajo čustveni oziri. Jaz sem v tej hiši odrasel, če nič drugega.«

Fani je skomignila.

»Najbrž bi se kdo na njenem mestu posvetoval,« je dejala. »Večina ljudi se ne bi.«

Jedli so pozno. Micka, ki je stregla, je uščipnila Irmo v roko in ji rekla »suha južina«. Irma si je hotela po kosilu ogledati hišo. Mračilo se je. Micka je menila, da se ne splača prižigati luči, ker hiša tako in tako ni več tisto, kar je bila. Vseeno je odprla punčki nekaj sob. Pohištvo je bilo pregrnjeno, zofa v salonu je bila kot bela slonica z mladiči (mladiči so bili fotelji). Irma je vprašala Micko, zakaj teta Julija ne živi v Ljubljani. Micka je povedala, da ima gospodična Julija na Dolenjskem lepo hišo in dobre prijatelje.

»Pokojna gospa Kleblova, tvoja oma, je bila zelo navezana na Ljubljano. Gospod Klebl, očka gospodične Julije, je imel rajši Dolenjsko. Gospodična Julija se je vrgla po očku. Na Dolenjskem se počuti najbolj doma. Ko je bila še majhna, so tja hodili na počitnice.«

Micka je govorila slovesno, kot da pripoveduje o kraljevski rodbini. Irma je poslušala, kot pač posluša otrok, ko se mu prvič razpre družinski obroč in se v megli za razklanim obzidjem pokažejo tujci, novi ljudje, drugi ljudje. (Ne sočutje, ne nevoščljivost, le lačna radovednost sije iz oči, ki jih otrok uperi skozi razpoko ali skozi ključavnico v svet, v tuje bivališče. Ko si otrok nekega dne zaželi, da bi živel to ali ono tuje življenje, pa je otroštva konec.)

Naslednje jutro so odpotovali. Micka je zaklenila hišo in prevzela nadzor nad prtljago. Naglič je bil potr, saj ni šel rad iz Ljubljane. Tolažil ga je edino izraz na ženinem obrazu. V trenutku, ko ji je Micka izpulila kovčke, zaboje in torbe, je Fanino obličje preletel smehljaj, ki je sicer res spominjal na zmeden smehljaj oropanega človeka, a vsekakor takega oropanega človeka, ki ima prtljago zavarovano in bo zanj dobil lepo odškodnino.

»Ne bom se vmešavala,« je rekla Fani, »Micka obvlada stvari veliko bolje od mene.«

Micka si je hotela kupiti karto za drugi razred. Zakonca Naglič sta zahtevala, da se pelje v prvem. Najbrž je sedla k njima samo zato, ker nista znala ukazovati in sta bila popolnoma nebogljen. Fani je imela sedež ob oknu. Célo pot se je igrala s svojo novo broško. Nov okrasek na maminih prsih, porcelanasta košarica s cvetjem in sadjem: to je bil za punčko dolgo časa simbol Ljubljane. Očetovo govorjenje se je Irmi zdelo dvomljive vrednosti. (Na postaji se je spomnil, da je pozabil telegrafirati teti Juliji. Micka ga je pomirila, da je ona sinoči telegrafirala. Potem je vpričo Micke govoril, da so zdaj dokončno nastopili moderni časi, če se že preprosti

ljudje poslužujejo vseh mogočih tehničnih naprav. Mickin obraz je bil neprodušno zaprt.)

»Dober fant je bil, gospodična,« je rekla služkinja, ko je opazila, da na Julijinem vratu in čelu za vsakim potegom glavnika ostajajo rdeči sledovi. »Dober je bil, dokler ga ni slaba ženska dobila v kremplje. Že vaša gospa mamica so povedali, da je ona navadna tatica. Samo tatica ga je lahko ukradla vama, ki po gospodovi smrti nista imeli nikogar drugega ... Nikar se ne razburjajte, no, čisto marogasti ste že od razburjenja.«

Za Julijo Klebl so bili to težki časi. Kmalu po vrnitvi iz Trsta se je je polastil dvom, ali se je glede družine Naglič prav odločila, in bolj ko se je bližal dan soočenja, bolj se je dvom sprevačal v tesnobo. Julija si ni delala utvar zastran svojih čustev do Frančeve žene: vedela je, da ji bo ta oseba, najsi bo dobra ali hudobna, kriva ali nedolžna, za zmerom ostala mrzka. Ni pa pričakovala, da ji bo zanikrna Fani Novotna kdaj vzbujala strah. Zadnji teden pred bratovim prihodom Julija skoraj ni zatisnila očesa. Ponoči jo je oblival mrzel pot in v želodcu je imela žarečo ledeno kocko. Govorila si je, da si je naložila nepotrebno breme; obenem se ji je zdelo, da se tega bremena na noben način ne bo mogla znebiti: kot bi jo luna, ki je tiste dni posebej predirljivo sijala v sobo, prikovala na razžarjeno blazino in na dobre, toda zgrešene, strašno zgrešene namene. Čez dan se je togotila. Togota jo je izčrpavala še bolj od nespečnosti. Kajti v togoto se je – poleg sovrašтва do bratove žene, poleg čustva, ki je izviralo iz hvalevrednih čustev, če že samo ni bilo hvalevredno – mešalo nekaj nenaravnega, nekaj, za kar

bi marsikdo rekel, da je krinka ali olajševalna okoliščina, Julija pa je vedela, da je najhujši in najsramotnejši greh: skopuštvu. Ves denar bo šel zanje, meni ne bo ostalo nič, jaz bom ostala brez vsega, je premišljevala. Po denarni plati se ni nikdar čutila prikrajšano, in tudi zdaj so bili finančni pomisleki le izraz za drugačno prikrajšanost. Toda njo je skelelo, da ne najde manj prostaškega izraza.

Sram jo je bilo pred parazitinjo. Ko je voz z Nagliči zadrdral po dvorišču, ji je srce silovito udarilo ob rebra. Niti konjak ji ni pregnal bledice z obraza. Stekla je v svojo sobo, potem vendarle dol. Bila je premalo oblečena, mraz jo je rezal naravnost v pljuča, in to jo je navdajalo s samomorilskim veseljem. Micka jo je zagledala prva in ji je vrgla ogrinjalo okrog ramen. Pravi vrstni red bi bil: najprej dobra Micka, za njo brat, za bratom žena in otrok. Franc je potiskal družino pred sabo.

»Pozdravljena, svakinja,« je hripnila Julija in iztegnila roko.

Oblike svojih ust ni prepoznala; šaljivi ton, ki se ji je vsilil, je poznala še predobro. Fani Novotna se je zasmejala, jo objela in poljubila.

»Lepo od tebe, da nas jemlješ pod streho,« je rekla.

Julija ni razsojala o njenem šarmu. (Teoretično je vedela, da bratova žena ni posebej čedna.) Precedila je njene poteze, njen smeh, njene zobe, njene dlesni, njene lahti, njen vrat, in na mrežnici ji je ostalo eno samo opažanje: to je ženska, ki od blizu vé o moških. Ker je bila dobro vzgojena, se je Julija zgrozila nad svojimi mislimi. Po drugi strani je bila ponosna, da si takih misli ne taji. Francu je brez zadrege pogledala v obraz, saj on z vsem skupaj ni imel nič.

Obedi so minevali v tišini. Julija Klebl se je jezila nase. Rada bi znala dajati preračunljivo, da bi kaj dobila v zameno, ali vsaj velikodušno in velikopotezno, da bi ji zapihal veter v jadra. Ne prvo ne drugo ji ni uspevalo. Fani Naglič, ki ni imela česa dati, je bila mojstrica v jemanju: najlepši kos piščanca se je zmeraj znašel na njenem krožniku, in vsa zabela z ohrovta. Se staram, da so mi mar takšne reči? Sem ostala otročja, kot ne pritiče moji starosti? je tesnobno premišljevala Julija. Brat Franc jo je od časa do časa zmotil s kako pripombo. (»Ni bil neumen,« je rekla Micka o Francu, »pa ga zdaj poglejte, kako blebete!«)

Naglič ni bil vaje, da bi njegove besede padale na led. »Kot v trdi zimi, na mrzlo, na steptano zemljo,« se je čudil in žalostil. Ni pogrešal moške družbe: le ženske, s katerimi je živel, so ga razočarale. Kaj se je zgodilo? Bi lahko imel le vsako posebej? In je potemtakem res, kar je moč sklepati iz don Juanove usode: da nima nobene ženske, kdor ima več kot eno naenkrat? Soočen z brezobzirnostjo je Naglič moral postati še sam brezobziren. Njegovi sprehodi so se spremenili: dobili so cilj. Od Julijine vile do vasi je bilo deset minut hitre hoje. V vasi je bila gostilna, pred gostilno lipa in vodnjak. Ko jo je oče prvič prislonil ob kamniti obod ter izginil za gostilniškimi vrati, je bila Irma tako presenečena in užaljena, da ji je pol ure v hipu minilo. A tudi pozneje, ko je očetovo vedenje ni več presenečalo in se je kamen preveč ohladil, da bi lahko slonela na njem, je potrpežljivo čakala. Preden bi očetu dopovedala, da jo je užalil, bi se ji glas že zdavnaj otročje zalomil; rajši se mu je maščevala z molkom; niti namignila mu ni, kako globoko je padel v njenih očeh; ko se

je vrnil k njej ter jo odrešil čakanja in načel pameten pogovor, ga je bila zmerom vesela.

Vas ji ni bila všeč. Hiše so bile nizke in črnikaste. Zapadel je sneg (Irma ni še nikoli videla toliko snega), toda že po prvi odjužni noči je črnikavost udarila skozi belino: puhasta snežna odeja se je spremenila v napol prosojno ledeno skorjo. Okrog Julijine vile je sneg dlje ostal čist. Privoz je bil posut s peskom kot tivolska promenada; po celem snegu ni nihče hodil; tri jelke sredi trate (majhna umetna odslíkava gozda, ki se je začel nedaleč stran) so se vsako jutro na novo posladkale.

Potem si je nekega dne tetin prijatelj gospod Fran Ksaverij Bezlaj obrisal blatne čevlje v beli kup ob poti. (Njegov pinč je v isti kup naredil rumeno luknjico.)

»Bezljaj in cucek,« je rekel oče. »Zdaj boš pa videla.«

Oče si ni obrisal nog. Micka je z veliko cunjo planila za njim po stopnicah. Irma je imela galoše. Ko se je sezula, so bile njene noge čisto lahke.

»Pridi, bova pozdravila Frana Ksaverija,« je rekel oče.

Stopila sta v tetin salon, ne da bi potrkala. Na zlato tapeciranem fotelju je sedel sijoč gospod v rumenem telovniku, kostanjevih, le ob sencih sivih las, pšeničnih brkov, skodrane pšenične brade, prijetno zagorelega, čvrsto zgubanega obraza in srebrnih oči.

»Moja nečakinja,« je rekla Julija, ko je Irma prikleknila.

Gospod je vstal, se nasmehnil in poklonil. Irma je opazila, da je precej majhen, a ji ni bil zato nič manj všeč. (Tako in za zmerom je vzljubila Frana Ksaverija Bezlaja: bil je prvi človek, ki ga je vzljubila brez

vzpodbude in celo proti očetovi volji.) Oče se je rokoval. Potem je zataval proti zofi, na kateri je dremaal gostov pes. Pes se je zbudil in bevsknil.

»K ognju se usedi, da se boš ogrel,« je rekla Julija in divje potegnila za zvonec.

Irma je opazila, kako se je Fran Ksaverij Bezljaj spačil, kako je raztegnil rožnate ustnice v sočutno grimaso in kako je – ko je teta ukazala prinesiti čaj in pecivo – grimaso spet sprostil ter sam pri sebi poznavalsko prikimal.

»Čaj bo v redu, Julija,« je dejal in ji pogledal v oči, »preveč toplote jaz ne bi svétoval.«

Bil je dragocen, težak in hkrati izmuzljiv trenutek. Fran Ksaverij in teta Julija sta si gledala v oči, vse je bilo tiho, zunaj je sijalo zimsko sonce; toda kmalu se je iz tišine izluščilo očetovo dihanje – nikoli ni dihal povsem neslišno, je imel že tak nos – in potlej se je oče vrgel na zofo, da so vzmeti zastokale in je pes cvileč zbežal na drugi konec sobe. Seveda ni bil pasji cvilež kriv, da se je teta namrščila, kot bi jo globoko v telesu kljunila bolečina. Irma je s strahom, zaničevanjem in usmiljenjem gledala očeta, kako poliva čaj; še sanjalo se ji ni, da je tudi ona njemu nekoč v Trstu vzbudila podobna čustva; mislila je, da je prva na svetu, ki je ljubezen do nekoga ni naredila slepe za njegovo odvečnost.

»Poslovil se bom,« je rekel Fran Ksaverij, potem ko je precej časa strmel v prazno. (Strmel je nestrpno in hkrati naveličano. Pes ga je lizal po lepi roki.)

Julija ga ni zadrževala. Spremila ga je iz hiše. Irma je skozi okno opazovala njegov odhod. Teta Julija je mahala za kočijo; ko je voz zavil okrog ogla, je spustila roke ob telesu in začela korakati gor in dol, od praga do vrtnih vrat in nazaj. Irma je bila

presenečena nad vonjem, ki ga je teta prinesla z vrta: ostrí, kiselkasti, mučni vonj po znoju.

»Poslušaj me, Franc,« je rekla teta (srage so potemnile njene sicer komaj opazne brčice), »poslušaj me, enkrat v življenju imam tudi jaz pravico pobesneti.«

Oče je dvignil glavo. Teta se je presunljivo zasmejala.

»Ne, zakaj se spet norčujem iz sebe, zakaj sama sebe zmeraj jemljem na lahko?« je vzkliknila.

To je bilo pravzaprav vse, kar je povedala o sebi.

»Najbrž vas ne bi bila smela vabiti; bilo je z najboljšimi nameni,« je zdrdrala po dolgem, napetem premolku.

Oče ni ugovarjal.

»Saj vidiš, Franc, da tako ne moremo živeti. Mi ne sodimo skupaj: ti, jaz, tvoja žena ...« mu je dopovedovala.

Na lepem – kot da se je nečesa spomnila – je njen glas nevarno otrdel.

»Določenih stvari kratko malo ne prenesem,« je rekla. »Ne bom zaradi vas popolnoma preuredila svoje eksistence, ne bom se vam čisto podredila. Ti si popival, Franc, in ni bilo prvič, zadnje čase preveč piješ!«

Irma se je pozneje v življenju (ko se je svet spremenil in je bil človek prisiljen občevati z ljudmi vseh vrst) velikokrat spomnila tega prelomnega trenutka: trenutka, ko je teta poočitála očetu pijančevanje. Ali ni čudno, kako trdoživi so nekateri klišeji? Prav v vseh razmerah lahko pijancu zabrusiš vse, le tega ne, da je pijan.

»Jaz sem tisti, ki so mu preuredili eksistenco!« je vzrojil oče. »Jaz sem tisti, čigar navad ni nihče upo-

števal! Tvoja velikodušnost, Julija, je bila zmeraj le napol. Če bi me imela res rada, če bi me res razumela, bi me pustila v hiši, kjer sem se rodil. V tej hiši sva živela z mamó, ko se njej še sanjalo ni, da je tvoj papa na svetu. Mama je bila blaga duša. Ti si trda, gospodovalna, prekupčevalska natura, Julija. Vse mora biti po tvoje! Rojstno hišo si dala v najem!«

Julija je zardela in v oči so ji stopile solze. Vedela je, da ji brat dela krivico. Ker pa je med njegovimi žalitvami ujela nekaj takih, ki si jih je v zoprnih urah sama naslavljala, se ni mogla dolgo predajati žalosti in užaljenosti.

»Hiša je moja,« je hripavo rekla. (Hudobija ji je osušila grlo.) »Če bi bila tvoja,« je nadaljevala, »bi šla gotovo v nič, kot je šlo vse, kar si ti kdaj koli dobil v roke.«

Irma je izza zavese poslušala zgodbo o očetovih padcih. Pri tem se je počutila, kot bi nekdo z veliko naglico vpisoval črke v uganko, nad katero je ona dolgo dolgo tuhtala. Besede, ki so plavale že okrog njene otroške posteljice, so se slednjič povezale v verigo.

»Premog, les, sladkor, papirmate rože za na klobuke! Tvoje investicije! Same neumnosti! Sama izguba! Same otročarije!« je pribila Julija.

Oče je povešal glavo.

»To zdaj ni važno, čisto nekaj drugega sem hotela reči,« se je čez čas omehčala teta. »Urediti si moramo tako, da bo za vse prav. Najbolje bi bilo, da bi imeli vsak svoje prostore. Prepričana sem, da se bo Fani strinjala z mano.«

Oče je zamrmral, da se bo najbrž strinjala. In potem je Irma zagrešila svoje prvo izdajstvo: temeljno izdajstvo, ki je določilo tek njene mladosti. (Je bilo

izdajstvo navsezadnje sploh pravo izdajstvo? Isti hip, ko je prestregla tetin pogled in se nasmehnila, se je Irma domislila ne le očeta, ampak vseh moških, ki jih je kdaj občudovala, od lastnika žilaste roke prek študenta na vlaku do Frana Ksaverija Bezlaja, in sama pri sebi je presenečeno vzdiknila: »Taka sem torej!«, kajti spoznala je, da bi se nobenemu izmed njih ne mogla nasmehnuti, kot se je teti. Z moškimi ne bo površnosti in hinavščine: zmerom bo šlo krvavo zares, na nož, na vse ali nič, za življenje, za ljubezen.)

»In tvoja hčerka, Franc,« je rekla Julija, ki jo je dekličin smehljaj pobožal po osamljenem srcu. »In tvoja hčerka,« je ponovila v drugačnem tónu, z zavestjo, da je našla mesto, na katerem je bratova duša ranljiva. »Se bo sploh še kdo zmenil zanjo? Bo ostalo pri abecedi in poštevaniki? Pridi sem, Irma. Te bom jaz učila. Tudi francosko in malo klavirja, če hočeš.«

Irma je stopila čez sobo in teta jo je objela. Tetin znoj se je posušil; le še način, kako se je njen parfem bojeval proti drugim vonjavam, je pričal o velikem vznemirjenju, ki ga je prestala. Naglič je gledal sestro in hčer in si mislil, da so se dileme razrešile. Tistega večera je imel še prav posebno rad svojo Fani: ranjeno dušo je kot dar položil v njeno naročje. Irma ni mogla zaspati od vznemirjenja. Julija je v postelji jokala.

Julijine knjige sta še naprej vodila Micka in Fran Ksaverij. Naglič je postal »gospod«. S hlapcem je modroval o vremenu, letini in konjih. V gostilni je imel stalno mizo in je revežem rad svetoval, v kateri del Amerike naj se izselijo. Njegovi Fani so rekli »žena od gospoda«, in ker ni skoraj nikoli prišla iz

hiše, so ugibali, kakšno bolezen ima. Pa je bila tiste čase pri dobrem zdravju. Hitro in hkrati premišljeno je izbrala med pohištvo, ki ji ga je svakinja dala na razpolago. »Mi smo se zmeraj radi držali zase,« je rekla, ko se je Naglič prvikrat ugnezdil v podstrešnem stanovanju. (Drugo nadstropje Julijine hiše je bilo pravzaprav podstrešje...) Položila je možu roko na tilnik. Nagliču je bilo všeč, če si ga je lastila. »Vajeni smo stanovati bolj pri vrhu,« je dodala, in on ji je od srca privoščil zmagoslavje, ki ga je zaznal v njenem glasu. (Saj tudi Juliji ni zameril, da je v zaničljivem tonu govorila o »zvezi, ki jo je sklenil«.)

»Ja, se spomniš, pozimi piha in poleti je vroče!« je vzkliknil, kot bi šlo za posebno vzpodbudne podatke.

Mislil je seveda na Dunaj, na celinski veter, na suhi, kiselkasti vonj po opeki (cimet, jabolka, železo), na lužico potu v Fanini dlani, ko je prihajala Irma. Fani se je razprostirala po postelji kot neskončna njiva valujoče ajde. Stiskala ga je z velikansko, brezsravno, svobodno silo. In njega je čez leta prešinilo, da je bila mokrota v njunih sklenjenih rokah ocean, ki ga bog blagostanja ne odpre, ki ga gosposko dišeči ne prekoračijo.

Kaj pa je on vedel, da se je Julija – morda v istem hipu – ustavila sredi stopnic, potegnila skozi nos iste vonjave, jih interpretirala po svoje in se po svoji volji obrnila! Duh ogroženih in ohranjenih stvari. Tramovi. Politura za pohištvo. Muzej. Holandska čudežna hišica, v katero pogledaš skozi lečo in vidiš vse miniaturne sobe naenkrat. Julija ima zdaj v svoji hiši takšno hišico, pa noče pogledati vanjo. Rada bi imela večje in bolj prosojne oči, ampak nič bolje ne bi hotela videti, kot vidi s plitvimi pastelnimi. Nič

je ne briga, kako je v svakinjini sobi. Sredi stopnic se zavé svoje usode. Ljubi svojo usodo. Ponosna je nanjo. Nobene druge ne mara.

Irma in teta sta vsak dan predelali lekcijo iz vadnice, ki jo je priporočil Fran Ksaverij Bezljaj. Teta je bila rojena učiteljica. Kakor hitro sta odprli zvezek, se je čudežno spremenila. Njen prhutavi golobji glas je postal rezek in nepopustljiv, ščemela je, sekala besede na zloge ter s kratkimi prsti udarjala takt. Bila je gibke pameti. Spočetka je Irma neizmerno, skoraj bolešno občudovala tetino gibkost. Potem je začela brati francoske knjige in je odkrila svoj lastni dar: spomin, v katerega so se reke besed valile kot v velikansko, nenapolnljivo in obenem nepretočno jezero. Res, teta je lahko eno uro zdržema pregibala glagole. A dolge dneve letati na krilih nerazkosanih, komaj razumljenih stavkov, tega ni mogla.

»Irma je zelo nadarjena, ko bi le malo več ponavljala,« je Julija zaupala Antoniji Bezljaj, sestri gospoda Frana Ksaverija.

Irma je teta spravljala v hladno, suho, obvladljivo zadrego. Nikoli si nista preveč zaupali. Irma se sploh ni rada pogovarjala s teto. Rada jo je gledala. Tetino obličje se ji je zdelo kot prečiščena slika življenja, mehka, prelivajoča se in hkrati razločna. Kadar je strmela v to sliko – največkrat in najbolj nemoteno vpričo obiskov –, se je zmeraj čudila njeni lepoti. S topo slastjo v prsih (podobna je najbrž slast nesrečne ljubezni, če ni razloga za ljubosumje) je premišljevala, da bi si, če bi lahko izbirala, gotovo izbrala in nadela tetino podobo. Bi sploh znala naštetati vse podrobnosti, ki jih je teta negovala na svo-

jem obrazu in telesu? Ob tem vprašanju je Irma postala slabe volje kot ob kakem zemljevidu. (Zemljevide je zaničevala in se jih bala. Nikoli si ni mogla zapomniti, kaj je zemljepisna dolžina in kaj širina. V atlasu je na vsak list posebej označila nebesne smeri: S zgoraj, J spodaj, V desno, Z levo. Nuna v Trstu jo je zato z ravnalom po roki.) Potem je nekega dne prišla surova in zmagoslavna misel, da je velika sreča, da si človek ne izbira sam svoje podobe. Sreča za Irmo. (Antonija Bezlaj na tetin klavir igra koračnico, Irma se predaja zmagoslavju, ki ni samoza-vest, temveč volja do življenja.)

»Povem vam, milostljiva,« je rekla Micka, ko si je Antonija Bezlaj nekega dne prišla ogledat kuhanje robidovega želeja, »gospod je naredil veliko škode, ampak za gospodično je zelo dobro, da imamo njegovo hčerko. Čisto se je pomladila, odkar je otrok pri hiši.«

Irmi je bila Antonija Bezlaj všeč, čeprav ne tako v celoti kot Fran Ksaverij. Všeč ji je bilo, da si je Antonija dajala šivati vedno nove obleke po modi iz svoje mladosti. Manj ji je bil všeč način, kako jo je Antonija prijemala in opazovala. Dostikrat je ugibala, kaj je pravzaprav v gospodičninih utrujenih očeh: žalost, posmeh ali sumljiva ljubezen.

»Škoda, Julija, da sta opustili klavir. Dober razpon ima,« je nekoč pripomnila Antonija, potem ko je dolgo, mnogo predolgo držala Irmino desnico med svojimi žoltimi dlanmi.

»Ljuba Antonija,« se je zasmejala teta, »ni nama šlo, preprosto nisva imeli veselja. Irma pravi, da se ji note vrtničijo pred očmi. In ker tudi sama nisem virtuoz, se mi ni zdelo vredno, da bi jo silila.«

Gospodična Bezlajeva je zmajala z glavo.

»Neumnost, Julija, prijetno igraš, jaz te prav rad poslušam,« se je vmešal Fran Ksaverij. »Z Antonijo se seveda ne moreš meriti,« je dodal in se slovesno odkašljajal. »Tisto je že višja umetnost, višja umetnost...«

Antonija je zopet zmajala. Irmi se je zdelo, da je deskasti hrbet gospodične Bezlajeve kradoma naredil dodaten gib: poklon vzneseni množici v koncertni dvorani, ki je – ne množice ne dvorane – ni nikoli bilo.

»Mi vsi smo obsojeni na amaterizem,« je vzdihnila Antonija.

Ko je bila Irma stara dvanajst let, je Fran Ksaverij začel poudarjati pomen zgodovine in zemljepisa.

»Taki časi so,« je govoril, »da se človek izgublja, če nima nekaterih osnovnih pojmov.«

Julija se ni izgubljala. Brala je časnike in zraven gledala na zemljevid, a zgodovine in zemljepisa ni marala učiti.

»Knjige ima, dovolj je stara, da se sama prebije skoznje,« je odvrnila Franu Ksaveriju.

Le redko je takole zavrnila prijateljev nasvet.

»Naj ti oče razloži, če česa ne razumeš, on ima podobno ustrojeno pamet kot ti,« je rekla Irmi in se zasmejala.

Tudi oče je z zanimanjem bral časopise. Čudno pravzaprav, da za dva tolikanj različna načina branja obstaja skupna oznaka: »z zanimanjem«. Teta je časnike brala za mizo, počasi je obračala liste, od prvega do zadnjega, pri čemer si ni dovolila niti ene pripombe, niti enega vzdihla. Oče je bral v naslanjaču, začenjal je na koncu ali na sredini, z obema rokama je mečkal papir, kot bi lahko iz njega izžl

resnico ali izboljšanje, in je posredoval mami izžete vesti, ki jih je tudi komentiral. Enver paša se je delal važnega. Privatno je izjavljal, da hoče Grčijo poraziti. Časopis je dodajal, da to vprašanje ni tako enostavno. (Čeprav Fani in Irma nista vedeli, kdo je Enver paša, sta si za vekomaj zapomnili, da se je delal važnega. Naglič se je smejal, Enver paši ali morda časopisu. Fani se je previdno smehljala. Irma je bila nervozna, ker čisto natanko ni vedela niti tega, kje je Carigrad.) Nemška vojaška misija je v Carigradu doživela blamažo. Kancler angleškega zaklada Lloyd George je naraščajoče oboroževanje držav imenoval organizirana blaznost. (Naglič se je z njim strinjal.) Marca tega leta je bil nekdanji ljubljanski komptuarist obtožen špijonaže. (Nagliču se je smilil.) Potem je (v lepih sončnih praznikih, ko je Nagličev kvartir res dišal po topli opeki) strel zadel nadvojvodinjo, da se je zgrudila nadvojvodu v naročje. Nadvojvoda je zaklical: »Kaj ti je?«, tisti trenutek pa se je tudi sam zgrudil. Njegova vratna žila je bila pretrgana. Curek krvi se je ulil iz male rane in v naslednjem hipu je bil prsni del nadvojvodove suknje ves oblit s krvjo. General Potiorek, ki mu je sedel nasproti (in ki je kasneje doživel živčni šok), mu je odprl suknjo. Vojvodinja se je dvignila in s tresočimi prsti prijela krvaveči vrat svojega soproga. Zdelo se je, kakor bi hotela malo, toda grozno rano na vratu, iz katere je neprestano brizgala kri, zatisniti z rokami. S klicem »Moj Bog! Moj Bog!« pa je omahnila brez moči nazaj. Poslednje prestolonaslednikove besede so bile: »Zofi, živi za najine otroke.« Otrokom je v zadnji brzovavki sporočal in naročal: »Po zelo lepi vožnji po Neretvi prispel v Hercegovino. Dežela zelo zanimiva, posebno botaniško. Zelo vroče je.

Prix, ki mi je dodeljen, se močno poti. Sedaj nas vodi pot v Mostar. Ob treh bom zopet videl mami. Bog vas blagoslovi! Bodite dobri in učite se pridno! Objemljem vas pristrčno. Papi.« Tri dni kasneje, je dodajal časopis, je bil ta ljubeči oče in soprog – mrtev. In potem so se začela vrteti kolesa zgodovine. Ko je cesar izvedel za prestolonaslednikovo smrt, je vzdihnil: »Meni ne ostane nič prizaneseno.« Nato je šel v svoje prostore in se tam razjokal. Irmin papi je bil ves bolan od sočutja. (Tudi on se je, kakor blagopokojni nadvojvoda za svojo Zofi, marsičemu odpovedal, ko je sledil klicu srca in se oženil izpod pričakovanj.)

Brat in sestra sta se shajala na vrtu. Odkar sta imela obračun, ju je bilo sram, da bi se dobivala v hiši. Če bi Micka natanko razmislila, bi morala ugotoviti, da sprehodi z gospodom pripomorejo k svežini gospodičnine polti vsaj toliko kot francoščina z Irmo. Julija je svoje popuščanje Francu štela za nedoslednost: a kakor jetika včasih polepša bolnikov obraz, tako je zadrega ob srečanju z bratom risala na Julijina lica očarljive ciklamne sence. Osramočena si je bila všeč. Gledala se je v zrcalo in si mislila, da je majčkeno podobna zgubljenim ženskam iz Budimpešte in da bi bil Fran Ksaverij presenečen, če bi jo videl. Fran Ksaverij je bil pred vojno dva tedna pri študentskem prijatelju v Budimpešti. Ob vrnitvi je mnogo govoril o družabnem življenju, hrani in godbi. Enkrat je beseda nanesla tudi na zgubljene ženske.

»Neverjetne prikazni. Čisto drugačne, kot so tovrstne ženske v drugih krajih. Ne trdim seveda, da je v moralnem smislu kak razloček. Toda te žen-

ske nosijo v očeh neko posebno tragiko, neko posebno neukrotljivost. Zdi se, da jih nevidna sila vleče v pogubo in da se tej sili tem teže upirajo, čim krepkejše so. Madžarke ne slovijo brez razloga kot lepoticke...« je povedal Fran Ksaverij.

Nekega dne sredi vojne je bil Naglič kot temen nevihtni oblak; krilil je z rokami, suknja mu je plesala na upadlih ramenih. Julija, ki je stopala ob njem, je bila kot suho oblačno nebo; noben veter ji ni napihnil krila, kvečjemu prilepil ji ga je ob stegna. Zakaj je Naglič toliko govoril? Zakaj je pripovedoval sestri o trpljenju na fronti, zakaj je kričal nanjo, da so pisma v Bogoljubu groteskna (kajti kako lahko ušiv in grižav revež iskreno zapiše, da se mu je srce napolnilo z veseljem, ko se je mimo peljal presvetli cesar)? Ni kričal iz slabe vesti. Niti v sanjah mu ni padlo na pamet, da bi ga Julija lahko zaničevala, ker se je za las izmuznil iz čete, v katero je po pravici spadal. (Senca na pljučih. Morda je bila senca kriva njegovih neuspehov. Zaradi sence na pljučih ga je mamica pitala kot prašička, ga zredila v okornega človeka.)

»Materam kradejo sinove! Otroke, Julija! K vragu cesar!« je vzkliknil.

Julija mu je položila prst na usta in ga vprašala, na čigavi strani je pravzaprav. Vprašal jo je, zakaj sprašuje.

»Jaz sem in bom na strani človeštva,« je zagrmel. »Jaz sem na strani poročnika, ki je nesel malega poljskega otročiča na varno. Saj si brala, ne? Lépo poročilo, ganljivo, človeško!«

Če bi še on njo vprašal, na čigavi strani je, bi se gotovo zapletla v politične razprave. Nekaj drugega

kot besede je skušal izkopati iz nje. Skušal jo je ganiti, kot jo je nekoč. Odgovor na vprašanje »So tvoje oči iste, kot so bile nekoč, sestrica?« bi moral biti nem. In če so bile Julijine oči iste, kot so bile, kaj je on videl v teh modrih zvezdah, ko je bil otrok in si je po njih določal nebesno smer? Je že takrat videl vedoželjnost, ki jo je videval zdaj in za katero je zdaj tudi mislil, da bi jo znal natančno definirati? Ali pa je sledil nečemu, česar še vedno ne bi znal definirati? Po kateri poti je krenil, ko je krenil po napačni poti? Je bila izbira morda dobra – kakršna koli je že bila – in je bila napaka storjena pozneje, morda v trenutku, ko je mladi Naglič prvokrat z odobravanjem ponovil znameniti stavek: »Audiatur et altera pars.«?

»Jaz ne berem Bogoljuba. Ne znašaj se nad mano, lepo te prosim,« je dejala Julija.

Ne, ni bila kot nebo, bila je le golobica pod nizkim sivim nebom. Za moje vprašanje je pravzaprav brez pomena, kakšne oči ima Julija, je pomislil Naglič ter – po stari navadi – zdrsnil od splošnega h konkretnemu. Nikoli ne bo ugotovil, kaj ga je vodilo skozi življenje in kaj ga je slednjič privedlo v to dolensko vas, na to vlažno, žametno rjavo zemljo. (Radovednost? Hrepenenje? Dobrosrčnost? Kompromisarstvo?) Prav tako ne bo nikdar ugotovil, kaj ga je vodilo, ko se je oženil z dekletom iz slaščičarne. (Mamica ga je opozorila, da se dobro vzgojena ženska ne bi zapletla v pogovor z znancem iz lokala.) Poročil se je iz ljubezni, toda ne mogel bi reči, da je Fani ljubil bolj kot mater in Julijo. Razlika ni bila v količini ali moči čustva. Fani je ljubil zaradi nje same, medtem ko je Julijo ljubil zaradi sebe. To je spoznal, ko je hodil ob sestri in se je ona golobje mehka naslanjala na njegovo roko.

... Dan po sestričinem rojstvu ga je mamica poklicala v spalnico. S praga je ravno še videl, kako si mamica zagrinja prsi. Povabljen je bil, naj sede na posteljo. Zabičali so mu, naj pazi, in mu položili Julijo v naročje. Čisto mravljinčast je bil od previdnosti. Mamica, ki ji je bil podoben in je torej imela širok, ploščat obraz z izrazito spodnjo čeljustjo, si ga je ogledala in se mu utrujeno nasmehnila.

»Ubogi moj fantek,« je rekla, »zakaj so te sredi tedna oblekli v nedeljsko obleko?«

Radost je prihajala od zunaj, a se je širila od znotraj. Velika. Topla. Majhni otroci so tako topli. (Tudi njegova Irma je bila topla.) Mamica ve, da Franci ne mara nedeljske obleke. Mamica se ob nedeljah dopoldne rada pocrklja v postelji, in ko se Franci z Micko vrne od maše (Micka vztraja, da mora gospojin sin k maši), ga pokliče v spalnico. Dva svetova sta na svetu: v enem pridigajo, v drugem je vse dobro samo po sebi umevno; v enem pojejo ganljive pesmi, v drugem se izogibajo vsemu ganljivemu.

»Sleci ta zoprni suknjič,« je po navadi rekla mamica.

Tistega dne se ni slekel. Ni se mogel: po rjavem rokavu nedeljske obleke se je kot palmova veja razprostrlo čipkasto oglavje Julijinega pindekelčka. Od kar se je mamica poročila, je bila njena soba za sina zaprta. (In čudno: v istem času se je njemu uho zaprlo za pobožne pesmi.) Toda radost, ki jo je občutil, ko je sedel na mamičini postelji in previdno stiskal k sebi mamičinega dojenčka, ni bila zmagoslavje ob vrnitvi. Bila je hvaležna radost. Franci je namreč uvidel, da je bila krog mamice zgrajena trdnjava. In jaz nisem izločen, rešen sem, vzeli so me noter, spadam k njim, je zaihtel globoko v sebi. Čisto maj-

hen je bil, ko mu je umrl oče. Z Julijo v rokah je prvič spoznal, da se ljudje združujejo v skupine, ne le v dvojice, in da smrti ni, če ljudje stojijo drug za drugim. Pobožne pesmi ga niso nikdar več ganile. Prepričanje, da je smrt nekaj nemogočega, mu je v verskem pogledu docela zadoščalo. Za tako blodnega moža je bil sploh obdarjen z veliko mero gotovosti. Tudi ko je izstopil iz družine – čuteč, da sam ne bo sezidal trdnjave –, je to storil odločno in brez obžalovanja. (»Naj razume, kdor more,« je pisano.) Povešil je časnik in zagledal Fani. Fani, ki je sedela za sosednjo mizo in je ravno nesla grižljaj v usta, mu je poslala dolg pogled. In on je vedel, da mora biti sam na svetu in da je svet v njegovih rokah.

»Če hočeš biti dobro informiran, moraš brati resne časopise,« je mnogo let pozneje, nekega oblačnega vojnega popoldneva rekla uboga Julija.

K sivi obleki je nosila čipkast bel ovratnik: zato je spominjala na goloba, in zato se je Naglič spomnil na davni pindekelček...

Večinoma so sedeli sami: Fran Ksaverij, Julija, Irma in Antonija. Vpričo Antonije se žal ni bilo mogoče pogovarjati o politiki. Antonija je pregnala šušteče razpoloženje, ki ga je imel Fran Ksaverij najrajši: razpoloženje, ki je vladalo v Julijini lepi sobi, kadar so bili v njej le Julija, on in molčeča črnooka nečakinja in sta onadva s prijateljico pregledovala položaj (na suhem, na varnem, modra) ter se je zdelo, da iz daljave bobni zgodovina.

Vsako gorovje ima svoj zven. Ardeni so razžarjeni. Vogezi so videti kot madež od likalnika in zvenijo železno. Boji na zahodu so kruti. Papež prosi vojne trume, naj prizanesejo katedrali v Reimsu. Ju-

lija izgovarja Reims z grlenim nosljanjem, ki Franu Ksaveriju zmeraj požene kurjo polt po hrbtu, tako drzno, pošteno, dosledno in sramotno se mu zdi. Ko Julija, Irma in Fran Ksaverij gledajo slike, dobijo vtis, da je portal narejen iz prastarih scejenih sveč. Šele podoba celote jim razodene, da je katedrala gora v ravnini. »Velikansko delo človeških rok,« pravi Fran Ksaverij. Nekaj dni preživijo v skrbi za moško cerkev; njihova skrb je kakor steklen zvon in pod zvonom piska tišina. Cerkev jo precej dobro odnese: uničen je le del ostrešja. Potem je uničena Belgija. Antonija trdno verjame, da so nesrečno deželo pahnili v propad framasoni. Fran Ksaverij se mršči, kot bi Antonijina gorečnost uničevala njegovo ostrešje. Julija mu zaupa, da si je od nekdanjega želala na Holandsko in v Belgijo. Podnebje bi ji gotovo ustrezalo. Nobenih hribov ni, ki bi zadrževali veter in razkužilni morski zrak. Bruseljske hiše so ljubke, lectaste. O teh krajih je navsezadnje moč govoriti, kot da niso v vojni. Z Rusijo je drugače. Antonija ne prestando poudarja, da je tam starejši sin njene in Frana Ksaverija sestrične Karoline. Pri Sedemnajstem pešpolku, ki je menda »vesel, vesel kakor njegova sončna tla« in ki »spominja na Beethovnov spev o junaku«. V Karpatih p in t zvenita topo kot sneg na sneg. (Tudi Dolenjska se prvo vojno zimo utaplja v snegu.) Trume se po snegu premikajo počasi. Osvajajo gorske prelaze in jih iz taktičnih razlogov spet prepuščajo sovražniku. Julija sprašuje Frana Ksaverija, ali on verjame v taktične razloge. Težko si je ustvariti pravo podobo dogajanja. Človek se zaloti, kako gleda skozi okno v sivo pokrajino in si umišlja, da se je Lvov izpraznil čisto po tihem, kot v pravljici. Toda ko so bili Rusi na vidiku

in so prebivalci zapuščali domove, noseč s seboj v preproge in odeje zavito posodo in srebrnino, je moral po ulicah vladati neznanski hrup. Žvenket loncev. Konjska kopita. Cviljenje ojes, piskanje konjskih in človeških pljuč. Kriki. Brlizganje vlakov, ki počasi speljujejo. (Na peronu, kjer se ljudje smrtno resno prerivajo, najbrž vendarle vlada tišina: da se sliši tleskanje mesa ob meso.)

Antonija je dajala Irmi letake in slike. Vmes je bila osmrtnica za verolomno in hinavsko Italijo. Večinoma pa so bile podobe belo oblečenih cesarskih otročičev. Antonijina najljubša je bila fotografija nemške cesarice in njenih šestih sinov. (Plavolasa dama poznih srednjih let, dostojanstvene drža, s komaj opaznim podbradkom, s prišiljenim nosom, lepimi tankimi usti in majčkeno premajhnimi očmi, je rodila šest različnih mož z brki, prečami, odlikovanji, epoletami in zloščeni škornji.)

»Ali niso čudoviti?« je vzdihovala Antonija. »Ali ni materinstvo nekaj čudežnega? Kako mora biti ponosna nanje!«

Julija se ni spomnila Rimljanke, ki je, ko so jo prijateljice na obisku že čez mero morile z razkazovanjem nakita, dala poklicati svoja sinova, rekoč: »Glejte, moja dragulja.« Julija je bila preveč sitna, da bi obujala spomine na otroška leta. Le Irma je torej dahnila: »Kot Kornelija!«, a še ona zgolj iz zadovoljstva, ker si je enkrat izjemoma zapomnila ime. Gosposkična Bezlajeva je šla h klavirju. Fran Ksaverij je izkoristil priložnost in hripavo rekel: »Ne vem, Julija, kako bo...«

Čez leto in pol se je zakrohotal Lovčen. (»Lovčen se smeje,« je poročal Antonijin časnik.) Avstrijci so izbojevali sijajno zmago. Imeli so strašno vreme,

sneg, dež in vse drugo, česar bi ne bilo treba. Vsi Črnogorci od dvanajstega do sedemdesetega leta so se borili proti njim, ne samo moški, tudi ženske. Neki Črnogorec se je izrazil, da je z Avstrijci sam Bog. »Tedaj je pravica vendarle na naši strani, ali ne?« je pisal domov mož, ki se je udeležil bojov. »V celi Boki se vse raduje nad tem uspehom,« je dodajal, »in vsak mnogo laže diha nego preje. Kako lepo plovejo zdaj po celi ožini parniki – brez strahu pred bedastim sovražnikom!« Fran Ksaverij je blago opozarjal Antonijo na druga bojišča. Antonija je v trušču drobčega se črnogorskega skalovja za nekaj časa pozabila celo na Sedemnajsti pešpolk.

Potlej so se na Ruskem razbesneli novi hudi boji. Julija in Irma sta bili ravno pri Bezlajevih na obisku, ko sta Antonija in Fran Ksaverij od sestrične Karoline prejela pismo s črnim robom.

»Najin nečak je umrl v bolnišnici v Pragi,« je rekla Antonija.

Pismo je odložila z belo stranjo navzgor, kot bi bila pisava sestrične Karoline nekaj intimnega. Irma je napenjala oči, da bi skozi papir razločila, kako piše užaloščena mati.

»V Pragi... Jaz sem bil pred vojno večkrat v Pragi...« je zajecjal Fran Ksaverij in zardel do solz.

Julija si je s hudournikom vprašanj sprala sluz iz grla.

»Kdaj umrl? Kdaj natanko? Od česa? Kako je prišel v Prago? Koliko časa je bil v bolnišnici? Koliko je bil star?«

Fran Ksaverij je čutil, da je Julijina togota v tesni zvezi s pekočo vodo v njegovih očeh in da je prijateljčina eksaktnost nastavljena njemu v oporo; pri tem ni bil čisto prepričan, da želi izplavati iz omoti-

ce, ki ga je zalila ob misli, da je Praga resničen kraj na zemlji.

»Rana od granate v trebuh. Infekcija. V takem primeru je vse odvisno od sreče in od moči organizma. Z vlakom so jih prepeljali v Prago, tam je ležal še en mesec. Najprej je dobro kazalo. Potem ni mogel nič več jesti. Osemnajst let in pol je bil star,« je pojasnila Antonija.

»Ubogi pobič! Ubogi pobič!« je vzkliknil Fran Ksaverij, ki je mahoma spoznal, da je Julija vprašala prave reči.

Julija Klebl je bila nežna. Drobne rožnate pesti so tolkle po kamnitem obrazu krutega sveta. Fran Ksaverij se je ganjeno nasmehnil. Julija je smehljaj prebrala in navdal jo je z zadovoljstvom, ki je že skoraj mejilo na jezo: bilo je preveliko za dano priložnost, v nesorazmerju s povodom. Tako je vsaj mislila Julija. Fran Ksaverij si je mislil, da je Julija v marsičem ostala punčka: pri petintridesetih ni bila nič manj dražestna kakor takrat, ko si je na glavo posadila prvi slamnik s širokimi krajci. (Slamnik, torej je bilo poletje. Fran Ksaverij se ni spominjal, ali je bilo vroče ali le prijetno toplo. Vsekakor je bilo na vrtu, na trati pred hišo. Jelke so bile pol manjše kot danes. Julija je stala ob njih in ovohavala veje. Videla je, kako je že pri vrtnih vratih ostrmel nad njeno eleganco, in nikakor ni mogla skriti samovšečnega veselja. Bolj ko se ji je bližal, bolj ko je bil očaran, teže se je premagovala. In ker se ni in ni mogla premagati, se je slednjič ujezila nase in nanj. Silovito je stisnila neubogljiva usta, v breskovih licih so se ji naredile pomarančne jamice. »Dober dan, gospod Bezlaj. Grem takoj povedat, da ste prišli,« je rekla in se divje zasukala. Če bi hotel z njo izmenjati še kako

besedo, bi jo moral zgrabiti za pentljo na zadnji plati. Bila je velika, mošnji podobna svetlo rumena pentlja; jarek po sredi dekletovega hrbta je skrivnostno presihal v svilenih gubah. »Skrivnostno« se samo reče, si je priznal Fran Ksaverij.)

»Osemnajst in pol. Mladi junak,« je dejala Antonija.

Irma je mahoma otrdela od groze.

Ni res! Ne! Nehaj! Ne smem si vsega predstavljati! Kam pridem, če si bom vse predstavljala! si je skušala dopovedati.

Predstavljala si je, kako mladenič umira. Daleč od doma je, med tujimi rjuhami leži. In ker je daleč od krajev, kjer je živel, ne prepoznava več svoje preteklosti. Ne verjame v pisma, ki mu jih pošiljajo domači in ki mu jih grofica prebira ter potlej zлага nazaj v zamazane kuverte. Kosmati papir vleče nase umazanijo z razpokanih rok nešteti poštarjev. Samo te roke so resnične, vse druge so daleč. Tudi grofičine roke so lažne: rumenkaste, mlačne, nadomestne, kot je nadomestna grofičina ljubezen. Grofica je pred leti izgubila edino dete, zato zdaj streže ranjencem. »Lahko se vživim v Vašo bolečino, gospa,« piše mladeničevi materi. »Z Vašim sinom sva vsak dan skupaj molila rožni venec. Šla sem tudi za njegovim pogrebom in sem mu dela cvetic na krsto.«

V dolgih urah, ko ni molil rožnega venca, se je Jožef Lipnik predajal zlobi. Zloben je bil do lastnih spominov, do krajev in ljudi, ki so se oddaljili. Zloben je bil telesu na ljubo. »Veliko dobrot ste mi poslale in kdaj drugič bi jih bil vesel,« je narekoval grofici za mater in sestre. »Zdaj seveda ne morem čisto nič jesti, le žeja me neprestano.«

Telo je instrument življenja in znanilec smrti. Prisluškovanje telesu je boj za življenje. Telo je edina resničnost, ki se je lahko okleneš na smrt ranjen neke daleč. In potlej pride največje izdajstvo: tvoje telo popusti in te bo zapustilo. »Bolečine je prenašal z veliko potrpežljivostjo in srčnostjo ter boguvdanostjo,« je pisala grofica. »Zadnje dni pred smrtjo je bil nemiren in potr. Prav zadnji dan se je potlej čisto umiril. Pri zavesti je prejel svete zakramente. Dala sem mu poljubiti križ z odpustki za umirajoče in mu sama zatisnila oči. Njegova poslednja beseda je bila 'Mama!'.«

Njegova poslednja beseda je bila »Mama!«. Kdo bi vedel, zakaj se je Irmi pritaknilo čisto nekaj drugega: namesto obličja žalujoče matere diamantna tivolska promenada, namesto ihtenja pokanje ledu pod boдрimi koraki (kakor žvenket v srebrnem vedru, iz katerega je Fran Ksaverij predlani na silvestrovo vzel steklenico, da bi natočil deklici njen prvi kozarec šampanjca), novi čevlji na fantovih nogah, ameriški, z gumijastim podplatom, torba čez ramo, race na ribniku, ledeno sonce, ki diši po šampanjcu. Le kakšen bo po Njegovi smrti svet, ki ni obstajal, dokler Njega ni bilo? Je sploh mogoče pretrpeti to radovednost? Ali ni sleherni človek živ pokopan? Ali niso človeške oči vselej široko odprte, ko jih zasipa prst?

Sam Jožef Lipnik je potegnil Irmo od jame. Zvečer (in naslednje noči) je mislila nanj, ne več na svojo smrt. Iskat ga je šla. Sedla je na mrzli vlak in se zavela v konjsko odejo. Ko je prispela v Prago, je poiskala bolnišnico in se po dolgih sivih hodnikih napolnila naravnost k Jožefovi postelji. »Bal si se, da ne bo nikogar. Jaz sem prišla. Prišla sem te rešit,

vstani, greva domov!« mu je rekla. Ah ne: zakaj bi ga klicala domov? Kogar ni strah mrzlih vlakov, cigarnov, tujcev, dolgih hodnikov in nedoumljivega stokanja vzdolž njih, tisti vé, da sta na zemlji lahko resnična dva kraja hkrati. »Saj imaš mene. Pri tebi sem. Slišala sem te. Zdaj bo vse dobro,« mu je govorila. In vroče, skoraj vrele solze so lile na blazino, ki jo je ujkala. Bilo je zmagoslavje nežnosti. Ne jok. Erupcija.

»Krivico mi delate, gospod!« je torej vzkliknila, ko ji je tisti človek očital, da je brezčutna.

Že v vasi je postala pozorna nanj, ker jo je tako divje gledal. Na poti proti domu je ves čas vedela, da jo zasleduje, a si ni upala obrniti se. Skoraj odahnila si je, ko jo je dohitel in ogovoril.

»Poznam te,« ji je zahropel za vrat. »Spomnim se te z otvoritve nove proge. Stala si na damski tribuni, zraven milostljive gospodične Klebllove. Nečakinja, ali ne? Jaz sem iz množice, gospodična, eden od pririvaških slehernikov, ki jim je vaša tribuna zakrivala pihalno godbo, če te zanima. Včasih sem bil učitelj, če te zanima. Potem sem šel v Ameriko. Izpljunila me je, če te zanima. Pravzaprav pošteno od nje. Domovina te valja po ustih.«

Irma je zastala in se ozrla. Tujec je imel prišiljen in hkrati sploščen obraz, nizko čelo in dolg nos. Bil je blede, kredaste polti, ki pa se je svetila od mrzlega znoja ali maščobe. Njegove ustnice so bile mesnate, a suhe, brez barve, pri robovih razmazane.

»Pančur je moje ime,« je dejal in si obliznil te ustnice.

»Me veseli,« je rekla Irma in se ustrašila svojih besed. (Začutila je namreč, da je ironija na samotni cesti nevaren sopotnik.)

»Seveda, vi ste zmeraj veseli!« je vzkipeel mož. »Nič, prav nič ne zmoti vašega veselja! Kaj vam mar, če je vojna, kaj vam mar, če je stara Grumovka ob vse tri sinove! Da le gospa teta ni ob svojo cukrasto vilo! Da le ti nisi ob tele kodrce, ali ne? Od zadaj sem te spoznal, gospodična.«

Irma je spet pospešila korak.

»Še kako nam je mar,« je zamrmrala.

V duhu je preštela trenutke, ko ji je bilo mar, pri spevke, ki jih je teta nakazala na račun za vdove in sirote, pletenine, ki jih je Antonija Bezlaj izgotovila za vojake na fronti, koše peciva, ki jih je Micka s tetinim dovoljenjem poslala gališkim beguncem v Leskovec. (»Zakaj ravno gališkim beguncem v Leskovec?« je vprašala teta, ko je Micka prosila za dovoljenje. »Ker so pobožni,« je odgovorila služkinja. »Pri nobeni maši ne manjkajo, in pojejo tako lepo, da ljudem prihajajo solze v oči.« Teta se je ob tej razlagi zmedla.)

»Krivico nam delate,« je ponovila Irma. »Moja teta je zelo velikodušna.«

Pančur je stopil vštric z njo in ji je recitiral pesem:

*Gospod, ne glej
na svilo in baržun
ničemurnih otrok,
ki ni še plačan njih račun
s poslednjim novcem
ne pred Teboj
ne pred trgovcem.*

*Gospod, poglej sirote zgolj,
oblečene napol,
vse prebledele kakor zid,
ko mraz in stid*

*pretresa jim kosti;
Gospod, v sirote se ozri!*

*Gospod, ne čuj
ovinjenih glasov
in divje pesmi
omamljenih duhov,
ki so jim grla
za Tvojo čast
se pozaprla.*

*Poslušaj zvon:
po mrtvih plaka vrh domov;
poslušaj vzdih
prežalovanih vdov
in mater neutolaženih;
Gospod, poslušaj jok
objokanih otrok!*

*Gospod, ne štej,
ne štej števila tistih,
ki v trumah tisočlistih
prše od životvoornih vej,
beže od debla;
da žive še
bo smrt zagrebla.*

*Stopinje onih štej,
ki v mučeniškem vencu,
kot jelen po studencu,
po tebi hrepene.
Pod križem kroave.
Stopili so na tvojo bridko pot.
Stopinje teh preštej, Gospod.*

Spuščal se je mrak in pihal je južni veter. Ob takem vremenu se je Irma že prevečkrat čutila utesneno, da ne bi Pančurjevemu šepetu za hip pripisala pomena, ki ga ni imel. In ker je bila sentimentalno, če že ne mehkosrčno dekle, jo je navdala nekakšna hvaležnost do nadlegovalca.

»Zelo lepa pesem, gospod,« je rekla, »in tudi lepo ste jo povedali.«

Šele pozneje se je zasramovala utvare, hvaležnosti in prijaznosti. Najprej se je samo ustrašila. Bila sta ravno pri znamenju, pri sveže ometani kapelici s Križanim. Dišalo je po apnu. Pančur se je zarežal, njegovi žolti zobje so se zabliskali v polmrak, iz majhnih sivih oči je pogledalo sovraštvo. Irma je prvič v življenju videla pravo sovraštvo. Takoj je vedela, da se pravemu sovraštvu ne da odpomoči. Pančurju je ušel golčav smeh, njej stok kakor v hudih sanjah.

»Ne, gospod, prosim ne!« je vzkliknila in se pogнала čez travnik.

Prosila je z vso ponižnostjo, z vso zvijačnostjo ženskega srca, a prošnja ni bila uslišana: tovor je tresčil na palubo in zmečkal mornarje.

(Da se je Irma začela sramovati, je bila pravzaprav Mickina krivda. »Kdo je ta Pančur, Micka?« jo je vprašala. Nikomur razen služkinji ni povedala o groznem srečanju. Micka pa je rekla – dvoumno, kot bi bil predvsem Pančur potreben zaščite: »Pančur je revež. Le ogibaj se mu, v miru ga pusti. Pa ne hodi sama okrog, se ne spodobi.«)

Žametno rjava zemlja. Trava, ki je ob cesti čvrsta, sredi med cesto in vodo tanka, kot bi rasla iz ogle-dala, in ob vodi zopet čvrsta. Čuden občutek je bil, ko so se ji tla prvič raztajala pod nogami. Šele

potem je Irma pravzaprav postala pozorna na tiste steklene zaplate.

In gozd. Visoka debla. Veje, ki se proti vrhu vedno tesneje prepletajo. Če je sončen dan, se vej sploh ne vidi, in zdi se, da so drevesa šop piščali, ki jih svetloba drži v ogromni prosojni roki. Glasu ni, ker piščali niso do kraja izvotljene. Svetloba menda nikoli ne prilije dlje kot do polovice. Ko pa je pogledala z jase, je Irma spoznala, da žarki padajo poševno kakor dež po vetru in se kot sulice zabadajo v tla. Najvažnejša je bila podrast. Najvažnejši je bil zven storžev, želoda, kostanjev in korakov. Važno je bilo namreč vedeti, do kod je že napredovalo poletje. Vrhunec poletja je bila poplava suhega listja. Irma je s stisnjenimi zobmi brodira po rjavem morju. Upiralo se je in se ni upiralo. Ko so kmetje začeli grabiti, je bilo poletja konec. Suhljad je pokala pod tujimi koraki. Za butare. Irma je v gozd hodila, da bi poslušala svoje dihanje in notranji samogovor v francoščini.

Še eno znamenje je bilo, da prihaja zima: vonj po gobah. Gobe so nabirali reveži in Antonijina služkinja za vlagat. Irma ni marala srečevati ljudi, torej se je umaknila. Ogibala se je naseljenih krajev. Ne zato, ker se je bala Pančurja, tujih moških in psov. Pozimi je rada gazila po celem snegu, rada se je vzpela na kak grič, da ji je srce tolklo, rada je nagnila glavo vznak, da ji je kri zašumela v zatilju in se ji je stemnilo pred očmi – in potem slepeče razsvetlilo, razsvetlilo ne le do belega, temveč do sivega, do brezbarvnega, njena sapa pa je šepetala v slepi zimski zrak: *je vous en prie, ma chère, mon ange, mon seul désir...*

Spomladi spet podrast. Najprej osončena, nato iz dneva v dan bolj v senci. Kjer so smreke, tam ravno

obratno. Glasneje ko pojejo škržati v visoki travi, bolj ko je trava suha, manj srhljivi so otočki vlage globoko pod smrekami. Nekoč avgusta si je Irma drznila sezuti čevlje in v mahu ohladiti razgrete noge. Bog ve kaj je to pomenilo. Golota pomeni včasih vse, drugič nič.

Vrnitev čez polje in čez zadnja vrata. Mickin zelenjavni vrt, ograjen z lesenim plotom. Rumeno kuhinjsko okno. Kuhinja je napol v kleti, zato je treba zgodaj prižigati luč. Micka se zgraža nad blatnimi čevlji. Enkrat od Irme terja tudi nogavice.

»Tukaj se usedi,« reče in jo posadi k štedilniku. »In glej, da boš držala noge od tal. Taka mi ne boš hodila gor. Ti grem že rajši po druge.«

Micka gre iskat drugo obutev. Prav do vrha hiše, v Irmino sobo. Irma ima dovolj časa, da – v kuhinji, ki diši po janežu, po zdravilih – pretuhta svojo sramoto. Mučno je, če ti potegnejo umazane nogavice z nog. Ampak kako je Micka, snažna, natančna Micka, držala njene gnusne nogavice! Ne s konci prstov, s celimi rokami jih je držala, s celimi prsti jih je tipala! Nihče ni bil Irmi bližje kot Micka. Duhovna razdalja med njima je bila sicer ogromna – Micka je mislila, da dekle hodi v gozd poslušat ptice, Irmi pa se je narava zdela nekaj zelo neumnega –, vendar je telesna bližina odtehtala.

Ali vrnitev čez trato in skozi glavni vhod. Poletje je, poti so suhe. Vsa tri okna tetinega salona so odprta. Muslinaste zavese se napihujejo kot lica kerubinov. Koliko mladi ženski pomenijo zavese! S kakšno tiransko samovoljo v mislih ureja bivališče, ki se skriva za njimi! Potem stopi v vežo in takoj natančno vé, da soba z muslinastimi zavesami ni pravo bivališče: tri okna so preveč, Irma bi zase in za moža

rada majhno sobo z enim samim majhnim oknom. A ne pestuje dolgo te ljudomrzniške misli. Družabna je. Steče po stopnicah. V salon sije sonce, blazine so prepojeno s toploto. Irma sedi na toplem divanu. Gleda pozorno, kot lahko gleda le dekle brez ljubega. Smehlja se, zdaj ne francoskemu šepetu, zdaj govorjenju ljudi, ki so ji všeč.

»Allegro, andante, adagio ... Ali ni naše življenje kot veriga sonat?« vpraša Antonija Bezljaj, ko si ogleduje na novo prispelle note.

»Ah ne,« uide Irmi, »življenje je bolj enolično.«

Bilo bi jo sram, da se je spozabila in ugovarjala gostji, če se ne bi skoraj v istem trenutku oglasila teta.

»Ne ne,« s presenetljivo nestrpnostjo useka Julija, »življenje ni nobena sonata.«

Duhovna bližina ni dovolj, da bi sorodnici premostili leta, ki ju ločijo.

Enkrat ali dvakrat na mesec sta šli skupaj nakupovat. Takrat sta pili čaj pri Franu Ksaveriju in Antoniji. Fran Ksaverij je bil doma zmeraj malo stesnjen. Antonija je gospodinjila s prefinjeno varčnostjo. V primeru varčnosti je bilo po njenem mnenju najbolj prefinjeno biti odkrit.

»Snaga in osnovno udobje, drugega midva ne potrebujeva,« je govorila.

Irmi je bilo spočetka hudo za Antonijo. Zdelo se ji je, da bi ji morali s teto zamolčati, da sta prišli v mesto zapravljat. Potem je ugotovila, da je Antoniji njuna zapravljalnost v veselje. Sama je kupovala bolj malo: njena strast so bila čistilna sredstva.

Ob koncu vojne je bila Irma stara osemnajst let in je začela razvijati čut za zgodovino. Ni še prišla da-

leč. Celo oče je bil včasih presenečen nad njeno počasnostjo. Govoril ji je strašne in ganljive stvari, njene trepalnice pa so ostajale suhe.

»Nikoli ne jokam,« je trdila, »tudi pri knjigah nikoli ne jokam.«

Naglič je vedel, da Irme ni mogoče primerjati ne s spokojno Fani ne z obvladano Julijo. Ko je rekla, da nikoli ne joka, je mislila na jok iz ganotja: od jeze je jokala pogosto. (V takih primerih jo je umirila le Fani. Naglič se je spraševal, ali je pametno, da žena – z nekakšnim zvičajnim nagonom, z nekakšnim brezstrastnim hazarderstvom – posega na področja, ki so ji po naravi tuja. Ni natanko vedel, za katero se boji: za mater, ki kot Rdeča kapica stopa v gozd hčérine jeze, ali za hčer, ki pod materino roko neha ihteti, kot bi ji trepljanje naredilo ledeno skorjo čez prsi. Včasih ga je tudi prešinilo, da je ravno obratno: da je Fanin mir globoko v gozdu in Irmina togota na površju.) Kadar je Naglič vprašal hčer, kaj sta teta in Fran Ksaverij menila o tej ali oni stvari – na sestri in njenega prijatelja se je glede podatkov povsem zanesel –, mu ni znala povedati ničesar konkretnega, temveč je velikopotezno orisala splošno vzdušje v salonu. (Naglič je v hčerini velikopoteznosti prepoznal svoje lastno šarlatanstvo, začinjeno z ženskim smislom za detajl.)

Je bil sploh čut za zgodovino tisti, s katerim je Irma dojela usodnost trenutka? Fran Ksaverij Bezljaj je stal pri oknu in se z obema rokama naslanjal na okensko polico. Spodnja čeljust mu je drhtela. Njegove oči niso bile izbuljene – čeprav je to beseda, ki bi se prva ponudila manj natančnemu opazovalcu –, temveč plosko pritisnjene iz jamic. Podočnjaki so se mu razlezli po licih, da je bil videti ves otročji.

In Irma je do njega začutila usmiljenje in ljubezen: veliko, vzneseno in hkrati zelo telesno ljubezen, kakršno mlada dekleta včasih začutijo do lepih starejših gospodov. (Zmotna in begotna ljubezen. A nič manj zgrešeno ni dopadenje, s katerim starci včasih zrejo na zdrave okroglolične deklice, kot bi bile one podoba njihovih mladostnih želja: ko so bili starci fantički, si niso želeli takšnih deklic.)

»Danes sem videl, kako so sneli zastavo z mestne hiše,« je povedal Fran Ksaverij. »Saj veste, da sovražim gnečo. Če le morem, se ognem prerivanju. Danes si nisem mogel pomagati, ne fizično ne psihično: zajel me je val, potegnilo me je zraven. Bili so skoraj sami mladi fantje, najbrž so se dobili pri kosilu v dijaški kuhinji. Metali so čepice v zrak, vpili hura in kot obsedeni psovali dvoglavo pošast. Nekakšen vajenec ali trgovski pomočnik je imel s sabo lestev, in ko jo je prislonil, da bi se vzel po zastavo, je množica tako strašno zarjula, da sem se ustrašil: zdaj zdaj pride do katastrofe, zadnji bodo pritisnili na prednje, vsi skupaj bodo zmečkali nesrečneža z lestvijo. Med snemanjem zastave je nastopila grobna tišina. Potem so – pod vodstvom učitelja Borštnarja – v prvih vrstah začeli peti Hej, Slovani. Ko je pesem prišla do mene, je tekla že druga ponovitev. Smejale se mi boste, če vam povem, kako sem tisti hip začutil, da je v množici nekaj čarobnega. Seveda nisem pel. Čutil sem vibriranje deških glasov, in kot skozi meglo sem videl sijočo radost na njihovih obrazih – poudarjam, da so bili večinoma še otroški obrazi. Ganilo me je. Ne glede na to, kaj si o vsem skupaj mislim, me je ganilo do solz. Na balkončku ene od sosednjih hiš je slonel debeli Krišnar in si ravnodušno ogledoval dogaja-

nje pod sabo. Ko sem uzrl zariplo fiziognomijo, ko sem srečal naduti volovski pogled, sem se sam pri sebi ujezil. Ti ničesar ne razumeš, teslo! sem si mislil. Meni se je namreč zdelo, da naenkrat razumem, kako se odvija zgodovina. Zdaj boste seveda rekly, da sem jaz osel.«

Fran Ksaverij si je otrl čelo kot po kočljivi sodni razpravi.

»Ne, zakaj bi to rekly!« je vsa rdeča šepnila teta in mu natočila konjak.

»Ubogi Karel je zbežal z Dunaja,« jih je opomnila Antonija.

Njen glas je zvenel zamolklo; na njenem temnem obrazu ni bilo niti sledu žalosti: le kujavost. (S kakšno pravico je Antonija vlekla mladega cesarja za sabo v nesrečo? Kot da ni imel že svoje dovolj!) Čez nekaj časa je potrkal in vstopila je Micka. Oče je klical gospodično Irmo.

Irma je pohitela iz sobe. Čakal jo je tik pred vrati. Zgrabil jo je za laket. V istem hipu se je zaslišalo zvonjenje: divje nabijanje po edinem okoliškem zvonu, ki je preživel vojno.

»Slišiš?« je zahropel oče. »Sodni dan. Bil sem v vasi. Ljudje kot mravlje derejo v cerkev. Samo še cerkev se drži, drugo je vrag vzel.«

Potem je Naglič popustil prijem. (Kako mehki so postajali Irmini udje! In on se ni ne raznežil ne zamislil nad njimi!)

»Hitro povej, kaj pravita onadva,« je dejal.

Irma ga je začudeno pogledala.

»Kaj? Nič,« je rekla.

Zvon je prihajal v delirij in Naglič je v temnih odtlenkih slikal prihodnost; Nagličeva hčerka se ni bala.

»Pomiri se, papi,« mu je prigovarjala. (Papi. Milijon dišečih Franov Ksaverijev bi ne izpodrinilo papirja iz njenega srca.) »Nič hudega ne bo. Le Antonijin cesar je zbežal. Ali greva malo na vrt?«

Šla sta. Papi se je smejal šali o Antonijinem cesarju.

V drugem letu Jugoslavije so postavili gugalnico.

»Ali ni Irma že prevelika?« je s hlinjenim začudenjem vprašala Antonija.

Teta je temno zardela; Fran Ksaverij se je zdrznil, kot bi ga po hrbtu oplazil mrzel bič. Julija je prvokrat sedla na gugalnico nekega dne, ko je bil Fran Ksaverij sam na obisku. (Antonija je bila doma in je pripravljala sobo za goste, ker je na obisk prihajal nekak Karol Lipnik s prijateljem.)

»Porinil te bom,« je rekel Fran Ksaverij.

»Ah ne,« je rekla Julija.

»Pač,« je zamrmral in stisnil zobe.

Rotila ga je, naj ne pretirava, on pa se je z zaprtimi usti smejal in jo potiskal vedno više. Potem je teta zavreščala. Ko je enkrat zavreščala, ni mogla nehati. Barva njenega glasu se je spremenila: postala je močna, temna, nekoliko prostaška, in se ni skladala s pastelnimi oblačili. Po drugi strani – to je bila tista plat dogajanja, ki jo je v pobalinski omotici zaznaval Fran Ksaverij – je bil ritem, v katerem je Julija vreščala, vseskozi otroški: vriski so prihajali enakomerno, skoraj ne glede na guganje, in v premorih med njimi je bilo moč slišati neslišni »Še!« s površno izgovorjenim »š« (tudi odrasla je Julija š izgovarjala površno...). Ko se je gugalnica ustavila, je Julija skripla obraz v dlani in planila v smeh.

»Da veš,« ji je povedal, »sama si kriva. Izzivala si.«

Julija je dvignila glavo; bila je zmršena, poteze okrog ust so ji otrpnile, oči je imela čisto rdeče.

»Nič te nisem,« je rekla.

Fran Ksaverij se je naslonil na drevo. Vdihaval je vonj vlažne vrvi in gledal Julijo, kako se hihita. V tistem trenutku mu je bila preveč vseč, da bi se smejal z njo. Toda Julija se je ob njegovi resnobi zresnila.

»Za božjo voljo, oprosti. Ne vem, kaj mi je danes,« je rekla.

Fran Ksaverij je stopil izpod drevesa. Aprilsko sonce mu je ožarilo obraz. Brki, pege, gube, obrvi, trepalnice, vse je bilo zlato; celo v modrih očeh je bil jantar. Julijo Klebl, ki jo je bil komaj izpustil smejalni krč, je prešinila sladka bolečina. Srce se ji je stisnilo, kakor bi se hotelo ožeti, in prav do konca rok in nog ji je šla gosta, vroča, žalostna kri. Potem se je kri počasi hladila in bolečina spreminjala v blaženo utrujenost. Fran Ksaverij je stopil še malo noter in Julija si je kot običajno prizadevala, da bi ga čim dlje zadržala, kajti njegov obraz je od vsega na svetu najrajši študirala.

Irma se je oddaljila, še preden se je teta začela smejati. Pozneje v življenju se je velikokrat spraševala, kaj je bistvo lastnosti, ki ji ljudje pravijo diskretnost: sebičnost, napuh, prepričanje, da je tvoja mehka stran le za izbrance – ali nesebična želja, da bi ne bil v napoto. Spraševala se je tudi, ali je njej njena diskretnost koristila ali škodila. To so bila pač zmeraj lahkotna razmišljanja. Plehko, prijetno uležano samoljubje, ki jih je narekovalo, ni imelo ničesar skupnega s silovito ljubeznijo do sebe, z utrud-

ljivim navdušenjem, ki požene človeka v samoto in mu samoto naredi nevzdržno. Ko se je Irma dotičnega trenutka izmuznila teti in Franu Ksaveriju, ni mislila na diskretnost. Šla je na veter. Bil je topel in vlažen in je kmalu čez pol neba nametal mokre cunje. Tik preden je začelo deževati, je od bližnje mlakuže zasmrdelo po trohnobi. Irma je bila oblečena v občutljivo svetlo vijoličasto obleko. Že prve kaplje so ji na krilo narisale zemljevid. Kljub temu ni tekla v hišo, ampak je kot uročena gledala, kako se kaplje siloviteje in siloviteje razletavajo po gosto tkanem blagu, kako se zemljevid spreminja v žilast marmor, kako se žile širijo in zlivajo. Zemljevid, marmor, človeška anatomija: prerez roke v neki davni tržaški izložbi, ožilje, ki se razrašča kakor cipresna vejica in ki mu je edina omejitev skrajno stanjšanje. Ko se ji je prispodoba zasukala od človeka nazaj k naravi, je Irma pogledala kvišku (težko je gledati kvišku, kadar dežuje...) in opazila, da so drevesa vijoličasta. Ni bil odsev obleke. Da je bila obleka iste barve kot drevje, je bilo lépo, a nepomembno naključje. Povsod so drevesa spomladi proti večeru vijoličasta. Tudi v oni prejšnji deželi so bila, tudi borovci. Rastje pod njimi je bilo rjavo in lepljivo, drevesa so bila vijoličasta. Borovci so imeli v krošnjah gnezda iz pajčevin. Irma je zaman spraševala, kakšna gnezda so to. Zdaj je ni več zanimalo, kakšna gnezda. »Ja, ja, drevesa povsod vijoličasta!« je na ves glas rekla v polmrak, očarana nad močjo svojega spomina in prodornostjo svojih oči.

»Dež me je dobil,« je povedala mami.

Napol laž, napol resnica. Mama se ni nič razburila zaradi obleke. Povabila je Irmo k ognju in ji svetovala, naj se sleče do perila. Irma je ubogala. Zelo

prijetno je bilo sedeti v spodnjicah in bluzi in s pikačo odejo okrog ramen. Odeja je bila potrebna, kajti mamin ogenj ni bog ve kako plamtel. Vročina bi uničila asparaguse. (Teta je na trati pred hišo gojila enostavne grme, mama je v svoji sobi gojila in množila krhki, komplicirani asparagus. Po vseh kotih so že bila stojala s svetlo zelenimi slapovi, ki so venomer drhteli kot od neprespanosti.)

Mama je stopila na hodnik, da bi pogledala skozi okno. Na njenem fotelju je obležal zvežčič *Resničnih zgodb*. Trenutno je prebiral pripoved o inženirju, ki se je iz usmiljenja poročil z vdovo v rudniški nesreči umrlega prijatelja. (Zgodba o tem seveda, kako usmiljenje prerase v ljubezen.)

»Eh, neumnosti! Nimam koncentracije za resne stvari,« se je opravičila, ko se je vrnila.

Naslednji dan je Irma v svoji sobi skrivaj brala to *Resnično zgodbo*. Od pogrošnega čtiva jo je bolela glava in življenje se ji je zdelo pusto. Nenadoma se je z dvorišča zaslišal divji lajež. Irma je stopila na hodnik. Mama je že stala pri izvidniškem oknu.

Spodaj je bil voz, ob njem Fran Ksaverij, Antonija in Tobi, na njem pa dva mlada človeka, ki ju pes ni spustil dol. Ko je Antonija slednjič vendarle zavpila »Tobi!«, je bila hvaležnost mladih mož tolikšna, da jo je bilo videti tudi s podstrešja. Mama je objela Irmo okrog ramen in skupaj sta se smejala.

»Pojdi, pojdi!« je potem rekla mama.

Irma je zardela. Ne bi se bila smela objemati. Če te nekdo drži okrog ramen, mu ne skriješ niti najmanjšega drhtljaja.

»Ne, ne grem,« je togotno odvrnila.

Mama jo je potisnila po stopnicah. Noge so šle same navzdol. Irma se je čutila zelo šibko: srce ji

je skakalo in v glavi ji je šumelo od osramočenosti. Pomislila je, da je prisklednica v tetini hiši. Ob tej misli jo je navdala divja jeza na očeta in zlasti na mamo.

»Seveda, ona je takoj delala zaključke. Ona je taka. Izkoristiti priložnost. Brez sramu,« je mrmrala.

Noge pa so šle same navzdol. In spodaj v veži je – na Irmino presenečenje – rdečica usahnila z obraza. Bes in sram sta se sprevrgla v nekakšno navdahnjeno pijanost. (Nekaj naslednjih noči je dekletu ta zmaga – ena njenih redkih zmag nad sramežljivostjo – kratila spanec.)

»Pridi no sem, Irma!« je zaklicala teta.

Fran Ksaverij je predstavil gosta.

»Karol Lipnik, najin nečak. Gospod Dragotin Haman, njegov prijatelj.«

Irmo je presenetilo, da je Fran Ksaverij dal prednost nečaku.

Gospod Dragotin Haman namreč ni bil več čisto mlad. Ko je Irma zvečer v postelji skušala svoja opažanja strniti v besede – vedela je, da ne bo z nikomer govorila o Hamanu, in vendar jo je nekakšna čudna, dotlej neznana želja gnala, da si je izmišljala formulacije, ki njej sami pravzaprav niso bile potrebne – je prišla do oznake »rabljen človek«. Rabljen, ne oguljen. Držal se je za spoznanje sključeno, v obleki pa je bil kar pretirano skrben: kot da se ljubeče zaveda privlačnosti svoje nevelike, a lepe postave. In ta ljubeča pozornost do telesa je bila še toliko bolj nenavadna, ker je bil izraz na obrazu neljubeč in nezadovoljen. Od cele svoje glave, si je mislila Irma, ima Dragotin Haman rad kvečjemu lase. Lase je imel goste, temno kostanjeve, skrbno počesane. Svojega obraza gotovo ni maral. Čemú bi si-

cer v krčevitem, skoraj žaljivo prisiljenem smehljaju čez vsako mero razgaljal velike zobe, ki niso bili več beli? In čemu bi skrival oči pod lupinastimi vekami? Imel je temne oči, krog njih nenavadno dolge trepalnice. Med obiskom je večkrat počil s prsti.

Karla Lipnika, ki je bil svetel rjavolasec pravičnega nosu in tankih srčastih ust, je Irma najprej uvrstila med zelo zelo mlade ljudi, pravzaprav med otroke. Ko je srečala njegov občudujoči pogled, se je vznejevoljila, vendar ne toliko nad lastno zмотo kot nad Karlom Lipnikom samim. Mladeniču se je v rjavih zenicah vžigal vesel, možat, skoraj očetovski plamen. Lesk iz oči je tako docela prepajal fantovo drobno obličje, da se je to – v zoprnem neskladju z otipljivo resničnostjo – mahoma pokazalo kot lepa, krepka dlan, ki ponuja prijateljstvo. Irma, ki se ji niti Hamanovo pokanje s prsti ni zdelo neolikano, je to ponudbo zavrnila kot nekaj netaktnega.

*Recondita armonia
di bellezze diverse!*

Ob prvem srečanju z Irmo Naglič in Julijo Klebl je Karol Lipnik čisto od blizu, kot bi mu jih kdo zapel na uho, zaslišal te besede. Presenetilo ga je, da jih sliši od blizu. Njegov notranji sluh je bil vajen, da Tosca prihaja od daleč. Saj res prihaja: iz globin prazne cerkve, od vrat v globino (ko razposajena ženska drobencija po gladkem tlaku, kličoč ljubimca: »Mario! Mario!«), skozi zidove, iz dvorane v dvorano, s trga v palačo, iz ječe, z rosnih polj na vrh trdnjave. On pa je to opero slišal od daleč že takrat, ko še ni natanko poznal zgodbe, že v Rasbergerjevi prodajalni glasbil in gramofonskih plošč.

Prodajalka mu je navijala plošče, čeprav je vedela, da ne bo nobene kupil. Ni ji bil hvaležen, nasprotno, jezen je bil nanjo.

»O, naš zvesti poslušalec!« ga je pozdravljala.

Pozdrav je ignoriral. Stopil je k pultu in rekel: »Dober dan, gospodična. Kake novitete?«

Ona zmerom isti dovtip, on zmerom isto vprašanje. Tolkla sta pozicijsko vojno. Gospodična z debelimi očali je bila močan nasprotnik, ker je bila dosmrtno vkopana za pult in ji je šlo za eno samo šalo, medtem ko je bil on otrok in mu je šlo za življenje. Sovražil jo je, ker ga je venomer spominjala, da pri njem doma nimajo gramofona. Če bi imel

gramofon, bi Karol Tosco odnesel v stranišče. Ne da bi Caruso in Slezak potrebovala resonanco tistega dolgega, cevastega prostora; a bilo bi lepo, če bi se slikar Cavaradossi z resnično razmazanim odmevom poslavljajal od zvezd in prijateljice.

»Trenutek, da se pomaknem k vratom,« je prosil prodajalko, ko je igla že visela nad ploščo.

Mogoče je bilo v šali o zvestem poslušalcu več sarkazma in naveličanosti, kot je tedaj opazil – in kot se je bil čez leta pripravljen spominjati. Bil je res *zvest*: neznosno vztrajen, strasten, siten, tudi čisto brezsraven. Kadar se je boril za opero.

Melodije iz Tosce so bile edine, ki jih je lahko preigraval, ne da bi samega sebe spravljajal v bes. To je bilo malo pozneje, potem ko mu je mama dovolila, da se gre učiti klavir. Gospod Korenčan, ki ga je učil, je imel čudno prostorno in čudno prazno stanovanje. Učencu je odpirala gospodova tašča, sključena suhljata oseba, podobna ženski, ki je ob sobotah popoldne čistila šentjakobsko cerkev. Molče ga je pripustila v salon k velikemu rjavemu glasovirju, narkar se je razgubila, kot bi ne bila iz mesa in krvi, ampak le iz podrsavanja in vonja po zamaščenem nankingu. Gospod Korenčan je redno zamujal. Bil je blag človek. Najbrž je učencu poklanjal tiste trenutke. Najbrž ga je kdaj slišal igrati. Sam samcat v veliki prazni sobi, sam samcat kot Cavaradossi ob zori vrh trdnjave, je Karol tipal za melodijami iz Rasbergerjeve trgovine. Nót ni imel, igral je po spominu. In po tihem, da bi ne vznemiril sključene suhljate osebe, če bi prinesla rože ali sveče. (Mrgodna mežnarka, ki se kar naprej križa. V Tosci je mežnar.) Težko je po spominu in po tihem nadomeščati orkester. Še teže je peti ob spremljavi takega nado-

mestka. Karol se je bal, da bo prevpil klavir, da ga bo kdo slišal, da se bo komu zdel smešen. Zato večinoma sploh ni pel, ampak je samo odpiral usta in dvigal obrvi.

*Recondita armonia
di bellezze diverse!*

Ko Lipnik čez mnogo let premišljuje o usodnem srečanju z Irmo in Julijo, melodijo zopet sliši od daleč. Daljava je zdaj celó dvojna in dveh vrst: ena je Tosci prirojena, drugo je njemu prinesel čas. Glas, ki prepeva v njegovi duši, pa ni njegov lastni. In vendar je tenór, moški glas. Lipnik si predstavlja, da poje mož širokih prsi v razpeti srajci z nabranimi rokavi. Bilo bi čudno, če bi se njemu, Karlu Lipniku, iz preteklosti oglašal sopran. Za kom drugim se skozi meglo spominov gotovo vlečejo štenasti lasje z usodnim priokusom morja, alg in utapljanja. On pa ima rad žive ženske. Nikoli ne bi dovolil, da bi njegovim spominom zavladata zelenkasta nimfa.

Spominja se živih žensk in hiše, ki se mu je tedaj zdela vsa živa. Hiša kot razklana pomaranča, nežno rumena, z rdečo streho in belimi okenskimi okvirji, ki so kakor predelki med krhlji. Karol do tistega dne še ni bil v nobeni vili in je zato komaj verjel svojim čutom. Komaj je verjel, da so lahko na svetu stopnice z rezljano leseno ograjo krem barve; da je lahko na svetu stopniščna školjka, ki ne smrdi po zeljni juhi, prismojenem mleku, tujem lugu, čebuli in česnu. (Hiša gospodične Klebllove je dišala po vaniliji.)

Vedno se najprej spomni okvirja in šele potem slike. (Pozornost do dekoracije je pri njem nekaj običajnega, je skorajda njegova značajska poteza.) Slika

pa je takšnale: na mehki preprogi stojita smehljajoči se lepotici, rjavolaska in plavolaska. Rjavolaska si ga pozorno ogleduje. Velike, mirne oljnate oči ima in nad njimi močne črne obrvi. Belopolta je, na sencih ji skozi kožo presevajajo temne žile. Veke so težke od trepalnic in glava je težka od kodrov; a kot dekle zlahka drži oči široko odprte, tako tudi njen tanki, ginljivo razgaljeni vrat z lahkoto nosi glavo. Ustnice so vlažne in mehke; v nasmehu se ne napnejo, ne posvetlijo. Edino, kar se na obrazu napenja, so nozdrvi majhnega, za spoznanje ukrivljenega nosu. Roke so prekrizane na prsih. Drobne prsi valovijo in cela postava se rahlo ziblje. Vendar deklica ni ne upehana ne vznemirjena; sapo zajema iz globoke, spokojne potrebe. Pri gospe, ki stoji zraven, dihanja sploh ni opaziti. Pri tej je vse na površju: puh in pege na licih, kapilare, bakrena avreola okrog las. Ko se mu gospa nasmehne, Karol pomisli na jok; njene rožnate ustnice se rahlo tresajo in zlahka si predstavljaš, kako je, kadar jih skrotoviči bridkost. Ne bridkost, bridkost je pretežka beseda: akutna otroška žalost, ki jo je sladko tolažiti; sladko obrisati prifrknjeni, zelo prifrknjeni nos, ki daje gospe otročji videz. Gospejine oči so kot pametne sinje ribe; ležijo na soncu tik ob bregu, ne premetavajo se, ne dvigajo mivke in ne kalijo tople vode; le če jih dlje časa opazuješ, zaznaš srebrnkasti drget, ki jim neprestano potuje po hrbtenici.

*E bruna Floria
l'ardente amante mia.
E te beltade ignota,
cinta di chiome bionde!
Tu azzuro hai l'occhio,
Tosca ha l'occhio nero!*

V deških letih je bil velik moralist. Velja pa poudariti, da njegova strogost ni izvirala iz pobožnosti in iz načelnosti (kot mamina), temveč iz sentimentalnosti. Motilo ga je, da Cavaradossi opeva dve ženski naenkrat. Justina, ki mu je prevajala besedila, mu je razložila, da je bistvo slikarjeve arije v zadnjem verz: »*Il mio solo pensiero, Tosca, sei tu!*« Kljub temu je ostal sumničav. Justa je znala italijansko in še marsikaj drugega. Bila je njegova najstarejša sestra, sama si je služila kruh, prepričala je mamo, da ga je puščala v opero in v kino. Toda v velikih vprašanjih se najo ni zanesel. Okrasna vijuga, s katero je podčrtavala prevode, se mu je zdela smešna, pomilovanja vredna. Tudi mama je Justino pomilovala.

»Ti uboga reva, koliko stroškov si nakoplješ z nami! No, naj ti Bog poplača!« je vzdihnila, kadar jim je Justa kaj kupila. Resignirano, kot bi zaradi dekletovega ustroja ne bilo izvedljivo nobeno drugo plačilo; včasih celo majčkeno nejevoljno, ker hči še ni zrela za neodvisno življenje. (In res: brez njih bi bila Justa čisto zgubljena.)

Sčasoma so se sumi, ki jih je Karol gojil do Cavaradossija, sprevrgli v slutnje. Slutil je, da je nekje med kostmi in kožo, nekje v mehkem, penasto prekrvljenem človeškem mesu element ali organ, ki v določenem trenutku zamaje ravnovesje med različnimi vrstami lepot ter v naši duši postavi eno bitje nad vsa druga. A komaj je napol verjel Cavaradossiju, komaj je napol razumel, da so določene reči zanesljivejše od poštenja, komaj si je približno predstavljal, s kakšnimi težkimi in vročimi verigami ženska priklene moškega nase, je že tolažil Ivanko.

Ivanko so vzeli k sebi, ker je bila cenejša od drugih žensk in ker je bilo zanjo bolje, da ni bila pri či-

sto tujih ljudeh. Lipnikova mama ni hinavčila; vse-kozi je upoštevala obe plati, sorodniško in denarno. Edini, ki je imel Ivanko res rad, je bil Jožef. Karol se spominja, kako je Jožef pomagal Ivanki pisati pisma. (Čudno: v nobeni drugi vlogi se ga ne spominja, le kot Ivankinega inštruktorja si ga lahko prikljče pred oči.) Sklanjal se je nad dekle in se smehljaj, čelo se mu je svetilo od radosti in umskega napora. Najbrž si je cele dneve izmišljal tiste čarovnije, dokler ni bilo več napake, ki je ne bi znal z eno samo elegantno potezo spremeniti v pravo črko. Ivanka ga je silno občudovala. Zanj je bilo pisanje kot hoja v hribe; spravljalo jo je ob sapo, jo togotilo ter slednjič poplašalo s presenečenjem in blaženo utrujenostjo. »Nič ne skrbi, Ivanka, vse se da popraviti,« je na vrhu rekel Jožef. In deklica se je naslonila, mu prepustila svinčnik in uživala razgled.

Leta štirinajst je moral Jožef v vojsko, od koder je pisal pisma in dopisnice. Največkrat se je oglasil mami ali Justini, redkeje Ivanki. Kadar je Ivanka dobila pismo, ji je mama rekla: »Zanesem se nate, ker vem, da si pošteno dekle in ne boš izkoristila naše dobrote.« Ivanka je molče spravila kuverto v žep na predpasniku. Nikoli je ni odprla vpričo njih. Mami se je na obrazu poznalo, da ji dopisovanje med Jožefom in Ivanko povzroča bolečino in da ji je celo ljubše, če dekle pisma odpira v svoji sobi. Dopisovanje: smešna misel... V dveh letih, kolikor je bil Jožef zdoma in med živimi, mu je Ivanka pisala petkrat, morda šestkrat. Karol to vé, ker je pismo zmerom vpričo vseh izročila mami, rekoč: »Vi ga oddajte, teta.« In kako naj bi tudi pogosteje pisala, ko ni bilo nikogar, ki bi ji pomagal?

Nekega dne so jim sporočili, da Jožefa za zmerom ni več. Karol sporočila ni razumel; zdi se mu, da ga ne bo nikdar razumel. Prvi hip ga je prešinilo: »Ah, bedasto, pred nekaj dnevi sem mu očital, da mi premalokrat piše, in zdaj ne bo dobil moje karte, in le zakaj sem mu sploh pisal.« Bil je osramočen, kot da se mu je iz ogledala opravičil umišljeni sovražnik. (Danes, ko je preživel že za dve Jožefovi življenji let, nima več takega sovražnika: samo mladi ljudje jih imajo.) Nobena od žensk ni kriknila, ko je prišlo sporočilo. »Iz Prage,« je rekla mama. Njene ustnice so bile trde in ravne kakor posušena ladijska vrv. Helena in Marija sta si šli z dlanmi k licem. Justina je zgrabila robec in si ga krčevito pritisnila na usta; preostanek ubogega grdega obraza se ji je spačil, kot da jo pod batistom sili smeh. Edino Ivanka je jokala. Vroče solze so ji tekale po okroglih licih – tolikanj drugačnih od lic Karlovih sestra – in ustnice so se ji napihnile, kot se napihne potonika, če preobilni móči sledi pretoplo sonce.

Ampak tolažil je Ivanko pozneje, proti koncu vojne. Skoraj prepričan je, da se je žalovanju za Jožefom v njeni duši tedaj že pridružila neka splošnejša žalost; da se je zavesti, da Jožefa ni več, pridružila slutnja, da ne bo nikdar več nikogar. Čemu bi sicer Ivanka tistega dopoldneva jokala glasneje in bolj divje kot takrat, ko so izvedeli za Jožefovo smrt?

Stanovanje je bilo prazno, ženske so bile po opravkih. Sedel je pred ogledalom in si krtačil lase, ker sta imela z Justo karte za Madoninega žonglerja. Najprej je mislil, da se na dvorišču oglašja mačka. (Pogosteje se nam zgodi nasprotno: mačje vpitje imamo za vekanje izpostavljenega otročiča.) Ko je ugotovil, od kod prihaja jok, je takoj odložil krtačo

in vstal. Kaj ga je gnalo v Ivankino sobo? Ravno opustelost njihovega sicer preobljudenega stanovanja. So le vsi šli! si je oddahnil ob takih priložnostih; hkrati pa se je že vznemiril ob misli, da je stanovanje kozmos in da je treba samoto izkoristiti v raziskovalne namene; nato je prebrskal Justine ali mamine predale; tistega dopoldneva pa je šel gledat Ivanko.

Potrkal je in vstopil. Dekle je tekala od stene do stene in se silila ihteti. (Lipnik je čez leta pomislil, da so najhujše prav solze, ki si jih človek ne more iztisniti.) Ko ga je zagledala, je obstala. Stala je ob postelji.

»Si žalostna, Ivanka?« jo je vprašal in se ji približal.

Nekaj na njegovem obrazu jo je ganilo. Morda kaka Jožefova poteza, bog ve.

»O žalostna, Karli!« je zaječala ter ga z nenadno kretnjo potegnila čisto k sebi.

Klecnila je na rob razmetanega ležišča in si prižela njegovo glavo k prsim. Bila je mnogo močnejša od njega, čeprav ne dosti starejša; ujčkala ga je in ni niti opazila, da ga zadržuje v nerodnem, napol klečečem, napol čepečem položaju.

»Karli,« je šepetala.

Polagoma je tudi on izgubil občutek, da je v nerodnem položaju. Ni se več naprezal, ni se trudil držati nad gladino, zagrnile so ga tople vode. Vonj Ivankine kože mu je odprl usta, tople tekočine so vdrle vanj in ga napolnile, in skozi veke je videl, da so Ivankine prsi pod belo bluzo rožnate in blede rdeče. Potem je otrpnil. Leta pozneje mu je znanka pokazala drobcen vudu kipec. Ko je v dlani težkal lesenega mrtvačka – imenoval ga je mrtvačka, ker je ležal na dlani trd in lahek, kot bi plaval mrt-

vaka –, ga je prešinilo: To sem jaz! To sem jaz, naplavljen na površje toplih tekočin! V trenutku, ko bi se moral do kraja raztajati, je namreč z licem otipal gumb Ivankine bluže, strukturo tkanine, čipko, in namesto da bi njegove roke zamahnile proti toku sladke mlečne reke, so se dvignile in pobožale dekle po obrazu – kot dojenčkove rokice mamico, in vendar drugače, kajti Ivanka je ob dotiku njegovih dolgih prstov spoznala, da je odrasel človek.

»Oh, Karli!« je vzdihnila in ga spustila.

Sédel je k njej na posteljo. Iz žepa je vzel robec – bil je njegov najboljši, že za zvečer – in ji obrisal nos. Ko ji je ukazal, naj pihne, se je zasmejala skozi solze.

»Zebe me,« je nato rekla.

Brž je šel v kuhinjo po mleko z medom.

»Kako si prijazen!« je potlej govorila Ivanka.

»Kako si spreten!«

Srebala je mleko. On je pospravljaj. Zlagal je dekletove obleke na kup, ker je vedel, da mama pregleduje njeno sobo, pa tudi zato, da se je z nečim zaposlil.

»Jaz bi šla zdaj rada domov,« je rekla Ivanka.

Pokimal je, češ da razume, kaj pomeni »zdaj«.

»Tukaj sem ves čas zaprta,« je nadaljevala. »Pri nas doma greš zmerom lahko ven, če ni dela v hiši. Lahko greš v gozd nabirat gobe, ali sedet na travo, ali k vodi. Kam naj grem tukaj? Na cesti me ljudje gledajo. Vidi se mi, da nikamor ne grem, da samo hodim. Ti ne veš, Karli, kako lepo je sedeti na soncu ob potoku. Po nogah te žgečkajo mravlje. Mečeš jih v vodo in potem rešuješ s palčko. V obraz ti je hladno, od zadaj pa te pregreva. Tukaj mi je še najlaže, kadar dežuje. Najrajši imam, če lije in je ves dan temno. Kadar je sonce, tako kot danes, bi kar

znorela. Si videl, koliko prahu je povsod? Ne vem, kaj naj naredim, s kredence ne gre stran. Oči me bolijo od tega sonca.«

»Saj je v redu, Ivanka. Nikar ne jokaj,« je rekel, videč, da si je pokrila oči.

»Ampak domov ne morem, Karli,« je dejala brez solz v glasu. »Navadili so se, da me ni. Rekli bodo, da je zdaj tukaj moj dom. Nikamor nimam iti.«

V rokah je držal njeno spodnje krilo; rahlo ga je stepal, da je poravnal gube, ter ga zganil v štiri pole. Pogledal jo je in ocenil, da je zelo ljubka.

»Prav imajo, Ivanka,« se ji je nasmehnil. »Naša si, pri nas si doma. Meni si isto kot Justina, Helena in Marija. Kot sestra si mi.«

»Ti si dober fant,« je rekla in odložila skodelico.

Umirila se je, toda ne od njegove tolažbe. Njegovi tolažbi ni posvečala nič več pozornosti, kot je je on njenim opisom narave. Navsezadnje je bil premlad za tolažnika.

A bil je dovolj star, da je (sicer prvokrat v življenju) opazil in ocenil premik v svojih čustvih. Od otroške brezkompromisnosti, od prepričanja, da sme v vsaki operi samo ena ženska nositi razkošne kostume, je v velikem skoku čez komaj sluteno globočino prešel na ljubezen do lepote ali – v Ivankinem primeru – do preproste ljubkosti. Zelo ponosen je bil nase. Zelo zadovoljen je bil s svojim mirom. Ponosno, mirno in zadovoljno se je še nekaj let pozneje zazrl v Irmo in gospodično Julijo.

Bili sta najlepši ženski na svetu in njun salon je bil raj na zemlji. Muslinaste zavese so ustvarjale posebno svetlobo, v kateri so bile vse stvari videti pravkar umite. Julija Klebl se ni nič vznemirila, ko se je stričev pes zakadil po preprogi. Stekla je za

bevskažočim Tobijem, počepnila in se nežno poravsala z njim. Karol še danes ne ve, kako da stari pinč, od katerega je v običajnih razmerah frlelo kot od moljaste boe, pri Kleblovih ni puščal dlake. Morda je Julija – tako bi bilo vsaj moč skepati iz njene dekliške zunanosti – nosila v sebi kategorični ukaz proti staranju, ki se je z dotikom prenesel na žival. Psi in gospodarji so si mnogokrat osupljivo podobni. In nemara si je pes Tobi, uradno last tete Antonije, sicer pa stričev ljubljenec, na tihem za gospodarico izbral tretjo osebo, mehkoroko gospodično Kleblovo.

»Če bi me zdajle kdo vprašal, kaj si najbolj želim, bi mu odgovoril: do smrti mirno živeti v taki vili,« je Karol zvečer po prvem obisku povedal prijatelju Hamanu, s katerim sta si delila edino prazno sobo v Bezlajevem stanovanju.

Haman se je zasmeljal.

»Lepo te prosim, Karol, svet je velik, podeželske vile so za stare ženske!« je dejal.

Ležal je že v postelji, pod pazduhami je stiskal trdo sivo odejo in zagib rjuhe s tetinimi inicialkami. Njegov smeh je naredil na Lipnika od sile zoprnosti; zoprni je bil tudi način, kako so Hamanove roke počivale na odeji (sklenjene v nihilistično molitev, si je mislil Karol), ter način, kako se je njegov vrat napenjal na mehki blazini; toda zlasti smeh, obešenjaški solo nastop velikih zob na otožnem obrazu. Karol je utihnil in se v mislih strahovito sprl s prijateljem.

Narobe je bilo, da sem te vodil v opero, mu je brusil. Rad sem te imel in sem ti hotel odpreti svet umetnosti, ti pa nisi pokazal razumevanja ne za umetnost ne zame.

Res: Haman je navadno sedel zraven njega s ciničnim smehljajem, ki ga je Karol do konca prvega dejanja komaj uspel odmisлити; in takoj po koncu dejanja, še v temi, še med ploskanjem, ga je vrgel iz zamaknjenosti, rekoč na primer: »Gospa pevka ni ravno lahkkih nog,« ali: »Nepopisno se zabavam!«

Priznam, da si mi večkrat plačal karto, je sam pri sebi nadaljeval Karol, ko so se mu oči privadile na polmrak in ga je Hamanov sohasti obris spomnil na dolgove. Ampak ali mi ni tudi Justina plačevala? Sicer slabše karte, ampak po svojih najboljših močeh?

Naslajal se je nad otožno mislijo, da je bil sestri nehvaležen in da bo vesela, ko se bo poboljšal.

Njen edini kavalir sem bil. Gotovo bi bila šla kdaj rada v gledališče, jaz pa sem vlečl Hamana, je hlipal sam pri sebi.

Ko je ta nemi prepир prespal, je spet vedel, kako je bilo. Justina je šla zelo nerada v opero. Samo zaradi njega je hodila. Sovražila je skaženo obleko, ki si jo je morala nadeti za v gledališče. Če bi sestre ne bil vajen, bi mu tudi ona uničila prvo dejanje. Kadar koli bi jo ošinil, med prvim, drugim ali tretjim dejanjem, bi na njenem obrazu, zlasti okrog dolgega nosu, lahko opazil sled jeze in osramočenosti. Justina ni bila nedovzetna za glasbo in ljubezenske zgodbe; le oči so ji kar naprej polzele po nosu navzdol, in svetlo rjava volana na ploskih prsijih ji je povzročala strašne duševne muke.

Z Justi sta bila največkrat v operi prav zadnjo predvojno zimo. Sestro je pozno zvečer zmerom zeblo, Karol pa je po predstavi brzel mimo zadelanijh oken v razpeti suknjici. Suknjica je imela zabrisan karo vzorec. Bila je oguljena, vendar elegantna. No-

beno od oblek, ki jih je kmalu, zelo kmalu podedoval po čokatem Jožefu, se ni mogla meriti z njo. Niti nobena od oblek, ki jih je podedoval po očetu – in oče je ogromno dal na obleko.

Morda je bila tista ostra zima najlepši čas njegovega življenja. Sledila ji je huda pomlad: huda za druge.

Helena in Marija sta cvilili: »Ne, ne, to bi bil konec sveta, katastrofa, tega ne bodo dopustili!« Justini so se tresle grde roke, ko je govorila: »Da bi le bilo po vajino! Ampak bosta videli...« Oče je zavpil, naj bodo pri priči tiho. Mama, ki je molčala, se je ob pretrganem kriku zdrznila in zamižala, kot bi ji šlo na bruhanje: ne zaradi moževe surovosti, temveč zato, ker je bil krik pretrgan... Izkazalo se je, da je imela prav Justina. Oba sta šla, Jožef na Štajersko in od tam na sever, oče pol leta za njim na jug. Mama je v časopisu objavila, da sprejema dijake na zračno stanovanje, tečno hrano in v strogo nadzorstvo. Trije dijaki so se vselili v prazno sobo. Vsi trije so se v polmračni jedilnici zaljubili v Ivanko. Marija in Helena sta sovražili Ivanko. Mama je od tete Antonije iz Novega mesta prejela pismo o strahotah ruske zime, ki da je ugonobila že mogočno vojsko Napoleonovo – in naj zato za božjo voljo pletejo, pletejo, pletejo. Helena, Marija in nespretna Justi so ubogljivo štrikale, mama pa ni nikomur več verjela in je le še molila. Mama je molila rožni venec, Ivanka je molila z golimi rokami...

A čeprav je v kinu videl Čuvajnico v Karpatih, se je pozneje Lipnik le redko spominjal bratove ruske zime: mnogo večkrat svoje ljubljanske. Spominjal se je suhe vročine v dvorani, spominjal, kako je na

poti domov v čevljih z zlizanim podplatom plesal okrog sestre, zavite v staro krzveno štolo.

Justi je hitela, ker jo je zeblo, pa ga je komaj dohajala.

»Prehladil se boš,« mu je govorila, bolj iz občutka dolžnosti kot iz prave zaskrbljenosti.

Bil je tako razgret, da mu noben mrzav ni prišel do živega, tako žejen, da bi lahko posrkal vso vlago iz zraka. Odžejal se je šele doma v kuhinji. Žerjavica v štedilniku je ugašala; srajca je še majčkeno dišala po smrekovem parfemu, ki so ga spuščali v gledališču; suknič je dišal po dimu; mlačno mleko je prineslo grlu olajšanje; spanec je bil globok in mehak. Strast, ki je Karlu do bolečine napenjala ude, ko je gledal kraljično Amneris, ga je v trenutku, ko je legel med hladne rjuhe, še enkrat močno stisnila; nato ga je spustila, izčrpanega kot po težaškem delu.

Zvečer je sočustvoval z ljubosumno Amneris, drugi dan je pel o Aidi. *Raajska Aitiida, diivna deviiica ...*

Ta polžasto zavita fraza je čez noč spodrinila vse druge melodije. Kot bi bilo v njej preveč zraka, je silila iz misli v prsi, iz prsi pa v grlo, od koder je pritiskala na trdo nebo. Bog ve kolikokrat jo je Karol iztisnil iz sebe: petdesetkrat, šestdesetkrat, morebiti stokrat. Prekinil ga je oče, ki ga je od zadaj zgrabil za ovratnik.

»Ti bom že dal divno devico ... ti bom že dal divno devico ...« je sopel, ko je tolkel po sinu.

»Toda zakaj te je tepel?« se je mnogo let pozneje razburila neka Lipnikova prijateljica. »Samo zato, ker mu je šlo na živce, da vse dopoldne ponavljaš isto frazo? Oprosti, to ni noben razlog! Zakaj te ni najprej opozoril? Ne razumem, Karol, kako mi lah-

ko pripoveduješ take grdobije in se zraven smeješ! Jaz bi ga do smrti sovražila, surovino!«

Ne, Lipnik ni sovražil očeta. Bal se ga je, sovražil ga ni nikdar. Lepi, s težko, a mojstrsko roko izklesani obraz, ki ga je spačila samo jeza (takrat pa so otroci mižali in tiščali glave med ramena), mu je v spominu ostal zapisan kot nespremenljiva zunanja okoliščina njegovega otroštva. V tem se ni on, ki mu je bilo dano živeti, prav nič razlikoval od Jožefa, ki je ravno prerasel tepežko, ko je moral na rusko fronto. Če je beseda nanesa na leskovo mast, sta se oba nasmehnila; Jožef kot mlad volk v zadregi, da so mu visoke ličnice zlezle še više in so se mu majhne zelene oči še pomanjšale; Karol s časom vse bolj raztreseno, na stara leta že skoraj bedasto.

Mnogo bolj od očetovih udarcev so mladega Lipnika prizadele strupene besede pisuna, ki je poročal o Aidi.

»Vsebina njena je mračna tragedija, godeča se v Egiptu ob času faraonov. Ljubosumnost je njen glavni motiv. Vrednost besedila se ne dviga nad povprečnost sličnega blaga in zaostaja celo za uglednostjo marsikaterega svetovnega libreta. Pompoznost, ki je že sicer Verdiju lastna, pride v njej še do znatnejše besede in veljave ...«

Kaj je bila toča, ki se je brezosebno znesla nad fantovo zadnjico in hrbtom, v primerjavi z žalitvami na Mojstrov račun? Ko se je oče utrudil in umaknil, je v sobo stopila mama; pobožala je Karla po potnih laseh in mu jih lepo zalizala; pogledala mu je v obraz; ni se ne posmehnila ne tolažeče nasmehnila; njena resnoba je bila tako nedoumljivo globoka, da je v hipu nehal premišljevat, zakaj je bil tepen. Bolečin od kritike pa mu ni nihče popihal.

»Glej, Justi, same laži pisarijo, same nezaslišane abotnosti!« je vpil in z nohti desne roke frcal časopis, ki ga je držal v levi.

Glas ga ni ubogal. Namesto da bi zvenel sarkastično, je cvilil in hripal ter opozarjal na ponižujočo preobrazbo, katere žrtev je bil Karol zadnje čase.

»Umiri se, Karli,« je rekla Justina. »Nikar ne misli, da vse najbolje veš. Kritike pišejo poznavalci.«

»Ravno ti boš govorila! Videl sem te, kako si smrkala! Čisto iz sebe si bila, zdaj si pa zmišljuješ!« je vztrajal, komaj kroteč solze besa. (Da jih je lahko ukrotil, se je moral spustiti v nižje sfere, tja do norčevanja.)

»Jaz nisem nič, zame ni važno,« je rekla Justina.

Kadar so se ji zahvaljevali, je bila videti otročje nebogljena; kadar so se ji posmehovali, je bila videti stara.

Oče je bil ranjen leta šestnajst, še pred Jožefom. V tilnik ga je zadel koničast kamen, ki je padel z neba po eksploziji granate. Rana se mu je zagnojila. Ležal je v bolnišnici v Opatiji ter na sivih, rožnatih in svetlo zelenih vojaških dopisnicah iz dneva v dan tuhtal, ali ga bodo operirali. V tistem obdobju jim je poslal velikansko število kart. Mama je vsako posebej prebrala na več načinov. Najprej v strahu za rednika svojih otrok: stojé, opiraje se ob podboj ali okenski okvir s tako silo, da so členki njene sicer raskave in rdeče roke postali gladki in beli. Potlej sedé, z nejevero na otrdelem obrazu. Slednjič kot da je ob njenčevi postelji in od blizu poslušal tožbe in strahove: brez solz, brez nasmeha, s kujavo vdanostjo na razgrizeni spodnji ustnici, z globoko resnobo v očeh

med kratkimi in gostimi, krtačkam podobnimi trepalnicami.

Pri očetu je, si je rekel Karol, če jo je videl kujavo in resno.

Sam ni bil z mislimi nikoli pri njem. Bral je pošto in želel si je, da bi vsi drobci prišli iz rane in bi strašna oteklina uplahnila; a v mislih je imel zmemrom le spremembe na maminem obličju. Dlje ko je živel, manj je razsojal o tem obličju in teh spremembah: o ljubezni, potrpljenju, žalosti, naivnosti, modrosti, mehkobi in trdoti. In če bi ob koncu svojega dolgega življenja pisal materi poslovilno pismo, kot ji ga je Jožef, preden je moral iz Judenburga na fronto, bi ne pisal nič bolj pronicljivo, z nič globljim vpgledom v mamino dušo, nič manj po pravici: »Draga mama! Sedaj ko odhajam na bojno polje, Vam pišem še par besed. Če sem Vas kaj razžalil, prosim, da mi odpustite. Kar ste mi dobrega storili, tudi ne bom nikdar pozabil, in če mi bo kdaj mogoče, Vam bom skušal povrniti. Kolikrat se zjutraj spomnim, kako ste me doma pustili ležati, kolikor sem hotel. In ko vse to mislim, vidim čedalje bolj, kako ste me ljubili. Kako bi bil srečen, da Vas še enkrat vidim.«

Oče je okreval brez kirurške pomoči. Rana se mu je lepo celila in dovolili so mu, da se je sprehajal po letovišču ter se celo kopal. Od Justine, ki mu je edina redno pisala, je neprestano nekaj zahteval: največkrat perilo, zlasti ovratnike, ker mu je bilo mučno, če je moral umazan na ulico. Justi mu je v vsem ustregla. Nekje je staknila novo vojaško bluzo, ki si jo je želel za k maši. Kot zmaj je stražila šivajoči sestri, dokler ni bilo oblačilo povsem prilagojeno očetovim meram in polkovnim pravilom.

Namesto navadnih dopisnic je oče začel pošiljati razglednice s slikami hotelov, nasadov, paviljonov in peščenih poti. Nič več ni tožil o bolečinah, pač pa se ga je lotila melanholija. Stanujejo v vili tik ob morju, je pisal, samo štirje so v sobi, snažno je in tudi hrana je dobra, le njega vse dela tako čudnega, da sam ne vé, kaj bo z njim.

Karol je pozorno preučeval kolorirane fotografije obmorskega mesta. Tiste divje in hkrati zastrte barve so mu zbujale dišeče slutnje. Glej, valovi, veter *sciocco*, kamnite stopnice, ki se kot v sanjah spuščajo naravnost v penasto vodo! Glej, poletni vetrček, palme, tise in ciprese! Glej, markize nad okni, glej, odprta balkonska vrata! Glej, smešni žolti sij za hribom, to naj bi bila najbrž jutranja zarja! Glej, vijoličasto sivino za hotelom Štefanija! Se mar pripravlja neurje? ...

Si je mladi Lipnik želel na razkošne počitnice? Bi se rad spopadel z vrelo mediteransko nevihto? Bi vstal ob štirih, da bi videl sončni vzhod? Ne. Toda ljubil je občutek, da je na svetu kraj, naseljen s srečnimi ljudmi, ki bi jim on, če bi bil po naključju kdaj postavljen mednje, lahko rekel: »Mnogo sem razmišljal o vaših blagih usodah!«

V polsenci pred paviljonom, ki je bel in kakor s sladkorjem nabrizgan na sliko, stoji skupina letoviščarjev, med njimi mlada žena v posebno živi drži, s stopali v eno in telesom v drugo smer, kot da se je pravkar ustavila in zasukala na klic iz parka. Iz parka prihajajo tudi klici Karlovega očeta, sitnega in mrkega gosta, ki samemu sebi odžira zdravje.

»Ne bo mu šlo na bolje, če se bo toliko jezil,« je govorila Justina in mu v pismih kot plaha sobarica umikala s poti vse, kar bi ga utegnilo motiti.

Ženske ne razumejo moške otožnosti. Materi in hčeram se je zdelo, da je okrevanje odvisno od postrežbe. A tudi Karol, moški in sin, ni doumel, da oče vpije zelo od daleč. Čutil je fluorescentno prednevihтно tesnobo nad pokrajino z razglednice, očetove tesnobe pa ni čutil.

Lipnik si ni nikoli dokončno odgovoril na vprašanje, ali je človek lahko hkrati slab in dober, hkrati tiran in ponižnež. Kot ni v zvezi z očetom nikdar pretehtal krilatice »Kdor ljubi, ta kaznuje«, tako mu ni nikdar uspelo zanesljivo določiti, v katerem trenutku Karmen in don José postaneta zverini. Opera o ciganki ga je vedno znova globoko zmedla. Celo preprosta Mihaela mu je vzbujala nelagodje. Justini, ki si je januarja leta štirinajst z njim ogledala predstavo, je bil silno všeč prizor med Mihaelo in don Joséjem. Vojak in njegova zaročenka sta stala pred nekakšno kolibo, ona skrušena, on podoben veliki ladji, ki se, potem ko se je odvezala, skrivaj izvija na odprto morje, pri čemer se majčkeno pogreza od sramu in od teže neizbežnega. Seveda ni očarala svojega oficirja, uboga mlada kmetica! Justi pa ji je ob koncu prizora ploskala z bojevitim odobravanjem, kakršnega je Lipnik pozneje videl le še pri materah debitantk. Njemu, Karlu, je bil žalostni prizor z Mihaelo odveč. Saj je očitno, da se morata ciganka in vojak vsa predati svoji strasti! Saj je greh, z jadicovanjem prekinjati ognjevito cigansko muziko! Toda če je očitno, da je Mihaelino posredovanje brez pomena, kaj potem reči o tem, da don José v ječi ovohava uvelo cvetlico? Karmen ga ne mara, on pa preklinja in blagruje njen sijoči obraz. Justi stiska ustnice in prikimava, češ: zdaj vidiš, nehvaležnik. Karol pa ve, da Mihaela ne bo nikdar maščevana.

Karmen jih vse vleče za nos. Kako lahko ljubi drugega, če Josėja, ki ji je tako vdan, nima rada? In on, ki jo je tako ponižno ljubil, kako jo je mogel umoriti? Zavrgla ga je in hotela zlesti v naročje zmagovalcu Escamillu. Tedaj je don Josēju bestialno vzdrhtelo telo, žile so se mu vidno napele in v skrajnem obupu se je vrgel kot zver na svojo žrtev. Justi je požirala slino in oči so se ji svetile. Zelo je občudovala lepega Poljaka, ki je pel glavno vlogo. Pel je po poljsko. Justina je naslednjih nekaj dni pregrizovala sičnike in šumevce, kot bi hotela dati svoji govorici še bolj slovanski zven. Karol je opazil sestrično slabost, vendar mu tokrat ni bilo do norčevanja. Razmišljal je, ali je v ljubezni res mogoče biti nedosleden, in prišel do sklepa, da je Karmen neprijetna opera. Človek ni vešč, da bi frfotal od konflikta do konflikta in se slednjič po naključju scvrl. Pa tudi če je v življenju res tako, tudi če so nekateri ljudje res po naravi zgubljeni, mar ni naloga umetnosti, da nas odvrača od frfotanja in nam določa smer?

Kadar Lipnik podoživlja predvojno zimo, mu v duši prej ali slej zazvenijo fanfare iz drugega dejanja Aide. Prisluhne jim in začne hoditi naravnost, da ga usoda z obema rokama boža po obrazu: od nosu proti ušesom, prek obrvi, ki jih božanje dela svilnate.

Kot mlad fant je v imenu premočrtnosti marsikaj zagrešil. Užalil je, denimo, dobrega gospoda Korenčana.

»Slišim, da si ljubitelj opere, Karli,« je gospod Korenčan šepnil v izzvenevanje neke etude.

Karol se je zdrznil in ga piskajoče ostro vprašal, kdo mu je povedal. Ni mu bilo prav, da se debelušni učitelj meša v njegovo ljubezen do opere.

»Gospica sestra,« je odvrnil Korenčan. »Ona mi je tudi dovolila, da ti tole posodim. Poskusi, Karli, boš videl, to je še mnogo veličastnejše od Aide.«

Bil je klavirski izvleček Tristana in Izolde. Karol se je zahvalil, a brez navdušenja. Slutil je, da mu Wagner ne bo všeč.

»Poskusil sem,« je naslednji teden rekel gospodu Korenčanu. »Zelo zmedeno se mi je zdelo, nobene lepe melodije.«

»Nobene lepe melodije!« je šepnil gospod Korenčan in se prisiljeno nasmehnil.

Njegov nasmeh ni bil špičast, temveč okrogel, otožen kot polna luna. Karol je opazil, da učitelju drhti spodnja ustnica, in bilo mu je žal, da je grdo govoril o Wagnerju. Ko je čez pol leta prišel v Ljubljano film o življenju vélikega skladatelja, je iz žepnine povabil gospoda Korenčana v kino. Učitelj je sprejel vabilo z manj ganotja, kot je bil učenec pričakoval. Kljub temu sta se imela lepo. Bila je spet zima, jasen januarski večer. V učiteljevih motnih očeh so se zrcalile zvezde.

»Wagner je bil svoboden človek, Karli! Samo za umetnost je živel, za nič drugega. Mislim, da ga je kralj Ludvik razumel,« je rekel gospod Korenčan.

Karol je razumel gospoda Korenčana in se ni čudil nenadni prosojnosti njegovih oči. Tudi lepo plavalas gospo, ki jo je spoznal pozneje, je razumel; in se ni nič začudil, ko so njene spominčičaste zenice nenadoma vzdrhtele kakor kalužnice, ki jih bo jezenska povodenj zdaj zdaj odtrgala od senčnega brega, na katerem so preživele poletje, in je ona rekla: »Samo to, ljubi fant, nič drugega, nič drugega!« ... Kvečjemu presenetilo ga je, da je Bog v dvoje tolikanj različnih obrazov vdela enake oči. Toda ali

ni bilo res, da sta gospod Korenčan in gospodična Julija poleg enakih oči imela tudi enaka izvlečka iz Tristana? Izvlečka v vijoličastih platnicah ...

Mnoge simbole je razvozlaval in razvozlal, vrnitev k vojaškim dopisnicam pa je kratko malo vzel na znanje. »Nisem imel te sreče, da bi dobil dopust,« je sporočal oče. Iz Opatije je bil prestavljen na Tirolsko, kjer je stražil železnico. Oglašal se je redkeje in z okornejšo pisavo. Vedno znova je opisoval dolino, po kateri je tekla proga. Soteska da je tesna, sonce komaj kdaj posije vanjo; jutranja megla je bela kakor vata; ponoči skoz koridor piha veter, ki bi gotovo odnesel mastni dim od vlakov, če ne bi saje že prej zmrznile. Prav blizu postajice, ki jo čuvajo, je žaga. Tam sta dva mizarja, ki očeta včasih povabita na cigareto. Sedijo na hlodih in se po malem pogovarjajo. Dvorišče je zmerom polno odpadkov, črnih plaht in žagovine. Zadnjič je očetu prišla žagovina v sapnik in ga je dva dni peklo grlo. Ampak kaj hočemo, toliko dela je, da vajenci ne utegnejo sproti pomesti. Drugače imajo lepó urejeno. Delovodjeva hišica je na pilotih, visoko nad dvoriščem. V pisarni cele noči gori luč. Kadar oče Lipnik stoji na straži, gleda tisto rumeno luč in mu je lažje pri duši. Mladi Karol Lipnik pa si ob branju dopisnice misli, da je v marljivosti alpskih dolin neko posebno dostojanstvo in da je odpošiljanje lesa vznemirljiv način občevarja s svetom.

Potem se je Karlov oče čisto zatopil v pobočje pred sabo. Ni več slinil in dvigoval kazalca, da bi preveril smer vetra; ni se več oziral za transporti, ni več štel vojakov, ki so se vozili mimo, in ni več upal, da bo prepoznal ta ali oni zeleni obraz.

»Najbrž je šel tudi naš Jožef tod mimo, ko so jih peljali v Innsbruck. Kdo vé, morda sem bil pa ravno jaz na straži, pa ga nisem videl,« je pisal. Miren je bil, kot da so ga gore mehko stisnile medse, ga od vseh strani podprle in zavarovale. V samotnih urah je lizal sladki glicerin z ustnic. Ni več tožil, da ga žrejo uši. Šalil se je, da je perilo prav mehko, ko je enkrat čez najhujšo mero umazano. Tudi mraz je popustil.

A še preden je prišlo poletje z znojem in srbečico, je oče spet postal nemiren. Domačim je dal vedeti, da je zdaj skoraj rajši na straži kot prost. V baraki da je zadušljivo. Možje sopejo in smrčijo, on pa po cele noči ne zatisne očesa. V grlu ga žgečka in iz prsi se mu dviguje, kot da bo moral bruhat. Pa ne bruha, samo kašlja. Grozen suh kašelj, podoben kolcanju ali oslovskemu riganju. Včasih se kateri od tovarišev zbudi in posluša, in očetu je zelo mučno.

Leopold Lipnik je bil vesel, ko je prvič izpljunil rožnato sluz. To me je torej sililo na bruhanje. Ven moram spraviti, pa mi bo odleglo, si je mislil. Ampak sluzi ni in ni zmanjkalo. Polna usta je je imel, zmerom bolj polne prsi. Ko je slednjič začutil olajšanje, se je ustrašil. Bilo je zgodaj zjutraj, ravno se je danilo. Čisto trd je bil od mraza, in vendar zadovoljen, saj mu je noč ohladila srbeče grlo. Nervozno je pomislil, da ga bo vsak čas prišel zamenjat Žid, ki spi na gornjem pogradu. In kot bi mu pograd in Žid pritisnila na prsi, ga je spet posilil kašelj, in tedaj se je v njem utrgalo. Beng! Drhtljaj, ki ga je preletel, ga je zazibal daleč v preteklost, na izlet fantovskega odseka, v zvonik romarske cerkve Marije Device na Goličavi.

Strašno rad je hodil na izlete fantovskega odseka. Nikoli ni bil zgovoren, največkrat se je držal ob

strani, in če se je smejal, se je po tihem. A čeprav se fantovskih pogovorov ni udeleževal, so ga napolnjevali z neizmerno radostjo. Samo kadar je hodil po obrežju tistih pljuskajočih glasov, se je čutil res svobodnega. Z rokami je sproščeno mahal okrog telesa; pravzaprav so roke same mahale in mu pomagale naprej, kot bi ne bile njegove, kot bi bile le dobre z njim; vedno znova je bil presenečen nad črtami, ki so mu jih ti prijazni kometi zarisovali okrog bokov. Nekateri ljudje se sprostijo po drugem ali tretjem kozarcu vina, on je potreboval fantovski odsek. Na Goličavi pa je bilo še nekaj drugega. Ko so prišli do vrha, iz gozda na sonce, so tovariši slekli suknjiče in pogleli v travo. Gorkota jih je omamila, da so vsi, celo župnik, odprli usta in zaprli oči. Edino on, Polde, ni zaspal, niti legel ne. Samo suknjič je odložil in potlej nekaj časa kot uročen gledal bela telesa v travi: prsi, trebuhe in lepe, izpraznjene, s ptičjim petjem oblite obraze. Takrat je začutil, da ljubi bližnjega. In kot bi ne mogel v tihem prenesti tega občutka, ali kot bi se bal, da bo s tiho silo svoje ljubezni predramil otroka v zibki (kaj so bili, prelepi, ki so ležali v travi: njegovi bratje ali njegovi nebogljene otroci?), je vstal in stopil do zvonika.

V zvoniku je bilo toplo. Hrapavi zidovi so bili sveže pobeljeni in skozi line je tolklo sonce, da je Polde v bleščavi komaj opazil vrv. Ko jo je opazil, se je z vso silo mladega telesa obesil nanjo. Od zgoraj pa mu je odgovorila še večja, še bolj nevarno vesela sila. Potegnila ga je k sebi, da je za hip izgubil težo in se mu je zvrtelo. Bron je udaril ob bron in ob njegovo prsno kost. Beng!

Tako se je spominjal Karlov oče, tako je zakašljaj. In ko se je odkašljaj ter odmaknil roko izpred ust, je

na svojem umazanem robcu zagledal svežo, penasto kri. »Zdrava Marija, milosti polna, Gospod je s teboj...« je tedaj zamrmral v tirolsko jutro.

Lipnikovi so molili, da bi očeta spet poslali na morje. Niso si želeli, da bi prišel domov. Ko jo je sosedica vprašala, ali bo mož dobil kaj dopusta, se je mama zdrznila in rekla: »Dopust? Ne ne, naj se najprej pozdravi.« Ob teh besedah je stegnila roke, kot da odriva tujca, ki ji ga vsiljujejo namesto moža. Slutila je, da se je zelo spremenil. Ni pa slutila – ali pač ni pomislila –, da on, četudi spremenjen, ne hrepeni ne po paviljonih, ne po borovih gozdičkih, ne po morju, temveč po njihovi kvadratni sobi s kvadratno preprogo pod okroglo mizo. Na vojski so vse sobe podolgaste, možje ležijo v vrsti, smrčijo, kašljajo. On bi rad še enkrat sedel v fotelju, čisto sam v kvadratni sobi, in gledal rože na preprogi. »Debele rože,« je zapisal, ker ni našel boljše oznake za tiste nabuhle girlande. Niso ga poslali na morje. Samo v bolnišnico v Gradec, od koder je pisal o preprogi. »Dostikrat mislim na dom. Povejte mi, kakšne vrste rože naj bi bile tiste debele na našem tepihu.« Zdravnik, ki mu je mama pokazala karto, je rekel, da se očetu nemara blede in da to ni nujno slabo znamenje. Res se je kri ustavila. Oče je bil odpuščen iz lazareta in poslan k oskrbi v Celje, od koder je spet pisal razglednice. Karol je dobil vtis, da je Celje zelo grdo mesto. Krošnje na neki sliki so se mu zdele kot glavната solata, most čez Savinjo ga je spominjal na konstrukcije iz vžigalic, ki so jih postavljali njegovi ljudskošolski tovariši. (Tako neumna igra, si je zmerom mislil, tako brezplodna

spretnost; le da se je v ljudskošolskih časih hkrati čutil manjvrednega, ker ni bil spreten.)

Oče je prosil, naj ga pridejo obiskat.

»Ne ne,« je rekla mama in porinila pismo na drugo stran mize, »kar vi pojdite, zame bo še dovolj priložnosti.«

Tudi Karol se je izmuznil. Sestre so šle. Vrnile so se z dobrimi novicami, a zmedene. Oče da ni nič drugačen, kot je bil, samo malo bolj suh in bolj rdeč v obraz. Velik apetit ima. Pojedel je dve kosili. Komaj jim je ostalo za vožnjo.

Takrat je vsega manjkalo, hrana je bila strašno draga. In vendar so bili razkošni časi. Vojna se je bližala koncu. Justi ni več skrivala slovanskih čustev. Sosedovi deklici, ki je hodila k njej ter vlekla zaklade iz njenih predalov in njenega otročjega srca, je sešila srbsko nošo za pupo; pupi je bilo odtlej ime Milojka. Spomladi so bile ulice blatne in zidovi zoprn oškropljeni, zgodaj poleti pa je sonce posijalo pod novim kotom. Pri Lipnikovih je bilo prijetno kot še nikoli. Karlu se je zdelo, da stanovanju ne manjka dosti do orientalskega razkošja iz filmov o Kleopatri, kraljici Nila. Ženske niso več pletle. Posedale so in se pogovarjale. Odložile so črnino za Jožefom. Celo Ivanka, ki ni bila nosila črnine, je bila tiste dni videti svetlejša. Lovila je žarke, kot da je čisto pozabila svoj odpor do sonca, grela se je na rumenih zaplatah, vsa rožnata je bila v beli bluzi, smehljala se je kot sužnja, ki se je vdala gospodarjevi ljubezni in si zdaj s sladkim vinom splakuje iz duše še zadnje ostanke upornosti.

Tako razpoloženje se je zavleklo pozno v jesen, prav do očetove vrnitve. Oče je prišel prej, kot so pričakovali. Ko je mama iz veže v jedilnico zaslišala

njegov glas, se je začela tresti. Nekaj trenutkov je bila brez moči, potem je vendarle vstala in stopila proti vratom. Karlu in sestram se je zdelo, da bo padla, in so stopili za njo, da bi jo podprli. Odrinila jih je divje, z obema rokama, ne da bi se ozrla. Jezna je, je pomislil Karol. Zbodlo ga je, da je skupaj s sestrami predmet mamine jeze: odkar je pomnil, je bil izvzet. Ko je pogledal mami v profil, pa je sprevidel, da bi bila jezna na kar koli, kar bi se v tistem trenutku obesilo nanjo. Mižala je kot od strahu, vendar v resnici od nekakšne togote. Taka je strast! si je rekel. Pozneje je velikokrat – in zlasti, kadar je na vse grlo pel o strasteh – pomislil, kako tiha je strast v resnici. Tedaj se ni dolgo ukvarjal s to mislijo. Pogled mu je zdrknil za mamo v polmračno vežo, kjer se je risala očetova senca. Že obris je bil dovolj, da je Karla samega prešinilo silovito, grenko-sladko čustvo. Pozabil je na očetov težki značaj, pa na ljubezen, kakršno otrok po naravi čuti do staršev. Gledal je sloko postavo, razkoračene noge in veliko glavo, vdihaval je tiste bolj namišljene kot resnične vonje po širnem svetu, ki so veli od obrisa, ter se predajal deviškemu začudenju nad vdorom moškega v Kleopatrino zatišje. Kje vse je bil, kaj vse je doživel, kaj vse smé! ga je spreletelo. In že se je spomnil, kako veselo so se malo prej hihitale Helena, Marija, Justina in Ivanka, in rekel si je: Nikoli več se ne bodo tako smejale!, kot bi bil njihov smeh poročni pajčolan, ki ga lahko le enkrat odgrneš. Takrat je sploh zelo veliko premišljeval o krasoti in enkratnosti poročne noči.

Oče se je pomaknil na svetlobo. Mama mu je prišla čisto blizu. Menda je hotela pregnati rdečico z njegovega obraza, ki se ga je spominjala bledega,

pa ji ni prišel na misel noben boljši postopek in je moža z raskavo roko, ki je bila pred vojno zraven njegove aristokratske slonokoščene polti videti plebejska, prekrižala čez čelo, čez nos in čez usta. Njemu so se brki zganili v smehljaj.

»Ostanite, kjer ste! Živalce imam!« je svetoval hčeram in sinu.

»Ivanka, vodo gret!« je kriknila mama, da so služkinji navrele solze.

Oče se je slekel kar v veži. Mama ga je zastirala pred pogledi. Šele ko je prišel iz kopeli, oblečen v srajco, ki se ji je videlo, da je štiri leta ležala v omari, so Lipnikovi otroci spoznali, da je bila vojna izgubljena. Oče je bil v zadregi kot bolnik, ki so ga mahoma zapustile bolečine, od katerih je kričal. Čeprav se je umil, je na njegovem obrazu ostala plast posušenega potu. Ravno ta voskasti lesk, lesket sramotnega telesnega trpljenja, je Karla in sestre opozoril, da se ne spodobi govoriti o Jugoslaviji.

»Si le prestal,« je rekla mama in se ugriznila v ustnico, ker je takoj spoznala, da tudi o trpljenju ne bi smela govoriti.

Karol je pozneje še velikokrat tuhtal, zakaj se nam zdi nesreča, ki človeka zadene po krivici, sramotnejša kot tista, ki si jo človek zasluži. Neizpodbitno je namreč res, da onemoglemu razuzdancu zlahka izkazujemo sočutje, medtem ko se mladih vdov in okrevajočih bolnikov ogibamo, kot bi jim hoteli prizanesti in jih obvarovati sramote. Sramoten se nam zdi način, kako ti ljudje uperijo v nas oči, polne mehke, posmehljive hvaležnosti. Hvaležni so, da je najhujše mimo, mi pa bi jih radi videli besne.

Oče je ravno sédel v fotelj, ko je iz kuhinje prišla Ivanka. Pospravljala je bila za umivanjem in je bila

zdaj vsa potna. Karol se je ustrašil, da se bo prehladila, in ji je hotel namigniti, naj stopi s prepaha. Ampak Ivanka ni gledala njega. Gledala je očeta, zrla je naravnost v oči, ki so se jim vsi drugi ogibali. (Mama je opazovala očetove roke: odrgnjene členke in pogrizene nohte.)

»Končno doma, stric!« je rekla deklica in se nasmehnila.

Pomembnejše od besed in smehljaja so bile najbrž kretnje. Ivanka se je namerila k fotelju. Spotoma je z zofe pobrala domačo haljo, ki jo je Karol v pravkar minulih časih prišteval k razkošju Kleopatrinega dvora. Ovila je haljo očetu okrog kolen. In ko ga je lepo pokrila čez noge, je počepnila k njemu, vzela eno njegovih izdelanih rok med svoje vlažne dlani ter jo poljubila.

»No, Ivanka, sestričnica,« je z naglim, vzradoščenim razumevanjem rekel oče.

Pobožal je dekle po laseh in po plečih. Mama je še zmerom gledala njegove členke. Karol se je spomnil, kako je mama med vojno molila, da bi se oče in Jožef na tujem ne navadila deklet. (Misel je bila pač v zraku. Ali ni on sam tedaj mnogo preveč razmišljal o sužnjah?) Toda čeprav je bil Ivankin obli hrbet tak, da bi lahko spadal k slabemu dekletu; čeprav se je Ivanka pred vojno očeta bala, zdaj pa je bila v njegovi družbi nenavadno drzna; čeprav je oče rad gledal Ivanko in si je pri tem gladil brke, kakor bi se bil v vojski navadil padlih žensk: čeprav je bilo vse to res, sta oba, Karol in mama, vedela, da se oče ni bil pregrešil. Ni mu pregrešno veselje razsvetlilo oči, kadar je Ivanka stopila v sobo, temveč ljubezen do življenja; in spet: ne ljubezen kot navezanost, ljubezen zgolj kot nežna naklonjenost. Nekoč

sta oče in mama skupaj molila, zdaj nista mogla, ker mama ni mogla biti tako nežna do življenja kot on, ki je odhajal.

Ni šel več v službo. Sedel je v kvadratni sobi ter skušal razbrati, ali z belega neba pada sneg. Ugotavljal je, da drobno sneženje laže razločiš od neba kot kosmaste snežinke.

»Naj ena stopi k oknu in pogleda, ali sneži,« je kar naprej prosil Heleno in Marijo.

Bili pa so tudi slabši trenutki. Ko je oče spraševal Justino, koliko dandanes zasluži komptoaristka, in jo potem hvalil. Ko jo je grajal, ker je zastonj, iz same prijaznosti, vodila na sprehod šefova koker španjela. Ko je spodbujal Heleno in Marijo, naj le vezeta, saj si lahko človek tudi z iglo kaj priboljša. Ko se je pri večerji obračal k dijaku – takrat so imeli na stanovanju enega samega – in ga spraševal: »Delo ni sramota, e, mladi mož, ni sramota?«

In slednjič pogovor med očetom in sinom. Dogodek, ki se ga Lipnik še kot zrel mož ni mogel spomniti brez jeze.

Zakaj je oče tako govoril z mano? se je spraševal. Po cele ure se je zatapljal v slovesne misli, z mano pa je govoril kot branjevec.

»Pridi sem, Karol. Midva se nisva še nič zmenila,« ga je poklical. »Letos boš končal gimnazijo. Mama pravi, da v šoli nisi slab. Lepo lepo. Si se že odločil, kaj boš? Če vprašaš mene, se študirati ne splača. Življenje je imenitna šola, mnogi pomembni moške prihajajo s te univerze. Jaz bi ti predlagal, da greš v službo in kar takoj preizkusiš, koliko veljaš. Za mladeniča je najčastnejše, če se sam preživlja. Ti pa bi lahko pomagal še mami in sestram.«

Karol je mahoma uzrl – ne očetovo smrt, ki jo je imel tako ali tako ves čas pred očmi – temveč sivo, smrti podobno prihodnost, ki se je odpirala pred njim samim.

Ne, ne boš me potegnil, je v duši zakričal na očeta, kajti imel je občutek, da ga umirajoči vleče za sabo v grob.

»Ne vem še, pusti me,« je rekel na glas in zbežal iz jedilnice.

Videl je, kako je oče omahnil in zakinkal v fotelju; ko je hitel skozi vežo, je s končkom očesa opazil mamo, ki je vsa napeta stala pri obešalnikih; opazil je celo panično žalost, ki se je mami zarisala na obrazu, ko je hušknil mimo. Vendar ni te razlage nikoli sprejel. Že mogoče, da je mama prosila očeta, naj se pogovori z njim. Toda čemu zvičajnost, čemu branjevska prilizljivost? Se je oče bal smrti?

Karol se je zaprl v svojo sobo in se vrgel na posteljo. Ni sovražil mame, najbrž niti očeta ne. Sovražil je silo, ki ga je pehala služiti.

»Kaj pa jaz? Kaj pa jaz?« je hropel.

Malo pozneje ga je plavolasa Julija Klebl naučila, da se povsem spodobi reči: »Samo eno, samo jaz!« Zato si Lipnik v zrelih letih brez slabe vesti priznava, da je že takrat na postelji mislil: »Samo jaz! Samo jaz!« Mislil je na gospoda Korenčana, na zvezde v njegovih očeh, na trenutek resnice pod golimi tivolskimi drevesi. »Tako svoboden, Karli! Kralj ga je razumel...« Ponovil si je te besede in zazdelo se mu je, da je dobil vpogled v dušo sveta: v hrepenenje gospoda Korenčana, pa v milo in razvajeno srce mlade letoviščarke; v jasen januarski večer; v smolnato avgustovsko popoldne, nasičeno s škržati; v megleno jutro na kraju, kjer se dolina razširi kot

mehur na cevi daljnega steklopihača in kjer premrli možje na črne vlake nakladajo les za svetle pritlične hiše. Le kratek hip je smel gledati celoto: nič dlje, kot je gospod Korenčan pod tivolskimi drevesi zrl v obraz Rihardu Wagnerju. Toda čutil je, da se ne bo mogel nikoli odpovedati temu naporu in da bo moral odslej vedno znova poskušati: biti vsi ljudje hkrati, videti cel svet naenkrat, priti daleč ven na odprto.

Ko je oče umiral, je snežilo v kosmih in spuščal se je večer. Leopold Lipnik bi zlahka razbral debele, počasne snežinke s temno modrega neba, če bi še želel. Pa ni želel. Ničesar več ni želel, le še odklanjal je. Doktor, ki so ga poklicali, jim je povedal, da je pacient do kraja izčrpan in da bo najbolje, če mu v vsem ustrezajo ter ga z ničimer ne silijo. Menda sta se celo zdravnik in duhovnik, ki sta videla že mnogo vrst smrti, čudila načinu, kako se je oče poslavljal od življenja. Miren je bil, a se ni predajal: v predajanju mora biti preblisk veselja ali odtenek ljubezenskega; resen je bil, a ni bil zbran; njegove oči so strmele v razpokani strop; brki, ki si jih je skoraj do zadnjega sam skrbno česal na levo in na desno, so viseli v smeri dolgih, veвериčjih zob.

Vse življenje je pod brki skrival, da ima prevelik presledek med nosom in zgornjo ustnico, je napol nežno pomislil Karol.

Oče ni kazal ne nežnosti ne obžalovanja; nobenih utvar si ni delal, ni ga prevzelo strašno predsmrtno veselje, kakršno prevzame zablodelo zvezdo Violetto. Če je tudi njega v nekem trenutku neznan sila rešila telesnega trpljenja, se on temu ni začudil, kot se v operi začudi ubogo dekle. »E strano!« pravi

Violetta. Toda ona se je že prej čudila stvarjem, ki so jo doletele, že ljubezni se je čudila, že v prvem dejanju je rekla: »E strano!« ...

»Da se čудиš smrti, se moraš najprej čuditi življenju,« je ugotovil Karol.

Vendar ni te misli nikoli razvil do vprašanja, ali je oče o življenju vedel preveč ali premalo, da bi se čudil. Misli in pogled mu je potegnilo proč od očeta, k mami; tudi spomine je vedno znova potegnilo k mami.

Čepela je ob očetovem ležišču in tiščala obraz v volneno odejo. Očetova desnica, ki ni bila več živa, je ležala na njenem golem rumenem tilniku. Karol je vedel, da mama ne joka, saj bi jo jokanje v volno nevzdržno srbelo in peklo. Čakala je na poslovilne besede. Oče pa ni rekel ničesar, le njegov zadnji zdihljaj je bil kot pretrgan vzdih. Morda je bilo njej to dovolj, morda jo je česa spomnilo. Vsekakor je po vzdihu odnehala in se ni oklenila ovalnega nagrobnika, ki so ga naročile sestre in ki je bil v čudnem neskladju z likom umrlega. Ivanka je mami vzela z vratu očetovo dlan, ki se je bila pred smrtjo za spoznanje premaknila in pokrčila, da so se prsti zapletli v mamine redke sivkasto rjave lase. Ivanka je tudi prišla mamini za ramena, jo dvignila in odpeljala iz sobe. Karol je videl, da so mamine oči črne in brez leska kakor prezrele robide.

Zdravnik je predpisal praške. Mama je potem spala za spuščeni zavesami. Karol je hodil po stanovanju in zaneslo ga je v kuhinjo. Tam si je Ivanka umivala roke. Rokave je imela visoko zavihane, milila se je do komolcev in se drgnila s krtačo; od drgnjenja in prevroče vode je imela rdeče lahti.

»Kaj bi rad?« ga je vprašala, ko ga je zagledala.

»Nič,« je odvrnil, ne da bi umaknil oči z njenih komolcev.

Zgrabila je trdo, sveže zlikano brisačo, ki je ležala ob koritu, in se na hitro obrisala.

»No, kaj pa potem?« je rekla.

Čudno grozeče je šla proti njemu. Umaknil se je za korak ali dva in jo opazoval z druge strani praga. Polkrožni lišaji na njenih licih so izstopili in pordeli od sopare. Njen široki obraz je bil v razgretosti videti otroški in hkrati surov.

»No, potem pa nič,« je rekla, ko je stopila na prag.

Komaj opazno, a zelo zlobno se je nasmehnila in zaprla vrata.

»Sovraži nas,« je pomislil Karol ter se mahoma s posebno ljubeznijo spomnil sestrá, ki so sedele za mizo v jedilnici: temne brez temnih misli, brez plamenov v dušah.

Mama ga je vprašala, ali se mu sestre nič ne smilijo. On je ugibal, zakaj naj bi se mu pravzaprav smilile: mar zato, ker v nekakšni pomladni stiski divje prekrojujejo lanske in predlanske obleke? Mar zato, ker prhutajo in omagujejo kot pijane ptice iz platna in muslina?

»Za Heleno in Marijo je najhujše, onidve si ne znata nič pomagati,« je rekla mama. »Zate pa je čas, da se odločiš, Karol.«

Ljubil jo je, kot ni očeta nikdar ljubil. Njej ni zameril, da ga tako slabo prepričuje. Celo nasmehnil se ji je. Zganil je zrelostno spričevalo, ki je bilo povod za njun pogovor, in ga vtaknil v žep. In kakor bi mama sama spoznala, da si z govorjenjem škodi, je umolknila ter se vprašujoče zazrla vanj.

»Sem se že odločil. Študiral bom glasbo. Na konservatorij bom šel. Pianist bom,« je tedaj rekel.

Glas se mu je zatresel: ne od strahu ali sramu, temveč od občutka, da spušča v življenje nežne, plemiško vzgojene besede. Mama je te besede očitno pričakovala: drugače bi ne mogla čisto brez premisleka odkimati. Karla je zelo razjezilo, da mama brez premisleka odkimava.

»Poslušaj me vendar do konca! Nikoli me ne poslušáš do konca!« je izbruhnil in se pognal k vratom.

Mama mu je ukazala, naj ostane in sede.

»Sam veš, da nimamo denarja,« je rekla.

Čeprav je vedel, da ga nimajo, se mu je zdelo podlo, da mama omenja denar v trenutku, ko on izreka svoje besede. Zaril je nohte v mizni rob, v obraz je postal višnjev, veke so se mu kot svinčene pokrovke obesile na oči.

»Mi smo zdaj revni, Karol,« je vztrajala mama. »Ni treba, da se tega sramuješ.«

Srdito je otresel z rameni, češ da se ne sramuje tega in da sploh ni rdeč zato, ker bi se česar koli sramoval. Mama ga je pogladila po razgretem čelu.

»Pianist je za zabavo, pianist ni noben poklic,« se je posmehnila.

Prav na tem mestu je naredila napako. Če bi rekla kar koli drugega, če bi ga pomilovala, če bi obžalovala, da so revni, bi se nemara zlomil. Tako pa se je vrv, ki ga je vse dotedanje življenje vezala nanjo, hipoma pretrgala. Njegov ponos je trčil ob njenega in se ukresal.

»Ha!« se je živčno zasmeljal Karol. »Ha!«

Ljudje pravijo: ko pretrgaš z materjo, odrasteš. Karol je v nasprotju s splošnim mnenjem do smrti ostal prepričan, da je materi tedaj zbežal v otroštvo.

Odtegnil ji je podporo ter obnovil prastare, prvinske zahteve, ki jih je imel do nje. In ona ga je morala pustiti, da je dolge dneve bral, dremal in sanjal o golih človeških telesih na toplem pesku nekje v Afriki, kjer se ukvarjajo samo z najbistvenejšimi skrivnostmi življenja. Kadar ni sanjal, je jedel, požrešno, kot bi hotel dokazati, da ima pravico do hrane, čeprav si noče sam služiti kruha. Mama mu je brez slehernega očitka dajala na krožnik najboljše, saj je bila njegova mati in mu ni mogla odreči.

Iz časopisa je izvedel, da bodo odslej jemali na stanovanje samske ljudi, ki jim bo na razpolago tudi klavir. Oglas mu je pokazala Ivanka.

»Zato bosta zdaj Helena in Marija skupaj v sobi,« je rekla.

Helena in Marija, ki si nista znali čisto nič pomagati, sta v postelji vsak večer klepetali do onemoglosti. Justina, ki je vstajala ob šestih in pozno v noč nekaj prepisovala, je seveda obdržala svojo sobo. Njena soba je bila še bolj njena, odkar so v hišo vdrli tujci. Justina je bila po naravi odljudna, za nič na svetu bi se ne mogla pripraviti do slovanskega gostoljubja.

Na oglas se je najprej javil plešast gospod od železnice. Takoj prvo jutro je prosil, ali bi bili lahko mladi dami zvečer malo tišji. Helena in Marija sta se trudili, a ju je mnogokrat – in često prav na račun plešastega gospoda – posililo hihitanje. Gospod je kljub temu ostal. Bil je skromen. Klavirja se ni pri-taknil.

Potem je prišel Dragotin Haman. Priselil se je z velikim zabojem, za katerega so sestre prvi večer domnevale, da je poln oblek: še nikoli namreč niso

videle lepše oblečenega človeka. V naslednjih dneh in tednih pa se je pokazalo, da novi najemnik poseduje zelo malo oblačil. Njegove srajce so kot jata nadležnih gosk neprestano prhutale okrog Ivankinega čebra. Bilo jih je pet, kar naprej jih je preoblačil, hotel je imeti snežno bele. Karol, ki je že takoj ocenil, da odličnost Hamanove garderobe ni v količini, temveč v izbranosti, se je čudil, da se ženske, ki so bile vajene živeti s pedantnim Leopoldom Lipnikom, tolikanj vznemirjajo nad gostovo potrebo po čistoči. A če si stvar dvakrat premislil, je bila med Hamanovo gizdavostjo in gizdavostjo Lipnikovega očeta res velika razlika. Pokojni Leopold je bil nečimrn iz občutka dolžnosti, iz smisla za spodobnost. Stvari, ki jih je nosil, so morale biti zmerom zlikane na črto in močno poškrbljene. Haman pa je, nasprotno, ljubil mehko perilo. Njegovih srajc se ni smelo škrobiti. (Zato jih je bilo, kot je povedala Ivanka, treba še toliko dlje mencati: škrob ima to dobro lastnost, da odbija madeže.)

Razloček med možema, ki ju je Karol vzporejal, ker sta oba ljubila snago, pa nikakor ni bil zgolj civilizacijske ali celó modne narave. Bil je prvinski, telesni razloček. Na togo postavo Lipnikovega očeta so pač sodile trde obleke, kot je k taki postavi sodil tudi trden značaj. Dragotin Haman je bil nižje rasti. Njegova pojava je – kljub trpki črti okrog ust, za katero je Karol tako ali tako mislil, da izvira iz nekakšne póze – dajala vtis mehkode in nedoslednosti. Če že ne razvajan človek, je bil to vsekakor človek, ki bi se rad pustil razvajati. Na desnem mezinu je nosil prstan.

Lipnikovi materi, ki se je v letih po očetovi smrti le redko spozabljala z odvečnim govorjenjem, je ob

pogledu na Hamanov nakit ušla globoko zaničljiva pripomba. Ona, žena Leopolda Lipnika, pač ni mogla drugače, kot da je zaničevala vse mehkužno. Toda v njenem čustvu do Hamana je bila poleg zaničevanja že od samega začetka tudi nedoločljiva bojazen. Vzela ga je v hišo, čeprav ji je bil zoprn. V njegovi navzočnosti je zmerom debelo požirala, kot da zdaj zdaj pričakuje silovit, nizkoten udarec v trebuh.

Karol je tiste čase s pedantnostjo zvezdogleda opazoval življenje svoje družine. Še pozneje, ko se mu je svet bolj na široko razprl, je krožeča, utirjena eksistenca njegovih sorodnic zanj ostala prisproda vesolja. In kot iz sleherne prisprode je bilo tudi iz te mogoče izpeljati razne legende: vtkanost v metaforo jim je namreč dajala videz pristne zraščnosti s spomini. Tako si je Karol pozneje rad domišljjal, da je že takoj spočetka zaslutil, kje se skriva pravi razlog za mamino sovraštvo do Hamana: ne v pečatnem prstanu, temveč v tisti zategnjeni potezi okrog Hamanovih ust, ki je teatralično namigovala: »Mnogo, mnogo trpkega bi vam imel povedati...«

In vendar je Karol šele po dolgih mesecih prijateljevanja s Hamanom določil pomen tiste poteze. Da mama ne mara poslušati Dragotinovih pripovedi, je zvedel mnogo prej in mnogo bolj nedvoumno. Bilo je pri eni njihovih prvih skupnih večerij. Gospod od železnice je, bog ve v kakšni zvezi, mrmraje omenil strašne izgube, ki jih je prinesla minula vojna. Haman, ki sicer z železničarjem sploh ni občeval (v pogovoru se je vselej obračal na preplašeno Marijo in zardevajočo Heleno), se je ob tej pripombi zdrznil.

»Ah, ste v vojni izgubili soproga, milostljiva?« je vprašal Karlovo mater.

Namesto matere je vskočila Justina.

»Naš oče je umrl po vojni za posledicami,« je rekla.

V dolgih letih uradniške službe se je navadila govoriti okrajšano.

»Moj mlajši brat pa je bil ranjen na ruski fronti in je umrl v bolnišnici v Pragi,« se je dopolnila.

Gospod od železnice je zamrmral nekaj o strašnih preizkušnjah.

»Kakšna rana?« je hotel vedeti Haman.

Vprašanje je postavil s čudno ostrino. Ženske so se zmedle. Prva se je ujela Helena. Ona je bila od nekdanj najhitrejša v družini.

»V trebuh, od granate,« je rekla in obraz ji je preletela senca nasmeška.

To je bil dvojno značilni smehljaj: bil je krč, ki človeka zgrabi za obrazne mišice, kadar bi predmet pogovora zahteval neomajno resnobo; in bil je poredni nasmeh hitre mlade ženske. Od Jožefove smrti je minilo že toliko časa, da se je zdela hudomušna plat dekletovega smehljaja nekaj povsem naravnega. Celo Ivanka je v kotu jedilnice dvignila glavo zaradi nepričakovanega zvena Heleninega glasu in ne zaradi Jožefove rane. Haman pa je o Jožefovi smrti hotel govoriti, kot da se je zgodila včeraj. Govoril je, kot bi ne imel izbire: kot bi nesreče, ki je zadela Lipnikove ženske, še ne bilo mogoče prikriti.

»V trebuh od granate,« je ponovil. »Potem je umrl že v jarku.«

Plešasti gospod je vprašujoče nagubal čelo.

»Motite se,« je tedaj rekla mama. »Moj sin je umrl v bolnišnici v Pragi. Grofica Zichy, ki mu je stregla, mi je podrobno pisala.«

Haman je vztrajal.

»Njegovo telo mogoče,« je rekel. »Njegova duša pa je umrla v jarku. Videl sem na desetine takih primerov. V trebuh je skoraj zmeraj smrtno. Ljudje, ki jih tako zadene, se niti ne zgrabijo za rano. Kar omahnejo, kot bi takoj vedeli, da je konec.«

»Ste bili na ruski fronti?« je z negotovim sarkazmom vprašal gospod od železnice.

Haman je brez poudarka odvrnil, da je bil. Lipnikova mama je preletela gosta z naglim, nemirnim in hkrati odločnim pogledom; ocenila ga je, kot gamsinja oceni prepad.

»Prizanesite mi, jaz imam že dovolj za sabo,« je nato prosila.

Tudi ona je govorila povsem brez čustva v glasu. Za hip je odšla iz jedilnice. Vrnila se je s skrbno zaprtimi usti. Karol je bil presenečen nad njeno odločnostjo. Gospodu od železnice, ki je ravno hotel pozvati Hamana k obzirnosti, so ob pogledu na njen obraz otrpnile napol razklenjene čeljusti.

Haman ni več načel pogovora. Drugo jutro ga je Justina prestregla na hodniku in mu izročila s trakom zvezan sveženjček. Karol, ki je gledal skozi špranjo, je prepoznal trak, ki je sestri ostal od srbske noše za pupo Milojko.

»To so bratova pisma in pismo grofice Zichy,« je naglo rekla Justi. »Mislila sem, da jih boste hoteli prebrati. Oprostite naši materi, saj ni bila nalašč neprijazna z vami.«

V polmračnem prostoru ji je na obraz kot po čudežu sijala bleda luč, najbrž pramen iz Hamanove sobe, ki je bila obrnjena na sever. Vendar Justinin obraz ni bil take vrste, da bi se sogovornik zrcalil v njem. Zvedavo je mežikala in dolgi, možati nos ji je vidno drhtel. Odgovor, ki ga je Hamanovo lice

poslalo temu vprašujočemu obličju, pa je za Karla ostal skrivnost.

»Hvala vam,« je rekel Hamanov glas.

Nato je Haman izpustil kljuko in prijel pisma, pa tudi Justinino dlan. Poklonil se je, nemara je celó poljubil roko Karlove najstarejše sestre. Pleča so mu zaplala v pretrganem vzdihu. Ničesar ni povedal o ruski fronti. Morda ga je minila želja po pripovedovanju, morda se ni mogel zadovoljiti s pozornostjo, kakršno bi pripovedi naklonile Justina, Ivanka, Helena in Marija. Karol ni prezrl, da se Hamanu njegove sestre zdé plitke. Mogoče so bile res. Justi je usekovala žalost v velik karirast robec. Edino mama je znala spraševati s pogledom. (Karol tudi ni preslišal, da je Haman molčal, ko ga je Justina prosila, naj odpusti njihovi materi.)

Mama, je tuhtal v jutranjih omotica, mama noče biti Hamanova mati. Nagovoril jo je, pa se je obrnila proč.

Ko sta postala prijatelja, je Dragotin nekoč vprašal Karla, ali ni on nikdar začutil potrebe, da bi se uprl: ali se mu človeška usoda – recimo bratova – ni nikoli zazdela nevzdržno strašna. Karol je moral malo pomisliti, preden je odgovoril. Da, enkrat je tudi njega obšla jeza; najprej dvom, nato jeza; bilo je zaradi cesarjeve slike, pravzaprav zaradi napisa na robu; pisalo je, da so vse žrtve zanj, ki je upodobljen; portret je bil zelo posrečen, lepa barvasta risba lepega starca: cesarjevi zalizci in brki snežno beli, lica rdečkasta od kapilar, mešički pod očmi žalostni, dostojanstveni in dobrodušni; ampak oči, oči je imel Franc Jožef čudno plitve: sivo modre z jantarnim leskom, in vendar zastrte, zamrenjene kot zelo star maček; Karol najbrž niti ne bi opazil te podrobnosti,

če bi ne bilo napisa; tako pa se je raztogotil, zamahnil s pestjo proti sliki in v duši zavpil: A za tebe? A za tebe, plitvooki?

»Prismoda si, Karol,« mu je rekel Haman in ga potrepljal po ramenu.

Karlu ni zameril, da pozablja na Jožefa. Za takšno prizanesljivost je bilo lahko več razlogov. Nemara je Dragotin vedel, da Karol pozablja na brata iz ljubezni do življenja in ne iz strahu pred smrtjo kot vsi ostali. Morebiti je imel Karla kratko malo rad. Mogoče pa niti to ne; mogoče se je le iz osamljenosti navezal na sina svoje stanodajalke: iz potrebe po bližini živega, nekako tako, kot se človek naveže na kužka. (In potlej kužku dopušča stvari, ki bi jih niti lastnemu otroku ne dovolil: grizenje čevljev, cefranje knjig, lulanje na preprogo ...)

Njuno prijateljstvo se je začelo na dvorišču ob sončnem zahodu. Oba sta se vračala domov. Karol je prihajal od gospoda Korenčana, ki mu ga je materi navkljub plačevala Justina. Bil je slabe volje. Brezupni gospod Korenčan mu je bil že zdavnaj posredoval vse svoje znanje in je to tudi vedel. Sebe je primerjal s kokljo, Karla pa z virtuoznim piščetom. Žal je Korenčanova obzirnost upadala premosorazmerno z naraščanjem skromnosti. Piščetu na čast je serviral od vlage zravnane janeževe upognjence. Hotel se je pogovarjati o glasbi. Nič ni bolj duhamorno kot pogovarjati se o svetih rečeh, o rečeh, ki so prevzvišene za besede. Karlu se je zdelo, da mora biti pogovor o umetnosti že po svoji naravi eno samo mučno izmikanje. Kaj šele pogovor z gospodom Korenčanom!

Mar bi me pustil igrati! je premišljeval in gledal rožnato svetlobo med strehami, za katerimi je izgi-

njalo sonce. Doma ne morem, klavir je razglašen in mama se vsa skrči in spači, če me sliši. Iz vseh kotov leze njena zoprna žalost.

Dragotin Haman ga je dohitel in ga vprašal, čemu je ob tako lepi zarji slabe volje. Pri tem je vprašujoče dvignil roke, da je Karla prešinilo: Objel me bo čez rame! ... Skozi poletno obleko je skorajda začutil toploto tiste lahti, tisti pritisk, ki bi bil zgolj od teže in vendar lastniški. Preletel ga je radosten drget. V hipu si je priznal, da se je bil kot sestre tudi on dolge dneve ukvarjal s skrivnostnim tujcem: spoznal ga je od zadaj, spoznal bi ga kjer koli, za dlan s pečatnim prstanom bi vedel, da je njegova, tudi če bi bila po kakem čudnem naključju oropana prstana in ločena od preostalega telesa.

»Prosim? Ne vem ... Nisem ...« je zamrmral v odgovor na Hamanovo vprašanje.

Besede so pravzaprav zveneje odklonilno. A v trenutku, ko jih je izrekel, mu je z obraza – to je sam čutil – zasijala tolikšna blaženost, da se soga-vornik ni mogel čutiti zavrnjenega.

»Saj res,« je rekel Dragotin in se radostno nasmehnul rdečici na Karlovem obrazu, »neumno sprašujem, le kaj ima vreme pri našem razpoloženju!«

Oba sta se smehljala. Tudi tisto, kar je rekel Haman, ni bilo pravo. Kot Karol ni hotel biti odljuden, tako Dragotin ni hotel biti pokroviteljski. Razumela sta se ne le brez besed, temveč besedam navkljub.

Iz nemega dvogovora, v katerega sta se zapletla prvi večer, se nista pravzaprav nikoli zares odpletla. Karlu se je zdelo, da mnoge stvari o Hamanu vé in razume, ne da bi vprašal. To ga je zapeljalo, da tudi za stvari, ki jih ni razumel in ki so ga povrh globoko vznemirjale, navzven ni kazal zanimanja. Sle-

herno prijateljevo izpoved je že v kali zatrl z razumevajočim nasmeškom. Raje je imel Dragotina, neznatnejši namig je potreboval, da se mu je nasmehnul. Smehljaj je prihajal sam od sebe, iz dneva v dan bolj neizogiben in nepremagljiv. In Haman je nanj odgovarjal s svojim nasmehom: skrivnostnim, vabečim in izmikajočim se nasmehom napol povedanih zgodb. Nekaj milega je bilo v ustaljenosti njunih smehljajev; vendar hkrati nekaj zoprnega, bolešno napetega v njihovi neizogibnosti.

Prijateljstvo med njima je teklo skozi dneve in mesece kot prejica, ki se pretika skozi gobelin in popolnjuje vnaprej določen vzorec. Ena od značilnosti njunega prijateljstva je bila, da sta igrala vsak svojo vlogo. Pravzaprav je eden igral vlogo, drugi pa impersoniral publiko: Dragotin je nastopal pred Karlom, Karol ga je gledal. Vendar v njunih odnosih – in še posebno v tem delu njunih odnosov – ni bilo ničesar gledališkega. O da, Haman je imel izrazit obraz! Lipnik se je pozneje mnogokrat spomnil, kako zlahka je prebiral Dragotinove gube, ki jih ni zamešal niti odsev slabo obraščene gostilniške pergole. (Smešno naključje, da je bil tako negledališki človek obdarjen s tako karakternim obrazom, medtem ko si bo on, Lipnik, najbrž do konca kariere mazal Othela na dobrodušno mladeniško lice!) Toda – četudi se sliši protislovno – bistvo Hamanovega nastopanja in Karlovega gledalstva ni bilo v zunanjem videzu, temveč v notranjih, tako rekoč moralnih vzgibih.

Presojati Hamanovo ravnanje z moralnega stališča je bilo nekaj, česar se je Karol zmerom bal. Čutil je namreč, da bi sleherna tovrstna sodba, ki bi si jo utegnil ustvariti o prijatelju, navsezadnje vplivala

zgolj nanj samega; da bi ga udarila v obraz kot vzvod, ki je ušel izpod nadzora. V mladosti, v času njunega prijateljstva, se je še lahko ognil razsojanju, a z leti se ni več mogel. Pridobil je bil izkušnje. Znašel se je bil tudi v položajih, ko je bil on nastopajoči in nekdo drug gledalec. Poznal je celó razliko med igro na odru in igro v življenju. In je vedel: če v življenju pred kom dlje časa nastopamo, če mu več dni ali več mesecev poskušamo s pretiranimi kretnjami, prebarvitimi spomini in prerahlimi namigi pričarati nekakšno zgoščeno podobo svoje osebe, nas v to nedvomno žene ljubezenski gon. Ne nujno ljubezen do določenega človeka: morda zgolj ljubezen do ljubezni. O tem, ali je želja po ljubezni sama po sebi nekaj dobrega, pa si Lipnik ne glede Dragotina ne pozneje glede sebe ni bil povsem na jasnem.

Iluzija je mednju stopila s papirja, ne z odrskih desk. In Karol je bil pri ustvarjanju iluzije mnogo marljivejši od prijatelja. Strastno je prebiral Hamanove dnevnik. Haman je skušal njegovo strast celo nekoliko obrzdati.

»Zapiski, nič posebnega,« je dejal, ko je Karol prvikrat vprašujoče položil roko na sveženj zvezkov z marmoriranimi platnicami.

Tiste platnice, rdeče in svetleče kot češnje, so bile pravi, resnični zaklad Hamanovega skrivnostnega zaboja. Tudi papir je bil najfinejše vrste; morda kar pregladek za Dragotinovo odločno, pa nekoliko okorno pisavo.

»Ko sem bil majhen, sem pisal in risal z levo,« je pojasnil Dragotin. »Nikoli se nisem čisto navadil z desnico.«

In potlej: »Saj to niti niso pravi dnevnik, veš. Iz njih ne boš izvedel ničesar o mojem življenju. Niče-

sar o tistem, kar se mi je zgodilo. To so samo misli, ki sem si jih beležil.«

»Si si želel, da bi jih kdaj kdo bral?« je vprašal Karol.

»O, kajpak,« se je zasmel Dragotin. »Kdor pravi, da take reči piše samo zase, ta gotovo laže. Kar zapomni si.«

V tistem trenutku se je njegov pogled ustavil na Karlovih rokah, ki so otipavale papir in vezavo.

»Ampak mogoče, ljubi fant,« je rekel in se zasmel še glasneje, »mogoče sem si predstavljal, da bom imel malce drugačno bralstvo.«

Karol je otrpnil in v omotici spustil zvezek nazaj na mizo. Zajela ga je besna užaljenost, kot jo je pomnil le iz otroških let. Takó mu je bilo, kadar se je do brotljiv človek – Justina, Helena, Marija, krstni boter – posmehnil njegovemu veselju nad sladkarijami. Bilo je zapleteno občutje. Sladkarije je imel resnično rad, a ob misli, da so ga, četudi z ljubeznijo, obtožili požrešnosti, je zasovražil vse čokoladno; toda hkrati ko je v duši zavrnil prinesene bonbone, si jih je spet pozelel; tega padca se je sramoval pred samim seboj; pred svetom se je sramoval globoke rdečice na svojih licih: rdečice, ki se je morala ljudem zdeti smešna in pretirana, pa naj so jo pripisovali dejstvu, da je bil deček zasačen pri pretirani sladkosnednosti ali pri pretirani užaljivosti...

Njegov težki, od sramu razbeljeni obraz je torej visel nad Hamanovo pisalno mizo. Že kot otrok se je Karol zadrege otresel s pomočjo preproste ugotovitve, da čokoladni incident v merilu zunanjega sveta sploh ni bil pomemben. A to mu ni nikoli uspelo na kraju dogodka, zmerom šele pozneje, ko se je umaknil v samoto. Zdaj pa je, ko je za hip pogledal

izpod čela, uzrl Hamana, ki se je naslanjal na zaprto okno, strmel ven in mislil na nekaj povsem svojega. Ko ga je preblisnilo, da se Dragotin najbrž niti ne spominja več malo prej izrečenih besed, je Karlu na svetu nenadoma postalo prostorno. Prijateljeva brezbržnost, tista mehka lina med Hamanovo lah-tjo v beli srajci in belim okenskim okvirjem, se mu je prikazala kot slavolok v svobodo. Začutil je, da človek nima veličastnejše zmožnosti, kot je zmožnost odpuščati in pozabljati. Zopet je vzel zvezek z mize.

»Jemal bom enega po enega,« je rekel.

Napravil je štiri korake, ki so ga ločili od zasanjanega Dragotina, in se rahlo dotaknil njegove rame.

»Enega po enega, ti je prav?« je ponovil.

Dragotin se je zasukal. Njegov obraz je bil nekaj trenutkov še povsem brez izraza, nato pa se je zjasnil in razsvetlil.

»Ja, vzemi,« je rekel s pretrganim, a srečnim glasom človeka, ki se je pravkar zbudil in so mu prinesli zajtrk v posteljo.

Da bi v gospodinjstvu Lipnikove matere kdaj servirali zajtrk v posteljo, je bilo enako ali še bolj nemogoče, kot da bi v Hamanovo severno sobo posijalo sonce. Vendar je imel Dragotin v sebi notranje zadovoljstvo; zadovoljstvo, ki seveda ni moglo biti drugačno kakor duhovno, ki pa se je navzven kazalo skoraj kot telesno ugodje, skoraj kot uživaštvo.

V njegovih zvezkih je pisalo čisto nekaj drugega. Pisalo je, da je življenje prazno, pusto in brez smisla. Če bi se moral Karol odločiti, kateri govori resnico, Dragotinov videz ali Dragotinov dnevnik, bi niti za hip ne okleval. Ker se mu ni bilo treba odločiti, je lahko obdržal in gojil prijetno misel, da bo moral

on ali kdo drug Hamanu šele dokazati lepoto in smiselnost življenja. To ni bila ljubezenska iluzija, ni bila ena tistih utvar, ki se jih človek oprime in je potlej od njih na smrt odvisen. Bila je kultivirana, bodra, k dejavnosti naravnana utvara, podobna fantazijskim obtožbam, zaradi kakršnih se šolarji včasih spustijo v gonjo proti izbranemu sošolcu.

Lipnik je šele v poznejših premišljanjih povezal ti dve obdobji svojega življenja: boj proti Teodorju Filaču in čakanje na Hamanovo razsvetlitev. K povezavi pa ga ni navedla kaka abstraktna misel (denimo splošna resnica, da sta si ljubezen in sovraštvo v sorodu), temveč povsem otipljivi, telesni spomin na njegovo lastno počutje v enem in drugem času.

Filač je bil njegov sošolec v nižji gimnaziji. Določili so mu ga za soseda v klopi. Bil je rdečelasec s kroničnim nahodom. V veliki beli roki je stiskal robec. Kožo pod nosom je imel do krvi razpokano. Oči je večinoma upiral v tla, ker je slabo prenašal svetlobo – bržkone pa tudi zato, ker so drugi slabo prenašali vodeni soj njegovih zenic, rumeni odsev njegovih rdečih trepalnic v kalnih beločnicah. Podtikali so mu vse mogoče. Govorili so, da smrdi in da je hinavski. Pritoževali so se, da jim njegovo usekovanje kali učno zbranost. Pisno so mu oznanili, da bi, če bi imel količkaj časti, nehal hoditi v šolo, saj jih bo drugače vse okužil s svojo boleznijo. Filač se ni branil. Kadar mu ni teklo iz nosu, je sedel povsem negibno, zgrbljen, kujav in oranžen kot kaka strupena tihomorska riba. Kadar mu je mezelo iz nosnic, si je v enakomernem ritmu pritiskal robec h krvaveči zgornji ustnici.

Lipnik Filača ni sovražil. Lahko si je celo predstavljal, da bi ga utegnil majčkeno vzljubiti. Bili so

trenutki, ko ga je gonja proti sošolcu polnila s posebej živo energijo: denimo takrat, ko je v imenu celega razreda kaligrafsko prepisoval poziv, naj se kužni nesrečnik odstrani iz njihove bližine. Prav v takih trenutkih se mu je začuda tudi prikazoval najsvetlejši, najbolj ljudomil konec boja. Teodor Filač bo pod težo dokazov sprevidel svoje napake, se odpri, postal drug človek, dvignil pogled ... Vsi mu bodo čestitali, Karol pa bo prvi, ki mu bo stisnil roko in mu pogledal globoko v oči.

Filač je nekega dne res dvignil glavo, in njegov pogled je bil spremenjen od hvaležnosti, opran in poln kontrastov kakor nebo po nevihti. Vendar ni bil Karol tisti, ki je rdečelascu ponudil roko. Pregaňjanje se je končalo po volji nekoga, ki je kratko malo rekel: »Nehajte, fantje.« Karol se čez leta ni več spominjal, kdo je to rekel. Spominjal pa se je – in se vztrajno čudil –, da Teodor in njegov rešitelj nista nikdar navezala tesnejših stikov.

Po dogodkih s Filačem je Karlov ugled v razredu upadel. Zgodilo se je postopoma, skraja neopazno, njega pa je bolj kot izguba ugleda peklil namig, ki se je skrival zadaj. A prav v nejasnosti tega namiga je bila tudi neke vrste uteha. Če si je Karol odkrito pogledal v dušo, si je moral priznati, da je bil on tisti, ki je naščuval sošolce proti nahodnemu rdečelascu. Priznanje mu niti ni povzročalo težav: svojo krivdo v Filačevem primeru bi zlahka izpovedal tudi javno, če bi bilo kaj takega v navadi. Strahotno pa se je bal, da bi se kateri izmed fantov utegnil vprašati, zakaj jih je pravzaprav ščuval proti nedolžnemu. Imel je ugled, priljubljen ni bil nikoli. Gonja proti Filaču je bila njegov poskus, da bi se tovarišem približal. Približati se jim je skušal prek njihovih naj-

nižjih nagonov, prek nizkotnih vzgibov, ki jih je razbral z bistrim očesom nepriljubljenega človeka. Ni bil izbirčen, nizkotnost ga ni motila. Ravno ta misel – da je bil neizbirčen, brez okusa in brez ponosa – je bila srž njegovega ponižanja. Navsezadnje si je želel le še, da bi nihče razen njega ne ugotovil, kako je bilo njegovo nečastno početje eno samo hlastanje po ljubezni. Želja se mu je izpolnila.

Podobno se mu je zgodilo z Dragotinom. Ko je bilo med njima vsega konec, ko so v Dragotinovo življenje stopili pravi protagonisti in se je on, Karol Lipnik, umaknil za zaveso, si je želel le enega: da bi junaki Dragotinovega življenja, ljudje, ki jim je Dragotin zrl v obraz z otroško vdanostjo in hvaležnostjo, nikoli ne opazili, nikdar niti ne pomislili, da žanjejo sadove, na katere je on nekoč ljubeče čakal. In želja se mu je izpolnila.

V vsem tem ni bilo niti trohice sovraštva, samo ljubezen. Karol Lipnik bi na podlagi svojih izkušenj sploh ne mogel razmišljati o bližini med enim in drugim čustvom. Toda celó če bi se mu bilo kdaj zgodilo, da bi hkrati ljubil in sovražil, bi morebitno mešano čustvo zanj ostalo enkratno in neposplošljivo. Radosti, bojazni in zadrege so v njegovih spominih obdržale obliko, okus in zlasti vonj. Kadar se jih je spominjal, jih je tudi občutil: včasih šibkeje, včasih že kar zoprno močno.

Dragotin Haman se je spominjal drugače, čeprav so bila njegova doživetja gotovo prežeta s krepkejšimi vonjavami kot Karlova.

(Karol si je predstavljal, da vojna smrdi po zažganem in po krvi, v skrajnem primeru po truplih. Dragotin se je temu njegovemu prepričanju nekoč po-

smehnil s sivkastimi zobmi, ki so se bleščali kakor nebo na obledeli in razpokani freski.

»Vojna smrdi predvsem po človeški umazaniji,« je rekel. »Če te ravno zanima: to je kot potisočeren zadah po mokrem psu.«

A kakor koli že, šlo je za močne vonje.)

In vendar je Dragotin iz svojih spominov izpeljeval splošne resnice. Njegov divji smehljaj, njegove napadalne prisposodbe, njegova nebrzdana potreba po opisovanju, vse to so bili le načini odvrčanja od otipljivih spominov. Dragotin je od njih odvrčal sebe, zlasti pa druge. Neprestano je zahteval sočutje, ampak nalašč ne zase. Njegovi krasni zobje, ki sta jih v Galiciji načela mraz in skorbut, so vzbujali usmiljenje, a so bili hkrati videti posmehljivi in popadljivi.

»Kako se začne vojna?« se je v dnevniku spraševal Dragotin.

Kako se začne vojna? Na to vprašanje nimamo – in bržkone nikoli ne bomo imeli – jasnega odgovora. Sovraštvo ne more biti zadosten razlog: niti za to ne, kar ljudje v vojni prizadenejo drug drugemu – kaj šele za tisto, kar so pripravljene sami pretrpeti. Kako da moške vztrajajo v jarkih, kako da ne odidejo domov? Najpreprostejša razlaga se glasi, da je, ko so enkrat vkopani, pač prepozno. Množice so potemtakem zavedene. Na bojišče jih pripeljejo z zvižajo, tam pa jih drže na silo. Toda kaj je bistvo zvižaje, s katero mlade moške vedno znova spravijo pod orožje? Rekrute je strah, pa kljub temu prepevajo. Pijani so, seveda. Pijani so žganja in – kar je še pomembnejše – opiti so od nekakšne ljubezni, od nekakšnega blodnega občutka pripadnosti. Pri tem pomisliš na ženske. Vsi vemo, kako besne bojevnice znajo biti, a ni še nikomur prišlo na misel, da bi jih uporabil za Kanonenfutter. Tovrstne pre-

danosti, tovrstne nerazumnosti od žensk kratko malo ni mogoče pričakovati. Morda zato ne, ker one takšne vzgibe – svoje nagnjenje k predajanju in žrtvovanju – lahko izživijo v običajnem ljubezenskem odnosu. Želja po samopozabi in zlitju z ljubljanim se pri njih poraja in izpolnjuje globoko v noči, tako rekoč v sanjah. To je njihov skriti, notranji del. Morda so zato v svojem zunanjem delovanju razumnejše od moških.

Glede žensk nisem čisto prepričan. Globoko pa sem uverjen, da je v zametku sleherne vojne poleg fanatičnega sovraštva tudi velikanska potreba po ljubezni. In je vztrajanje v vojni pravzaprav vztrajanje v brezupni ljubezni. Ljubezen je teže opustiti kakor sovraštvo. Če še enkrat uporabim isto primerjavo: vojak je kakor pijančeva žena, ki zmerom znova zatrjuje, da so njene podplutbe posledica nesrečnih padcev.

Tako je pisalo v Dragotinovem dnevniku. A čeprav je bil Karol res, kot je skozi zobe ugotavljala mati Elza Lipnik, popolnoma pod Hamanovim vplivom, prijateljeve teorije nanj niso naredile posebnega vtisa. Saj tistih zapisov ni prebiral zaradi idej. Kot tudi ni zaradi morebitnih modrih misli bral knjig, ki mu jih je priporočil Dragotin. Iskal je samo Hamanove sledove. Sledovi so bili med seboj različni, vendar vsi otipljivi: od klicajev, vprašajev in podčrtav v knjigah ter podpisa »D. Haman« na prvih straneh in napak v dnevniku pa do las, drobtin in mušic med listi nekaterih najbolj obrabljenih zvezkov. Haman je po knjigah čečkal s tintnim svinčnikom. Učinek, ki so ga njegova znamenja imela na Karlovo zavest, se je v mnogočem prekrival s splošnim učinkom tega magičnega pisala. Poteza ali črka, zarisana s tintnim svinčnikom, nas čisto bolj kot s svojim sporočilom vznemiri s svojo spremen-

ljivo, razlivajočo se barvo. Drugače povedano: bolj kakor sama črta nas zanimajo vlažne okoliščine, v katerih je siva črta postala modra ali vijoličasta. Nekako tako se je nasploh godilo Karlu. Ko je bral, ga ni zanimalo, kar je Dragotin podčrtal: zanimalo ga je, kaj je Dragotin podčrtal. (Ali pa: kakšen je bil neznan večer v Dragotinovem življenju, večer, ko je Dragotin v neki tuji sobi pisal dnevnik in zraven večerjal, da so drobci rumene skorje belega kruha padali na njegovo pisanje...)

Eden najsrečnejših dni v Karlovem življenju je bil dan, ko sta se s Hamanom začela tikati. Ni se zgodilo na začetku njunega prijateljstva, ampak šele potem, ko je vikanje že od obeh zahtevalo napor. (Da Dragotin glede tega čuti podobno kakor on sam, je Karol sklepal iz načina, kako je prijatelj izgovarjal besedi »Vi« in »Lipnik«: nikoli brez poudarka, zmeraj bodisi s predano, brezkompromisno vljudnostjo bodisi z grimaso, katere posmeh je bil uperjen proti oliki...) Bilo je pozno spomladi. Na soncu so bila tla že presušena in pregreta, v senci pa se je še zadrževala vlaga. To sta čutila s podplati. Po poti, posuti z blede rumenim peskom, sta namreč stopala proti vrhu grajskega hriba. Desno od poti se je navzdol spuščalo odprto travnato pobočje, levo pa je bil breg zaraščen z listavci. Listi so se šele nedavno do kraja razprli, bili so še mladih, solatnih barv, a so tam, kjer so se veje stegovale čez cesto, že povsem zastirali rumeno luč. Dokler sta hodila pod krošnjami, se jima je pesek cmokaje lepil na čevlje; v sončnih pasovih, v presledkih med vejami in krošnjami, je škripal in se drobil. To je bilo na čuden način prijetno. Oba sta molčala in se zamišljeno nasmihala, kot bi jima bilo žal z besedo preglasiti me-

njajoče se zvoke korakov. Za Karla pa je imelo menjavanje svetlobe in sence, prehajanje iz prve poletne sopare v poslednji pomladni hlad in nazaj, še drugačen pomen. Zdelo se mu je kakor mogočen, spokojen utrip, kakor pulziranje nesmrtnega in zato nepreplašljivega srca. Njegovo lastno srce je bilo v tistih trenutkih povsem mirno in zadovoljno. Bilo mu je, kot da je brez skrivnosti: ničesar ni imel v duši, česar bi ne mogel ali ne želel povedati človeku, ki je hodil poleg njega, in obenem ničesar, kar bi mu moral povedati, ničesar, s čimer bi moral zmotiti molk njune globoke povezanosti. (Kadar imamo koga neskončno radi – in Karol je imel Dragotina Hamana neskončno rad –, mu v mislih neprestano hitimo naproti z novicami o sebi; morda ob spominu nanj celo večkrat razmišljamo o svojih kot o njegovih odlikah; a kadar smo res z njim, nas njegova bližina prepoji z blaženo samopozabo.)

Prišla sta na vrh in se za hip ustavila.

»Poslušajte, Lipnik,« je rekel Dragotin.

Premolknil je, ker je bil brez sape. Potem se je zasmejal. Še zmerom iz zgornje polovice prsi. Sopenje ga je prisililo, da je skoraj za vsako besedo postavil piko.

»Pravzaprav,« je rekel. »Se mi to. Že neumno. Zdi. Midva. Bi se res. Že lahko. Tikala.«

Davno je bilo pozabljeno, kaj je Dragotin Haman povedal po tem uvodu. Plitvo valujoči dih gornjega stavka pa se je ohranil skozi vse vetrove Karlovega življenja.

On takrat ni govoril pretrgano, pač pa ga je zasoplost – kot ob toliko drugih priložnostih – potegnila v falzet.

»Ja, res!« je viknil.

(Morda je pokazal preveč navdušenja. Pozneje se je včasih sramoval radostne naglice, s katero je takrat odgovoril na prijateljev predlog. Nobena ljubezen ni čisto brez senc.)

Pod nekim kostanjem je potlej prvič z možatim glasom rekel: »Ti, Dragotin.«

(Če se je hotel jasno spominjati tega trenutka, si ga je moral obnavljati v tretji osebi. V prvi osebi se mu je zmeglilo od sreče.)

Nikoli si ni domišljjal, da Haman čuti podobno kot on: niti glede peska pod podplati ne, kaj šele glede menjav med soncem in senco. Z gotovostjo pa je vedel, da je prijatelju njegova družba ljubša od katere koli druge, ki jo ima na razpolago.

»Pridi me kdaj čakati pred službo, bova šla na preste in kozarec vina,« ga je nekoč povabil Dragotin.

Karol se je odtlej kot zvest kuža ob določeni uri pojavljal pred Vzajemno zavarovalnico. Umanjkal je le tiste dni, ko mu je mama v skrajnem obupu prepovedala hoditi iz hiše. Vendar Elza Lipnik ni bila ženska, ki bi priklepala psa na verigo. Bila je z dežele, iz istih krajev kot Ivanka, a njena vez s kmečkim življenjem je bila že davno pretrgana in preproste rešitve so ji bile tuje. Kadar je videla, da se Karol odpravlja čakati Hamana, ga je večinoma skušala zadržati s slabotnimi meščanskimi sredstvi.

»Greš že spet v gostilno?« ga je spraševala. »Ali nisi že malo vsiljiv? Misliš, da je prav, da ti gospod Haman kar naprej plačuje? Ne vem, kako naj mu povrnem. Od njegovega denarja živimo, naj mu njegovo lastno vračam?«

»Tudi jaz njemu plačujem,« je odgovoril Karol.

V listnici je imel zadosti od Justine, da je lahko velikopotezno poravnal zapitek. Plačeval je celo ve-

likopotezneje kot Haman, ki je svoj denar potreboval za življenje. Ves njegov, Karlov denar je bil v službi prijateljstva ...

Zahajala sta v gostilno, kjer se je ob popoldnevnih zbiralo stalno omizje uradnikov. Onadva sta sedela sama zase ob manjši mizi v kotu. Kadar sta bila pozna, sta se včasih le stežka prebila mimo uradniške družbe do svojega prostora. Včasih je kateri od velike mize tudi kradoma pogledoval k njima, kot da se čudi, ker se Dragotin ne družijo z ljudmi, h katerim po poklicu in po starosti sodi. Karlu so bili ti ljubosumni pogledi v neizmerno veselje. S prav posebno slastjo ga je navdajalo že drenjanje mimo zgrbljenih uradnikov. (Slast je bila morda podobna radosti brhkkih in bogatih deklic na prvem plesu, kot jo opisujejo nekateri pisatelji; predvsem pa užitku prerivanja na dober parterni sedež.)

Vendar v njegovih občutkih ni bilo zmagoslavja. Karol je bil prebister opazovalec, da bi se ne zavedal duhovne in telesne revščine svojih tekmecev. Še pri gostilniški svetlobi je njegovo oko zlahka razločilo svetleče lise na oguljenih suknjičih in zamaščenih klobukih. In ne le v oblačenju, uradniki so bili bedni tudi v svojem žežnjanju in svojih manirah, v svojih malenkostnih in – kot se je zdelo Karlu – zlobnih navadah. Eden izmed njih si je prinašal v gostilno na kocke narezan ementalec. Žvečil je sir iz napol odvitega papirja, zraven pa pil gostilniško vino iz gostilniškega kozarca in jedel preste z lesenega obešalnika sredi mize.

Karol in Dragotin sta se iz družčine včasih pritajeno norčevala. A čeprav sta se oba posmehovala istim ljudem in lastnostim, njun posmeh pravzaprav ni bil uglašen na skupni ton. Dragotin je jemal stvari

lahkotneje. Moške, ki so sedeli pri veliki mizi, je poznal po imenih. Zanj so bili kot osebe iz satiričnega podlistka, kot figure s karikatur: z njihovimi priimki bi lahko označeval razne klavrne človeške lastnosti. Karla, ki je imel slab spomin za imena, je ob njihovih bedastocah vedno znova obhajal jezen sram. (Trpel je, če se je življenje zatikalo. Tega se ni nikoli odvaldil in v tem je bil do sebe enako strog kot do drugih. Še v zrelih letih si je mnogokrat kaj odrekel, še v tujih mestih je prepešal cel četrti, ker se mu ni in ni posrečilo v pravem trenutku, s pravo mero odločnosti stopiti v trgovino ali gostišče.)

Zaradi uradnikov se kljub vsemu nista prepirala. Sprla pa sta se zaradi Valborge Swärdströmove in pesmi o labodu.

Valborga Swärdströмова je imela zadnjo predvojno zimo v unionski dvorani koncert samospelov. Bil je nepopisno triumfalen večer. Karol si je najbolj zapomnil prav zmagoslavje. Ob imenu Valborga Swärdström so membrane v njegovih prsah vselej zadrhtele kot od hrumečega aplavza. Tudi on je tistega večera ploskal; a ploskal je rahleje kot drugi, kajti poleg navdušenja nad glasbo ga je prevzemalo še tišje, intimnejše ganotje, občutek nežne povezanosti s priklanjajočo se pevko. V bistvu je šlo za aplavz, ne za Valborgo Swärdström.

O mila moja, o jaz te razumem, jaz vem, kaj to pomeni! Ploskajo. Jaz vem, kaj to pomeni, zdaj si poplačana! je govoril sam pri sebi in požiral solze, v katerih se je nežnost do Valborge mešala s slutnjo bodočega zadoščenja, ki bo njegovo, Lipnikovo.

Garderoba je bila premajhna, ljudje so se skoraj stepili za plašče. Ko se je Karol boril za svojo karirsto suknjico, se je v mislih še vedno čutil povezan-

ga z Valborgo Swärdström. Predstavljal si jo je, kako sedi sama samcata v svoji oblačilnici, se gleda v zrcalo ter s slehernim dihom zajema blaženo zavest: Toliko ljudi je zunaj! In vsi ti prekrasni, neparfumirani, razgreti moški in ženske in mladeniči in mladenke so prišli zaradi mene!

Prišli so zaradi nje. (Zaradi mene. Zaradi mene.) Tega se je najbolj spominjal.

Spominjal pa se je tudi pesmi, ki jih je pela. O enizmed njih je pripovedoval Dragotinu.

»Deček sprašuje očeta, kam lete labodi, kam oblaki, kam naši dnevi. Oče mu odgovarja, da ne vé. Ni bila le dobra pevka, bila je tudi izvrstna igralka: oba si ju kar videl pred sabo: na eni strani otroka, ki venomer sprašuje, na drugi pametnega in treznega moža, ki mu ne zna odgovoriti...«

Dragotin se je ob Karlovi pripovedi majčkeno zamislil.

»Saj res,« je potlej rekel, »kam letijo naši dnevi?« Karol se je zdrznil.

»Ampak, Dragotin,« mu je ušlo, »to sploh ni pomembno! To sploh ni bilo važno!«

Dragotin ga je prebodel s svetlim, vznemirjenim pogledom.

»Kaj pa je pomembno? Povej mi, Karol!« je vzkliknil.

Morda si je Dragotin tako predstavljal njuno prijateljstvo: morda je že dolgo čakal, da se bo med njima sprožilo kako tako vprašanje, da se bosta zapletla v strastno debato o širnem življenju. Toda Karlova strast je bila drugačne vrste. Rad bi ustregel Dragotinu, a govoriti z njim o neotipljivih, izmišljenih stvareh ni mogel. Prvič zato, ker ni tovrstnega govorjenja prav nič cenil, Dragotina pa je cenil bolj

kot kogar koli na svetu. In drugič zato, ker je hotel Dragotina posrkati v svoj mali, zamejeni, ljubljeni svet, torej ga ni smel spuščati v stepo splošnega.

»Nisem mislil nasploh. Govoril sem o Valborgi Swärdström,« je dejal in se obrnil proč od Hamanovih predirljivih oči.

Ko se je znova zasukal, na prijateljevem obrazu ni več opazil vznemirjenja, temveč gosto, neprosojno senco užaljenosti. Postalo mu je hudo. Zaželel si je, da bi Dragotinu lahko povedal, kaj je bilo bistveno v nastopu Valborge Swärdström. Čutil je, da bi pojasnilo o bistvu Valborgine umetnosti nikor ne bilo popuščanje Hamanovi sli po splošnih resnicah. Nasprotno: ničesar bolj mučno drobnjarskega ne more biti, kakor je pripoved o nastajanju velike umetnine: umetnik mora namreč imeti neizmerno potrpljenje z detajli.

A umetniško potrpljenje mora, če naj se z leti ne obrabi, temeljiti na megalomanstvu. Kot se v ljubezni mešata pohlep in darežljivost, tako se v umetnosti prepletata želja po jasnosti podobe in radost nad raznolikostjo sveta. Zato za umetnost velja isto kot za ljubezen: da je hkrati muka in naslada, *croce e delizia al cuor*. In zato Valborge Swärdström ni mogoče opisati.

»Bila je,« je za Dragotina vendarle poskusil Karol, »bila je vsa živa. Sleherni njena kretnja je bila prava, resnična.«

Dragotin je skomignil z rameni, preveč nejevoljen, da bi postavil običajno vprašanje:

»Je bila debela, Karol?«

Oh ja, bila je debela, njen obraz je bil luna z obstrom. Toda sredi mehke, razlezene beline je bila gibka ostrina. Ostrina polmeseca, kot ga rišemo

otrokom. Zašiljena brada, koničast nos, upognjeno čelo. Pravzaprav čelo, ki se upogiba. Trikotnik med obrvmi, ki drgeta kot membrana. Membrana, na kateri se izmenično pojavljata dve sliki: radovedni deček in resignirani možakar ...

»Sklepam, da je bila dobra igralka,« je dejal Dragotin. »Ne zameri, jaz se na gledališče ne spoznam.«

Leta pozneje se je Karol Lipnik v tujem mestu (bil je London) spomnil prepira okrog Valborge Swärdström. Hodil je po samotni ulici v neki iz drobnih opek postavljeni četrti, obdan z gosto meglo, z vato v ušesih, s klobukom na glavi in z brokatnim šalom čez usta. Vsi glasovi so bili pridušeni, le Hamanov glas v spominu je bil rezek. Nasmeh, ki ga je Lipnik pod brokatnim šalom namenil misli na Dragotina, je bil nežno zaničljiv kakor nasmeh, ki ga včasih naklonimo pretlačeni fiziognomiji starega plišastega medvedka.

»Ne zameri, jaz se na gledališče ne spoznam!«

Koliko bolečine nam lahko prizadene takle stavek in kako oddaljen, kako nepomemben se nam lahko zdi čez leta! (Mnogo bolj oddaljen kot vaniljasti vonji zgodnjega otroštva ali pokljanje slame v medvedkovi šapi, ki smo jo večer za večerom neusmiljeno sesali ...)

Dragotin Haman načeloma ni maral gledališča in še prav posebej ne opere. Toda glasbi se navsezadnje ni mogel upreti. Karol ga je nekoč vzal s seboj h gospodu Korenčanu. Gospod Korenčan, vznemirjen kot ob kraljevskem obisku, jima je z zavihanimi rokavi igral iz Tannhäuserja. Karol se je igralkal z mislijo na kontrast med Dragotinovo eleganco in puščobo Korenčanove sobe. Zdajci je v prijateljevih

očeh zagledal steklen odblesk, nezgrešljivo znamenje zamaknjenosti. Roke, ki jih je Dragotin držal v naročju, so se komaj opazno premikale, vendar niso posnemale Korenčanovih dlani, temveč so tipale nekaj svojega, nekaj, kar ni bilo niti malo podobno klaviaturi.

»Wagner ti je pa ugajal, ali ne?« ga je vprašal na poti domov.

Dragotin je zaznal izzivanje v njegovem glasu.

»Nikoli nisem rekel, da ne maram glasbe!« je vzkliknil. »Jaz ljubim glasbo! Kadar poslušam lepo glasbo, se mi prikazujejo neverjetne stvari. Krasne, prekrasne podobe!«

Oči so se mu bleščale, še zmeraj kot pod steklom. Bržkone je le skozi take naočnike lahko videl svoje podobe. In obratno: le če mu je uspelo priklicati podobe, je lahko zares poslušal glasbo. V tem ni bil nobena izjema, večina ljudi potrebuje oboje naenkrat.

Mnogo let pozneje, nekega večera v Londonu, pa je Karol Lipnik dobil še en razlog, da je pomiloval in majčkeno zaničeval Dragotina Hamana. Našel je odgovor (ali vsaj: trdno je bil prepričan, da je našel odgovor) na Dragotinovo vprašanje: zakaj se vojne ne končajo.

Bil je že utrujen od sprehoda, naveličan vedno enakih opečnih pročelij in mokrega tlaka. Ko je v poltemi pred seboj zagledal pas beline, se je za hip predal utvari, da stopa proti snegu. Pospešil je korak, skoraj stekel je proti belemu. Težko je čakal, da mu bo zaškripalo pod nogami, četudi samo pesek. Bela pot je vodila v park. Lipnik je prišel med drevesa. Gole veje so izginjale v črnkasto meglo kakor prsti, razkrečeni proti visokemu stropu, morda stropu v veliki bolnišnici. Pri tleh je bilo svetleje;

zdelo se je, da svetloba prihaja skozi špranjo pod nevidnimi vrati. Travi se je poznalo, da je podnebje milo: zakrnela je bila, mahnata, a ne brez leska. Sredi parka je bil ribnik, na travni blazini ob vodi se je stiskala gruča ptic. Lipnik ni razložil, ali so veliki golobi ali majhne race. Ptice so vtikale glave pod peruti. Grulile so, kot bi hotele pred spanjem še nekaj razčistiti, mencele so in se prerivale, kot da se pulijo za pernico. Njihovo početje, tako človeško in hkrati tako daleč od človeških predstav o toploti, je vzbudilo v Lipniku grozo, kot je ni vzbudila nobena pripoved, še najmanj Hamanova. Spregovoril je na glas, kajti bil je sam v megli.

»O Jožef,« je rekel, »o brat moj, kam so te poslali, kje si moral končati!«

Pohitel je iz parka na glavno cesto. Poklical je taksi. Šoferju je brez besede pomolil naslov svojega hotela. Tudi plačal je brez besed, tako da je izprožil dlan z drobižem. Jezika ni znal, denar mu je bil tuj, avto je bil velik in votel kot ladja. Bržkone bi se moral počutiti neobgljenega. On pa je imel ves čas, ko se je vozil v črni limuzini, občutek, da krmari, da spretno usmerja svojo barko skozi tuje mesto, po širnem morju življenja. Samo iz najboljših, najsamotnejših otroških iger je pomnil tolikšno samozaupanje.

Bila je ura za večerjo, hotelska veža je bila skoraj prazna. Mož, ki je izdajal ključe in pošto, se je sklanjal k namizni svetilki in nekaj zapisoval v veliko knjigo; obstret svetilke je zapiral njegovo obličje v ris domačnosti.

V Lipnikovo sobo je s ceste sijala oranžna svetloba. Ni prižgal luči. Odložil je težki plašč, šal in klobuk, sezul se je in slekel suknjič. Legel je na poste-

ljo. V sobi ni bilo toplo; morda je od enojnega okna celo rahlo pihalo. A hlad je bil natanko tisto, kar je Lipnik potreboval. Ramena je imel razbolela od plašča, noge razbeljene od zimskih čevljev. Z užitek se je podrgnil po mrzli rjuhi. Potem je nekajkrat divje prikimal, da mu je sveža posteljnina zasumela okrog ušes.

Ja, on. On, ki ni s telesom nikdar trpel, on, ki ni nikdar stradal, on, ki ni bil nikdar na silo zbujen, nikdar odpeljan od doma, nikdar izruvan iz materinega naročja, nikdar odtrgan od dekletove roke, on si je svoje spoznanje upal zoperstaviti vsem ranam težko preizkušanih mož, vsem bridkim izkušnjam svojega očeta Leopolda, svojega brata Jožefa in svojega prijatelja Hamana.

»Saj je očitno,« si je govoril, brez sape od radostnega in hkrati otožnega vznemirjenja, »vojne trajajo dolgo, ker niti dva človeka ne prideta v istem trenutku na isto misel. Vojne trajajo dolgo, ker je sleherni človek v slehernem hipu čisto sam ...«

Maja 1922 se je Helena poročila z gospodom od železnice. Karol se ni nikdar privadil na svakovo krstno ime: v mislih ga je zmerom imenoval »gospod od železnice«. Saj tudi Oton – tako ga je bilo treba klicati – ni nikoli spremenil svojega vedénja. Helena se je odsmejala v zakon in Marija je šla z njo do tri četrt pota, ženin pa je stopil v jarem namrščen kot po slabo prespani noči ali nezadovoljivem kosilu. Nič vzhičenosti ni bilo na njegovem obrazu, nič občudovanja, nič obžalovanja: celo zadrega je bila klasične, ne poročne vrste. Medtem ko sta sestri cvrkutali okrog njega, se je Oton držal kot človek, ki mu je ljubko dete snelo klobuk z glave ali odlepi-

lo čez plešo počesane lase in ki se zdaj trudi, da bi zatajil oboje: jezo, za katero vé, da je smešna, ter nerazumljivo, skrivnostno veselje, ki ga je prevzelo ob otroškem dotiku.

»Jaz tu pogrešam pravih čustev,« je vzdihovala Justina.

Na poroko je prišla teta Antonija iz Novega mesta. Pripeljala se je na daljši obisk, za cel mesec. S služkinjo se je nastanila, kot je povedala, v prazni hiši družinske prijateljice Julije Klebl. Sestre so se te megleno spominjale, Karol jo je takrat prvič videl. Bila je olivne polti, obraz je imela posut z znamenji, lase je nosila zoprno polizane, oblačila se je v črne in rjave obleke strašljivo starinskih krojev. Vendar – v nasprotju z Justo – ni bila koščena in presušena, temveč mogočna, na pogled plodna ženska. Tudi po značaju se z Justino nista ujemali. Niti regent Aleksander, čigar nervozno podobo sta hranili vsaka pri svojem šivalnem priboru, ju ni privedel skupaj. Teta Antonija je Heleni in Mariji večkrat jezno rekla, da je njuna sestra uboga trapa. Drugače je na obisku vidno uživala. Žarela je od podeželske svežine in potovalne drznosti. Smejala se je skoraj gromko. Ko jih je Oton (gospod od železnice) peljal k Trobcu, si je naročila češko pivo in je potem z dvignjenim vrčkom vabila dekleta, naj pridejo julija ali avgusta k njej v goste, da se bodo šle skupaj kopat.

»Plavat! Plavat! Kaj te bo strah globoke vode!« je govorila in se krohotala.

Ob popoldnevih jim je igrala valčke in melodije iz operet. Helena in Marija je nista mogli prehvaliti; Ivanka jo je oboževala; celo Justina je pozabila na zamero in je z velikim stopalom sanjavo udarjala takt. Karol pa je postal zares pozoren na teto Anto-

nijo šele, ko je svétovala mami, naj pokliče uglaševalca.

»To ni prav nič varčno, Elza, inštrument se kvari, škoda se dela!« je rekla.

Mama je zamižala in požrla slino; tetine nasvete je zmerom sprejemala na isti način: z nemim zaničevanjem in hkrati tako, da bi ji nihče ne mogel dokazati, da ni pokimala. A tudi mama se je navsezadnje oprla na Antonijo. Ko sta šli ženski kupovat za Helenino balo, sta se držali pod roko.

Nekega dne pa je teta preusmerila pozornost od deklet h Karlu. Morda ji je postalo dolgčas po domu, po bratu, po moški družbi.

»Kaj pa fant, Elza?« je vprašala Karlovo mamo. »Fran Ksaverij velikokrat sprašuje zanj...«

Karol je obstal v veži in prisluhnil. Mama ga je zatožila, ni pa prosila Antonije za pomoč. Z zlovoljnim ponosom – kot da govori le zato, ker se ji zdi zamalo tajiti – je opisala sinovo nepokorščino in svoje trpljenje. Teta Antonija tokrat ni dala nobenega nasveta, temveč se je na lastno pest lotila nečaka. Njeno vmešavanje mu ni bilo zoprno. Gotovo je imela častivredne namene, in če se je smehljala, se je predvsem iz taktičnih razlogov. Toda skozi poučni nasmešek se je ves čas bleščal pravi smeh. Antonija si ni mogla pomagati, spozabljala se je in klepetala s Karlom o klavirju. Nedolžno je uživala, ko je delala húdo sestrični Elzi.

»Pravijo, da si zelo svojeglav fant,« mu je govorila in si polagala prst na nos. »To ni lepo. Mama ima skrbi s tabo. Premisliti boš moral in se poboljšati. Pianist bi bil rad, praviš. No, kaj trenutno igraš, pianist? No, pridi sem in mi kaj zaigraj. No, da slišimo!«

Bila je njegova prva publika. Zaradi tistih trenutkov, trenutkov vesele, skoraj nasladne sokrivde, jo je imel rad še potem, ko nista imela več ničesar skupnega. V času njenega obiska jo je imel rad tudi zato, ker je imela ona rada Dragotina.

»Ne razumem, zakaj ti gospod Haman ni po volji,« je nekoč glasno zašepetala mami. »Bolj olikanega in urejenega človeka boš težko dobila v hišo.«

»Sem mar rekla, da mi ni po volji?« je skozi zobe odvrnila mama.

»Ah, ljuba moja, to se vendar vidi,« se je zasmejala teta.

Tako je bilo prve čase: Dragotin je spravljal Antonijo v dobro voljo.

»Čisto ste omrežili našega Karlija. Bi ga ne mogli navdušiti za kako resno delo?« ga je vprašala.

»Samo poskusil bi, pa bi se mi mreža raztrgala. Saj veste, milostljiva, da vas ima mlad človek za prijatelja le dotlej, dokler se mu ne vsiljujete,« je odvrnil Haman.

Smehljaj se je z očmi, vendar ne nespoštljivo. Zoper Antonijo Bezljaj in njeno obilno postavo ni nikdar izustil strupene besede. Karol je gledal in razumel: Dragotin in teta Antonija sta se vzljubila, ker sta drug z drugim ravnala, kot ni z njima ravnal nihče drug. (Od katere ženske razen od Antonije bi se Haman lahko nadejal mehkega, blago posmehljivega tovarištva? In kateri človek razen Dragotina bi znal ceniti, kar je bilo vzvišenega v Antonijinem starodevištvu: njeno toplo, posvetno, zemeljsko krepost?)

Potem je Antonija izvedela, da je bil Haman na ruski fronti, in se je zresnila. On se je silno užalostil, ko ga je vprašala po vojnih doživetjih.

»Ne maram govoriti o tem,« ji je rekel.

Ni se pretvarjal. Gledal jo je proseče, skoraj moledujoče. (Če bi Karlova mama hotela opazovati, bi v Hamanovem ponižanju našla zadoščenje za vse gorje, ki ji ga je prizadejal, ko ji je opisal, kako šrapnel prileti v človeški trebuh.) Antonija pa je nanj nena doma zrla kot iz daljave. Zamolklo mu je rekla, da je junak. Dragotin se je zasolzil in nemočno zinil: kakor bi z usti hotel zgrabiti neko oporo in bi se mu ta hipoma izmaknila ter se razblinila v votel nič. Antonija Bezljaj se z njim ni več šalila.

A Dragotina je imela še zmerom rada in Karol ji je bil še zmerom hvaležen ...

Dva dneva po Helenini poroki se je pričela odpravljati domov. Zasipala jih je z gospodinjskimi podrobnostmi o Kleblovi hiši, ki jo je hotela pustiti v kar najlepšem redu: vsekakor v boljšem stanju, kot jo je našla. Zdaj se teta tudi Karlovim sestram ni več zdela zabavna. Potem je napočil dan slovesa. To je bil velik dan. (Le redko se primeri, je v zrelih letih razmišljal Karol, da dogodek, ki se nam v mladosti zdi prelomen, ostane pomemben tudi z gledišča naše poznejše usode; poslovilni obisk tete Antonije je bil prav tak dogodek.)

Odpeljati se je nameravala naslednje jutro. K njim je prišla že v oguljeni obleki, ki je ni bilo škoda za pot. Od komolca ji je visela vreča *en tout cas*. Zaradi bremena in zaradi ponošene oprave je bila videti nekoliko nebogljenjena. Ne da bi jo imeli zaradi tega kaj rajši, kvečjemu nasprotno, so se ji Lipnikovi mahoma začutili blizu.

»Sedite, teta, oddahnite si,« je skoraj pokrovičeljsko rekla Marija.

Antonija se je spustila v naslanjač, da so vzmeti zaškripale. Bil je prav tisti naslanjač, v katerem se je oče Leopold poslavljaj od življenja. Pod hirajočim očetom ni nikdar zaškripal, pa tudi pod nikomer drugim dotlej ne. Morda bi se oglasil, če bi nanj sedel Oton, gospod od železnice. A gospod od železnice si ni nikoli drznil in zdaj je bil na poročnem potovanju.

Nekaj časa so vsi molčali, kot po ruski šegi. Karol je slišal nervozno tiktakanje stenske ure in brenčanje muh v oknu.

»Premišljevala sem, Elza,« je nato rekla teta Antonija. »Naj pride fant za kak mesec k nama. Fran Ksaverij bi ga mogoče lahko kam usmeril.«

Ivanka je šla pobit muhe in Karol je njenemu početju posvetil vso pozornost. Imel je občutek, da bo utonil v sramoti, če se le za hip odvrne od služkinje, ki maha z zvitim časopisom. Mama je sprejela vabilo. Njen glas je bil nenadoma ves mlad; poživljajoče je zacingljaj v brenčanje, v topi žvenket šip, po katerih je tolklo dekle, v tiktakanje. Karol se ni zasukal k mami.

»Povabila sem tudi tvojega prijatelja, Karol,« je dejala Antonija. »Saj vem, da mladi ljudje težko zdržite drug brez drugega. Danes zjutraj sem ga srečala na cesti. Rekel je, da bo najbrž dobil dopust. Zelo je bil vesel. To je res olikan človek.«

Karol je bržkone moral pogledati teti v obraz – že zaradi olike, o kateri je ravno tekla beseda. Vendar sij, ki je v tistem trenutku prežaril njegovo dušo, ni bil sij Antonijinih resničnih oči. Kar je pozneje v duhu videl kot Antonijo tistega trenutka, ni bilo niti od daleč podobno njegovim siceršnjim spominom nanjo. Prava Antonija je imela težke, lupinaste veke,

Antonija tistega trenutka pa je imela okrog oči mrežo tankih, globokih gub, ki so bile videti zdaj kot žarki, zdaj kot razpoke v izsušeni, a dehteči zemlji. Cela njena postava je dehtela. Od njene žametne obleke se je širil vonj, sestavljen iz senčice naftalina, iz kostanjastega vonja po dolgo zaprti omari, iz toplote telesa ter iz vlage nenavadno hladnega majskega jutra. Vonj je bil najbrž resničen. A celó vonjavam je Karol pridal nekaj, kar ni imelo s pravo Antonijo nobene zveze: umislil si je, da od tetinega žameta veje žlahtni duh po kostumih in gledaliških zastorih. (Šele naknadno je utvara dobila vzvišeni značaj slutnje; v danem hipu je bila le izraz oboževanja in hvaležnosti.)

Ivanka je skušala zakuriti, pa se ji je kadilo v sobo, ker je na dimnik že sijalo sonce.

»Pusti, saj bo zunaj vsak čas toplo,« je rekla Marija.

Služkinja je vstala iz počepa, si otrla čelo in se z roko oprla ob peč. Najbrž se ji je zvrtelo v glavi; pod otroškimi očmi so se ji naredile temne lise in nad zgornjo ustnico so ji primezele srage. Karol se še zmerom ni ozrl na svojo mater. Elza Lipnik je sedela povsem nepremično, z rokami v naročju, in njene ustnice so bile bolj kot kdaj koli podobne posušeni ladijski vrvi. Potem so se ji poteze, ne da bi to kdo videl, počasi začele mehčati. Izraz, ki ga je dobila v trenutkih nesreče ali hude nejevolje (zanjo značilna grimasa človeka, ki so ga sunili v želodec), ji je bledel z obličja, dokler ni izginil. Na njenem drobnem obrazu, v njenih rjavih očeh, obrobjenih s krtačkastimi trepalnicami, je nato nastala popolna praznina. Znotraj, v njeni duši, pa je vzžarela pisana podoba, videna nekoč na neki razstavi, slika belo

oblečene mlade žene, okrog katere v cvetočem vrtu rajajo otroci. Lipnikova mati ni rada hodila na prireditve, in tudi na tisto davno razstavo je šla le zato, ker jo je pod roko peljal mož, ki se je izobraževal. Od množice slik si je takrat zapomnila edino portret srečne matere v belem slamniku, in še tega ne zaradi lepote, temveč zaradi svojih tedanjih misli. Misli niso bile ne grde ne lepe. Kot mnogi strastni ljudje je imela Elza Lipnik navado (bolje rečeno lastnost), da je svoje najsilovitejše občutke, svoje najtrdnejše ideje puščala neartikulirane, v obliki blebetanja. Morda se ji ni zato navzven nič poznalo, ko so se v njenem srcu zlili rožnati odtenki tistega olja na platnu in rdečica na licih njenega najmlajšega sina Karla. (Tudi ona ni gledala Karla, ki je kot uročen strmel v starajoče se dekline ob nezakurjeni peči, ampak ona je vedela, kakšen je izraz na njegovem obrazu.) Morda ni zato nič vzdrhtela, ko se je zlilo v eno, kar je kot mlada ženska mislila o sladkobnem upodabljanju materinske sreče, in kar je zdaj, na robu starosti, pomislila o svojem zadnjem otroku.

Cvetje in rajanje, ročice in nožice, beli slamnik in svileni trakovi, vse to ni nič! je s silnim zaničevanjem vzkliknila njena duša. Za nobeno čast mi ni, vsemu se odpovem, ljubi Bog, samo da bi živel minuto dlje od mene, samo da bi ga čisto nazadnje videla srečnega, srečnega ...

Janseje kot Karol je slutila, da bi v izpolnitvi njegovih stremeljenj utegnilo biti nekaj sramotnega. O sebi pa ni toliko vedela. Ko je spremila Antonijo Bezlaj k vratom, se je tresla po vseh udih, a tega ni pripisovala nenadni sprostitvi svoje notranje napetosti, temveč vremenu. Olajšanja ni čutila. Blago dejni učinki trenutka, v katerem se je odpovedala

trpljenju in sebičnosti, so prišli na površje njene zavesti šele v letih, ki so sledila.

Antonija se je popoldne poslovila od Julijine hiše. Tako dolgo je stala v salonu med fotelji, pregrnjenimi s svežim platnom, tako počasi so njene oči drsele od predmeta do predmeta, da bi jo naključni opazovalec brzkone obtožil pohlepa po tujem bogastvu. Toda ne: Antonija ni poznala zavisti in grabežljivosti. Njena edina želja je bila, izkazati se kot sposobna gospodinja. Na to, kdo je lastnik pohištva, se je komajda spomnila; soočala se je z umišljenim tribunalom, v katerem so sedele urednice ženskih listov. Antonijino življenje je bilo v veliki meri sestavljeno iz umišljenih stvari, in gospodinjstvo ni bilo med resničnejšimi. Nasveti o odstranjevanju madežev, loščenju parketa in negi srebrnine, ki jih je izrezovala iz revij, so bili prej vzpodbuda njeni domišljiji, prej njeno kukalo v zunanji svet kot pomoč pri domačem delu: saj Antonija ni premogla veliko parketa in srebrnine, Fran Ksaverij pa se je redko popackal. Še več: Antonija je izmed vseh nasvetov najraje prebirala tiste, ki niso bili le neprimerni ali nepotrebni za njen način življenja, temveč so bili celó v neskladju z njeno človeško naravo. Globoko je verjela v milo in vodo, obenem pa je strastno brala, kako z rednim zračenjem odgodimo pranje posteljnine.

Tudi ko je pozneje še zadnjikrat sedela na postelji v sobi z verandico, v prostoru, ki je pripadal ljubljennemu, razvajanjemu dekletu, ni občutila zavisti. Nič ji ni bilo do češnjevega lesa, do ovčje kože pred svetlozeleno pečjo z levjimi tacami, do črtastih tapet z drobnim cvetličnim vzorcem. Ravno tako si ni zaže-

lela, da bi bila ona sama, od nekdanj krepka in črna, vsaj za trenutek, v preteklosti ali prihodnosti, eterična plavolaska, ki jo razvajajo. Rada je imela – niti ne same sebe, temveč svoje vsakdanje početje, katerega neločljivi del je bilo prav tuhtanje o človeških prostorih in predmetih, sestavljanje podob iz pohlepno zbranih koščkov. Ja, pri opazovanju je *bila* pohlepna. Dejstvo, da je poznala plavolasko, ki je nekoč spala v sobi z verandico, da je torej imela pred notranjimi očmi že napol izdelano podobo, ni skoraj nič zmanjšalo njene radovednosti. Stvari so navsezadnje govorile o Juliji, kot je bila nekoč, in ne o Juliji Klebl, ki jo je obiskoval Fran Ksaverij.

Antonija je v Julijini sobi dočakala temo. Mrak, ki je grozljivo zabil predmete in preoblikoval njihove sence, jo je zmerom spomnil na otroštvo, na napol prijetne otroške strahove. V temi, največkrat zvečer v postelji, si je bila tudi vajena pripovedovati zgodbe. Med prvim in drugim, med otroštvom in zgodbami, ni bilo posebne povezave: razen če je bila svoboda, ki jo je Antonija v zavetju noči puščala svojim mislim in čustvom, nekakšno podaljšanje otroške svobode. Toda Antonijine večerne pripovedi so bile proste strahov in celo proste stvari. Njen literarni okus je še pri belem dnevu zavračal razvpite francoske knjige, ki naj bi bile pohujšljive, pa je v njih mrgolelo kuhinj, pralnic, špecerijskih trgovin in lokomotiv. V polsnu je roman s kuhinjo ali pralnico za Antonijo sploh postal nekaj nemogočega, nepredstavljivega. Njeni junaki so se gibali v svetu, ki ni imel niti podnebja, ki je imel samo besede. Če so se vozili z vlakom, je bilo pomembno tisto, kar so se med vožnjo menili: že destinacija je bila brez pomena, kaj šele lokomotiva.

Nič drugače ni bilo hladnega majskega večera v sobi z verandico. Ženska in moški, ki sta nastopala v Antonijini zgodbi, sta bila brez imen kot par na poročni torti. Ona, majhna in svetla, vse do zgodnjih zrelih let ni našla moža, ker jo je pri iskanju ovirala otročja naivnost. On je bil temen, morda malo mlajši od nje, a je imel za seboj že težke preizkušnje. Razvajena plavolaska in vojni junak sta se po srečnem naključju našla ter se združila. Bila sta lep, lep par. Nič ni v očeh samske ženske lepše kakor lep par.

Potem je Antonija prižgala luč. Umišljeni vlak je brez zaviranja treščil v resničnega, s katerim se bo zjutraj treba odpeljati domov. Bila je utrujena. Pogledala se je v zrcalo. Na svojem žoltem obrazu je zaporedoma opazila dva izraza, ki ju je oba dobro poznala. Prvi je bil splet zamaknjenosti in zaspčnosti. Antonija si taka, nebogljenja, prebujena iz sanj, ni bila všeč. Drugi izraz ji je bil ljubši, ker je bil izraz dejavnega človeka. A se je motila: nikoli ni bila na pogled manj prijetna kakor prav v trenutkih, ko je kovala načrte, stopala po trdnih tleh in jemala življenje v svoje roke.

To bi bilo krasno, to bi bila rešitev. To bi Franu Ksaveriju dokončno izbilo iz glave... si je rekla in se zlobno nasmehnila svoji podobi.

Mladeniča, ki sta se tri tedne za njo vozila proti Novemu mestu, nista niti pomislila, da ju je Antonija vključila v spletko. Dragotin Haman je govoril o lepotah dolenske dežele.

»Boš videl, kakšne sprehode bova delala, Karol! Travniki so prekrasni, sočno zeleni. In prst je kot žamet. Pa gozdovi! Pa jase!«

»Si ti že bil na Dolenjskem?« je vprašal Karol, ki ga je prijatelj zanimal bolj od prirode.

»Ah, jaz sem bil na vseh koncih,« se je zasmejal Dragotin.

In tako se je razkrilo nekaj, kar bi se zaradi ljubeče povezanosti med njima najbrž že zdavnaj moralo razkriti.

»Jaz sem sirota, veš,« je rekel Dragotin. »Mama je umrla na porodu. Oče me je pustil. Tete niso mogle skrbeti zame. Živel sem pri raznih rejnikih. Nikjer mi ni bilo tako lepo kot na Dolenjskem. Hiša je bila revna, skoraj bajta, ampak rejnica me je imela rada. Ime ji je bilo Mina Zarnikova. Podoben tip ženske kot vaša Ivanka. Še danes jo vidim, kako stoji na pragu, bosa, v spodrecanem krilu, v beli bluzi in v modrcu iz sinjega blaga. Nikdar je ni zeblo, zmerom je bila vsa topla. Za hišo je bil majhen sadovnjak. Jeseni sem kar naprej jedel hruške. Spomnim se, da sem nekoč od nekod pritekel k njej in se ji obesil okrog vratu. Ravno kar sem bil jedel hruško, imel sem lepljive roke in umazal sem ji obleko. Hruška je bila že napol zmedēna, torej je morala biti že pozna jesen. Ona pa še kar bosa, v bluzi in modrcu!«

»In kaj je bilo potem?« je vprašal Karol.

»Nič ni bila huda. Smejala se je in mi polizala prste,« je odgovoril Dragotin.

»Ne,« je rekel Karol in se zmedel, »mislim: kaj je bilo pozneje z njo, ali imaš še stike?«

»Dali so me k drugim,« je dejal Dragotin. »Kaj je bilo z njo, ne vem. Bila je preprosta ženska, niti pisati ni znala. Mogoče je šla v Ameriko, kot jih je šlo veliko.«

Ampak o Ameriki med tisto vožnjo nista spregovorila. Vlak je zapeljal v dolg predor, in Karol je

imel čas, da je vse razmislil. Najprej je zmagoslavno pomislil, da so vendarle ljudje in dela človeških rok tisti, ki nam prikupijo deželo. (Pomembna je torej barva modrca, ne barva prsti in travnikov!) Potem ga je prešinilo, kako čudno mora biti, če je človek sirota. Mahoma se je bolj kot kdaj koli začutil zapredenega v mreže svojih roditeljev, in Hamanova svoboda je v njegovih očeh skozi ves predor na trenutke dobivala pošasten čar: kot so se tudi mokre, sajaste stene tunela kdaj pa kdaj opalno zasvetile. Nazadnje, že na svetlobi, se je domislil še samotnega otroka, malega Dragotina, svojega ljubljenelega prijatelja. Obrnil se je k oknu, da bi Haman ne opazil njegovih solz. Prevzemala ga je togotna žalost, ne pa potreba po vmešavanju, kakršno ob tragičnih resničnih zgodbah navadno čutijo mladi ljudje, zlasti mlade ženske. Njegovo čustvo pravzaprav ni bilo dvojno, bili sta dve čustvi: bes je bil uperjen proti žalosti, žalosti se je Karol na vsak način hotel otresti.

Je pa vendarle imel Mino Zarnikovo, ga je pa vendarle pocrkkljala! si je prigovarjal.

Ko mu je uspelo premagati solze, se je odkašljal.

»Te moti, če kadim?« je vprašal Dragotin.

»Ne, kje neki!« je vzkliknil Karol.

Célo pot sta bila sama v kupeju. Odprla sta okno, a se zrak skoraj ni premaknil. Bil je soparen dan.

»Tudi gostilne niso slabe,« je vzdihnil Dragotin.

»Mnogo posebnježev.«

III.

Irmin oče Naglič je bil prepričan, da ima ljudstvo izbrušen čut za jezik. V gostilni so si jemali pravico do glasnega govorjenja samo govorniško spretni moški z lepimi glasovi; če se je kdaj kak drugačen prebil do besede, je bil bodisi pijan in se je brž spet pogreznil v godrnjanje, bodisi so ga možje nalašč izzivali, da so se mu potem gromko, zdravo smejali. Vsaj Nagliču se je veselost teh mož zdela zdrava. Razen v otožnih trenutkih, ko ga je preletaval gnus nad gostilno ter nad življenjem vobče – ti trenutki pa so vedno zelo hitro minili. Nič čudnega potemtakem, da Nagliča zlepa kdo ni razdražil, kot ga je tisti človek. Možak je govoril, kakor bi s potnimi rokami vlačil staro cizo iz blata; menda je bil že po naravi jecljavec in ga je sopara le še bolj otopila. Dan je bil skrajno neprimeren za naprezanje. Ko se je Naglič odpravil v krčmo, je upal, da bo tam naletel na pomirjujočo poletno tišino: na tišino, ki ni čisto prava tišina, temveč mešanica tihih zvokov: tleskanja igralnih kart, brenčanja muh in cviljenja krpe, s katero krčmar za točilno mizo briše steklene stvari. Jecljavec je te mile glasove preglasil. Če bi v svojo razvlečeno govorico ne mešal besed iz tujega jezika, bi se Nagliču najbrž smilil; vsaj nestrpno, napol sovražno usmiljenje bi mu vzbujal. Tako pa se Irmin oče kar ni mogel načuditi dejstvu, da kleni gostilniški tovariši napeto in brez senčice posmeha poslušajo soparnega

govorca – in to zgolj zato, ker se je mož vrnil iz Amerike. Z grenkobo je opazil, da je celo divji Pančur podlegel govorčevemu vplivu. Seveda Pančur ni nasedel hvalisanju. Pritegnila so ga krajevna imena, ki jih je Amerikanec vpletal v pripoved; vsakokrat ko je prepoznal kako ime, je napol ljubeče, napol zaničljivo pokimal. Vendar se ni tedaj nihče razen Nagliča menil za Pančurja. Sploh je bil Naglič domala edini, ki še ni dvignil rok od sitneža. Po nekkih nejasnih načelih, ki si jih ni upal do kraja premisliti, ker je slutil, da so zgrešena, je Pančurju štel v dobro stvari, ki bi mu jih moral pravzaprav zameriti: da kot morilski pajek bolšči iz svojega kota, da odklanja prijaznost, sprejema pa denar in pijačo.

»V novem svetu je vse veliko bolje urejeno,« je pripovedoval Amerikanec. »V vsem smo že naprej. Pogledajte, recimo, tale ovratnik,« – in si je snel ovratnik – »ta se vam nikdar ne zmečka in zlepa ne zamaže. Iz umetne mase je.«

Naglič, ki je sedel posebej, je prepadeno gledal, kako debeli moški prsti otipavajo ovratnik: kot bi tipali kak neznan, z mračnimi skrivnostmi prepojen del ženske garderobe. Vsi razen Nagliča in Pančurja so potipali. Nobeden ni opazil, da je za belim komatom na Amerikančevem tilniku ostala temno rdeča sled in da je možakarjeva črtasta obleka letnemu času neprimerna. Ali pa so opazili in so bili zato le še trdneje prepričani, da je njihov rojak v tujem svetu mnogo pridobil.

Navsezadnje sem jaz, ki sem res gospod, v primerjavi s kmeti oblačilno zelo stesnjen, je pomislil Naglič.

Mož v črtasti obleki je razlagal, da je v Ameriki važno samo delo. Delo in pamet – in se človek uve-

ljavi. On sam da je potoval tja v medkrovju, nazaj grede pa že v tretjem razredu. Lahko bi si plačal tudi drugi razred, pa ni vredno, saj je že tretji dovolj dober. Kabine so udobne in na razpolago je sedem kopalnic z banjami. Če si pameten, se zadovoljiš z malim. Če si neumen, ti Amerika stopi v glavo.

»S takimle, glejte, se da zaslužiti milijone, samo znati je treba,« je rekel mož, ko se je ovratnik vrnil k njemu.

Naglič so tedaj obšli neprijetni občutki. Ni ga več toliko motil vonj po pomadi, ki je hlapel od pretoplo oblečenega debeluha, niti ne način, kako je debeluh govoril: motila ga je vsebina povedanega. Ko je poslušal o Ameriki, o parniku Cunard Line in o kupčevanju z ovratniki iz umetne mase, so se mu določeni spomini zoprno živi vrnil v zavest. Dogodki, o katerih je že zdavnaj lahko razmišljal, kot da je o njih le bral, so mahoma spet postali dogodki iz njegovega življenja.

Vse tiste zgrešene naložbe, vse tiste ideje, vse tiste pompozne formulacije! Tako blizu mislim in formulacijam tega prostaškega uspešneža!

Hkrati ko se je začutil razgaljenega pred ljudmi, se je Naglič že ustrašil, da ga ljudje premalo opazijo. Ni šlo za protislovje, temveč za neskladje med preteklostjo in sedanjostjo. Preteklost bi najraje zakopal, v sedanjosti pa bi ga motilo, če bi moral zamaknjenega krčmarja pocukati za rokav, da bi lahko plačal zapitek. Zato se ni odpravil, ampak je raje čakal, poslušal in trpel.

Ko se je družba razšla, je bilo že skoraj temno. Naglič je ulovil pogled gostilničarjeve hčere. Gostilničarjeva hči se je nasmehnila. Bila je štirioglato dekle širokih bokov in visokih ličnic, njeni neobrušeni,

žagicam podobni zobje so bili spredaj močno razmaknjeni, čelo so ji nižale s sladko vodo nakodrane rese. Naglič se je razveselil njenega smehljaja: bil je ljubezniv in pozoren smehljaj, dasiravno je bilo v njem tudi nekaj žaljivega: kot bi dekले hotelo reči: »Glej no, na vas sem čisto pozabila!« Naglič je mi-gnil, mlada ženska se mu je približala in vzdihnila. »Ah, kako naporen dan!« je pomenil vzdih. Naglič je pokimal.

»Saj se ne pritožujem, zanimivo ga je bilo poslušati,« je dodala ona, kot da je tožbo res izgovorila. »Tudi za vas je moralo biti zanimivo, vi se zanimate za Ameriko, gospod Naglič.«

Ob ženskah je zmeraj postal spravljiv. Ni bilo si-cer prav, da se je deklini zdelo, da bi njega lahko za-nimalo pripovedovanje kmečkega povzpetnika. To-da pomembnejše je bilo, da je znala deklina prijetno kramljati. Naglič bi jo rad malo obdržal pri sebi. Rad bi se pogovoril z njo o darilih, ki ji jih je prinesel Amerikanec in so napol odvita ležala na polici pri kozarcih. Sploh ne bi zahteval od nje, da kaj slabega reče o čevljih z debelim gumijastim podplatom, v katerih je, po Amerikančevih besedah, ne bodo nik-dar bolele noge. Samo pogovarjal bi se. Dekle pa ga je vprašala, ali naj mu še kaj prinese, in ga tako pri-silila, da je plačal račun.

»Za danes sem si ga dovolj naložil, Minči,« ji je rekel. »Če spijem še enega, doma ne bom prišel čez carino.«

Užalostilo ga je, da se Minči šali ni upala na-smehnuti. Pančur, ki je bil zadnji gost, se je škodo-željno zarežal.

»Dajte Pančurju enega na moj račun,« je rekel Naglič in se brž pobral iz gostilne.

Zrak se še ni ohladil. Smrdelo je po gnilem sadju in po uležanem gnoju, zoprno je dišalo po marcipa-nu. Naglič je imel občutek, da so mu v okončine na-lili svinca. Zavedel se je, da je prav zaradi teže svojih udov – in ne iz običajnih nejasnih razlogov – plačal Pančurju dodatni polič. Pančur je imel navado, da je lazil za ljudmi, on pa tistega večera ni hotel, da bi mu kdor koli sledil. Hotel je iti počasi, kot mu je pla-la kri po žilah. Svinčeni občutek ni bil zoprn, a s tako nepredvidljivim občutkom je dobro biti sam.

Naglič je šele tik pred domom pomislil na prizor, ki ga je zasledil že v mnogih knjigah. Najsi bo zgodba resna ali zabavna, najsi bo konec pričako-van ali nenaden, gre v bistvu zmeraj za isti opis: so-parnega večera možu prav Nagličevih let v pre-polno in zato otopelo srce prileti ostra strelica, ki vzžari kakor raketa in nato – skupaj z možem Na-gličevih let, skupaj z njegovimi upi in njegovo pre-teklostjo – potone v neskončno noč.

Ali morda takrat ni več upov in je le še prete-klost? se je vprašal Naglič.

Nekaj sekund, ki so se mu zdele dolge kot več-nost, je brskal po knjižnem spominu. Nobenega po-samičnega primera se ni mogel spomniti. Le neka ilustracija mu je prišla na misel: stari Crusoe, Robin-zonov oče, sedi v fotelju, pokrit čez bolne noge, ob-tožujoče in grozeče gleda sina ter se grabi za srce. Tudi Naglič se je zgrabil za srce. Zajel je sapo, pa kar ni prišel do zraka. Zbodlo ga je, da sta okni Ju-lijinega salona razsvetljeni in na stežaj odprti. V po-letnem času so ju navadno zapirali ob petih po-poldne in odpirali šele ob uri, ko so ugasnili luč, saj se je Julija zelo bala mrčesa. Tokrat je imela Julija obisk. Nekdo je igral na klavir.

No, ta pianist je malo ognjevitejši kot naša Julija in Antonija Bezljaj, se je namuznil Naglič.

Bilo bi žalostno, če bi se od življenja – in od ljudi, ki jih je ljubil – poslovil s tako norčavo mislijo.

»Grozno podnebjje,« je zamrmral in stopil po potki.

Če bi se lahko, je zahrepenel, kot da ga tesnoba tlači že dolge mesece, če bi se lahko preselil kam na hladno, kam v hribe, pa bi morda ozdravel!

Naslikal si je pokrajino, kakršne ni pravzaprav še nikoli videl, in jo poimenoval Švica. Nekje v Švici, med ledeniki in zamrznjenimi jezeri, pod sinje modrim nebom, pod soncem, ki žari kot velikansko zrcalo, Franc Naglič smuča po mehkih pobočjih, kjer so poleti pašniki, dela kristianije in dviguje oblake pršiča. Kristianije... Kje je že to slišal?

Julija si je nekoč vbila v glavo, da je treba travnik pred hišo od maja naprej redno zalivati. V vrtnarstvu je bila razsipna amaterka. Medtem ko si je Micka sama vzgajala semena za zelenjavni vrt, je ona naročala vsako leto nove holandske čebulice, ki so jih jeseni pozabili izkopati, če jih ni že poleti požrl voluhar.

»Vseeno je lep ta Julijin travniček!« se je nasmehnil Naglič. »In te njene jelke! Ona hoče imeti svoja pridna drevesa, čeprav je v bližini cel gozd...«

Potežkal je srebrno vejo. Bila je voljna kot kaka fina krtačka. Pritisnil si jo je pod nos – nikoli bi si iz svojega rastja ne mogel vzgojiti tako košatih brkov – in vdihnil. Prebilo mu je zamašene dihalne poti, vendar drugače, kot je pričakoval. Rad bi bil vdihnil alpsko dolino, pa mu je butnil v glavo smolnat mediteranski vonj, ki je spominjal na sredstva proti prehladu.

»V tvojem življenju,« se je tedaj razjezil, »v tvojem življenju, Franc Naglič, ni bila slaba le izvedba, temveč že načrt. Ti zmeraj iščeš rešitve tam, kjer jih ni. Ti zmeraj na napačnem kraju iščeš čistost in lepoto. Prekleti borovci! Prekleti Trst! Preklete dekle!«

»V Ameriko!« je tisti hip zavrisnila Julija in se zasmejala.

Naglič se je sunkovito obrnil k oknu. Že nekaj časa je stal zgrbljen, kakor bi po njem padali udarci; zdaj si je znova segel na levo stran prsi, kot da je med atentatorji spoznal najstrašnejšega, ključnega. »Et tu, soror mea? Torej padi, Naglič.«

»Povejte mi no kaj vas je vleklo tja!« je prosila Julija. »Iz kakšnih nagibov ste se odpravili na pot?«

Moški glas je odvrnil: »Iz gnusa nad obstoječim svetom, gospa. Iz želje po novem življenju.«

Besede so bile Nagliču všeč, zato ga je še toliko bolj razjezil ironični podton. Mislil si je, da je odgovor navsezadnje prav tak, kot bi ga utegnil dati on sam, da pa je v neznančevi ironiji nekaj strašno nesramnega. Naglič se je od nekdanj ogibal ironije. Ironija je bila zanj sprijaznjenje z ženskim pogledom na svet; ironičen je bil skrušeni nasmešek, s katerim se je uklanjal ženski togoti, ženskim solzam, domačim viharjem. Če bi se on, Naglič, vpričo žensk ponorčeval iz svojih nekdanjih idej, bi to storil ženskam v veselje, z nedvoumno, klovnovski šaljivostjo. Neznanec v Julijinem salonu je znal dati ironiji moški zven. Ne le da se ni opravičeval za svoje zablode, še očital je ljudem, da niso dovolj cenili njegove vzvišene neumnosti.

Zakaj on lahko, zakaj jaz ne morem? Ali nisva enako neumna? se je vprašal Naglič.

Popadlo ga je divje ljubosumje: čustvo, ki ga dotlej skoraj ni poznal. Kar je gojil do Frana Ksaverija, ni bilo nič v primerjavi s to nenadno grenkobo.

Julija je stopila k oknu in pogledala v nebo. Naglič se je skrtil za jelko. Sestrin obraz je bil osvetljen od zadaj in od strani. Okrog njenih razprtih ust je plaval surov izraz. Naglič je pomislil, da jo vidi tako, kakršna bo čez dvajset ali trideset let. Strašno je pomisliti, da se sleherno otroštvo, tudi otroštvo Julijinega obraza, enkrat izteče. Če na obraz učinkujejo svetloba in sence, bodo sčasoma gotovo učinkovala tudi leta.

Zaradi koga je posurovela? se je vprašal Naglič.

Julija je zagnila zavese in razločil je le še obrise. Vitek mladenič je stopil na sredo sobe in vzel skodelico z mize. Naglič je z radostnim začudenjem opazoval njegovo hojo in njegovo držo.

»Saj je še otrok!« se je razveselil. »Otrok in odlični igralec! Tuje besede je prodajal! In samo poglej ga, kako drži skodelico! Cel je tak kot stojalo za rože!«

Zasmejal se je ter se prijetno zdrznil nad lastnim brundanjem. Vendar ni bil mladi fant tisti, ki je bil govoril. Bil je drug človek, čokat mož širokih ramen in nenavadne gugajoče se hoje. Nagliču je bilo dovolj, da je videl njegovo šapo, kako se spušča med porcelan in piškote, in je že vedel, da je to ta človek; okornost tujčevih gibov je bila enako drzna kot ironija v tujčevem glasu. Kako privlačni so ljudje, ki ne skrivajo svojih napak! In kako sprijetno je pravzaprav takšno razkazovanje! Kako krivično do ljudi, ki se svojih napak sramujejo – ter navsezadnje tudi do tistih, ki napak nimajo!

»Gnus nad starim svetom,« je ponovila Julija. »Čudi me, da še kdo misli, da se človeška narava

spremeni, če jo presadiš v drugo zemljo. Zakaj ste mislili, da boste v Ameriki našli manj gnusen svet? Ali niso čez morje že od začetka hodili sami nizki karakterji, pohlepni pustolovci in kriminalci? Se vam morda zdi, da je preurejanje sveta treba začeti z najnižje točke?«

»V zgodovinskem pogledu se glede Amerike motite,« je odvrnil moški, »načeloma pa imate prav. Svet je povsod enako gnusen. Moji motivi so bili vsekakor zgrešeni.«

»Kajpak!« je rekla Julija.

Nagliča je zapeklo, da se je ognila razpravljanju o zgodovini.

»Jaz mislim, da je treba za tak odhod imeti tehtnejše razloge,« je dejala. »Vam bom povedala, kakšni razlogi se meni zdijo tehtni. Vam bom povedala anekdoto.«

Naglič je pridržal piskajoči dih, ker je pričakoval svojo zgodbo. Julija nemara ni vedela, da so bili njegovi motivi enako zgrešeni kot tujčevi. Morda pa mu bo odkrila, da niso bili zgrešeni; drugi ljudje nas včasih vidijo jasneje, kot se vidimo sami. Pripravil se je, da bo slišal in verjel nekaj lepega o sebi. Toda Julija je rekla:

»Moja prijateljica Adelaida je imela brata, ki je bil zelo nadarjen za matematiko in tehnične vede. No, ta fant se je na veliki maturi javno sprl s profesorjem. Predstavlajte si: matura, komisija, mladenič na tablo rešuje matematično nalogo. Profesor za matematiko ga nenadoma prekine: ‚Kaj delate? Kako to rešujete? Osel ste, Hieng!‘ Fant obstane, odloži kredo, si otrka suknjič in ledeno hladno reče: ‚Ne, gospod profesor, vi ste osel.‘ In za vse večne čase odkoraka. Nikoli več ga niso videli, razumete? Ne

prijatelji ne domači, nihče. Iskali so ga s policijo, pozvedovali so po časopisih – nič. Kot bi se pogreznil v zemljo. Nazadnje so se sprijaznili z mislijo, da je šel v Ameriko. In vidite, to se meni zdi pameten motiv: taka hladna, premišljena togota. Pustiš, da se razlogi natekajo, in potem lepega dne rečeš: ‚To je že preveč, to je poslednja kaplja, zdaj je šlo čez rob! Ne zamerite, meni je tak jekleni idealizem bližji in razumljivejši kot vaš gnus! Prepričana sem, da Adelaidin brat v Ameriki postavlja sijajne nebotičnike in mostove. Nergači pa pod temi nebotičniki in mostovi ne bodo nergali nič drugače kot v gostilni Pri Tratniku.«

Kaj ji je? Je pijana? Me je videla? Mar vé, da prislušujem? se je ustrašil Naglič.

»Gotovo, Julija,« se je vmešal Fran Ksaverij, ki je sedel na skritem koncu sobe. »Gospod Haman nam še ni povedal, kaj je njega nazadnje odvrnilo od Amerike.«

»Prišel sem do Trsta. Kupil sem vozni listek,« je dejal moški. »Imel sem resne namene in sem bil bridko razočaran. Ostalo vam povem kdaj drugič.«

Naglič je užaljeno ugotovil, da se ves pogovor vrti po tujčevi volji.

Zvečer v postelji se je domislil tudi nežnosti, ki se je pojavila v tujčevem glasu, potem ko je Julija izpovedala svoje smešne nazore. Naj se je še tako trudil, ni v tej nežnosti odkril ničesar žaljivega. In vendar je šlo za moško nežnost, za posmehljivo nežnost moškega do ženske. Le da je bil v posmehu prizvok samopomilovanja, a zopet ne cmeravega, temveč odkritega, pogumnega samopomilovanja, ki je izrinilo dolgočasni prizvok moške premoči ter poudarilo zanimivejši del moške narave.

Ko bi ji jaz znal v takem tonu reči: Ljubo dekle! Sestrica! Spametuj se!, pa bi mi prepustila krmilo in bi naše življenje zapeljalo na pravi tir! je tuhtal Naglič.

V Ljubljano. Že dolgo ni mislil na Ljubljano. Na razvaljani prihod z dolenjske strani. Ko mesto kar na lepem vznikne izza ovinka. Gledaš njive, zeljnike, in že se pojavijo hiše, iz katerih ljudje hodijo v službo. Nato gostilne, trgovine, prve prave mestne hiše. Dlje prodiraš, tesneje te oklepajo ulice, mehkeje drsiš po tlaku. In nenadoma se zaveš, da si prodril. Ali odhod iz Ljubljane v dolenjsko smer: kot spust po toboganu iz dežele budnosti v deželo spanca: nenadoma tišina, večer, pokoj, šumenje gozdov, rezki vonj močvirnatih travnikov, slabo zasute luže, težka sapa majhnih starih psov pod grmi potonik za belimi in zelenimi plotovi...

»Naj še kaj zaigram, gospodična?« je kvaknil gračilni mladenič.

Imel je smešen, še napol otroški glas.

Tega pogrešamo v podeželski samoti: mladih fantov, je pomislil Naglič.

Vprašal se je, v kolikšni meri bi bilo njegovo življenje drugačno, če bi imel sina. In že ga je (ob misli, da bi Fani imela sina) popadlo negotovo občutje, spet nova oblika ljubosumja.

»Dajte, zaigrajte,« je prijazno odvrnila Julija. »Kar sami izberite.«

Mladi mož je zaigral zelo znano skladbo, ki jo je Naglič že tisočkrat slišal in ki bi jo moral poznati; a čeprav se mu je zdelo, da ima naslov na koncu jezika, je bil hkrati prepričan, da ga nima ne tam ne kje globlje, saj je glasbeno popolnoma neizobražen. Otrl si je čelo in se odpravil gor k Fani.

Stala je s hrbtom proti vratom in zalivala rože. Vsakokrat, ko je premaknila roke, so ji pod rumeno katunasto obleko izstopile perutnice. Vprašala ga je, ali bo dež. Smehljaje se je obrnila k njemu; Naglič je pričakoval, da se bo hipoma zresnila; toda sledovi srčnega napada očitno niso bili vidni na prvi pogled in ženin smehljaj je bleдел počasi, po naravni poti.

»Ali ni soparno?« je rekla.

Odložila je kanglico ter stegnila roko, kot bi mu ponujala oporo. Skoraj vse njene kretnje so bile simbolične; le kadar res ni šlo drugače, je Fani kaj naredila do konca. Naglič je ubogal na namig in je sam stopil k zofi. Žena mu je vzela suknjič z ramen.

»Tvoja sestra ima goste,« je dejala. »Dva mlada fanta, eden je Bezlajev nečak, drugi je njegov prijatelj. Prejle so igrali *Za Elizo*.«

»Jaz sem videl samo enega mladega fanta,« je odvrnil in si skušal zapomniti. (Ta-ra-ri-ra-ri-ri-ra ... ra-ri-ri-ra ...: *Za Elizo*.) »Drugi je odrasel moški. Ne vem, ali istega misliva. Čokat, nenaravno širokopleč za svojo velikost.«

»Béži no,« se je zasmejala Fani, »približno tvoje postave je, kolikor sem lahko ocenila.«

Zadela je v črno. Ti se ne pomudiš pri človeku, če se z njim ne moreš primerjati, Naglič! Ti se ne ukvarjaš z moškimi, ki ti niso podobni!

Je Fani res vse vedela, ali je samo slutila, nagonsko zaznavala? Naglič še po dolgih letih zakona ni mogel razumeti, da se žena, če je res bistra, nikoli ne postavlja s svojo bistrino. Kadar ji je pogledal v obraz, je zmerom ugotovil, da se je žaljivo na ta način spraševati o njej. Njena duša, ne dvojna, ampak dvoumna, je bila ena tistih stvari, glede katerih je bil

najobčutljivejši. Samega sebe je žalil, če je drezal v ženino skrivnost.

Fani ga je pogladila po vatastih laseh.

»Danes bova spala pri odprtem,« je rekla.

Preden sta legla, je spustila roló v spalnici in ga obtežila s kamnom. Naglič je dolgo bedel. Razmišljal je o minulem dnevu in o rdeče-belo progastem platnu. Presenečalo ga je, da platno niti malo ne zatrepeta, pri tem pa on jasno čuti kroženje zraka. Tudi Fani je počivala kakor oljnat večer na morju; vse je spalo: njena gladka lica, njeni po blazini razsuti lasje, njen nos, pri koncu ozarjen od hladu.

Sredi noči je prineslo nevihto. Naglič ni šel za pret. V ljubečem egoizmu je počakal, da se je Fani predramila in da je šla ona. Na ženo se je zanesel. Gledal je njeno postavo, kako se napol v snu pomika proti oknu, njene roke, kako se spopadajo z viharjem, njeno spalno srajco, kako plahuta. Srajca plahuta kot jadro, Fani je še zmerom kot bonaca. Neskončni večni mir njenega duha; njen vonj; vonj scefiranega listja od zunaj; škrabljanje dežja po strešnikih: vse to je Nagliča presunilo in vzpodbudilo. Takoj ko je žena spet smuknila v posteljo, se je prevalil k njej ter jo začel poljubljati in božati. Dolgo se ni odzvala. Mrmrjala je, da je zaspana, globoko je dihala in mižala. Potem se je – kot je bil Naglič vedel, da se bo, kot je bil že tolikokrat zmagoslavno skusil – nenadoma v navalu divje žalosti prižela k njemu ter mu vrnila poljub.

Zjutraj po nevihti je bil Naglič ves lahak in si je mislil, da ni boljšega kot včasih malo žalosti.

Hamanova žalost je bila drugačne vrste. Ni bila sezonska melanholija. Dragotin je bil otožen, odkar

je pomnil. Njegovo razpoloženje se je spreminjalo po odtenkih, nikdar za celo barvo. Le nekajkrat v življenju morda za več odtenkov hkrati. Tudi on je, tako kot Naglič, tako kot večina mož, doživljal prelome v ljubezni. Poznal je omotico, ki sledi ljubezenskemu zanosu in izpolnitvi. Včasih se je spraševal, ali ni pregovorna otožnost pravzaprav prijetno stanje, ali ne postane problematična šele pod ženskim vplivom. Medtem ko moški počiva, zaziban v ogromni naravni pojav svoje utrujenosti, se ženska gostobesedno navdušuje za nazaj... Če bi oba lepo zaspala, si je mislil, bi morda ne bilo ne žalosti ne pregovora. Dve ali tri bistre ženske je s takšnim razglabljanjem spravil v smeh. Ampak on sam je bil globoko v duši ves čas žalosten: pred ljubeznijo, med ljubeznijo, po njej, z bistrimi in z neumnimi ženskami. Narava njegove žalosti se ni spreminjala pod vplivom dotikov, temveč pod vplivom nečesa, s čimer ni nikdar prišel v stik. To nekaj je bil svet, za katerega je zgolj slutil, da obstaja, a je bila slutnja močnejša od izkušenj in prepričanj. Topli svet, rožnati in beli svet, zaprti svet, dišeči svet: mlečni zdrob, puder, mazilo, igrače, preproga, zavese, roke, naročje, malenkostne skrbi, red, rituali... Kot otrok je po vseh teh rečeh nedoločno hrepenel, kot mladenič je bil zanje še zmerom nedoločno, a silovito zavisten. Potlej je prišlo húdo, in on je do srečnega sveta postal nežen. Njegova žalost je postala dobrotljiva. Imel je občutek, da so mahoma vsi ljudje osiroteli in da je zdaj njemu, ki je od nekdanj sirota, vendarle laže kot drugim. Ta misel ga ni obsedala, bila je le ena od mnogih, ki so ga obletavale. (Če mu je kaj pomagalo prestati vojno, mu je gotovo ni določena misel, ampak kvečjemu begotnost, pro-

tislovnost misli in občutkov.) In vendar se je iz vojne vrnil prepričan, da starega sveta ni več. Vse, kar je videval okrog sebe, ga je potrjevalo v tem prepričanju: zanemarjene hiše, umazane ulice, bivališča, nazadnje stanovanje Lipnikovih. Neke vrste zadovoljstvo je bilo še zmerom mogoče doseči: osnovno udobje, skromno ugodje za pozabljivo, hitro obnavljajoče se telo. Telesno zadovoljstvo so mnogi dobili nazaj, tudi on. Izgubil je, česar ni nikdar imel. Rožnati privid ga ni več izzival. Z nostalgijo je mislil na svoje nekdanje hrepenenje, na zavist, celo na svojo dobrotljivost. Nedolžna sreča je za zmerom izginila s sveta.

Tako je mislil. Potem je prestopil prag tistega salona, tiste sobe, polne svilenih blazin in žensk. Najprej ga je obšlo skoraj neznosno veselje. Vse je bilo kot v sanjah: barve, vonji, toplota, red, rituali, nedolžnost. In on je prodril, končno, končno je bil znotraj, končno povabljen. Čez kratek čas pa se je zmedel, kakor bi se v globokem snu zavedel, da pravzaprav bedi, ali buden, da pravzaprav spi. Ni bilo prav, da je bilo vse tam: nedotaknjeni obredi, advokat z zlatimi brki, plavolasa ženska, ki se je, to je bilo videti na prvi pogled, popolnoma predajala neki zatišni, zakótni ljubezni. Jasno je bilo, kaj je narobe: po vojni bi nihče več ne smel živeti, kot so živeli tile ljudje. A Haman je razlog za svojo nejevoljo le kdaj pa kdaj našel v splošni pravičnosti. Njegova jeza je bila preveč omotična, da bi dolgo vztrajala na enem kraju; razpršila se je.

Zameril je nepomembne, celo neotipljive stvari. Na živce mu je šlo, da okrog njega z lahkoto konverzirajo. Njihova zgovornost je tudi njega silila h govorjenju. Samo da njemu ni teklo. Vedno znova je

načenjal svoje zgodbe ter jih opuščal, še preden je prišel do bistva. Potem je bil jezen nase in na mladega Karla, ki je poslušal z bleščečimi očmi, bržkone pripisujoč napol povedanim stvarjem ogromne, globoke pomene. Haman si je bil zopr in želel si je, da ne bi imel toliko povedati o sebi.

Razvajeni ljudje, med katere je po naključju zašel, so v njegovih prsah prebudili že zdavnaj zaspale občutke. Včasih zvečer, kadar so se po obisku peljali domov, je bil hvaležen za hreščanje peska pod kolesi in za polmrak. Če bi tega ne bilo, ne bi mogel skriti svojih čustev. V grlu mu je rastel cmok, v očeh so se mu nabirale solze, tiščalo ga je lulat in celo telo mu je drgetalo v nemočni jezi. Bil je ranjen, ponižan in divji. Kot takrat, ko so ga vlekli od Mine Zarnikove.

Mina si je z rokavom otirala oči in se smejala skozi jok: dobro se ji je zdelo, da gre tako nerad od nje. Njemu pa je dušo zagrinjal siv konjski koc. Čeprav je bil še majhen, se mu je žalost prikazovala v prispodobi: zdelo se mu je, da mu iz življenja izginjajo barve. Vsaj pozneje je bil zmerom prepričan, da je že prvi hip, ko so ga naložili na voz in ga pokrili s pikajočo odejo, pogršil prav njih, sinje in hruškovo rumene odtenke. Kakor koli, metafora je v njegovi duši živela že neskončno dolgo. In ko si je zdaj v vili gospodične Kleblove od blizu ogledoval ljudi rožnatih usod, se je v njem po dolgih letih zdramila zavist, upor proti njegovi lastni zli sreči.

Človeku njegove, črne usode je bilo na svetu še najlaže, če je bil sam. Dragotin Haman si je od nekaj znal izboriti samoto. Kmet, ki ga je peljal od Mine Zarnikove, je ustavil pri kapelici nalašč zato, da bi ga tesneje zavel. On, objokani, smrkavi fantič,

pa je dobrega moža do krvi ugriznil v prst. (Mož je zaklel, nato se je ozrl v kapelico k lepi sramežljivi Mariji in se trikrat pokrižal.)

Ugriznil je vse ljudi, ki so se ga kdaj skušali dotakniti. Tudi gospodično Kleblovo, advokata Bezlaja in njegovo sestro Antonijo bi bržkone užalil. Tudi pred njimi bi se bržkone nalašč osramotil, da bi potlej lahko v besu odvihral nazaj med take, ki ga niso marali. Prekinil bi počitnice, odpeljal bi se v Ljubljano k mrki Lipnikovi materi, ne meneč se za Karlov obup. Vedel je, da ga ima mladi Karol rad, a to ni bila ljubezen, ki bi mu pobarvala življenje. Ostajal je zaradi dekleta.

Irma Naglič se mu ni zdela lepa. Vsaj ne tako lepa, da bi jo kar gledal, kot je, denimo, gledal dame po dunajskih kavarnah, osebe svetlečih se ustnic in mlečne polti, ki so spominjale na popolne smetanove torte, okrašene s kandiranimi češnjami. (To so torte, v katere niti ne želimo zarezati, ker nam dajejo največji užitek prav nedotaknjene, od daleč. Na mizo si jih naročajo le otroci in požrešne starke; otroci jih redko zmorejo do konca.) Irme v dunajski kavarni morda sploh ne bi opazil. Če bi jo, bi se mu zdela kot čokoladni kolaček. Morda bi stegnil roko po njej.

Tu, kjer je življenje teklo počasi in kjer se ni smelo segati po mladih ženskah, pa se je ob njenem obrazu ustavil in zamislil. Ko so se prvič videli, v veži pod polžastimi stopnicami z rezljano belo ograjo, je komajda dvignila oči. Lica ji niso drevenela le od zadrege, ampak tudi od nekakšne vnaprejšnje užaljenosti, užaljenosti zaradi stvari, ki bi se šele utegnile zgoditi. Natanko ta poteza je Dragotina Hamana pritegnila na njej. Ne zato, ker bi se pri triintridesetih

letih že po starčevsko veselil deklinške togote in zavrnitve ali ker bi si vsaj domišljjal, da je v duši starec. Irmina sumničavost ga je zabavala in ganila, kot bi ga lastna podoba iz otroštva. Dekle je že od prvega dne gledal – vendarle *gledal*, čeprav ni bila lepa – kot nekaj daljnega in hkrati domačega, kot nekaj, kar je davno pustil za sabo, pa nikdar do kraja preživel. Ne samo njen obraz, vse njene kretnje, vse njene besede so se po čudežnem naključju vpenjale v njegove prve spomine. Ob tem se je zavedel, kako pregledni, sistematično urejeni in moralno jasni so otroški spomini v primerjavi s poznejšimi. Tiste dni se je dostikrat zalotil pri smehljanju. Smehljaj pa se ni preglednosti spominov, temveč danemu trenutku. Ker je skoraj zmerom vedel, kaj bo dekle reklo in naredilo, se je počutil spretnega: kot v junijskem soncu dehteč mlad športnik, ki vse vnaprej predvidi in prestreže sleherno žogo.

»Pa vi, gospodična,« je nekoč vprašal Karol, »ali vi ne igrate klavirja? Ste kdaj poskusili peti? Gotovo imate lep glas...«

Irma je zmajala z glavo. Šla bi si s prsti skozi goste lase, pa se je na pol pota spomnila, da se praskati ne spodobi, in povabila roko.

»Ne,« je jezno rekla, »jaz nimam daru za glasbo. Rada poslušam, samo nót se nisem mogla naučiti. Kar vrtinčijo se mi pred očmi...«

Ah, kako dobro je Dragotin poznal to jezo! (Ves vznichen prihitil pred vrata templja, svečeniki pa ti kar skozi lino zavpijejo, da se boš moral, če boš hotel priti noter, podvreči ponižujočim preizkušnjam. Ogorčen odideš. Ravno zato, ker glasbo ljubiš, ti občutek za čast brani, da bi se ji vsiljeval...)

Karol Lipnik je znal biti silno zoprn; kot kak svečenik; svečenik glasbe, predvsem pa svečenik lepega obnašanja. Če se je Haman čutil doma v svojem otroštvu, se je Karol počutil najbolje med ženskami, ki bi bile lahko njegove matere: tu je on prestrezal žoge, in nikdar ni bil v zadregi za besedo.

Le kaj se je zgodilo z mojim Karlom, s tistim prijetno sramežljivim fantom, ki sem si ga izbral za družabnika? Kako more on, ki je bil srečen v prijateljstvu z menoj, uživati med starimi ženskami? se je nekajkrat vprašal Dragotin.

Ni si odgovarjal, kajti poznal je odgovor. Odgovor – pravzaprav odgovor na vprašanje, kateri je pravi Karol – je bil silno zapleten. Vanj je bilo vključeno Dragotinovo staro opažanje, da so na svetu ljudje, ki so kot torbe ali posode z dvojnimi dnovi; ljudje, ki si iščejo bližnjega po dveh poteh, na dveh različnih koncih človeštva in ki zato nikoli ne pridejo do cilja. (A vzemi jim to begavo brezcilnost, zapri jim eno od poti, in vzel jim boš značaj; če ne bi begali, bi bili navadne prazne malhe, kangle z enojnim dnovi; praznih ljudi pa v resničnem življenju sploh ni; so le neizpolnjeni ljudje.)

A Dragotin se je preveč zavzeto sklanjal nad tolmun svojega otroštva, da bi se utegnil spuščati v prijateljeve globine. Saj niti dnevnika ni utegnil pisati. In vendar se mu življenje še nikoli ni kazalo v bolj epskih dimenzijah. Še več: iz tihote tistega tolmuna so mu v dušo nenadoma bruhnile besede. Odtlej si je neprestano nekaj pripovedoval. S samim sabo je govoril v tujih jezikih. To nenavadno dejstvo ga je na razumski ravni navdajalo s sramom, njegovo dušo pa je dražilo z nervoznim občutkom sreče in moči. Bilo mu je, kot bi se napil koncentrirane

kave. Iz pozabe so se k njemu prikradle stare sanje, da bi lahko napisal roman. Kar ga je nekoč odvrnilo od pisanja, je bilo prav pomanjkanje besed. *L'art de choisir*, si je rekel takrat, je lahka umetnost, če ima človek od kod jemati. Zdaj ko so ga besede preplavile, na izbiranje ni niti pomislil. Samo zajemal bi, zajemal in zajemal iz globokega tolmunca.

In potlej mu je prav Karol, brezciljno begajoči, skalil to globoko radost, mu vsilil cilj, ga navdal z bolečim, nabrekli, premočrtnim hrepenenjem. Besede so presahnile, mladi Lipnik jih je zadušil s svojo gostobesednostjo. (Je bil res kriv Karol? Ali ni bil Hamanov prijatelj – resnica, ki je Hamana preblisnila za komaj zaznaven trenutek – kljub obilici besedila, ki ga je izgovarjal, pravzaprav zgolj gledalec, zgolj nema priča? Ali se ni prav po tem razlikoval od vseh drugih ljudi na zemlji, razen od ljudi svoje vrste?)

Bilo je lepo julijsko popoldne, sedela sta na gozdni jasi in malicala. Gozd je bil obrobjen z na novo zasajenimi bukvami. Dragotin je opazoval mlade listke, kako migljajo v brezvetrju. Nenadoma je skozi drobne veje uzrl Irmo Naglič. Stopala je, kot da hiti po opravkih, a njen obraz je bil zasanjan. Minilo je še nekaj trenutkov, preden je ona zagledala njiju. Ni se ju razveselila. Stisnila je ustnice in povešila oči, dobila je napet, trpeč izraz. Izraz je bil Dragotinu tako zoprn, da je sam pri sebi sklenil pustiti dekle mimo, ne da bi z njo izmenjal kaj več kakor pozdrav. Misлил si je, da to ne bo težko, saj bi jo moral skoraj zgrabiti za roko, če bi jo hotel ustaviti. Bolj ko se jima je bližala, hitreje je hodila. In kot bi izražal odobravanje Hamanovim nakanam, je nenadoma zapihal veter, se uprl mladi ženski v hrbet,

ji napihnil krilo ter jo začel potiskati, da je komaj zadosti naglo dvigala noge izmed korenin, s katerimi so bila prepredena tla. Dragotin je planil pokonci in otresel drobtine s telovnika. Tudi Karol Lipnik je vstal, le da on bolj zlagoma. Dragotin je s kotičkom očesa ujel njegovo rdečo pikasto kravato, oranžno nadahnjeni obraz, granatna usta in oblo brado. Irma Naglič je bila že čisto blizu.

»Dober dan,« je odgovorila na njun pozdrav, se otožno nasmehnila in skoraj že hušknila mimo.

Zdajci ji je Karol Lipnik zastavil pot.

»Gospodična! Kako prijetno presenečenje!« je vzkliknil. »Ste se sprehajali? Midva sva bila na izletu. Teta nama je dala s sabo malico, pa sva tukajle sedla in prigriznila. Kasneje sva bila namenjena k vam. Greste vi že domov? Vas morda lahko pospremiva? Kruhke lahko pustiva, jih bo gotovo z veseljem pohrustala kaka srnica ...«

Dragotin se je zdrznil in se začudeno vprašal, kdaj je Lipniku uspelo obleči suknjič. On je bil še zmerom v srjaci; z jezo je zaznal rezki poletni vonj svojega telesa. Potem pa mu je ta vonj, ki se ga je bil pred ljudmi vaje sramovati, nenadoma postal ljub in prijeten, kot mu je bil včasih na samem. Irma je stala s povešenimi rokami, veter jo je zdaj zapredal v mrežo. Krilo se ji je lepilo po nogah, rokavi po lahtih in ubegli lasje po licih. Smehljala se je Karlu. Toda Dragotin, ki je od strani opazoval njeno dihanje in utripanje žil na njenem vratu, je čutil, da se vsa njena sapa steka k njemu samemu. Ko je obrnila glavo in ga pogledala, se je zresnila. Zardel je, kot bi še nikoli ne bil deležen drznejšega ljubkovanja. Vrnil ji je pogled, čuteč, da se mu beločnice polnijo s srčno krvjo. Ko so stopili naprej, ko sta zopet gledala vsak

predse, ko so se njemu zopet zjasnile oči, ko se je ona spet smehljala Karlu, pa je mahoma začel iskati drugačen izraz za svojo hvaležnost. To so norosti, ki jih ni mogoče do kraja razložiti. Ni se oblekel. V zameno za resni pogled se ji je daroval v srajci. Poklonil ji je belino, na katero je bil ponosen, poklonil ji je svojo nečimrnost, poklonil ji je skozi tanko blagó sijočo toploto svojega telesa, rožnati sij, ki ga ljubimo, kot ljubimo le sebe. (Svoje otroke, dokler so majhni in nežni, ljubimo s podobno močjo; a Haman takrat ni vedel za drugega otroka kot zase.)

Če bi Karol Lipnik julijskega popoldneva na jasi med mladimi bukvami ne ustavil Irme Naglič, bi bilo tistega večera vse drugače. Dragotin bi sedel na vozu in se veselil dekletovih otročarij, ali pa bi se morda celo vznemirjal nad tistim, kar je govorila Antonija Bezljaj. Antonija jih je prepričevala, da je Wagner velik.

»Hrepenenje po materi,« je rekla. »Mar ne hrepenimo celo življenje po milini prvega detinstva? Wagner je to znal izraziti. Vse njegove stvaritve so prežete s sinovsko ljubeznijo. Edino, s čimer zapeljivka omaje Parsifala, je obljuba, da mu bo povedala kaj o njegovi materi. Tudi Siegfried se v ključnem trenutku spomni matere. O mati, mati, mati! In Tristan, kako pretresljivo zapoje: *die sterbend mich gebar ...*«

Zapela je in pogledala v nebo; Fran Ksaverij je rekel »Gremo!«, upajoč, da bodo kolesa preglasila petje. Karol je z bleščečimi očmi nepremično gledal Dragotina, čigar obraz je otrpnil v neutolažljivi žalosti.

»Moj Bog, njemu govoriti o materi!« si je zašepetal, ves bogat in prekipevajoč od zavesti, da edino on pozna Dragotinovo zgodbo.

Karol je bil napet kot struna, kot ljubezni vaje človek, ki se že dolgo ni ljubil in ki se bo zdaj zdaj razčesnil v nervoznem smehu ali raztajal v vznese-nih solzah. Dragotin ga je ošinil, uganil njegove misli in se mu namrdnil. Karlu se je zdelo, da se prijatelj zmrduje iz nemočne jeze. Saj se je res. Vendar se Dragotin ni togotil zato, ker bi bil zasačen v žalosti nad nečim minulim. Vse do trenutka, ko je prestregel prijateljev sočutni pogled, se sploh ni bil spomnil svojih preteklih nesreč. Tudi zdaj, ko ga je Lipnikova zmota zoprno opomnila nanje, je v njih videl kvečjemu pripravo na otožnost tega julijskega večera.

Prav meni se je moralo vse to zgoditi, je tuhtal, prav meni, ki sem v tem hipu tako sam, žalosten, nesrečen, meni, ki sploh ne vem, kako bom zdržal do jutri popoldne, ko jo bom spet videl...

Brada mu je zdrsnila na prsi, sedel je zgrbljeno kakor ranjeni ptič, z občutkom nemoči v udih, s paničnim občutkom, da nekaj zamuja. Trpel je.

Ko je voz ustavil pred Bezlajevo hišo, je bilo že pozno in hladno. Iz bližine, morda iz cvetličnega lonca, je bilo slišati škržata. Zvok, ki je bil vroče jedro minulega poletnega dne, je nenadoma pomladno vzdrhtel, razpokal kakor na hitro segreta ledena skorja. Dragotin se je za trenutek zbudil.

Ah ja, mladi Karol Lipnik, si je dejal. Če bi njega ne bilo, bi jaz zdajle ne bil ne srečen ne nesrečen. On je vse povzročil. Ali mu zamerim? Sem mu hvaležen? Oboje hkrati. Ljubim ga in sovražim. *Odi et amo*.

Prebodel je Karla z zenicami, svetlimi od umskega napora; zaman se je skušal spomniti preostalih verzov znamenite pesmi; na misel pa mu je, kot v nespečni noči, vztrajno prihajala druga razvpita maksima: *dulce et utile, dulce et utile, dulce et utile...*

Karol niti v najdrznejših sanjah ni bil pričakoval, da ga bo Dragotin kdaj tako pogledal.

Potem so stopili v malo hišo, ki je bila še vsa vroča. Soba za goste, v kateri sta spala Karol in Dragotin, je vonjala po polituri za pohištvo. Nekje na dnu te vonjave, pod mnogimi močnejšimi sestavinami, je dehtela rožna esenca. Zrak je bil gost, a je šel skozi pljuča s puščavsko lahkoto. Vročina je bila tiste vrste, ki ne povzroča potenja. Mlada moža sta se slekla in smuknila vsak pod svojo rjuho. Dragotin Haman, poln antičnih modrosti, je začutil potrebo, da bi se pogovarjal o pravkar minulem dnevu. *Carpe diem!* Toda ne: on si ni želel ujeti, zgrabiti, izrabiti tistega popoldneva: želel si ga je dati od sebe.

»Ta gospodična Nagličeva,« je začel, s klavnim zaljubljenkim humorjem nadevajoč uradni naziv njej, ki jo je v duši strastno klical po imenu.

»Kaj je z njo?« je vskočil Karol in se nasršil.

»Šele danes sem opazil, kako posebno dekle je,« je nadaljeval Dragotin, ne da bi se zmenil zanj. »Naravna, skoraj malo robata, se ti ne zdi? Niso je uspeli polikati ...«

Karol ni rekel ničesar. Razočaranje ga je prvi hip zadelo kot strela in ga omrtvilo. Nato je molčal od tihe žalosti, kot ženska, ki je po dolgih letih slabega zakona izvedela, da jo je mož prevaral, in si potem, ko je prvi pretres mimo, skrušeno priznava: Saj je vseeno. Nikoli ni bilo prida. Bilo je samo utvara.

Dragotin je še dolgo govoril o Irmi Naglič. Nekaj ga je sililo, da je Karla skušal navdušiti zanjo. (Če bi bil zraven kdo drug, bi skušal navdušiti koga drugega.) Soočen z vztrajnim in pomenljivim molkom je potlej spoznal, da mu ne bo uspelo. Zaslutil je celo, da se zdi Karlu njegovo govorjenje abotno in da

bi se tako utegnilo zdeti tudi komu drugemu. A to ga ni ohladilo, temveč ga je podžgalo v želji, da bi pred ljudmi namigoval na svojo novo skrivnost. Zdaj je še teže čakal jutrišnjega dne. Zaprl je usta in zamižal ter tako pokazal Karlu, da je užaljen. Hkrati se je na ta način umaknil v svoj notranji žar, toplejši od Bezlajeve sobe za goste. Začutil je, da dolgo ne bo zaspal. Toda že v istem hipu se je boleča zavest, da je jutrišnji dan daleč, umaknila srečnemu občutku, da bi bil pripravljen do jutra buden vztrajati s svojimi mislimi, na toplem za razžarjenimi vekami.

Dragotinova usta je skrivil rahel nasmeh.

Že spet leži z odejo pod pazduhami, si je togotno rekel Karol. Kot bedast kralj s kljukastim nosom na sarkofagu ...

V tem ko je kritiziral prijateljevo fiziognomijo, so se mu prikazale njegove lastne poteze. Bilo mu je, kot bi se mu obraz obrnil navznoter. Videl je ljubosumneža in ponižanca, videl je prepirljivca, ki se mu je nasprotnik pred nosom izmuznil. Potem je moral še globlje in drznejše razmišljati o sebi. Zahvalil se je Bogu, ker ga je ustvaril vsaj napol srečnega: takega, da se je bil, čeprav se je jasno videl, zmožen imeti rad. (V tistem trenutku se je ljubil z zversko ljubeznijo, kakršno matere čutijo do grdih sinov.) Dragotin Haman je že zdavnaj globoko zadihal, ko je Karol še zmerom strmел v temo. Nekje sredi nočne tihote se je nato ustrašil svoje modrosti. Razkrilo se mu je, da je najžlahtnejša poteza njegovega značaja, da je tista plemenita in širokopotezna želja po vpogledu v tuja življenja, tista megalomanska radovednost, na katero je tako ponosen, tesno povezana z neke vrste pikolovstvom; ker je

hotel toliko vedeti o drugih, se je bil prisiljen podrobno ukvarjati s seboj.

Prizadevam si, da bi z dušo zaobjel ves svet, obenem pa sem se pripravljen zadovoljiti s polovično srečo, si je rekel, malo preden je izgubil nit.

Njegovih misli ni utrnil spanec. Le zapletle in pomešale so se, nervozne kot njegove noge, ki so drhtele pod prelahko odejo in ki jih je do jutra zaman poskušal umiriti. Ob zori mu je po utrujenih možganih rovarila le še ena skrb:

Me bo trgalo, kot me rado, če nisem zadosti pokrit?

Ko sta se zbudila, je Dragotin poočital Karlu, da je smrčal.

Vsak od njiju je bil prisluškoval sopenju drugega. Prebila sta noč skupaj v majhni sobi, in vendar daleč narazen. Karol pa zjutraj ni mislil ne na bližino ne na oddaljenost. Obul si je nogavice, si zamotal goleni v jutranjo haljo in si končno pregnal mraz iz kosti.

Slabo noč je imel tudi Fran Ksaverij. Zanj je bil težki sen pravzaprav le nadaljevanje mučnega dne. Ko je zvečer potrj ležal v postelji, se mu je zazdelo, da bo še najbolje, če krivdo za svojo slabo voljo zvrne na Wagnerja. Wagnerja je sovražil, odkar je pomnil. Mrzil ga je nagonsko, podil ga je od sebe kot debelo, divjo, lepljivo, nespodobno muho. Tistega večera si je sklenil zaposliti potrtega duha s formuliranjem stare mržnje.

Neštetokrat sem te že prosil, Antonija, se je v mislih obrnil na sestro, da vpričo mene ne igraš teh penetrantnih stvari. In prosim te, ne pripoveduj mi

zgodb o incestih, bratomornih škrtih in ženskah v oklepih...

Antonija, ki jo je videl v duhu, je molčala in povešala oči kot oskrunjen svetniški kip, medtem ko se je on divje smejal svoji duhovitosti. (Kako drugače je bilo v resničnem življenju: Antonija je vztrajala, on pa je molčal ter po dekliško zardeval od jeze.)

Draga moja, ji je zabrusil v mislih, jaz, ki ne verjamem niti v spodobnega katoliškega Boga, jaz, ki bi verjel kvečjemu v razumnega protestantskega, če bi bil tak odmik od krajevne tradicije dandanašnji smiselni, res ne morem verjeti v dekadentna tevtonska božanstva.

Neko božanstvo ga je že čez kratek čas kaznovalo.

Zadremal je pri prižgani svetilki. Antonija je mislila, da je še buden, in mu je prinesla perilo za naslednji dan.

»Srajca,« je zamolklo rekla, nato pa obstala in si položila roko pred usta.

Tako jo je zagledal, ko je odprl oči: mogočno v zlati halji, s kitami čez ramena, žolto v obraz, osvetljeno od spodaj. Za hip se mu je zazdelo, da ga je prišla iskat Wagnerjeva ženska v oklepu. *O mati, mati, mati!* Srce mu je divje udarilo ob rebra. Kriknil bi, če mu ne bi strah zadrnil grla. Brž je zamižal, se zvil v klobčič in se pokrnil čez glavo.

Ko je zjutraj zlagal pižamo na način, ki mu ga je predpisala Antonija, je premišljeval, da bo najbolje, če zoprni pripetljaj čim prej pozabi. Vse skupaj je bilo logična posledica utrujenosti, soparnega vremena, še zlasti pa silno mučnega sinočnjega večera.

Julija Klebl je imela sinoči posebno zamisel. Dala je zanesti vrtno mizo na svoj travniček k jelkam. Na

sredo mize so postavili veliko petrolejko. Nato so sedeli v naslanjačih iz šibja ter gledali, kako se v stekleno bučo na petrolejki zaletavajo večče in mušice. Pogovor se je zatikal, a svetloba je bila magična. Micka jim je prinesla nekaj zoper komarje. Dišalo je po limonah in je šlo iz rok v roke. Ko so si podajali škatlico z mazilom, je med gosti okrog mize raslo prijetno tovarištvo. Po licih so jim plesali odsevi. Julija je bila videti zelo mlada. Sprva vsaj navzven sploh ni bil vznemirljiv večer.

»Morate mi dati recept za to mažo, Micka,« je rekla Antonija Bezlaj.

»Mene se komarji na daleč izogibajo,« se je pohvalil Fran Ksaverij. »Najbrž zaradi tobaka. Zmerom gredo vsi na Antonijo. Že ko sva bila majhna, je bilo tako.«

»Takrat seveda,« ga je prekinila Antonija. »Njega so pazili kot kraljevsko dete, niti mušica se mu ni smela približati. Razumljivo, saj je bil benjaminček in še fantek!«

V Antonijinem glasu ni bilo zamere, iz njega je celo zvenelo bojevito prepričanje, da so tisti, ki so varovali Frana Ksaverija in zanemarjali njo, ravnali prav. Fran Ksaverij je bil v zadregi.

Tedaj se je ob robu trate pojavil Pančur. Nobene-ga hrupa ni delal, zgolj z mišje sivim pogledom, ki se je čudno bleščal iz teme v svetlobo, jih je prisilil, da so ga opazili. Ko so ga zagledali, je stopil čez travnik proti mizi. Ustavil se je tik ob srednji, najnižji jelki.

»Dober večer, cenjena gospoda,« je rekel.

»Ignorirati,« je zamrmral Fran Ksaverij. »Poznam ta tip: lahko postane napadalen.«

»Dober večer voščim,« je ponovil Pančur.

Nihče ni dal glasu od sebe, le Karol Lipnik je nervozno pokimal, kot bi mu prirojena vljudnost branila pustiti pozdrav brez odgovora.

»Kaj kimaš, smrkavec?« se je obregnil Pančur. »Ali nisem vreden besede, ali kaj?«

»Le mirno kri,« je tiho rekel Fran Ksaverij.

A je bilo že prepozno. Iz hiše je planila Micka in na ves glas zavpila:

»Joj, gospodična, Pančur je v zelenjavnem vrtu! Za gospodom Francem je prišel od Tratnika! Bojim se, da bo kaj naredil!«

»Sem že tukaj, Micka,« se je hudobno zasmejal Pančur. »Kaj bom pa naredil?«

Micki so roke omahnile na predpasnik. Gledala je Pančurja, kot bi bila hkrati v strahu pred njim in zanj.

Fran Ksaverij je vstal. Tudi Julija je vstala.

»Dober večer, gospod Pančur. Želite prosim?« je vprašal.

V njegovem glasu je bila brezupna tesnoba: kot v glasu človeka, ki skuša s prigovarjanjem umiriti ovčarskega psa. Julija je bila čisto pepelnata okrog ust. Pančur se je zasmejal. Smeh je zvenel kot renčanje. Tobi je zarenčal.

»Micka, kje je Franc?« je vprašala Julija.

»Točno! Naj ga odpelje, kdor ga je pripeljal!« se je Antonija postavila za svojega brata.

Fran Ksaverij se je stresel. Micka je povedala, da je šel gospod Franc gor v svoje stanovanje. Zdajci je Julija zastokala in omahnila na prijateljevo ramo: Pančur je planil in pograbil petrolejko.

»Kdo me bo odpeljal?« je zarjul in zavihтел plapolajočo luč.

Petrolej je pljusnil iz posode, da je ostro zadišalo.

»Smrekice,« je rekel Pančur. »Vam jih bom osmo-
dil, te vaše smrekice!«

»Ne drznite si!« je kriknil Fran Ksaverij.

Izgubil se je iz oblasti. Glas se mu je skrhal, žile
na vratu so se mu napele. Nihče razen njega ni ve-
del, kaj pomenijo ta drevesa: koliko prihodov in od-
hodov, koliko divje utripajočih pričakovanj, koliko
umikov, koliko pobegov, koliko preložitvev na na-
slednji dan, koliko stanovitnosti ... Morda je vedela
Julija. Fran Ksaverij je sanjal, da jo bo nekoč vprašal,
ali je vedela. Prav zaradi teh sanj ga je ob Pančurjevi
grožnji zajel panični strah: če ne bo več dreves, ne
bo več kraja, kjer bi lahko vprašal Julijo, ali je vede-
la.

Fran Ksaverij je čutil, da se v njem nabira velika
sila. Toda nekdo ga je prehitel. Dragotin Haman je
vstal, šel k Pančurju, ga prijel čez rame in mu nekaj
zammrjal na uho. Pančur je povесil petrolejko, ki
se je iz orožja hipoma spremenila v okrasni pred-
met.

»Meni jo daj,« je priskočila Micka, kot da pomaga
nerodnemu gostu, ki ne vé, kam bi z darilom.

»Je že dobro, no,« je rekel Pančur, obračajoč se le
še na Hamana. »Ni treba, da si tako strikten. Že
grem.«

»Pa čim hitreje,« je rekel Haman.

Pančur je odšepal. Plamen se je umiril, nena-
doma se je vse od malo prej, celó Hamanove zad-
nje besede, zdelo smešno pretirano. Haman se je
spaciil (namrdnil samemu sebi, si je mislila Irma)
in sédel.

»Kaj ste mu rekli?« je Antonija pretrgala tišino.

»Ne morem ponoviti pred damami,« je odvrnil.

»Ah, dajte no, povejte,« je vztrajala ona.

»Antonija!« je hripavo zavpil Fran Ksaverij, na
katerega so bili vsi po malem pozabili.

Antonija se je zdrznila in pohlevno umolknila. S
tem je samo sebe spravila v zadrego, saj je vedela,
da se ji ubogljivost čisto nič ne poda k postavi in
obrazu. Uvidevni Karol je skušal tetino zadrego pre-
glasiti.

»Straaašen človek!« je vzkliknil in se zasmel na-
činu, kako je raztegnil besedo »strašen«.

Nihče drug se ni zasmel, še najmanj teta Anto-
nija. Ostanek večera so preživeli nekako vsak zase.
Le Julija in Fran Ksaverij sta stikala glavi in se pre-
trgano, a zavzeto pogovarjala.

»Nezaslišana nesramnost!« je mrmral Fran Ksa-
verij.

Julija Klebl, še zmerom prsteno blede, je z vizio-
narsko razprtimi očmi ponavljala: »Tega ne bom
nikdar pozabila! Taka zloba! Tega ne bom nikdar
pozabila!«

Ko sta si oddahnili, so Juliji otekale veke, Franu
Ksaveriju pa so se začele tresti roke. Irma je ujela be-
sede, ki jih je advokat izza podrhte vajoče cigarete
šepnil teti na uho:

»Vidiš, proletarsko poreklo. Prepoznajo se.«

»Pst! Še sreča!« je rekla ona.

Nasmehnila se mu je, lovila je njegove oči, ven-
dar se njuna pogleda nista srečala. Fran Ksaverij je
strmel predse, kot bi Julijine pastelne šarenice zanj
nenadoma ne imele nobenega čara.

Irme grdobija, ki jo je izrekel advokat, ni navdala
z jezo, temveč z zanimanjem.

Ali je res? je pomislila. In kaj naj bi to pomenilo –
proletarskega porekla?

Teta in gospod Bezljaj sta nekoč kritizirala roman, ki ji ga je priporočil papi in ki ga je zgoraj v svoji sobi brala tako napeto, da so ji pokali strešniki nad glavo. Je bil tisti roman »proletarskega porekla«? (Je papi proletarskega porekla?) Potlej je tudi ona, Irma. Oh ja, z vso dušo!

Želela si je premišljevati o čisto določenih stvarih. Ker so bile njene misli nove in jim še ni našla prave oblike, jih je za prvo silo navezala na advokatovo pripombo. Ob tem je napol hoté odmisllila strašnega proletarca Pančurja. Skušala se je spomniti tistih trenutkov iz svojega življenja, ko se je čutila revno. Priklicala si je v spomin žilave pristaniške delavce, vrtoglavico, svetilnik, mamin vreščeci smeh, vožnjo v tretjem razredu, kokoši v zaboječkih, kiselkasto dišeče ženske, ki so šle prodajat sir in maslo; spomnila se je na lepljive vanilijeve piškote, pa nato, kako je mama obliznila prst za prstom najprej sebi in potem še njej, nazadnje pa so si obrisali roke v edini še neposmrkani vogal očetovega robca ...

In spet: »Če imaš tako skromno in prilagodljivo telo, si svoboden. Jaz bi šla lahko kamor koli, s komer koli ...«

Toda ali je bilo res? Je bil Dragotin Haman res proletarskega porekla? Bi se z odobnavanjem ozrl nanjo, če bi povedala, da je neodvisna od svojega telesa? Ali pa bi ga bolj pritegnilo, če bi omenila, da se umiva z rožno vodo? Kaj bi morala misliti, da bi bila njegovega mnjenja? Bi bil zadovoljen ali užaljen, če bi mu dejala:

»Meni ni mar za poreklo, jaz vsakomur sežem v roko, če mi srce tako velevala!«

Zatopila se je v Hamanovo dlan, ki je počivala na naslonjalu stola. Saj prvi večer so se rokovali. Je bilo mar tisto kaj posebnega?

Haman je začutil, da ga gleda, in je dvignil glavo. V njegovih očeh ni bilo odobravanja, ki bi Irmo tolikanj osrečilo. Predrzne, užaljene in ponižne so ji te oči zastavile neko ostro vprašanje. Irma je odvrnila obraz.

Neumnost! Neumna sem, neumna ... se je osramočeno raztogotila in si zabodla nohte v dlani.

Čez čas je postala prizanesljivejša do sebe in je hotela preveriti, ali je Dragotin Haman do nje res strog, kot se ji je zdelo. Ko je zbrala pogum ter se spet obrnila k njemu, je umaknil pogled. Pri tem mu je lica preletela nejevolja, ki je Irmo zelo užalostila.

(»Pa kaj si mu rekel, Dragotin?« je zvečer v postelji vprašal Karol.

»Rekel sem mu: ‚Če pri priči ne izgineš, ti bom razbil gobec,‘« je suho odgovoril Haman.)

Vendar ni bilo res. Dragotin Haman ni bil proletarskega porekla.

»Kakšne vrste sirota ste? Hočem reči: ali veste, kdo so bili vaši starši?« ga je sočutno vprašala Antonija Bezljaj, ko je njegova usoda ob priložnosti prišla na dan.

Odgovoril ji je na kratko: »Seveda vem, milostljiva,« in ni ji pokazal materine slike, ki jo je hranil v listnici. A pri tem ga ni vodila užaljenost: prej ravnodušje ter občutek, da se mu ni treba izkazovati.

Materina slika mu je pomenila le malo več kot rojstni list. Drobni, najbrž pegasti obraz, razprta us-

ta s širokimi zobmi, zlati lasje, spleteni v kite in oviti okrog glave, otroška postava, odeta v ponaredek kmečkega oblačila, v belo bluzo in telovniček, obrobljen z vzorčastim trakom... Rekli so mu, da je dekle na fotografiji njegova mati in da je umrla, ko je njemu dajala življenje. Drugače bi na podobo najbrž gledal z ljubeznivim posmehom, tako pa je ob pogledu na otrpli smehljaj mlade žene pač neogibno pomislil na smrt. Mislil je na neko prav določeno: na smrt mladega konja. Žrebe razširi nozdrvi, razpre žnabla in položi v seno dolgi tanki vrat s cikcakasto žilo, ki počasi jenjuje utripati; poletje je, seno je zlato, konjička pa zagrinja tema. Vse Hamanovo žalovanje za materjo, ki je ni poznal, se je zgoštilo v ta preprosti in begotni prizor.

Olivno polt in črne lase je Dragotin podedoval po drugem roditelju. Njegov oče je bil učitelj risanja. Pod psevdonomim Josip Svétlik je objavljajl zgodbe v nadaljevanjih. Sedemintridesetleten se je poročil z učenko, z rosno mladim dekletom. Ni mogel drugače. Njeni zlati lasje so ga vlekli v nesrečo, metulčja prosojnost njene postave ga je gnala v zločin. »Bila je punčka iz porcelana,« sta rekli Dragotini teti. Izdihnula mu je v penzionu Deutscher v Gradcu, dan preden naj bi v tem mestu nastopil novo službo.

Kadar Dragotin Haman razmišlja o udarcu, ki je zadel njegovega očeta, najde v sebi komaj kaj sočutja ali obžalovanja. Nikoli mu ne pride na misel, da je oče za svojo strašno nesrečo morda krivil njega, nedolžni sad zločinske ljubezni. Pač pa mu vedno znova stopi pred notranje oči jasna, podrobna predstava o sobi v penzionu Deutscher: o prostoru, ki ga, kakor očeta, ni nikoli videl.

Postelja je premasivna za hotelsko sobo; zdi se, da je nekoč daljši čas nekomu pripadala. V vrata omare je vdeleno ovalno ogledalo. Takoj ko zakonca stopita čez prag, ju obidejo hude slutnje. Mladi ženi se izvije stok. Kljub temu ne gresta iskat druge sobe. Ležeta na težko posteljo, kot da je stok stok v snu in je treba moro dosanjati do kraja. Neizmerno, besno, strastno sta utrujena. Okno je zagrnjeno z žolto zaveso. V žolti svetlobi se potlej Hamanov oče sramuje svoje robotosti: dejanj, ki so neposredni povod ženine smrti.

Haman ni znal kramljati in je celó sam s seboj preveč govoril o sebi. Toda kadar je tuhtal o penzionu Deutscher, o človeških slutnjah, o žolti svetlobi in o smrti, se ni v mislih nikdar postavil zase, ki je bil življenje. Rad se je imel ponižno, ne bojevito; prepoznaval se je, kako leži v košari, odločno izteza ročice ter potrpežljivo in vztrajno čaka na hrano. Teti sta mu povedali, da ga je po steklenički hranil mlad zdravnik. Včasih se mu je zdelo, da se spominja tega zdravnika. Včasih se mu je zdelo, da se vsega, kar so mu pozneje pripovedovali, v resnici spominja. In vendar se ni od očeta nikoli čutil zapuščenega. Ne od očeta. Očetovi zgodbi je sledil neprizadeto kot umotvoru izpod peresa Josipa Svétlika. Sodbo o očetovem značaju si je ustvaril iz očetove literarne zapuščine. Če je v njegovem življenju veljala ista neizprosna logika kot v njegovih povestih, potem oče ni mogel ravnati drugače, kot je. Omejevali so ga doba, okolje in dednost, za povrh pa ga je pregnajala usoda. Naj bo junak še tako strasten in bojevit, nazadnje vedno otopi in se zgrudi pod plazom katastrof. Taka je ta literarna smer. Ne priznava polovične nesreče.

Oče stoji v žolti luči, pred nogami mu leže črepi-
nje porcelanastih sanj. Tudi če bi žena v zadnjih tren-
utkih zbrala dovolj moči, da bi ga prosila, naj ne
zapusti otroka, bi njene prošnje ne mogel uslišati.
Za nečim, kar si sam razbil, pač ne žaluješ. Nečemu
razbitemu se pač ne obvežeš. Ko se ti vse razsuje, ne
nastopiš nove službe. Odideš, obut v težke čevlje iz
poroznega usnja, ki vpija vino, žganje in juho za re-
veže. Končaš pod lokomotivo. Nikoli ne izvedo, ali
si namenoma ali v pijanski vijugi obšel zapornico.

Oče ga je izročil svojim sestrama. Tema dvema
ženskama – še zlasti starejši, Kazimiri – pa Haman
ni mogel nikdar odpustiti, da sta ga dali v rejo.

»Premladi sta bili, da bi skrbeli zame. Jolanda se
je kmalu poročila in je imela svoje otroke. Kazimira
je šla pozneje v Prago in je postala igralka. Bila je ze-
lo lepa, zelo zanimiva,« je pojasnil Antoniji Bezljaj.

Stiskati je moral zobe, da mu ni ušla resnica. Spo-
min na teto Kazimiro je v njegovih prsih budil to-
gotno ihtenje. Bila je sloka ženska temno plavih
las, ploskega obraza in širokih, srčastih, natančno
zarisanih ust. Njene redke obiske je čakal kot prihod
vojske Gospodove. Videl jo je kot bojevnico v tej
vojski, kot nadangelko. Večkrat je sanjal, da je pri-
jezdila na sivem konju in ga vzela v sedlo. Njenega
dotika ni sanjal nežnega. Želel si je, da bi ga z dol-
gimi, krepkimi prsti zgrabila kot s kleščami. Vedno
znova ga je razočarala. Ni ga imela rada. Posajala si
ga je v naročje, a nista nikamor odjezdila. Dotikala
se ga je površno, gledala je mimo njega. Zaman ji
je galopiral naproti in se ji prilizoval.

Potem je bil nekega dne ozdravljen te nesrečne
ljubezni. Bilo je poletje. Drugi otroci so se igrali,
on pa se je izmuznil in je ležal na svoji postelji v pol-

mračni sobi v lesenem zgornjem nadstropju alpske
hiše. Stene so cvrkutale od vročine. Zdelo se mu
je, da vidi špranje med deskami, toda zima ga ni
skrbela, saj je vedel, da se bo teta do jeseni gotovo
že sprla z rejnico in ga preselila. Pokrit je bil s flane-
lasto rjuho, star je bil dvanajst let in veselil se je svo-
jega telesa. Tete ni pričakoval. Ko jo je zaslišal, se je
potuhnil. Pred tremi tedni bi se zgroženo začudil, če
bi mu kdo rekel, da ji ne bo tekel naproti. Zdaj je ga-
lopiral v drugo smer, po rezko dišečih pobočjih hri-
bovskega poletja, samote, tišine, lanenega platna. Ni
se bil pripravljen odpovedati na novo odkritemu ve-
selju, da bi se odzval dobro znanemu prsnemu gla-
su. Pravzaprav ga je tetin glas samo oplazil, kakor
pač hrup oplazi trdno sanjajočega človeka. Zbudil
se je Dragotin šele čez nekaj časa, šele od izčrpa-
nosti. Vstal je in pogledal skozi okno. Teta je sedela
na klopi in kot užaljena ptica stegovala vrat za pa-
glavci, ki so se podili po dvorišču. Mrščila se je,
kot bi bila kratkovidna. Dragotin se je oblekel in
se počasi odpravil dol. Spotoma se je ošinil v majh-
nem zrcalu, ki je viselo nad skrinjo. Takrat je ujel
nov lesk v svojih očeh, zapazil novo, zrelo mehko
svojih ustnic in mahoma spoznal, da je lep. Ožarjen
s tem spoznanjem je stopil pred teto in jo pozdravil.
Ob pozdravu se nista imela navade poljubljati. Šele
sredi obiska ga je včasih poljubila. A tistega dne ne
– in po tistem dnevu nikoli več. Hladno, užaljeno je
premerila njegove ude in njegov obraz, s katerega je,
to je čutil, sijala radost: neutajljiva zavest, da je v
človeškem življenju nekaj čudovitega, čudovitega ...
Desni kot tetinega špičastega smehljaja je šinil proti
črnemu znamenju na desnem licu.

»Kje si bil?« je vprašala.

»Spal sem,« ji je odgovoril.

In videl je, da vé in da mu zavida véliko veselje. Ni ji bilo po volji, da se ji je odtegnil. On pa se je naučil, da je ljubiti vredno le v zameno za ljubezen. Posihmal je ljubil ženske, ki so bile nežne z njim. Nekatere je vzljubil za nazaj: Mino Zarnikovo, ki ga je ujčkala in se mu smejala, ko je bil še skumran otročiček; sočno dolensko zemljo, ki ga je redila s sladkimi hruškami...

»Zakaj je lenaril?« je teta vprašala gospodinjo.

»I, prileglo se mu je,« je odvrnila rejnica, hladna kot kamniti temelj alpske hiše, ne ena tistih, ki jih je Haman ljubil.

Moškim ni vračal ljubezni.

Kmalu potem, ko je odkrila, da ga pri Biščakovih sredi belega dne puščajo spati, ga je teta preselila v Vodmat. V Vodmatu je bil župnik gospod Vilibald Globočnik. Gospod Vilibald je bil srčno dober mož. Zbiral je okoliške paglavce in jih zasipal z gorami piškotov. Njegove klobasičarske roke so venomer, še kadar je bil sam, begale nekje v višini otroških temen, kot bi se gospod ne mogel in ne mogel naužiti otroških las; v njegovih vodénih modrih očeh se je otožnost mešala z vročičnim upanjem. In župnik Vilibald je prav posebej vzljubil Dragotina Hamana. Ne morda zato, ker bi mislil, da bi otrok brez staršev lahko pripadel njemu. Tudi ne zato, ker bi imel deček lepe lase: imel je črne skodrane, zmeraj nekoliko lepljive, podobne svilenkastu puhastemu perju mladega ptiča. Vilibald Globočnik je fanta vzljubil nesebično, s hlapčevsko ljubeznijo, ki ji ni mar za ponižanja.

Pisal je teti Kazimiri. Teta je prišla in povedala Dragotinovo zgodbo. Gospodu Vilibaldu so navre-

le solze. Prekletel je očeta, ki je zapustil nebogljeno bitje.

»Kdor zapusti enega izmed malih, gospodična!« je vzkliknil.

Ob tej parafrazi bi moral grozeče dvigniti pest ali vsaj kazalec, pa so ga čustva premagala in se je le pomel po čelu. Teta Kazimira je dvignila desno obrv.

»Kaj boste z dečkom?« je vprašal gospod Vilibald. »Tako je bister, tako nadarjen!«

Ona je skomignila. Pestovala je svojo pompaduro, se igrala z vrvicami, vlekla zrak skozi zobe in vrtela desni čevelj.

»O, pustite dečka meni!« se je gospod Vilibald ponižal pred bodočo zvezdo zakotnega praškega gledališča. »Pustite mi ga, da ga pošljem v šolo! Toliko je že zamudil! Pomagal mu bom nadoknaditi! Leta tečejo, škoda je časa! Vse bom plačal, če nimate denarja!«

Teta je znova skomignila.

Gospod Vilibald je vzel malega Hamana k sebi in ga je učil. Ljudje so mislili, da siroto vzgaja za lemenat. Župnik pa je fantu rekel sinko in ga je tudi res vzgajal kot ljubljene sina, želeč mu velikansko, skrivnostno, brezbrežno življenje. Nič ni bilo dovolj dobro za tega otroka, in vsak načrt je bil preveč določen, če je bila v njem ločitev njunih poti. Po treh letih sta se vendarle ločila. Ko je Dragotin odhajal v Ljubljano v gimnazijo, mu je iz višnjevih šarenic sijala ista nezaupljivost kot na začetku njune zveze. In župniku so roke drhtele od nepotešene strasti, ko je polagal mladeničev zaboj na voz.

Potlej rdeči lonček z belimi pikami; ostrina odškrljenega emajla; vodéna jutra, vodéna kava, vo-

déno mesto. O ženski, pri kateri so stanovali Dragotin in drugi dijaki, so ljudje nasploh mislili, da je dobra. Bog ve zakaj so tako mislili. Morda zato, ker je bila pijanka, morda zato, ker je bila zanikrna in so bile njene postelje kótlje, morda zato, ker je neprestano nekaj momljala vase (da je bilo nežnejše gojenice ponoči groza), ali zato, ker so ji po bradi rasle močne kocine, ali pač zato, ker si je nadela ime Brlikarjeva mama.

»Čisto druge vrste penzion kot pri vas, Karol,« je Haman ob priložnosti pojasnil Karlu Lipniku. »Bóre malo nadzorstva. Bili smo osamljeni divji reveži.«

Vedel je, da so šolske ure opisovali že mnogi, zato se ni spuščal v podrobnosti. Le to je omenil prijatelju, da so strahovi, naj bodo še tako nesmiselni in poniževalni, najbrž vendarle boljši del šolskega življenja: strah ni nikakršna muka, če ga primerjamo z zaspanostjo, ki kakor razbeljen kamen leži v učenčevem praznem želodcu ...)

Profesorji so ocenili, da je fant bister, samo bolešno sramežljiv. Neki ostrejši um je nekoč pripomnil, da je ta sramežljivost posebna oblika prevzetnosti: mladi mož da raje sploh ne odgovarja, če ne zna vsega na izust: kot da mu je pod častjo, da bi se potrudil. Oče Vilibald Globočnik bi bil rad slišal kaj lepšega o svojem varovancu. Prešinilo ga je celo, da bi moral otroka braniti. A nazadnje se je vdal, kot se je imel navado vdajati. Povesil je oči pred ostroumnim možem s ščipalnikom v zlatem okvirju.

»Odgovarjaj, če si vprašan. Ni lepo, če si kar tiho,« je rekel Dragotinu.

Peljal ga je na klobaso in mu odrinil nekaj vinarjev za male potrebe. Dragotin je takrat že vedel, da

župnik ne skopari zato, ker bi mislil, da mora njemu odtrgovati od ust, temveč zato, ker misli, da mora sebi odrekati zadovoljstvo, da ga razvaja.

Prav lahko bi se bil v svoji dobroti še bolj omejil in mi po gimnaziji priskrbel službo. Za prazen nič me je pošiljal na Dunaj študirat, je pomislil leta pozneje.

Dunaj je mrzlo mesto. Neusmiljeni veter te prebiča do kože, celo če si zaviti v krzno. Že podnebje sámo zabriše meje in razlike med stanovi. Poleg tega se v vrvežu zlahka skriješ. Manj te zebe, če imaš občutek, da nihče ne opazi, kako skromno si oblečen. In za neznamen denar lahko ves dan sedi v topli kavarni. Tudi v čitalnicah je gorko, skoraj vroče. Dragotin Haman je pozno odkril knjige, a odkril jih je z otroško dušo. V nekatere romane se je čisto vživel. Kadar je bil pijan od črk, so ljudje na ulici švigali mimo njega kakor blede kometi; le tu in tam je kak obraz vžarel kot jasna, nerazmazana zvezda.

Tudi učil se je. Sam se je naučil francosko in italijansko. (Od tod njegova slaba izreka.) Ampak študiral ni. Vpisal se je najprej na pravo, potem na zemljepis in zgodovino. Ni se znal podvreči disciplini. Ni hotel razumeti, da je treba tudi v velikem mestu, v morju knjig in v poplavi obrazov, odgovarjati na vprašanja ostroumnežev z zlatimi ščipalniki.

»Potrudi se, sinko,« mu je pisal gospod Vilibald. »Vem, da si imel težko mladost, toda če pomisliš, so imeli mnogi še težjo ...«

Haman je iz slabe vesti zasovražil krušnega očeta.

»Dobri ste, a ničesar ne razumete,« mu je odpisal.

Gospod Vilibald je prišel k njemu. To je bilo njuno poslednje srečanje. Njun prav zadnji pogovor je potekal ob kužnem znamenju na Kärntnerstrasse.

Bližal se je božič, v volno omotani ljudje so prodajali drevesca, venčke in mah. Stala sta ob pozlačenem spomeniku, stisnjena med smrečje in smetanasta pročelja. Igrali so jima kraguljčki. Bila sta alegorija cesarstva, ki se je imelo kmalu razsuti. Slovanski obraz gospoda Globočnika je silno trpel na mrazu; debele ustnice so bile blede in razpokane, prifrknjeni nos je bil vinsko rdeč, modre oči so bile kakor napol zamrznjeni gejzirji; a če je bil duhovnikov obraz razrvan, je bila postava vsa lenobna; skozi suktnjo, ki je mehko kot klobučevinast copat oklepala čokati trup, mraz menda sploh ni prodril. Mladega Hamana, ki se je grbil v tankem površniku, so imeli mimoidoči najbrž za Juda; njegove poteze se na vetru niso nič spremenile, le skrepenele so; pergamentna ušesa, ki so mu štrlela od ptičje glave, so izražala bolešno vedoželjnost brezdomca.

»Česa ne razumem, sinko?« je vprašal gospod Vilibald.

»Mene,« je odvrnil Dragotin Haman. »Jaz ne morem študirati. Ne morem se prilagoditi.«

»Moraš se, sinko!« je vzkliknil gospod Vilibald. »Kaj bo sicer s tabo?«

Pri tem vprašanju sta obtičala. Duhovnikovo obličje je preletela bolečina, za katero se je pozneje izkazalo, da je bila telesna.

»Nikoli vas nisem ničesar prosil,« je rekel Dragotin, ki si je grimaso napak razlagal.

»Ne, ne, seveda ne,« je dejal župnik in ga prijel za tanki laket. »Pospremi me v hotel, prosim te, danes se ne počutim najbolje.«

Pri vsej zameri, ki jo je upravičeno gojil do rojenic, si je Dragotin Haman vendarle priznaval, da mu je nekajkrat v življenju, ko bi bil lahko usodno

skrenil, dobra vila pokazala pravo pot. V trenutku, ko se je poslavljaj od gospoda Globočnika, ga je, denimo, opozorila na gospodove uboge, do obisti pogrizene nohte. Spričo teh modrikastih zatrdlin ga je prevzelo sočutje. Če bi sočutja ne bilo, če bi ne bilo pomilovalne nežnosti, ki jo je čutil, ko je v kočiji sedel zraven dobrotnika in si je dobrotnik mel roke ter drgetaje ponavljaj: »Bova že še uredila. Boš že še premislil«, bi bilo Dragotinu pozneje zelo težko. Tako pa so se mu čez tri tedne, ko so mu sporočili, da je gospod Globočnik nenadoma in po kratkem, a hudem trpljenju previden z vsemi tolažili svete vere umrl za rakom na želodcu, jezovi zlahka odprli. Dolgo in vroče je jokal. Oblečen je ležal pod grdim čebulno rjavim kocem v sobi, ki je vonjala po ledeni milnici, ter ihteč premišljeval, da je bil župnik njegov edini, edini prijatelj. Kolikor je bilo v tej misli poniževalnega, toliko je bilo vzvišenega v spominu na čustvo, ki so ga prebudili Globočnikovi ubogi ozebli prsti. Nekakšno ravnovesje nam je namreč potrebno, če se hočemo spraviti z dobrotnikom, ki mu ni uspelo, da bi nas osrečil.

Gospod Vilibald je glavnino prihrankov zapustil nečakinji. Dragotinu je volil vsoto, s katero bi lahko zaključil študij. Toda on je denar porabil v druge namene.

Pravzaprav ni nikoli nikomur do kraja pojasnil svojega ravnanja. In vsem po vrsti je – iz teh ali onih razlogov – zamolčal isto podrobnost. Ni jim povedal o ženskah. Gospodu Vilibaldu zato ne, ker ga je ta z očmi prosil, naj mu o njih ne pripoveduje. (Saj vem, sin moj... so se smehljale gospodove oči, polne deviške plahosti, deviškega dostojanstva in roditeljske ljubezni.) Mlademu Karlu Lipniku za-

to ne, ker je bil predober in hkrati preslab poznavalec. Damam v salonu gospodične Kleblove že zato ne, ker bi ne bilo spodobno, pa tudi zato ne, ker bi se jim z zgodbami o drugih ženskah gotovo zameril. Sploh pa se je samemu sebi zdel zanimivejši, če se je opisal samo do polovice. Rad je govoril v krčevitih namigih. Knjige da so ga zavedle. Veliko mesto. Množica vtisov. Neukrotljivo hrepenenje po svobodi.

In vendar ga ni nič delalo zanimivejšega kot ravno tisto, kar je tajil. Nobeno protislovje, ki je v njegovi zgodbi nastalo zaradi prikrivanja določenih dejstev, ni bilo globlje in vznemirljivejše od resničnega protislovja med čistostjo in sprijenostjo. To protislovje je bilo – v obeh pomenih besede – Hamanova skrivnost: njegova krivda in njegov čar.

Lahko se vprašamo, ali je šlo sploh za protislovje. Mar ni bilo v obojem nekaj otročjega: tako v vzvišenem idealizmu, ki ga je Haman nosil po dunajskih ulicah, kavarnah in čitalnicah, kot tudi v umazanih mislih, ki se jim je vdajal po sobah dunajskih točajk, šivilj, peric, slaščičark in cvetličark? On, ki je tolikanj zagrizeno ljubil lepoto, da se ni skoraj nikoli nasmehnil lepi stvari, se je imel navado prepuščati kar najbolj prostaškimi fantazijam. Ko je objemal to ali ono voljno prijateljico, si je vselej predstavljal, da ji trga perilo, jo vleče za lase ali jo vklepa v kak nemogoč položaj. Včasih se je vprašal, ali ni morda kaj narobe z njim, da potrebuje toliko fantazije. A navada je bila preveč ukoreninjena in preveč prijetna, da bi jo lahko opustil. Nekajkrat se je poskusil ljubiti idealistično, pa mu ni šlo. Po drugi strani je bilo treba ene same čarobne besede, da so v trumah priletele vznemirljive podobe. In ko je bilo mimo, so

se spet kot na ukaz umaknile. Med počitkom jih je že zlahka odmisllil. Čutil je le njihov blagi učinek, na katerega je bil celo nekoliko ponosen. Vest ga ni nikdar pekla. Lahkotnost prehajanja iz stanja v stanje je bila temelj njegove svobode. Mlademu možu se je zdelo, da nima nikdar jasnejšega pregleda nad svetom kot prav v mejnih trenutkih: ko razpre veke, ko se odprejo polkna ali odstrejo zavese ali prižge svetilka; ko leži na hrbtu med zmečkanimi rjuhami, gleda v prazno in nekje globoko znotraj vidi svoje lastne sijoče oči; ko se ženska sklanja nadenj, se mu nasmiha, čeblja in ga z eno roko boža po trebuhu, z drugo pa si pridržuje modrc na prsih ali zatika pramen las za uho.

Ob nedeljah dopoldne je šel Haman včasih v muzej. Med umetninami je bil zmeraj majčkeno stesnjen. Trudil se je, da bi stopal kar se da tiho in se držal kar se da modro. Pametne oči Tizianovih portretirancev so ga sodile. Precej časa je potreboval, da je doumel, zakaj imajo vse tiste oči isti izraz; ne zato, ker bi znal umetnik naslikati samo eno vrsto človeškega pogleda, ampak zato, ker je tako natančno ulovil določen lesket v človeški šarenici, da je spričo tega iskrenja vse drugo zbledelo. Odkar se mu je zdelo, da jih razume, je Haman obiskoval Tizianove slike iz občutka dolžnosti in pripadnosti ter s posestniškim čutom. Hodil je mimo njih in se jih z dušo bežno pa vestno in ljubeče dotikal, prav kakor se graščak na tedenskem obhodu dotika konzerviranih soban svoje graščine. In res so bili sobane: ne prostori Hamanovega notranjega gradu, temveč sobane gradu, ki ga Haman ni imel. Navsezadnje si ni mladi Dragotin idealnega bivališča predstavljal nič drugače kot mladi Karol Lipnik. Hrepenel je po raz-

košju, po dišavah, po blazinah in težkih zastorih. Zato se je oklenil obrazov, ki so voščeni in živi kot prižgane sveče ali zloščena jabolka; zato je vedno znova hodil gledat zamolkle žametne obleke in drobno zmečkane čipkaste manšete; zato je z očmi lizal ozadja, iz katerih kot iz premoga sije mastna rjava svetloba. Rad je imel Tizianove ljudi. Še najmanj papeža, ki mu neka ostrá misel ne dá, da bi se naslonil na prestolu. (Zdi se, da bo vstal; vendar njegove fine roke ne grabijo za oporo, temveč mirno in trdno počivajo na rezljanih naslonjalih; ustnice, ki jih je papež bog ve kdaj oslinil, se sušijo počasi, kot bi vedele, da imajo za ironični nasmešek na voljo céla stoletja. Kadar je Haman gledal to sliko, to mešánico budnosti, spokoja in v večnost razpredene ironije, mu je bilo mučno. Preveč stvari naenkrat se je zgrinjalo nadenj. Podatki, do katerih se je v nerodnem stremljenju samouka skušal dokopati po bližnjici. Kdo je bil pravzaprav upodobljeni? Kdaj je živel? Kaj je velikega storil? Kdo je še živel v njegovem času? V kateri knjigi vse to piše? ...

Hkrati z vprašanji, hkrati z željo po sistemu pa lena reka spominov. Spomladi in jeseni starci sedijo na soncu pred hišami; poleti se skrivajo po vežah. Haman si ni mogel kaj, da bi ne pomislil na žilaste in revmatične roke teh starcev, na počivajoče ude, ki z drobnim drhtenjem odganjajo muhe. Jeseni so muhe najbolj nadležne; slutijo smrt in se opajajo. Haman je poznal vonj starčevske slíne: sladkobni vonj po hruškah, po marcipanu.)

Do drugih umetnin ni imel tako pristnega odnosa. On, nepodredljivi, se je v muzeju navadno trudil, da bi naredil vtis na kakega gospoda s ščipalnikom. Izmišljeval si je zgodbe o slikah in kipih ter si

prizadeval, da bi na svoj obraz spravil čim več notranje napetosti. Dolgo je občudoval zadnjico neke marmornate ženske; potem je lepega dne stopil okrog kipa in ugotovil, da je ženska hermafrodit; to ga je prizadelo in razjezilo, vendar si ni upal dati duška svojemu ogorčenju; dvoumno se je nasmehníl in se odtlej vsem antičnim kipom bližal z dvoumnim nasmeškom.

Ali ne bi bilo bolje, če si ne bi zmerom znova dopovedoval, kako poetično in srhljivo je, da je od amorčka, ki je nekoč visel na hrbtu čepeče Venere, ostala samo ročica? Ali ne bi bilo bolj pošteno, če ne bi vedno znova zmajeval z glavo nad grdoto španskih kraljev?

V salonu gospodične Kleblove je veliko govoril o umetnosti.

»Ne bi si mislila, da boste *vi* hoteli proč od civilizacije,« mu je nekoč rekla Julija Klebl.

»Na čisto sem hotel priti,« ji je odgovoril, »v svet s krajšo, preglednejšo zgodovino. Mislil sem, da bom tam laže živel; da bom laže razložil dobro od slabega; da je tam večji red.«

»Spominjam se,« je tiho pripomnil Karol Lipnik, »da sem tudi sam kot otrok imel podobne občutke. Zdelo se mi je, da je na svetu vsega preveč. Če bi bilo po moje, bi vse stare hiše podrli in vse stare stvari zmetali stran.«

»Tudi jaz, tudi jaz sem imela podobne občutke!« je vzkliknila Irma. »Zlasti pred mamino omaro z oblekami!«

Fran Ksaverij se je zasmel. Haman se je zmračil. Kar naenkrat se je počutil starega. Nič ni bednejšega kot stara sirota.

Edina polna omara, ki so jo njemu kdaj odprli, je bila komoda pokojnega župnika. Odprla mu jo je Globočnikova nečakinja.

»Vzemite, če vam je le kaj prav,« ga je prosila.

Bila je zgodnjih srednjih let, debelušna, redke rumenkaste lase je imela počesane na prečo, preča je bila rožnata. V modrih očeh je bil strah, ki ga je Haman prepoznaval: strah pred čustvom, strah pred silno ljubeznijo, ki jo je pokojni stric gojil do njega.

»Ali pa knjige,« je rekla nečakinja, ko je videla, da se je Haman z gnusom odvrnil od perila. »Vzemite si kak spomin. Vem, da bi stric tako hotel. Zelo vas je imel rad.«

Haman ni vzel ne srajc ne knjig. Pozneje mu je bilo žal. Takrat pa ga je prijaznost Globočnikove nečakinje čisto omamila. O, grenki opoj! Župnikova kuharica te noče več poznati, Dragotin; advokat, ki te izplača, gleda skozte; v očeh Globočnikove nečakinje, ki ti streže z brinjevcem in piškoti, v slovanskih očeh te tolste stare gosposdične, pa je zgroženo vprašanje: Zakaj vas je tako ljubil? Zakaj vas ljubijo? Zakaj vas je treba ljubiti? Za pogrebom je šel zadnji. Nečakinjo je videl le od daleč. Obleka jo je neusmiljeno stiskala in v beli tilnik jo je žgalo sonce. Okroggle rame so ji ves čas podrhtevale. Zdela se je majhna, šibka. In kot bi bila ta smešna čokata postavica nekaj, kar je bilo po pravici njegovo in mu je bilo vzeto, se je Haman nenadoma silno ujezil nad razdaljo, ki ga je ločila od nje. Zasovražil je ženske, ki so segale nečakinji pod pazduho. Zasovražil je kuharičin mogočni hrbet. Mahoma ni več prenesel misli, da stoji čisto sam in da se nihče ne obrne k njemu. Sramežljivi in prevzetni si včasih srdito zaželi jo, da bi jih ljudje gledali. Ker se pogrebci niso zme-

nilo zanj, je v Hamanu vse zavrelo. Stemnilo se mu je, zasukal se je na peti in sredi obreda odkorakal s pokopališča.

Avgust se je nagibal v drugo polovico. Mesto, v katero se je vrnil, je bilo spokojno, toplo in rožnato kakor poštenjak po sobotni kopeli. Dežja že dolgo ni bilo, blaga sapa je iz predmestja nosila puder. Dragotinu je vse dišalo. Prvič v življenju je bil opazil, kako hitro se tesne mestne ulice razlezejo po poljih. Videl je vrsto dostojanstveno ponižnih hiš, velike površine nizkih, skoraj do tal povešenih streh. Pred neko gostilno je videl starega konja. Žival je bila privezana k ograji in je iz cule jedla oves. Sončni zahod je oblival konjevo dlako z bronom. (Le kdo bi tako okornega konjička ulil v bron? Kvečjemu iz gline bi ga kdo zgnetel. Tistega večera pa je bila glina po posebni milosti poveličana v bron, in strehe so bile zlato oranžne.) Prišel je mlad fant, očeden in v svežem perilu, ter počohal konja po pristrizeni grivi. Bradavice na fantovi roki so bile še bele od namakanja v toplem lugu. Konj je veselo zahrzal. Vroče konjske fige so padle na fini pesek. Slišati je bilo rigajoči smeh nekoga, ki je bil gotovo dober človek.

V takem nežnem, čustvenem razpoloženju je Dragotin tudi večerjal. Ko je plačeval, se je zavedel, zakaj je nežen do sveta. Nenavadno močno je začutil denar v svojem žepu. Vendar se zaradi tega ni spet pogreznil v cinizem, niti ni začel razmišljati, kako malo je treba, da se nam spremeni pogled na svet. Prevzemalo ga je velikansko olajšanje, hkrati z olajšanjem pa še zmeraj ganotje. Poslavljal se je od sončnega zahoda, kot se mladenič poslavlja od otroške sobe, od ljudske šole ali od mame, ki ima ši-

rok, nekoliko top obraz, obraz Mine Zarnikove: z mislijo, da je vse to lepo in dobro, on, ki odhaja, pa je ustvarjen za večje stvari.

Za noč po župnikovem pogrebu si je najel zelo čedno sobo. Pod šuščečo pernico je premišljeval o morju in ladjah. Še nikoli ni videl morja, ladje pa samo na Donavi. Vedel je, da je morje veličastnejše od največje reke. Morje ne teče, vetrovi ga kotalijo sem ter tja kot balo brokata; morje v cmokajočem naročju ziblje trebušaste čezoceanske parnike. Toda Hamanove sanjarije niso bile vihariške. Pot v Ameriko si je predstavljal, kot je bila opisana v reklami za veliki brzoparnik Imperator: kot »popolnoma mirno vožnjo« ... Zdelo se mu je, da se velike stvari ne morejo gibati drugače kot počasi. Videl se je, kako stoji na palubi. Sonce ga je skoz in skoz pregrevalo, nebo in voda sta se mu spodmikala v dolgih, opojnih bliških. Potem je stopil na trdna ameriška tla in vse je bilo suho in toplo kot ta postelja za tri krone.

Takoj drugi dan si je kupil kovček. (Še zmerom ima istega.) Nato je kak teden bral oglase in se ni mogel odločiti, ali naj krene iz Antwerpna, iz Hamburga ali iz Le Havra. Slednjič je sklenil, da se odpelje v Trst. Hotel je čim prej k morju.

V Ameriki bi bil najprej delavec. Delavsko življenje v Ameriki si je predstavljal kot drvarjenje, kot podiranje bréz v divjini. (Le zakaj breze? Breze so vendar ruska drevesa! Morda zato, ker so bele. Haman bi iz belih hlodov postavil cerkev in šolo, ki bi imeli skupni zvonec. Učiteljica v modri obleki bi zgodaj dopoldne stala na steptani zemlji in počeno zvonila. Njen čisti obraz bi bil prepreden z drobnimi gubami od ščemenja in od vetra. Vrli ljudje bi v div-

jini izdelovali otroško nedolžne ponaredke starega sveta: zavese z volanami, rezljane stebričke, verande, vrtno ograjice iz kovanega železa.)

Ko bi se naučil angleško, bi pisal.

Kratko dobo svojega življenja, ko je hotel biti pisatelj, je jemal zelo resno. Spominjal se je z otožnim ponosom in z nekakšno spoštljivo nežnostjo. Pri tem ni bilo odločilno, da si je rad mislil (kot si mislijo mnogi): Skoraj bi bil postal umetnik. Bistveno je bilo, da so bili tisto res lepi dnevi. V tistih dneh se je počutil, kakor bi imel po celem telesu oči. Svetloba je lila vanj, sleherna stvar, ki jo je videl, ga je preblisnila do jedra, in vse stvari, ki jih je videl, so se sproti pretvarjale v besede. Želja po govorjenju ga je dolge večere držala v vročični budnosti. Potem je žar ugasnil, on pa je omagal. Nikoli ni ničesar spravil na papir. Tudi če bi zmoget pot do Amerike, ne bi postal pisatelj. Moči je imel le še za dnevnik, poln splošnih resnic.

Milina pokrajine ga je presunila, čeprav je bil vnaprej vedel, da bo morje blago. V kupeju je bil sam, okno je imel spuščeno. Naenkrat je zaduhal eterična olja. Vlak je korakoma zapeljal skozi sotesko iz zimzelenih grmov in cipres. Ciprese so bile tako blizu, da bi jih lahko osmukal. Te zgnetene, smolnate in pajčevinaste rastline so napravile na Hamana še globlji vtis kot zoreče grozdje ob poti. Na koncu soteske, tik pred ovinkom, je rasla široka figa. Haman je najprej prepoznal legendarne liste, nato sadeže, ki še niso bili čisto zreli in od katerih so visele goste, nepremične kapljice. Veje so bile srebrne. Mesto, ki se je pokazalo izza ovinka, je bilo rjavo rumeno in modro. Razprostiralo se je po po-

bočju kakor ogromna pahljača iz golobjega in kurje-ga perja, migljalo je v poznopoletni vročini ter se izmikalo in hkrati vsiljevalo očem. Haman sprva ni ničesar razložil. Slednjič je prav pri dnu, prav pri stičišču pahljače uzrl nabrežje, pomole, svetilnik, ladje in žerjave. Morje samo je bilo od zgoraj videti kot praznina na nedokončani sliki.

Ko je stopil z vlaka, je zajel v nosnice nasičeni, nekoliko gnusni vonj te praznine. Voda, ki je plivkala ob breg, je spominjala na črnilo. Haman je nekaj dolgih trenutkov strmел v smeti, ki so plavale na mavričasti tekočini: trava, spužve, suho listje, papirji in puh. Potem je dvignil glavo. Jata galebov mu je vreščé švignila čez nebo. Zgrbil se je ter naposled opazil ladje. Čeprav je bil domneval, da so morske ladje spokojne in dostojanstvene, ga je njihova negibnost presenetila. Stare trgovske barke, porasle s črnimi algami, so se mu prikazale kot svinčeni gradovi; visoki in na videz prazni parnik Mauretania, ki je bil zasidran desno od pomola, je bil truplo belega kita: nešteta okenca kakor hudobna očesca, zastavice na palubi kot ostanek v smrtnem boju raztrgane mreže. Hamana je obšla žalost. Vendar je bil že prestar, da bi si priznal, da je razočaran. Na silo si je vlil otročjega zanosa. Iztrgal se je iz sence ladijskih trebuhov in stekel po pomolu. Razprostrl je roke, zaščemel in se, še zmerom po sili, zasmeljal v toplo sapo. Njegova lastna kretnja ga je navedla na misel, da kraj, kjer se je znašel, ni izhodišče, temveč sprejemališče. Skodrano zlato morje se ni razpiralo v neskončnost, ampak je z neskončno vztrajnostjo božalo breg. Haman se je spomnil na neko pekovsko pomočnico. Kako vztrajno se je tista plavolasa Dunajčanka zaganjala v pristan! S svojimi

mehkimi kodri, z vsem svojim jedrim mesom, z vsem žarom svojih naivnih modrih oči in z vsem smehom svojih prekratkih zob! Zdaj je gotovo že omožena; okrog zapestij in okrog vratu ima tanke, pa globoke gube, kot bi ji nekdo z nitjo prevezal nič več jedro meso. In soprog je gotovo srečen, ko ga tolsta objema ter mu govori, kot je nekoč govorila Hamanu: »Moj, moj, samo moj ljubček!«

Valovi pljuskujejo ob pomol in se zvonko, prilizljivo smejejo, se je zdelo Hamanu.

Prvič v življenju ga je spomin na ljubimkanje z napačno žensko vznejevoljil.

Tu smo na jugu, tu ni takih žensk, se je otresel in stopil v mesto.

Ob Vélikem kanalu so se svetile čelade gasilcev, ki so s pisano vrstico ograjevali kraj, na katerem je prejšnjo noč v trdi temi in nalivu zaneslo avto, da je zgrmel v morje. Nekdo iz gruče radovednih je Hamanu pojasnil, da je potnik, baron von Knoblauch, utonil, šofer pa preživel. Gasilci, stražniki in uradniki, ki so se v velikem številu zbrali na mestu nesreče, so trudoma iskali ravnovesje med skrušenostjo in nadutostjo. Zlasti stražniki so si prizadevali, da bi izpod nizkih čel kar najbolj nepremično strmeli predse.

Le malo naprej je vladalo povsem drugačno vzdušje. Gizdavi zanikrneži so v gručah, parih in posamič hodili gor in dol po široki ulici. Ženske so se pozibavale. Mnoge so ob boku nosile košare, iz katerih so mimogrede prodajale. Haman si je kupil vrečko mandljevih bonbonov. Podobni so bili negovanim ženskim nohtom, nohtom tete Kazimire, nje-ga pa so spomnili na birmo, na bele sladkarije v beli svileni šatulji s škofovsko kapo na pokrovu. Pomi-

slil je, da je prišel v deželo obilja, kjer se stvari ne spravljajo v šatulje, ampak v jerbase. Zrak je bil poln smeha in govorjenja, hrupno je bilo kot na vaškem semnju. Vendar je imel Haman občutek, da ni v tem mestu nobena kupčija sklenjena do konca in nepreklicno. Vroči pogledi so se igrivo kresali; tudi on je prestregel enega ali dva; mladi ljudje so se seznanjali in ovohavali kot mladi kužki; toda nikjer ni bilo velike živine, nikjer bikov, nikjer podplutih, od zatajevane pohote steklenih oči. V nadaljevanju je Haman spoznal, da ga je prvi vtis varal in da mesto ni miroljubno. Ko se je prvi večer sprehajal po korzu, pa se mu je zdelo nemogoče, da bi kateri od vitkih mladcev potegnil nož ali se z glavo zaletel drugemu mladcu v trebuh. Ljubezenska napetost, ki je vladala, je bila brez grozečega podtona, ki je tako značilen za celinske veselice.

Nisem še občutil popolnejše svobode, si je govoril Haman in se kopal v toploti.

Vsakogar izmed nas kdaj potegne za sabo melodija tuje dežele. V takih trenutkih se čutimo lahke, kot bi z ramen stresli nevidno breme. Za kratek čas nam je morda dano pozabiti neumne pesmi, ki smo se jih učili kot otroci. A potlej pesmi pridejo nazaj, in z njimi sramežljivost. Tudi Haman se je kmalu spet postavil na prežo. Ulice so ga stisnile in ga opozorile, da ni doma. Začel je gledati gladka, površno okrašena pročelja, in bolj ko jih je gledal, bolj ga je motilo, da so tako visoka. S smešnim ponosom, zaradi katerega je bil malo jezen nase, se je domislil smradov, ki jih to mesto ni premoglo, pa polmračnih vež in hudobne radovednosti, ki je bila tukajšnjim ljudem očitno neznana. In je vedel, da ne bo nikdar zgrabil čez pas nobene tržaške lepoticice, nik-

dar zaplesal na melodijo, ki ga je očarala, da si niti ritma ne bo upal zaploskati, ampak bo vedno ostal le plaho nasmehljani opazovalec.

V krčmi, kjer je večerjal, se je seznanil z brkatim Angležem. Mož je tri mesece prebil v Trstu. Zdaj je odhajal, oblečen je bil v tvidasto potovalno obleko, pri nogah je imel velik, z jermeni prevezan usnjen kovček. Še ob slovesu se je zatekal k spakovanju.

»Ancora un bicchiere di vino bianco! E poi – arrivederci, addio, bella signora, bellissima donna!«

Delal je široke kretnje, toda v resnici je svet okoli sebe opazoval z brezbrizno otožnostjo, solzeč se v svetlobo kot velik tigrast maček. Krčma je bila v starem delu mesta. Tu je bilo jedro rjavo rumene barve, ki jo je bil Haman opazil z vlaka. Hiše so bile neometane, opeke obledele od sonca. Po vežah so stale cipe.

»Anglež je znal komaj par besed italijansko, nemško pa sploh ne,« je Haman povedal v salonu gospodične Kleblove. »Res je, kar pravijo o Angležih: povsod gredo, povsod za silo shajajo, ničemur se ne prilagodijo. Mogoče je tako še najbolj prav ... Človek mora vztrajati pri svojem ...«

»Ah, torej so v Trstu vendarle tudi Angleži!« se je zasmejala Julija Klebl. »Moj ubogi brat, Irmin papa, jih je strašno iskal, ko se je ukvarjal z vinsko trgovino.«

»Z vinsko trgovino? Kje? V Trstu? Ste živeli v Trstu?« je vprašal Haman.

Ustrašil se je, da je pri opisovanju mesta zagrešil kako netočnost.

»Ne, ne, jaz nikoli,« je odmahnila Julija.

»Mi smo živeli v Trstu,« se je vmešala Irma. »Do mojega desetega leta.«

Spregovorila je hlastno in na glas. Zazdelo se ji je, da je bilo njeno otroštvo nekaj pomembnega. Ona, ki se je zmeraj spraševala, od kod ljudje jemljejo snov za govorjenje, je imela nenadoma v spominu ogromno prizorov in na jeziku ogromno besed. »Tisti bonboni... Treh vrst so, veste. Najcenejši so razpolovljeni mandeljni, malo dražji so celi mandeljni, najdražji pa so celi mandeljni, ki so pod sladkornim oblívom obliti s čokolado. Jaz bi naredila drugačen vrstni red. Manj je mandeljna, več je sladkorja, bolje je. In potem so še pisani, roza in svetlo modri. In tisto perje, ki plava po umazani vodi v pristanišču ... Ali ni res grozno? Kot da se je utopila baletka ali porcelanasta pupa iz izložbe s posteljino ali ženskim perilom. Ob vodi sem imela vedno občutek, da mi bo nekaj vzeto,« je hotela reči.

Rekla ni ničesar. Nagnila se je bila že naprej in vdihnila, nato je zardela, se nasmehnila, rahlo odkimala, se znova naslonila in tiho obsedela.

»In Amerika?« je tišino končala Antonija Bezlaj.

Haman je bil gledal dekletove razprte ustnice, med katerimi se je skoraj otipljivo pretikala zadrževana sapa. Antonijino vprašanje ga je potegnilo iz zamaknjenosti. Znova se je ustrašil, a zdaj ne več ob misli, da bi lahko zagrešil kako stvarno napako, temveč ob misli, da nobena epizoda njegove tržaške zgodbe ni dovolj zanimiva za oči, ki jih je dekle vprašujoče dvignilo k njemu.

»Jutra so bila tako lepa,« je dejal.

Vsi so opazili rdečico na njegovih olivnih licih. In vendar ni bilo za besedami, ki jih je izrekel, prav ničesar, zaradi česar bi moral zardevati.

Bila so običanja poznopoletna jutra, le nekoliko toplejša, kot jih je bil vajen. Zbujal se je brez ljubice, v modro popleskani sobi z vegastim podom in majhnim, proti nebu odprtim oknom. Okno je gledalo na dvoriščno stran, a kamra je bila v najvišjem nadstropju najvišje hiše v soseski; šele ko je vstal iz postelje, je Haman zagledal strehe, perilo, lene suhe mačke, rože v loncih in majhne, vegaste balkone. Čez dan so se ženske in otroci drli s teh balkonov kot s prižnic; zlasti ženske so bile strastne in glasne; njihova oprsja so se nevarno prevešala čez tanke ograje, ko so krilile z rokami in si to ali ono dokazovale. Haman je preišljeval, kako različne so cerkve. Spominjal se je Štefanove katedrale, ki diši po sredstvih za nego lesa in ki jo ob nedeljah napolnijo že kar preveč ubrani deški glasovi. V spominu je imel tudi oljnato sliko notranjščine neke severne cerkve: presvetljene stebre, kockasti tlak in ljudi, ki so bili videti kot sprehajalci na velikem trgu v zatišnem oblačnem vremenu. Ob besedi cerkev pa je negibno pomislil tudi na vodmatsko zakristijo. Zaradi teh spominov se mu je dvorišče, na katero je gledal, kazalo v še posebno jarki luči: bilo je stolnica s stropom iz živo modrega neba, slepeča sanjarija iz ptičjih krikov in njihovih odmevov.

Ob jutrih pa je bilo vse tiho. Le sem in tja je bilo skozi kako okno videti razmetano ležišče, rob domače halje, žensko nogo v copatu. Haman je šel rad zgodaj ven. Ulice so bile prazne, iz pekarn je dišalo po vanilji in kavi. Čeprav je bil osamljen, je od vseh ur dneva najbolj ljubil ravno te intimne ure. Vlekel je na ušesa žvenket tujih zajtrkov, a se ni čutil odrinjenega. Sonce, ki se je počasi dvigalo iznad streh, je božalo njegovo samoto in mu dajalo obču-

tek, da bi lahko sédel za katero koli pogrnjeno mizo. Isto sonce je tudi pripomoglo, da se mu nobeno človeško bivališče ni več gnusilo.

Potem so jutranje vonjave utonile v smradu ribarnic in sirarn. Hamana so začeli pehati. Zevajoče ribe in zdrizasti lignji so ga plašili kot pravljичne pošasti. Zmeraj znova se je zgroženo čudil ljudem, ki so srkali rožnato sluz iz školjk, mačkam, ki so prežale na ribja čreva, strašnim sirom, razžrtim od temno zelene plesni, velikim črnim olivam, prekritim z zloveščo oljnato mavrico. Po drugi strani pa te stvari nanj niso napravile globokega vtisa; ni jih sovražil in ni jim pripisoval pomena, kakršnega jim je pripisoval znameniti Francoz, vzornik njegovega očeta, podlistkarja Svétlika. Opijanjale so ga, a ga niso nikoli do kraja opijanile. Ko je hodil med hrano, ki bi je za noben denar ne hotel jesti, se je ves čas smehljaj. Globoko v duši je ves dan nosil jutranjo gotovost.

Tako je živel tri tedne. Šele Lloydova agentura ga je zmedla in potrla. Na steni sta visela ura in barometer v skupnem okvirju iz zloščenega temno rjavega lesa, brezhibna kot medicinski instrument; mrki možje srpastih obrazov z zoprnimi jamicami v bradah so v drhtečih dlaneh držali zmečkane robce in prepotene bankovce; uradnik je Hamana vprašal, kdaj želi odpotovati.

»Ne vem,« je odvrnil Haman in se zgubljeno zastrmel v rdečeličnega blondina, »za datum se še nisem odločil.«

»No, pa se morda najprej odločite in potem spet pridite,« je z rumenim nasmeškom rekel blondin.

Mrki možje so zabrundali. Njihov smeh, škodoželjen, kot je lahko le smeh ponižanih, je Hamana

zasklel. Videl je rdeče, nato so se mu pred očmi zvrstili razni mučni dogodki iz preteklosti.

Če se je vrnil v agencuro, se ni zato, ker bi ga še vedno mikala Amerika, temveč zato, ker je menil, da mora vsaj nekaj v življenju speljati do konca.

Morda bi si ne kupil voznega listka, če bi bil uradnik v agenturi isti kakor prvokrat. Toda za pultom je sedel eleganten star mož s toplimi črnimi očmi. In gosposčina tega moža, njegova brezhibna srajca, njegova sanjavost ter njegove po usnju dišeče roke so Hamana znova prepričale, da je Amerika čista dežela. Kot uročen je gledal, kako elegantni uradnik žigosa karte, in ni niti opazil revežev, ki so vozovnice spravljali v žepe.

»Kdaj želite odpotovati?« je davnega dopoldneva v Trstu vprašal elegantni uslužbenec Lloydove agencure.

Pege na njegovih dlaneh so bile kot celine na pergamentnem zemljevidu.

Najbrž sem podlegel čaru potovanja samega, je pozneje razmišljal Haman.

Takrat v agenturi pa je dejal: »S prvo razpoložljivo ladjo!« in je občutil čudno sladkost, ko je uradnik dvignil k njemu svoje sanjave oči ter ga pohvalil: »Sehr gut!«

Prva razpoložljiva ladja je bila Ultonija čez dva tedna. September se je bližal koncu, začenjalo je pogosteje deževati in pihal je močan veter. Jutranji sprehodi so izgubili čar. Haman je dopoldneve preživljal v postelji, ob popoldnevih pa je hodil na obalo. Razposajenost ga je minila; zdelo se mu je, da je to dobro; globoko v sebi je morda obžaloval, da se odpravlja; a bil je miren, ker je imel občutek, da je usodo, ki se mu bliža, vnaprej poznal in jo celó

sam klical. Morje je bilo zdaj srebrno in je tiščalo ven na odprto.

Končno je napočila tista sobota. Že od prejšnjega dne mu je bilo nekam neudobno, kot bi mu bile naenkrat vse obleke premajhne. Nerad se je ločil od podstrešnice, čeprav je vedel, da bi ne bila primerno bivališče za zimo. Kovček je bil težak. Haman ni zbral poguma, da bi poklical izvoščka. Včasih je bil prav bolešno sramežljiv.

Ko se je s prtljago opotekal po ulicah, ki jih je tolikokrat prehodil neobtežen, se je samemu sebi zelo smilil. Žal mu je bilo, da se poslavlja v takem vzdušju. Zjutraj se je nalašč skrbno urédil, v pristanišče pa je prispel ves lepljiv in zmršen. Pred parnikom je bila nepopisna gneča. Rosilo je, tla so bila mokra, ljudje pa so sedeli na svojih stvareh in jih tlačili v mokroto, kot bi se bili že vnaprej sprijaznili, da ne bodo čez lužo prinesli ničesar suhega. Ob pogledu na sopotnike je mahoma pozabil na svoje nevšečnosti. Navsezadnje je imel toplo obleko in dobre čevlje. Skoraj zasramoval se je svojega novega temno modrega površnika. Ti ljudje so bili vsi v sivem in rjavem. Zlasti ženske so bile uboge: ohlapne kot punčke iz cunj, da si jih komaj ločil od svežnjev, na katerih so sedeje; le njihovi obrazi so bili bolešno živi, v živo razbičani od burje.

Moj Bog, je pomislil, kako bodo revice prestale pot?

Izkazalo se je, da so pripravljene bolje kot on. Na tako pot je najbrž treba iti z določeno mero otopelosti. Spustili so jim mostiček, drenjali so se na ladjo, in njega je silno prizadelo, ko ga je kontrolor potisnil po stopnicah na spodnjo palubo. Ženske se za suvanje niso zmenile. Stopale so sklonjenih glav kakor

krave, ki se vračajo s paše. Tako mirne, da mora pastir le vsako deseto v čredi oplaziti s palico – in če jih oplazi več, to počne iz čistega veselja.

Na spodnji palubi je postavil kovček na miren kraj in sédel. Oddahnil si je, ko je videl, da je pòd lepo poriban. Čez nekaj časa je potem stopil k ograji in pogledal navzgor po ladji. Šele takrat je opazil, kako visoko nad njim frfotajo praporčki. Od pogleda navzgor se mu je zvrtilo, hkrati pa ga je obšla tesnoba, kot da se je znašel v premajhnem prostoru. Rekel si je, da bo še najbolje, če se vrne k prtljagi in počaka, da bodo izpluli. Ampak do tiste ure je bilo še daleč.

Sedél je in opazoval ljudi. Zmerom je rad gledal ljudi, s tem se je zelo zamotil. Vendar so ga včasih – in to niti ne takrat, kadar so ga najmanj zanimali – ljudje delali nestrpnega. Naj se je še tako trudil, nikakor ni mogel odmakniti oči od deklet, ki so stale na mostovžu. Njihovo vedenje ga je spravljalo v blaznost. Bile so še mlade, stare sedemnajst ali osemnajst let, ne preveč postavne, a brez nežnosti v gibih in drži. Preden so se vkrcale, so najbrž kaj popile. Mogoče so imele tudi pri sebi kak liker. Neprestano so se dregale pod rebra in čisto zariple so bile že od neumnega smeha. Z obale pa so jim – čudno, kako hitro je Haman opazil zvezo med skupinama – mahale žalostne, pepelnato blede matere. Morda ni imel pravice, a obsojal je hčere, ki so se tolikanj lahkomišlno poslavljale; zdele so se mu prostaške in hudobne.

Starejši možakar je pristopil k njemu, z glavo namignil na dekleta in pomežiknil. Haman se je obrnil proč. Trudil se je, da bi se držal kar se da odljudno. Ni si želel, da bi ga kdo ogovarjal.

Potem je prišla mlada žena z dojenčkom. Najbrž si je njegovo bližino izbrala prav zato, ker se je mrko držal. Tudi ona je hotela biti v miru. Preden je odložila culo in sedla, se je rahlo sklonila in mu pogledala v obraz. Menda je bila zadovoljna s tistim, kar je videla; tudi on je bil zadovoljen; njune oči so se srečale in takoj spet razšle.

Kmalu pa je postal nervozen. Vedno znova se je oziral na sosedo. Njen obraz mu je zbudil radovednost, proti kateri se je le težka bojeval.

Ona je mižala in se zibala. Videti je bila zelo utrujena. Imela je dolg, mršav vrat, tanke ustnice, koničast nos in modrikaste veke. Zalotil se je, da premišljuje, ali naj jo opozori, da je z glave otročička v njenem naročju zdrsnila ruta. (Bil je še čisto majhen otrok, glavico so le za silo prekrivali puhasti svetlo rjavi lasje.) Nato je tuhtal, kakšne barve oči ima pravzaprav mlada mati. Prej ko sta se spogledala, si ni bil zapomnil.

Čez nekaj časa je začutila, da jo opazuje. Odprla je oči, se vzravnala in si popravila ovratno ruto. Otrok je zastokal. Potrepljala ga je in se nasmehnila. Tisti hip se je moral tudi on nasmehnuti. Ženska se je ustrašila njegovega nasmeha. Začudeno, vprašujoče ga je ošinila. Gotovo je bil tisto pravi trenutek, da bi ji kaj prijaznega rekel ter se nato za dolgo obrnil stran. A ga je njen mili smehljaj – čeprav ni bil namenjen njemu – preveč presunil. Nobene besede ni našel, pa tudi ne moči, da bi se dokončno odvrnil. In tako je še naprej kradoma opazoval žensko, ona pa je kradoma opazovala njega.

Imela je modre šarenice z velikimi črnimi zenicami. Njen pogled je bil hkrati svetel in temen. Še po dolgih letih ga je bilo sram, če se je spomnil, kaj

vse je razbiral iz tega pogleda in iz ženinih nemirnih gibov. Moški smo tako slepi, tako grobi, si je mislil. Bila je njena ura, podojiti je morala otročička, ki je stokal, in želela si je le, da bi neznanec nehal buljiti vanjo ...

Slednjič je menda vendarle dočakala trenutek, ko se je ukvarjal z nečim drugim. Ko jo je zopet pogledal, je sedela v novem položaju. Otrok je stegoval roko iz cule, v kateri je visel, in mesil po zraku okrog materinega tankega vratu. Prizor je Dragotina takoj elektriziral, čeprav sprva niti ni dojel, kaj se godi. Za hip se mu je zdelo, da sta v culi dva otroka, eden s poraslo in drugi z golo glavico. Potem mu je šla vsa kri v obraz; hlastno se je obrnil stran in izjecljal nekakšno opravičilo.

A usoda je hotela – in nekaj ga je prisililo –, da se je na mlado mater znova ozrl ravno tedaj, ko se je njena drobna dlan vtaknila med prsi in otroka. Nad potniki je bila platnena streha in na nebu visoka oblačnost. Svetloba je bila prečiščena, brez senc in odsevov. In v tej svetlobi je Haman – za hip, ki se mu je zdel neskončno dolg – videl dve vlažni, nebogljeni rožnati stvari: otrokova usta in mamino bradavico, med njima pa nitko belkaste slin.

Ne mogel bi povedati, kaj ga je takrat obšlo. Gnus, usmiljenje, groza, ljubezen... V grlo so mu navrele vroče solze. Kolikokrat je prej in pozneje v življenju iz same zadrege odrekel beraču miloščino! Takrat na Ultoniji pa ga je nepremagljiva sila potisnila v nasprotno dejanje. Slekkel je površnik, vzel listnico iz žepa in odbral nekaj največjih zelenih bankovcev. Vstal je.

»Bog vas varuj!« je rekel ter vrgel sukno in bankovce ženski pred noge.

Najbrž ga sploh ni razumela. Ni počakal, da bi dvignila obraz. Pograbil je kovček in stekel. Kot obsedenec se je prebijal skozi gnečo. Hotel je dol s parnika, za vse večne čase dol. Bežal je pred ženino hvaležnostjo in pred svetom, ki se mu je naenkrat zazdel strašno žalosten in krut. Nikoli si ni prišel na jasno, kateri svet se mu je zazdel tak, stari ali novi. Tudi bi ne mogel povedati, kdo se mu je tedaj najbolj smilil: ženska, otrok ali Dragotin Haman ...

Vrgel je karto v vodo. Gledal je, kako črna brozga raztaplja žig na rumenem papirju. Pri tem ga je prevzemalo topo razburjenje, ki ga mnogi ljudje pomnijo iz otroških let. (Vržeš to ali ono stvar v vodo, nato gledaš, kako stvar tone, kako jo odnaša, in si objesten in hkrati potrta, ohromljen in hkrati čudno nervozen, in te grozno tišči na stran, čeprav veš, da si bil ravnokar ...)

... »Premislil sem si v zadnjem trenutku, že na ladji. Izkrcał sem se in vrgel karto v morje,« je povedal v salonu gospodične Julije.

»To je bilo milo rečeno bizarno dejanje,« je pripomnil Fran Ksaverij. »Lahko bi jo vrnil in si refundirali del stroškov.«

»So trenutki, ko človek ne gleda na denar,« je rekel Haman.

»Ah, kajpada,« se je posmehnil odvetnik. »Ampak ali ste opazili, da mnogokrat prav tisti, ki je najmanj gledal na denar, nazadnje največ misli nanj? Od razsipništva do skopuštva je majhen korak. Govorim seveda na splošno.«

»Ja, morda res,« je zamrmral Haman.

Karol ga je brž potegnil na stran in mu šepnil:

»Stric je utrujen, ne zameri mu.«

»Česa?« je začudeno vprašal Haman.

Te nerahločitnosti Karol takrat ni razumel. (V nadaljnjem življenju je tudi on okusil ljubezenski strah, ki v nas otopi občutek za čast, da se bojimo le še enega ponižanja, le še ene zavrnitve.)

Dragotin bi se zlepa ne pustil odgnati. Fran Ksaverij Bezljaj mu ni bil zoprn.

»Čas je, da se odpravimo, otroci,« je rekla Antonija.

Gospodični Juliji je šlo bog ve zakaj na jok.

Čez dvorišče je šel Haman nekaj korakov za drugimi, na videz skrušeno in obotavljivo, kot bi mu mučni prizor s Franom Ksaverijem vendarle prišel do živega. Karol, ki se je nervozno ozrl, pa je na njegovih ustih zagledal smehljaj. Sonce je zahajalo kakor tistikrat, ko sta Karol in Dragotin sklenila prijateljstvo, a Hamanov nasmeh se je od takrat spremenil. Takrat je bil čvrst, po novem je bil mehak in naiven.

Haman je dvignil glavo in z očmi pobožal rožnato ozarjeno pročelje. V oknu tik pod streho se je mahoma pojavila ona, ženska s palube. To je bilo zanj nepričakovano srečanje. Zmerom je bil prepričan – ne le prepričan, zdelo se mu je, da čuti –, da je mati z Ultonije umrla mlada. Zdaj pa se mu je naenkrat prikazala, kakršna bi bila, če bi ji bilo dano dočakati zrele leta. Od nenadoma odkrite možnosti, da je žena z dojenčkom živela in videla svojega otroka odrasti, se mu je zvrtilo v glavi, kot da se je njemu samemu ponudilo še eno življenje, kot da je dobil prost prehod skozi čas. Čas ga je oblił kakor večerna svetloba, kakor fluid, po katerem svobodno in harmonično plavajo nespremenljivi človeški obrazi.

Zgodilo se mu je že, da je večkrat srečal istega neznanca. Mnogokrat si je tudi že izmislil vesel konec k žalostnemu romanu. Toda tokrat je bilo drugače. Snidenje z žensko z Ultonije je bilo pravljичno in obenem otipljivo. Ker gospa na podstrešju in mlada mati s palube nista bili ista ženska, se je njuna skupna podoba razlila prek meja posamezne zgodbe. Drobn obraz je oznanjal večno resnico in bil hkrati resničen v danem trenutku.

Dragotin je pohitel za Karlom in ga zgrabil za laket.

»Ti, ki vse veš,« ga je ustavil, »povej mi no, kdo je gospa zgoraj?«

Preden je odgovoril, se je mladi Lipnik poklonil podstrešnemu oknu.

»To je Fani Naglič, mati gospodične Irme,« je zamrmral.

»Menda gre malokdaj iz stanovanja,« je dodal z drobnim nasmeškom. »Rekli so mi, da nekako ni sodila v tukajšnjo družbo.«

Seveda ni sodila. Njen večni obraz je bil obraz dame iz viteške povesti. Bila je burgundska princesa v češnjevo rdeči domači obleki. Dragotinu se je vse na njej zdelo čudovito: ozke rame, mehke, za malenkost preobilne prsi (prsi z Ultonije, ki so morda vendarle do kraja in v miru oddojile dete ...), drobne roke, ki so brezdelno visele z okenske police, šilasti nos z ozeblim vršičkom in celo smešna, na temenu speta frizura. Če bi bil vitez, bi ji posvetil vse svoje turnirske zmage, znosil pred noge vse svoje vence.

Karlu ni odzdravila. Njemu, Dragotinu, ki je brez pozdrava strmel vanjo, pa je pokimala in se mu nasmešnila – ne kot da se ga spominja, temveč kot da je že slišala zanj. Ni ga postalo sram, ni se zgrozil

nad svojo nevljudnostjo. Prepričan je bil, da Irmina mati vé, koliko mu pomeni, da ga je prepoznala.

Čudežno razumna, čudežno razumevajoča žena! S koleslja se je znova ozrl k njej. Toda okno je bilo zdaj zaprto, in na mestu, kjer se je pravkar rdečila češnjeva halja, je bilo videti le še odsev k tlom drseče oranžne krogle.

IV.

Razočaranje je v glavnem prebolel. Potem je prišla zadrega. Določenih stvari ni hotel videti. Ta občutek ga je najprej zmedel. Ali nisem hrepenel po vpogledu v tuja življenja? si je mislil. Sem se mar motil o sebi?

Karol je kmalu spoznal, da se je bil motil zgolj o naravi, ne o moči svoje radovednosti. Ja, zanimale so ga nenavadne zgodbe, a zbegalo ga je, če so bile nerodno povedane. Hotel je, da se življenje pred njim odvija kot damski roman. Dragotin pa je bil grozen. Ko si ga gledal, kako se trudi razkričati in obenem prikriti svojo novo skrivnost, si moral razmišljati, iz kolikšne množice mučnih, zardevajočih trenutkov so bržkone sestavljeni njegovi spomini.

Karla so neprijetnosti žalile. Ob jutrih se je pretvarjal, da spi, dokler se ni Dragotin sam odpravil na izlet. Popoldne sta šla skupaj v vilo, dopoldan pa je Karol rad ostajal v mestu. Bil je mestni človek. Ni mu bilo do žametno rjave zemlje, rad je imel tlak. Predvsem pa je imel rad značilno mestni občutek, da lahko vsak hip koga sreča. Lahko bi srečal celo Dragotina in bi šla skupaj v kavarno. Nekega dne je srečal gospodično Kleblovo.

Iz njene drže in njene skrbno izbrane obleke je že od daleč razbral, da tudi ona goji željo po naključnem srečanju. To ga je začudilo, saj je vendar kar naprej dobivala obiske. Opazil je, da je na mestni ulici

drugačna kot doma. Rekel si je, da je videti podeželjska. Ne podeželjska v slabšalnem smislu, ne provincialna: z njenim vedanjem in njenimi oblačili ni bilo nič narobe. A ni bila iz mesta, bila je iz narave, pa spet ne iz običajne kmečke narave, temveč iz poetične nature, vzeta izmed dehtečih trav in milih ptic in krotkih srn. Morda bi moral reči, da je idilična; spominjala ga je na porcelanasto pastirico.

Prvič, odkar so se seznanili, sta govorila na štiri oči.

»Oh, res sem vesela, da sva se srečala,« mu je rekla.

Prešinilo ga je, da laže, in v istem hipu, da je strašno ljubezniva. Gotovo ni bil *on* cilj njenega iskanja. Njene besede niso bile iskrene po vsebini, temveč po načinu, kako jih je izrekla: z otroškim naporom, kot da so ji jih pravkar vtepli v glavo. Pogledala mu je v obraz. Tudi svojim modrim očem je delala silo. Sonce jo je ščemelo do solz.

»Dobila sem pismo od vaše gospe mame,« je dejala.

V hipu je vedel, kaj se je zgodilo: mati in Justina sta prišli za njim. Njuna temna odločnost se mu je zazdela še strašnejša, ker je bila gospodična Julija videti tako svetla in plaha. Rad bi se ji z lahkotnimi besedami opravičil za nadlego. Toda iz ust mu je planilo nekaj nepričakovano divjega:

»Nemogoče! Moja mati svoj živi dan ni napisala pisma! Še očetu v vojaško bolnico ne!«

Gospodična Julija je zardela. Najprej se je zmedla, kot se pač zmedemo ob tuji nesreči; njeno sočutje se je sproti sprevrčalo v zadrego. Potem se je premagala. Lipnik je nekoč v stolnici videl punčko, ki je čez célo cerkev tekla nazaj k beraču. Gospodična

Julija, ki je s tresočimi se rokami segla v torbico, je bila čisto podobna tisti punčki.

»Nate, sami pogledjte,« je rekla in mu pomolila kuverto.

Bilo je, kot si je mislil. Pisava je bila Justinina.

»Saj ni nič,« je zamrmrala gospodična Julija. »Piše mi, da vam je pri nas všeč. Zelo sem vesela. Zahvalite se ji. Ali pa ne, ji bom sama pisala ...«

»Pisava,« je vzdiknil in z nohti udaril po papirju, ki ga je medtem vzel iz kuverte, »je sestrina. Mati ji je diktirala.«

V besu je komajda preletel Justinin dopis. Mama je prosila gospodično Klebl, naj skuša vplivati nanj, da si bo poiskal službo.

Prosim Vas, cenjena gospodična, ki ste se, kot mi piše Antonija, tolikanj priljubili mojemu sinu ... Gotovo boste razumeli, da bi bilo narobe, če bi se navadil življenja, ki ni v skladu s skromnimi razmerami njegovega doma ...

Ni se otepal očitkov in namigov (*dober fant, a zgubljen brez očetove avtoritete kot mnogi drugi v teh težkih dneh ...*), ni razložil gospodični, da si je poklic že zdavnaj izbral. Vztrajal je pri nečastnosti maminega in Justininega ponarejevalstva, kot bi bila to najhujša sramota, ki sta mu jo naredili.

»Vedel sem,« je zadihano ponavljal. »Justina je pisala, ne moja mati. Justina dela v pisarni. Pisava je njena. Stavki so njeni. Mama ji je samo naročila, kaj naj napiše. Moja mati ne bi znala napisati takšnega pisma ...«

Gospodična Julija ga je sprva poslušala pozorno in z užitek, z občutki, ki jih je Karol prepoznal. On sam je mnogokrat tako poslušal: s sočutjem, ki počasi prehaja v zadovoljstvo nad dejstvom, da se dogaja nekaj dramatičnega. (Pri njih doma so bili

največkrat sestrski prepiri.) Sredi njegovega govorenja pa se ji je obraz spremenil. Sočutje je izginilo še od tam, kjer se je bilo najdlje zadržalo: obrvi so se razmaknile in guba nad nosom se je zagladila. Pozornost je popustila, opravljivo zadovoljstvo je kar odplavalo. Gospodična Julija je povescila glavo in se zamislila. Ni ga nehala poslušati, to ne. A poslušala ga je iz globin svoje notranjosti, misleč nase. Lica so se ji rahlo tresla, komaj opazno je prikimavala, kot bi Karlova jeza v njej vzdražila utrip stare zamere.

Nista šla v kavarno, stala sta sredi ceste. Že to je bilo nenavadno. Ko je Karol naposled utihnil, pa je gospodična Julija spravila iz sebe res nenavadne, položaju neprimerne besede. Dejala je:

»Čelo življenje nam drugi predpisujejo, kako moramo živeti, ali ne?«

Karol je zanimanje hipoma preusmeril od sebe k njej. Tudi ona je dvignila oči in se spomnila nanj. Kratek hip je oklevala, besede so ji plahe in nestrpne visele na rožnatih ustnicah; zraven je še zmerom togotno stiskala pesti.

»Ne pustite se jim,« je hripavo in hlastno rekla. »Ne pustite se jim ... Karol.«

Zardela je, ker ga je poklicala po imenu. Rdečica, neprimerna njenim letom in položaju, je Karla gani-la. Okleval je. Le malo je manjkalo, le bežna kretnja, le neznamen namig z njegove strani, pa bi se mu Julija Klebl zjokala in izpovedala na rami. Kar bi mu povedala, je že vedel. Ampak nenadoma se mu je uprlo. Kot se je bil pred časom odtegnil materi, se je zdaj odtegnil tej lepi, fini gospe. Rad bi jo še naprej občudoval od daleč. Ni hotel pokvariti idile. Toda to ni bilo bistveno. Materi se je uprl z občut-

kom popolnega brezupa, iz oči togotne pastirice, ki je cepetala pred njim na novomeškem tlaku, pa se mu je zasvetilo upanje. Upanje zanj, ne zanjo. Pomislil je, da je slab človek. Zazdelo se mu je, da se je pogreznil globoko v mehko gorkoto življenja, da se globlje ne bo pogreznil nikoli. Vedel je, da ima pred sabo zgodbo, pa je nalašč zamižal. Julija Klebl je ljubila strica Frana Ksaverija, a komu je bilo to mar. Samo on, Karol je bil pomemben, samo on, samo on, samo on. Dih mu je zastajal, kot da je spet v svoji sobi, kot da leži na trebuhu in objema blazino, kot da je blazina deblo, na katerem plava proti toku. Kaj je bilo pravzaprav toplo in poniževalno: tisto, kar ga je vleklo navzdol – mama, sestre, Ivanka, dom –, ali tisto, k čemur se je prebijal, za kar je bil pripravljen beračiti? Kaj je bilo pravzaprav življenje? (Tega ni nikoli dognal.)

»Moja ambicija je postati koncertni pianist,« je izdaval. »Doma imamo zelo slab instrument in družina mojim načrtom nasprotuje.«

Julija Klebl je razumela. Prijela ga je za laket. Na roko si je bila medtem nataknila svetlorjavo rokavico.

»Pridite. Pridite, kadar hočete. Sami lahko pridetite igrati, tudi kadar drugih ni zraven,« mu je rekla.

Smehljala se je skozi solze, z orokavičenimi prsti si je na hitro otrla bežno solzo. Karol se je počutil kot v Rasbergerjevi trgovini. V duši mu je zaprasketala gramofonska igla. Noge so se mu tresle po prestanem ponižanju. Bil je umazano srečen.

Šel je še tisto dopoldne, gospodično je dobil še v istih rokavicah. Spremila ga je v salon in ga pustila samega. In zgodilo se mu je, kar se skoraj vedno

zgodí ljudem, ki preHITEVajo svoje hrepenenje. Prostor je bil poln rezke svetlobe, na klavirju je bila plast prahu. Osvetljeni prah ga je očaral kot kak negligé, kot vabilo v dopoldansko zanikrnost. Njegovi potni prsti so pustili odtis na pokrovu, ki ga je odprl. Nenadoma pa so se mu dlani osušile in ohladile. Členki so mu otrdéli, v rokah ni imel več nobenega občutka. Vse se mu je zazdelo nago in mrzlo, še posebej tipke. Bilo mu je kot pri zdravniku, kot da mu k razpetim prsim tiščijo stetoskop. Okrog njega je nastalo nevtoralno ozračje in zapustila ga je domišljija.

Toda njegova ljubezen je bila premočna, da bi se uklonila muhavosti telesa. Poskušal je tisto dopoldne, dan za dnem je prihajal nazaj, vedno znova je poskušal. Spoznanje, da bo teže, kot je bil pričakoval, je bilo eno najgrenkejših v njegovem življenju. Odreči se je moral utvari, da se mu bo odprlo, kakor hitro bo imel uglašen klavir in malo samote. In vendar se ni ničemur odrekel laže kot tem sanjam. Nobenega bremena si ni naložil bolj brez pomislekov kakor pezo mučnega ponavljanja. Vmes so bili trenutki zmagoslavja. A ni vztrajal zaradi njih. Kot si tudi ni domišljal, da mu bo nekoč, ko bo breme že dovolj dolgo nosil, teža zdrsnila z ramen, da bo zaplaval v popolnost. Ni si domišljal: pa ne zato, ker bi bil zdaj moder ali ker bi slutil, da bodo vedno samo *trenutki* popolnosti, ampak zato, ker kratko malo ni premišljeval.

Razkopaval je gospodičnine nóte. Ona je včasih prišla v sobo.

»Ne menite se zame. Kot da me ni, Karol,« je rekla.

Pokimal ji je v ritmu skladbe, ki jo je ravno vadil. Sedla mu je za hrbet. Poslušala je, a to ga ni ne vzne-

mirilo ne vzpodbudilo. V resnici je prisluškovala navznoter, vase, tako kot ko ji je na cesti govoril o materi in sestrah. Glasba ji je pomagala razpredati. Karol je z veseljem pomagal. Kadar se je upehal in se obrnil k njej, ga je prevzel občutek, da je dober po srcu. Gospodične Kleblove ni imel najrajši na svetu, še zdaleč ne. Mu je pa edina od ljudi, ki jih je imel rad, dajala ta občutek.

Podobna je bila lepó zloženi skodlasti strehi. Vse njene poteze, vse črte njenega telesa so bile kakor navzgor obrnjeni polmeseci: podočnjaki, usta, lica, majhne prsi. Roke je kot venec držala v naročju. Dihala je zdaj globoko, zdaj samo z vrhom pljuč. Včasih ji je začelo zmanjkovati sape in je vstala. Takrat ni več spominjala na streho. Hodila je od okna do okna. Stopala je odločno. Oči, ki so v takih trenutkih Karla magično privlačile, so drgetale, kot da se mučijo z nemogočo odločitvijo: ostati v mehkem zavetju vek ali iztrgati se na svobodo. Njene solze – kadar se je odločala, je bila vselej solzna – so bile otroške in hkrati obupane. Karlu se je smilila. S tem usmiljenjem si je spiral dušo. Pretekla spletkarstva, majhne hudobije, ki jih je bil zagrešil, stvari, ki so mu po navadi nenaravno velike in težke hodile v spomin, so ob gospodičnini stiski postale neznatne.

»Igrajte še malo, Karol,« mu je rekla. »Umirim se.«

Igral ji je in jo pogledoval. Ničesar ni vedela o glasbi. Toda umirila se je.

V duši je imela dve možnosti, veselo in žalostno. Če je bila glasba vesela, se je Julija videla, kako v dolgih skokih teče čez cvetoči travnik nekemu naproti. Če je bila melodija žalostna, si je predstavljala, kako bo nekdo nekoč razumel njeno žrtev.

Potlej je Karol ni več gledal. Zvoki so se zlili in izgubili vsebino, njega pa je prevzelo močno telesno ugodje. Misli, spletke, podatki in podrobnosti so se raztajali v mnogoglasje. Prav v tej pozabi je bila skrivnost. Prav prek najabstraktnejše vseh umetnosti se je najbolj približal resničnemu življenju: ne življenju gospodične Julije ali Dragotina Hamana: življenju nasploh. Noben detajl ni bil otipljivejši od te splošitve. Toda Karol za klavirjem ni oblikoval klobasastih misli. Le sem ter tja kdaj je užival s kančkom vsebine: se počutil, kot da plava, kot da zajema stvari v naročje, kot da mu iz naročja nič ne zdrсне. Po navadi je samo igral, poslušal, poslušal, in gradnica se mu je tresla od vibracij velikega instrumenta.

Preden je odšla, se je gospodična Julija včasih za hip naslonila na klavir. Poznavalsko je pokimala, čeprav se ni spoznala na glasbo. Razumela se je na togoto in trmo.

»Le igrajte, le,« je dejala.

»Ne bi ga smela vzpodbujati. Fant nima nobenih možnosti za glasbeno kariero. Ni lepo od Julije, da mu vzbuja lažne upe,« je Antonija Bezlaj rekla Franu Ksaveriju.

Fran Ksaverij se je postavil za prijateljico.

»Pretiravaš. Ali ga nisi tudi ti hvalila?«

»Že, ampak to zdaj je blaznost. Céle dneve je za njenim klavirjem. Še gospoda Hamana je čisto zapustil.«

»Gospod Haman se bo že znašel,« je pripomnil Fran Ksaverij.

»Res je ne razumem,« je nadaljevala Antonija, kot da pripombe ni slišala. »Razen če si morda želi, da ga ne bi.«

»Koga? Kaj?« je vprašal Fran Ksaverij in povetil časopis.

»Gospoda Hamana,« je rekla Antonija. »Zapustil. Mogoče si pa Julija želi čim več obiskov.«

Fran Ksaverij je molčal, a ne iz strahopetnosti. Namesto običajne nejevolje nad sestrinim čenčanjem ga je prevzela globoka žalost nad žensko zlobo.

Tretje dopoldne po tistem, ko je Karol prvikrat užival posest Kleblovega klavirja, je v salon prišla Irma Naglič. Vrata je odprla na široko in čez prag je stopila s svojim značilnim premočrtnim urnim korakom. Naenkrat pa je obstala in se ozrla okrog sebe. Iz oči ji je šinila bolečina: kot srni, ki so jo zadeli, ko ni bila pozorna.

»Oh!« je vzkliknila.

Ta rjavolaska, ta črnooka Irma niti v sanjah ne bi rekla: »Ne menite se zame.« Ustavila se je enako odločno, kot je bila hodila. »Pri priči nehajte igrati,« je ukazal njen osupli obraz. »Kaj je zdaj to? Povejte.« Karol je ubogljivo dvignil roke s tipk.

»Slišala sem klavir,« je rekla. »Mislila sem, da imamo obiske.«

Glas ji je zadrhtel, nekje ne preveč globoko v grlu so čakale solze. Bila je razočarana in zelo zelo mlada, stoletja mlajša od njega. Tudi če bi poskusila, bi se ne mogla nasmehnuti; brada ji je otrpnila. (Bržkone je bilo *to* otroško, in ne rožnata podredljivost gospodične Kleblove.)

»Sam sem,« ji je pojasnil. »Vaša teta mi je dovolila, da prihajam igrat. Dragotin je šel v Žužemberk.«

Odgovorila mu ni ničesar. Približala se mu je, a mu ni pogledala v oči. Zdaj je bila nejevoljna. Nè

presenečena, kajti že večkrat prej ji je prebral misli; samo nejevoljna.

»Če hočete, mu lahko rečem, naj naslednjič pride z mano,« ji je ponudil.

Ni se ji prikupil. Bil ji je strašno zoprn. Vendar je z odločnostjo, ki je Karol ni bil predvidel, ki jo je občudoval in ki je celó ni čisto razumel, premagala odpor do njega ter ga prosila:

»Lahko mu rečete, naj pride, če hoče. Če hočete, mu recite.«

Ker ni mogla takoj oditi, je sedla na zofo in vzela v roke album. Karol je zaigral z maščevalnim zanosom. Ni se maščeval njej osebno. Ni ji zameril, da se je grdo obnašala in ji ni bilo do glasbe. Sam ni vedel, zakaj bi ji rad pokazal:

Medtem ko ti sediš, vsa skrušena, vsa zdolgočena, sem jaz na krilih, radosten, radosten ...

Hvaležnosti ni poznala. To je Karol razumel. (Mar je bil on kdaj hvaležen prodajalki v Rasbergerjevi trgovini, mar je bil hvaležen Justi ali gospodični Juliji?) Naslednjič ji je pripeljal Hamana in vsa je zasijala. Toda njeno otroško odkritosrčno veselje se je zlilo proti Dragotinu in Karla še opljusnilo ni. Ni se menila zanj, zato jo je lahko nemoteno gledal. Vedno je bilo enako. Najprej se je strašno vznemirila. Ko so sedli, se je umirila. Niti premaknila se ni, kaj šele, da bi kam šla. V naročje si je položila blazino, kot bi se hotela zabarikadirati.

Kadar je Karol igral, onima dvema ni bilo treba govoriti. To je bilo dobro, saj nista vedela, o čem bi. Dragotina je molk včasih spravljal v zadrego, Irma nikoli. Le kadar se ji je zazdelo, da bo gost vstal, si je krčevito prižela blazino k trebuhu in iztisnila iz sebe besedo. Karol se ni mogel načuditi globoko res-

nemu, strastnemu in plahemu zanimanju, s katerim je Haman poslušal tiste nesmiselne, tjavendan izrečene stavke. Komaj je lahko verjel, da Dragotin v dekletovem govorjenju išče vsebino. Pa jo je celó našel in bil zaradi nje enkrat srečen, drugič nesrečen. Srečni Dragotin se je trudil biti očarljiv. Imel je tak značaj, da se ne bi trudil, če bi ne bil prepričan, da zmore. Najbolj prepričan je bil ob določenih večerih domov gredé, ko se je smejal in mahal okrog sebe kot kralj, kot oseba, ki je toliko nad preostalim svetom, da je zrak okoli nje že redek. Žalostni Dragotin se je grbil pod težo svojih slabosti. Bil si je zoprn, hkrati pa je bil zaščitniški do sebe in zato užaljen, če se mu je zdelo, da ga ljudje ne marajo.

»Ne bom več hodil s tabo. Nisem dobrodošel,« je rekel Karlu.

»Ste sami?« je Karla drugi dan vprašala Irma Naglič.

In njemu je bilo mučno.

Dragotin in Irma sta mu kvarila koncentracijo. Hvaležen je bil gospodični Juliji, ko ju je odpeljala.

»Ne motimo našega pianista,« jima je rekla. »Pojdimo na sprehod po vrtu, potem bomo sedeli na verandi.«

Karla je majčkeno presenetilo, da sta ji bila tudi onadva hvaležna. Ob njej so se jima razvezali jeziki, nenadoma se nista več mučila z besedami. Z verande je bilo večkrat slišati njuna glasova in njun smeh kot pa glas in smeh gospodične Klebl. Čeprav je molčala, pa je bila Irmina teta središče trojice. Karol je nekoč nekaj iskal pri oknu, ko mu je pogled ušel na vrt, kjer so se sprehajali. Teta je hodila na sredini, Dragotin levo in Irma desno. Bili so nenavadna skupina. Gospodična je bila majhna in ubitih barv. Dra-

gotin in Irma, oba za glavo višja od nje, oba žarečih oči in pisano oblečena, pa sta zrla vanjo kot v svetilnik ali osončeno goro.

Smešno, kako se stvari spreminjajo pod vplivom razdalje. Na primer v gledališčih. V majhnih provincialnih vsi buljijo na oder in sledijo zgodbi. V velikih dvoranh s kristalnimi lestenci in dolgimi venci lož pa je pozornost občinstva razpršena; marsikdo, ne samo zaljubljeni in spletkarji, raje gleda svoje soljudi kot pa božanske nastopajoče.

In vendar ga ni nastopajočega, ki bi se prstovoljno odločil, da bo osrečeval ljudi iz province. Karlu Lipniku je bilo v poznejšem življenju dano razvozlati to navidezno protislovje. (O ženskah je vedel mnogo manj, kot mu je pripisoval svak Oton, o gledališčih je vedel skoraj vse.) Čar velikih dvoran ni v velikosti, ampak v veličini. Ta veličina je seveda povezana z razkošjem, s kvaliteto zraka, z odsotnostjo in prisotnostjo raznih zvokov. (Z odsotnostjo škripanja in prisotnostjo žvenketanja, denimo.) Lesket pozlate in kristalnih obeskov v gromozanskem polmraku je res nekaj nebeškega. Toda pravi biseri, prave zvezde so človeške oči; človeške oči, vajene lepote, morda nekoliko zdolgočasene, morda za spoznanje posmehljive; oči, ki hodijo po svojih potih, ti pa jih pritegneš in zvedeš skupaj; zenice, ki jih razvnameš in ukrotiš, zamegliš in zastekliš; vesolje, ki ga obrneš k sebi.

Svak Oton bi bržkone rekel: »Razumem. Podeželani so lahek plen, velemestna publika pa je kot nedostopna ženska. He he, triumf nad žensko je tem slajši, če se je dolgo upirala...« A bog ve, ali je med obojim, med ženskami in gledališči, sploh kaka

zveza. In bog ve, ali je sploh res. O ženskah. O gledališčih.

Lipnikova teorija o dvoranh niti zanj samega ni v celoti veljala. Na slavnih odrih je bil srečen, po dokončno sodbo se je vedno znova vračal v zelo neslavno hišo. Materi, Mariji in Ivanki je do onemoglosti prepeval *Dein ist mein ganzes Herz*. Ni se mogel zadovoljiti z njihovo tiho zamaknjenostjo, s topimi smehljaji, ki so jim razpirali suha, neoslinjena usta. Hotel je, da bi ga hvalile. Nikoli ga niso, občudovale so le melodijo.

Čajanke pri gospodični Juliji so bile tako in drugače njegove prve gala prireditve. Obdajalo ga je razkošje in občinstvo je bilo nezainteresirano. Sprva ne, sprva so ga kar naprej vzpodbujali in mu ploskali. Bil jim je kot še en Tobi, kot kužek, ki ga vzameš v naročje in se z njim meniš, da bi prepodil tišino. Potem so se med njimi razvile druge stvari. Nastala je nekakšna sovražnost, ki ni popustila do dne, ko so se razšli.

Irma Naglič je bila kar naprej užaljena. Stric Fran Ksaverij se je norčeval iz Dragotina. Teta Antonija je Hamanu izkazovala živahno naklonjenost, ki jo je ta komaj prenašal. Gospodična Kleblova je bila zmedenena. Enkrat se je trudila, da bi zgladila napetosti med svojimi gosti, drugič je bila užaljena, ker je dobivala nezaželene komplimente, tretjič se je zdelo, da sama izziva spopad, četrtič je bila videti nebogljeneno presenečena, kot da so čeznjo vrgli mrežo, iz katere se ne bo znala izmotati.

Takó je, mrežo. Ljubezen, sovraštvo, ljubosumje, užaljenost, vse te stvari so bile med njimi že od začetka; šele čez nekaj časa pa so se spletle v mrežo. Ko so se odnosi med njimi zapletli, so se oni v Kar-

lovih očeh pomnožili. Opazoval jih je z različnih gledišč, zato je dobil občutek, da jih je mnogo več kot pet.

V poznejših spominih so se mu prikazovali tudi vsi naenkrat. Prikazovali ni čisto prava beseda: slišal jih je. Bili so velik razglašen pevski zbor in peli so iz Traviate. Njihove glasove si je nafantaziral: pogrkvajoči alt tete Antonije, Dragotinov bas, prizadevno nosljanje gospodične Julije, Irmin šepet, bodro in neubrano brundanje Frana Ksaverija. Če bi o tem komu pravil, bi najbrž zvenelo smešno. Vendar ni bilo smešno. Kolikor je nekoč cenil njihovo nezanimanje, kolikor je ljubil svobodo, ki so mu jo dajali, toliko in še bolj je sovražil vnemo, ki jim jo je naknadno pripisal. Dopovedovali so mu, kako celo veselje drgeče od ljubezni. Dopovedovali so mu, kot da on ne vé, kajti če bi vedel, bi gotovo razumel. On pa je vedel ...

»Revež, igraš, pa te nihče ne posluša,« mu je nekega večera (niti ne preveč prijazno) rekel Dragotin.

Takrat je Karol razložil prijatelju teorijo o gledališčih.

»Saj veš, kako je v Ljubljani. Tesnobno in zadušljivo je, ker so ljudje vnaprej odločeni, da bodo uživali. Tudi jaz sem v operi zmerom prepoln pričakovanj. Pri manj finih gledalcih se to kaže kot nekakšna požrešnost; včasih celo kot škodoželjnost, češ: zdaj se bomo pa zabavali ...«

Karol je bil moder mladenič; pazil je na skladnost svoje podobe in le redko se je obnašal neprimerno svojim letom. Ampak tistikrat si ni mogel kaj, da se ne bi pomilovalno namuznil. Nato si je brž pokrtil usta in se zasukal v mrak. V poltemi je za hip zata-

val z mislimi, ne vedoč, ali naj bo užaljen ali počaščen. Prijateljev obraz je bil namreč nespodobno zgovoren.

Ti! je pisalo na Hamanovem začudenem obličju. Da si *ti* prišel do tako točnih opažanj!

Ko se je Karol spet obrnil, je bil Dragotin že drugačen. Presenečenje se je umaknilo trajnejšemu izrazu, morda odsevu spomina.

»Če bi ti šele videl gledališča, kjer igrajo pogrošne stvari za zabavo!« je rekel Haman.

V mislih je vznemirjeno poklical teto Kazimiro. Rad bi jo vprašal, ali je bilo njeno življenje brezupno zato, ker je igrala ljudem, ki so prihajali v gledališče po prostaški užitek. Se je zato tako lenobno, tako brez žara odmajala na oder? Si je zato popravljala naramnico kot prostitutka med dvema strankama? Se je zato odkašljevala, kot bi se zdolgočasena cipa suho smejala besedi ljubezen? ...

S preostankom Globočnikovega denarja se je iz Trsta podal v Prago iskat teto Kazimiro. Kazimiri ni nikoli pisal, za naslov je moral vprašati teto Jolando. In potem se ni niti najavil niti ni kupil rož, ampak je nekega večera tik pred božičem s kartonastim kovčkom v roki stopil v Kazimirino garderobo.

Zunaj je bilo zelo mraz in železna peč v kotu je bila razbeljena. Teta je sedela pred ogledalom. Okrog čela je imela diadem, v laseh dolgo črno pero. V obraz ji je svetila močna luč. Njena polt je bila brez napake. Njen nos je bil raven in dolg. Oblečena je bila v srebrno obleko. Ploski dekolte ji je pokrivala mreža, posuta s steklenimi biseri.

Kot v času Dragotinovega otroštva je sedela s prekrižanimi nogami, a desni gleženj, ki ga je nekoč

kar naprej vrtela, je negibno visel, in velike dlani so kakor polomljene ležale na toaletni mizici. Haman se je raznežil v starem sovraštvu.

»Teta!« jo je poklical.

Počasi se je okrenila. Njeno obličje je bilo v resnici komaj kaj manj gladko kot v zrcalu. Le nad nosom je bil izbočen trikotnik, ki ga v odsevu ni bilo in ki je dajal sicer pravilnemu obrazu izraz žalostnega klovna. Sive oči so bile jasne, preplašene in predrzno mirne. Videti je bilo, da je Kazimira na robu obupa in hkrati neizmerno daleč od joka.

»Za božjo voljo!« je rekla.

Vprašala ga je, kje se je vzela. Odgovoril ji je, da prihaja naravnost s postaje. Z rokavico si je otrkal srež s suknje.

»Vratarju sem dal par kovačev, da me je spustil k tebi,« je zamrmral.

»Ja,« se je posmehnila teta, potem ko je stehala njegove besede, »ja, prav imaš, tole res ni ugledno gledališče.«

Nadaljevala je v istem napol sovražnem tonu. Rekla je, da je lepo, da jo je prišel obiskat. On je brž vskočil, češ da je v Pragi le slučajno in mimogrede. Ni se pozanimala, kako se mu je godilo, odkar se nista videla. Povedal ji je sam od sebe. Govoril je hitro, hlastno. Še vedno je bil zapreden v misli, s katerimi se je vozil k njej. Zdelo se mu je, da lahko njo, prav njo, obtoži za jalovost vseh svojih dotedanjih prizadevanj.

Ko je umolknil, se je od nekod zaslišala kovinska glasba.

»To je vložek,« je rekla teta. »Kmalu bom na vrsti. Dajemo igro o lahkoživem grofu. Jaz igram grofico, ki ga nazadnje spreobrne. Grofico Smirnoff. Ve-

činoma igram tuje aristokratinje. Pravijo, da se mi take vloge podajo k obrazu.«

Hudobni nasmeh ji je otrpnil na ustih. Vzela je šminko in si na novo obrobila spodnjo ustnico. Vstala je. Bila je visoka, precej višja od Dragotina. Kar se je zganilo v naveličanem vzdihu, niso bile njene prsi, ampak njen ravni trebuh. Počasi, s kraljevskim korakom je stopila do vrat.

»Če nimaš kam iti, greš nocoj lahko k meni,« je rekla.

Slišal je, da je poudarila »nocoj«.

»Hvala, res si še nisem ničesar uredil,« je odvrnil.

Vrata so se zaprla za njenim belim hrbtom. Hlad je šele čez nekaj trenutkov privel na sredo sobe. Dragotina je streslo, ko se je zavedel, da je šla teta napol naga po prepisnem hodniku.

»Zakaj se ni ogrnila?« se je vprašal.

Že med ploskanjem je prišla nazaj in takoj stopila za špansko steno. Za hip je pomislil, da je užaljena, ker si ni ogledal predstave. Toda ne. Rekla je: »Duhamorna igra,« in zavihtela slečeno obleko čez zaslono, da so koralde z dekolteja udarile ob les. Oblekla se je v rjavo krilo in rožasto bluzo puščobnih in hkrati tragičnih, kot na smrt obsojenih barv. Namesto plašča je nosila moško krojen površnik. Klobuk je imela razkošen, narejen iz žameta in svile.

Klobuk je kot črn labod drsel po pomrznjenih ulicah. Dragotin je dolgo gledal samo njega, njegov komaj opazni gosposki drget, njegove počasne, dostojanstvene gibe. Potlej mu je pogled ušel k razsvetljenim izložbam. Z očmi je požiral božične okraske, v mislih pa še naprej spremljal labodovo drsenje. Bilo je pozno in vse je bilo tiho in prazno. Ko sta prečkala reko, je Dragotin slednjič pogledal

teti v obraz. Na usločeni most, čez katerega sta šla, je sijala jarka zimska mesečina. Kazimirin obraz je bil celo pod širokimi krajci videti velik, a v luninem siju čudno skrepenel, skoraj prosojen. Dihala je plitko, vendar brez naglice. Dragotin se je vrh mostu za hip ustavil.

»Kako črna je voda,« je dejal.

To je rekel, ker je moral zajeti sapo. Ni se upehal, le noč se mu je mahoma vsa razkrila in srce se mu je napihnilo v nedopovedljivem navdušenju. Tlak se je svetil. Strehe na bregovih so se srebrno prelivale z nebom. Zdele so se kot množica pagod, kot vzvalovano morje streh enega samega velikanskega pravljirnega gradu. Haman je pomislil na helebarde in v ustih začutil pomirjujoč kovinski okus; bili so žlebovi, napušči, snegolovi, vetrnice in okrasne bodice na slemenih; bila je zimska noč daleč stran od morja. Gosta, topla reka je globoko pod mostom brundala valček. Bridki profil tete Kazimire je kazal predse, in nos je užaljeno in nestrpno trepetal, kot da čaka na pomladni veter, ki ga ni od nikoder, ki ga še nikoli ni bilo, ki ga nikoli ne bo. Dragotin se je zavedal, da njegova nenadna sreča ne prihaja samo od lepega mesta, temveč izvira tudi iz tetine bridkosti. Vendar mu ni šlo za maščevanje. Že mnogokrat je čutil premoč nad žensko in enkrat celo premoč nad teto Kazimiro. V tihi noči, ki je dajala slutiti toliko jutrišnjih zvokov, se mu je prikazalo nekaj, kar se ga niti ni neposredno dotikalo. Tetin obraz se je komaj opazno bil z ozadjem: kot dodatni polmesec na zvezdnatem nebu, kot bleda luna v za malenkost napačnem odtenku. Dragotin je ob pogledu nanj pomislil, da nas svet ne izvrže, pa če se mu še tako upiramo. Na zemlji je neskončno mnogo obrazov. Zdaj-

le spijo, jutri se bodo pehali čez most. Luknjičasti, hlebci sira podobni obraz kmetice, ki je popoldne racala ob vlaku in prodajala prigrizke; obličje moža z očali, ki je v kupeju bral časopis, suho pokašljeval ter se kdaj pa kdaj svetlo ozrl iznad branja; puhasta lica dekleta, ki je stalo v dimu lokomotive vlaka za Budjejevica ... Kolikor je obrazov v človeškem vrvenju, toliko možnosti ima človek na svetu. On, Dragotin, ima neskončno število možnosti.

Ni jih imel. Kmalu po tisti noči so ga oropali občutka, da je svoboden. Morda je že tedaj na mostu zaslutil, da bo oropan. Morda je zaradi te slutnje – in ne zaradi svežega, čistega spomina na dekle, ki je v plavkastem oblaku čakalo, da bo vlak za Budjejevica odpeljal – dobil občutek, da se pod njim ne vali voda, ampak dolga, težka črna kompozicija.

»Slišiš reko?« je vprašal teto Kazimiro. »En dva tri, en dva tri ... Ali ni tako, kot bi se vlak prebijal skozi sneg?«

Kazimira mu je naklonila enega svojih običajnih, brez razloga presunljivih pogledov. Célo pot do doma je molčala. Pred pusto hišo, kjer sta se ustavila, je Dragotin opazil, da teta še zmeraj nosi pompaduro. Ko je razvezovala trakove, se je držala podobno kot takrat, ko je prepuščala nečaka gospodu Globočniku. Dragotin se je vprašal, ali ima izraz na njenem obrazu kako zvezo s smešno starinsko torbo. Navzlic vsemu se mu je zdelo verjetneje, da je tetina ravnodušnost – tolikanj globoka, da je bila videti hlinjena – v nekakšni zvezi z njim samim. Teta je iz vreče potegnila kavljast ključ. Vse njene kretnje so bile posmehljivo slovesne.

»Rajska vrata,« je rekla in odsunila iz velikih duri izrezana vrata.

Dragotin je pomislil na line, ki jih kmetje izžagajo za mačke. Stopila sta čez prag. V veži je gorela plinska luč. Vrata hišniškega stanovanja so bila steklena, zadelana s pikasto zaveso, ki ji Dragotin v medli svetlobi ni mogel določiti barve. S sten se je luščil belež. Železna stopniščna ograja, najbrž novejša kot druge stvari v hiši, je metala zlovešče sence po lisastih zidovih. Stopnice so bile iz kamna z luknjicami in se jim je poznalo, da jih pomivajo z umazano vodo; zglajeni deli so se vlažno svetili, v pórah pa se je nabirala značilna siva zmes.

Tetino stanovanje je bilo v tretjem nadstropju. Obsegalo je veliko kvadratno sobo in majcen kabinet, v katerem je Kazimira hranila razne potrebščine ter opravljala gospodinjske in toaletne dolžnosti. V enem kotu kvadratne sobe je stala postelja, sredi prostora zofa iz zelenega žameta, pod oknom miza z dvema stoloma, v drugem kotu s kavljem zaprta omara. Teta je takoj odvrгла plašč in si ognila domačo haljo. Nato se je kot zver pognala v kabinet in si nagrabila vedro koksa. Hitro, spretno je zakurila. Roke si je obrisala v zmečkano krpo, ki je ležala na tleh ob peči. Iz okna je vzela kos rumenega sira brez lukenj in ga položila na mizo. Potem je šla v kabinet po krožnik, dva noža, hlebec kruha in steklenico piva. Slednjič se je preobula. Za doma je imela visokopetne natikače, obrobļene z umazanim belim krznom.

»Dober sir,« je že od mize rekla Dragotinu, ki se je zmedeno razkoračil nad kartonastim kovčkom.

Ni mu preostalo drugega, kakor da je njeno cmokanje vzel za povabilo. Večerji se je približal obotavljivo kot samotni kojotek. Pomislil je, kako čudno je, da se ravno ob teti že od nekdanj čuti najbolj osirote-

lega. Nato so ga zamotile druge stvari. Prvič v življenju je videl Kazimiro jesti. Jedla je požrešno, skoraj veselo strastjo. Med jedjo je ves čas govorila o hrani. Zelo je hvalila delikatesno trgovino nasproti gledališča.

»Pojdi iskat dva kozarca,« je ukazala nečaku, potem ko sta na suho prežvečila prve grižljaje. »To je dobro pivo.«

Ob prihodu je mislil, da ima teta od stvari v svojem stanovanju najraje zeleno zofo. Po večerji je spoznal, da Kazimiri ni mar za ta razkošni komad. Samo pogledati si jo moral, kako odstira pregrinjalo ter v sivi flanelasti srjaci leze pod odejo, in si vedel, da je ležišče v kotu njen edini pristan. Naslonila se je na dve veliki, pernicam podobni blazini in si spodvila prešito odejo. Posteljnina z drobnim cvetličnim vzorcem ni bila videti posebno snažna, a je vseeno vzbujala naklonjenost: kot kak umazan, a prezračen kmečki pobalin. Dragotinu se je zazdelo, da je teta pegasta. Najbrž samo zaradi drobnega vzorca na vzglavju.

»Praviš, da debeli župnik ni imel sreče s tabo?« je rekla.

V postelji je jedla bonbone in njen nasmeh je bil črn od čokolade. Vendar se Dragotin ni ustrašil zapacanih zob. Ustrašil se je fantovskega smehljaja, ustrašil se je tetinega tovarištva.

»Bil je dober človek,« je rekel o župniku Globočniku.

»Mhm,« se je s polnimi usti zasmejala teta.

Zdaj je bila prijazna. Povedala je Dragotinu, kje v kabinetu so rjuhe. Ko si je postiljal na zeleni zofi, ga je gledala ljubeznivo nestrpno, kot da je prepričana, da bo potem, ko bosta vsak pod svojo odejo, med

njima vse drugače. Njemu je bilo v pižami nerodno, ona pa kakor da ni opazila, kdaj se je slekel.

»Ti vržem bonbon?« ga je vprašala iz kota.

Odkimal in se skušal pogrezniti čim globlje v blazino. Proti svoji navadi se je pokrtil do vratu. Lotila se ga je težka zaspčnost, ki je sladka, če nam je nihče ne kali, in ki nas napolni z grenkim, togotnim obžalovanjem, če nam je ni dano v miru použiti. Teta je ugasnila luč, a se ni zleknila. Še naprej je slonel na perncah in odvijala bonbone. Žičkasti lasje so ji sršeli v luninem siju. Nenadoma se je spustila v govorjenje in potem kar ni utihnila. Dokler ga je trgala iz polsna, ji je Dragotin odgovarjal mehko, mrmraje; ko ga je dokončno zbudila, je postal sovražen.

»Zaspiva, teta,« ji je nekajkrat rekel.

Ona se je kot prijazna potepuška psička, ki je niti z brco ne užališ, trudila, da bi ga prelisicila in razvlekla pogovor.

»Čakaj, še tole!« je govorila in mahala z roko, ki je bila v širokem flanelastem rokavu videti prav posebno suha in dolga. »Čakaj, se spomniš, kako je bilo, ko sem te prišla obiskat in mi je tvoja rejnica ponujala fižol z jabolki, in mi je šlo na bruhanje, ti si se pa smejal? In ali se spomniš, kako sva šla k mlaki in si mi kazal zanimive ribe, za katere se je pozneje izkazalo, da so paglavci? Meni si lahko kar koli natvezil. Nikoli nisem marala podeželja. Na Gorenjskem me je zmeraj zeblo, tudi poleti. Gore naredijo hladne vtis. Na Dolenjskem mi je bilo bolj všeč. Poti so slabe, to je res. Povsod je dosti blata, uniči ti čevlje. Ampak na travi pod drevesi je prijetno. Diši po orehih. Ženska, pri kateri si bil, je bila še mlada. Za svoje razmere se je zelo čedno oblačila. Rjavi lasje, pariško modra bluza, se spomniš? Dala mi je lepo,

suho rumeno desko za pod rito. Cele ure sem sedela. Ti si se smukal po sadovnjaku in me gledal ... Ko bi le ne bilo toliko muh. Grozno, če pomisliš, kakšno umazanijo prenašajo. Privlači jih gnoj, pa sladkor in sploh vsa hrana, pa mokrota. Nekoč me je na kopanju pičil brencelj. Tvoj oče – takrat je bil še on zraven – je rekel, da me je zato, ker sem bila mokra. Mrcina prileti, sede na mokro kožo in se kar ne more odtrgati. Pičil me je zadaj v stegno. Dobila sem veliko rdečo klobaso ...«

Razpredala je o raznih nezgodah, o uničenih čevljih in popackanih oblekah, o svojih ponesrečenih srečanjih z naravo. Bilo je, kot da obuja spomine na moškega, ki jo je tepel, a je z njim doživela tudi lepe trenutke. Moški je šel že davno svojo pot, dolenjski sadovnjak je bil daleč od ledene Prage v mesečini. Je sploh kdaj zares bil? Moški, sadovnjak, brencelj, izlet, blaženi pikajoči občutek po kopanju v temno zelenem tolmunu na pšenično rumen poletni dan? Dragotina podrobnosti iz tetinega življenja nenadoma niso več zanimale. Srdito je žaloval za izgubljenim dremežem. Molčal je, teta je le z največjo vztrajnostjo kaj izvlekla iz njega. Slednjič se je utrudila in umolknila. Zavladal je mir, on pa ni mogel zaspiti. Gledal je v strop in prisluškoval uri, ki je bila nekje v hiši. Ob četrta na tri je spodaj po ulici peljal avto. Po stropu so šli prameni svetlobe. Njihov ples je v Dragotinu prebudil hrepenenje po otroštvu. Kmalu zatem je teta vstala in oddrsala v kabinet. Izza priprtih vrat je prav do zelene zofe priplaval ostri vonj zobnega praška. Če bi se Dragotinu izpolnilo, kar si je zaželel, ko je spremljal avtomobilske žaromete, če bi torej spet postal otrok, bi ga tiha, skozi poltemo drseča postava gotovo navdala z gro-

zo. Domislil se je kipa, ki ga je videl na nekem pokopališču, sloke cementne ženske, ki je v dolgem ogrinjalu žalovala nad grobnico. Čudna vitkost; dolgi, ozki in ploski hrbet, lopatice, skrbno prekrите s skopo odmerjenim mesom; bela koža, obrizgana s pegami svetlo blatne barve; na videz norčevanje iz življenja, v resnici pa strah pred smrtjo.

Tolažil se je, kot se tolažijo otroci. Govoril si je, da bo kmalu jutro in se bo lahko preselil. Zjutraj je teti razložil, da bi rad stanoval kje čim bolj pri tleh: visoke hiše da mu že od nekdanj vzbujajo odpor. Uvihnila je ustnice, a videl je, da jo njegova spakljivost navdaja s spoštovanjem. Midva sva dva iste vrste, so mu rekle tetine sive oči, ko so na hitro poblisnile čezenj. Ni zardel, ni vzdrltel, kompliment je zavrnil. Veliko boljši je bil od Kazimire.

Hišnica izza pikaste zavese je poznala peka, ki je oddajal sobo. Pekarna je bila v sosednji ulici, najnižja v vrsti nizkih hiš. Soba v nadstropju je bila majhna, postelja prekratka, plimó prepoln. Čistoča in svetloba sta vse odtehtali. Iz sten je puhtel topel vonj po kvasu. Dragotin je že prvi dan sklenil, da bo zmeraj zajtrkoval spodaj v lokalju. Vzdušje mu je godilo. Pek, pekovka in njuni dvojčici so sedeli okrog velike, z odtisi in praskami prepredene bukovne mize in ga molče opazovali. Ne le dvojčici, tudi starša sta si bila med seboj podobna, in zdelo se je, da ima cela družina en sam širok obraz, en sam ohlapno otrpel nasmeh, en sam par svetlo rjavih, v zunanjih koticah povešenih oči. Dragotin ni še nikoli videl bolj miroljubnih ljudi. Bili so mehki kot bukov les, mnogo gladkejši kot njihova miza. V soboto zvečer so pometli trgovino in pobrisali majhno, z vzorčastim voščenim platnom obito izložbo. V ne-

deljo opoldne so šli v gostilno. Skozi okno jih je gledal, kako se opotekaje vračajo s kosila. Mislil si je, da jih je omamila mesna hrana, ki je niso vajeni. Njihovi beli obrazi so se s pohlevno, a vztrajno silo odbijali od temnih plaščev.

Nasploh je bilo v teh ljudeh nekakšno protislovje. Dragotinu sami po sebi niso bili všeč; privlačil ga je prav paradoks, ki so ga skrivali pod mehkim mesom. Sedel je z njimi, gnezdil je v popku sredi voljnega trebuha čisto na sredi sveta, toplo mu je bilo in svetlo, pri tem pa je slutil ostro dišeče modrikaste megle, ki vstajajo iznad smrekovih gozdov, žalostne majhne trge, zgubljene sredi gozdnate pokrajine, dolgo ozko cesto, ki v vijoličastem polmraku pelje skozi samotne kraje in na katero prebivalci samotnih krajev zrejo, pa nikdar ne stopijo.

Dragotin je počasi spoznal, da imajo pekovi obraze in duše gozdnih bitij. V njihovih očeh, solznih od toplote, kvasa in piva, je poleg lenobne miroljubnosti ždela tudi panična bojevitost. Prežali so kot medvedje: godrnjaje, spokojno, hudobno, grozeče. Vendar je bila med njimi in medvedi bistvena razlika. Živali pač ne poznajo vmesne stopnje med mirom in vznemirjenjem; ne poznajo – si je mislil Dragotin – cmerave in hkrati surove neodločnosti, ki je temelj tukajšnjega človeškega življenja; ne poznajo samironije, zmešane s kujavim samopomilovanjem.

In slednjič tisto najvznemirljivejše, tisto, od česar se Dragotin kar ni mogel odtrgati. Skrivnost družine; medsebojna privrženost, silna ljubezen brez strasti; skrivnost razmnoževanja; mala, okrogla gošpa pekova in njen materinski ponos.

Nekega dne se je sprla s sosedo. Ustopila se je na pragu, uprla kratke roke v zaliti pas in zavpila:

»Kar pogledajte se! Vi in vaši nemarni otroci! Jaz, jaz sem svoji punčki pod srcem nosila in pod srcem vzgojila! Pod srcem nosila, pod srcem vzgojila, slišite!«

Pek je stal zadaj v lokalu, dihal skozi usta, poslušal ženo in komaj opazno prikimaval, češ: res ju je pod srcem.

Dragotinu se je prizor sprva zdel zabaven. Potem ga je prešinilo, da je v pekovkinem bahanju nekaj zlaganega in zlega. In potlej se mu je spet zazdelo, da mu bo, če ga bo čez leta kdo vprašal, kaj je civilizacija, prišel na misel odgovor: »Gospa Benečkova, ki s pometenega praga rjove fraze, to je civilizacija!« ...

Zavest, da globoko v sebi razume pravila in predsodke, po katerih teče življenje v popku sveta, mu je povzročala skelečo, napol nasladno bolečino. Nikoli ni živel po teh pravilih, in vendar bi ne znal živeti po nobenih drugih. Tisočkrat se je že posmehnil preprostim ljudem; toda njegov posmeh je bil v zadregi in vročičen kakor posmeh fanta, ki skozi ključavnico opazuje svojo prvo nago žensko; in ženska niti ni očarljiva Mina Zarnikova, je navadna ženska z debelo zadnjico in strganimi nogavicami; pa je vseeno presunljiva.

Naslednji večer po tem, ko se je preselil k Benečkovim, je šel v tetino gledališče. Sedel je v šesti vrsti in se ves čas predstave držal tako blaženo, da so se sosedje z začudenjem ozirali nanj. Igra v resnici ni bila zabavna, a tudi če bi bila, bi se on ne smehljaj dogajanju na odru. Razumel je le vsako peto besedo; češčina, ki se mu je v vsakdanjem občevanju zdela prikupna, sestavljena iz samih domače zvonečih pomanjševalnic, ga je v gledališču jezila. Radostila ga

je misel, da pozna igralko. Smešno, otročje ponosen je bil nanjo. Ne, niti ne nanjo, zgolj na dejstvo, da v polni dvorani edinole on, Dragotin Haman, vé, da sloka ženska s pernatim okrasom na glavi ni grofica Smirnoff. Najrajši bi komu rekel: »Tistole tam, tista daljna, osvetljena, našemljena postava, je moja teta Kazimira.«

Ni dojel, v čem je pravo bistvo gledališča. Ni se pustil omamiti. Ni znal potegniti črte med iluzijo in resničnostjo. Še kasneje v Ljubljani je mladega prijatelja Karla Lipnika spravljal v obup s svojim odnosom do opere: po eni strani se ni prepustil glasbi, čustvom, izmišljeni zgodbi, po drugi strani pa je vse hibe, ki jih je opazal pri nastopajočih, brez usmiljenja in brez pomislekov pripisoval junakom, ki so jih nastopajoči upodabljali.

V Pragi je veliko zahajal v gledališče. Kadar je šel gledat teto, je po njenem nastopu zmeraj stopil za oder. Obisk v garderobi je bil zanj bistveni del večera. Nepoučen človek bi iz tega utegnil sklepati, da ga je gledališko življenje vendarle prevzelo. Toda ne. V zaodru je opazoval življenje: ni opazoval igralcev, opazoval je ljudi. Kot si ni nikdar želel, da bi v resnici srečal to ali ono osebo iz romana – dasiravno je v mnoge osebe iz romanov trdno verjel –, tako v polmraku za odrom ni nikdar tuhtal o igran in vlogah. Z očmi se je zažiral v vročične obraze moških in žensk, ki so začenjali ali končevali nastop, v luknjičasta lica, v krčevito, ironično ali spogledljivo našminkana usta, v preznojena telesa in v bele hrbte, ki jih je ledeni piš na hodniku med garderobami razgaljal do kosti. Premišljal je o teh ljudeh, včasih pa o sebi. O sebi je vedel, da ni ustvarjen za aplavz; mnogokrat je obžaloval, da mu ni dano v

obilnih požirkih piti človeške naklonjenosti; hkrati pa je ploskanje v njem budilo nekakšen zanos, nekakšno trmo, in prsi so se mu radostno širile ob misli na ogromno delo, ki ga bo moral on opraviti, da si bo prislužil ljubezen ter upravičil svoj obstoj.

Igralci so mu vračali poglede. Tetine sovražnice so ga merile ledeno izzivalno. Moški, ki so ga klicali gospod Klaus, ga je z očmi skušal ogreti globoko v dušo. Za Dragotina je bil Klaus povsem nova pojava. Bil je srednjih let, temnolas in temnopoln, eleganten. V njegovem gibanju je bilo nekaj mačjega. Sleherna njegova kretnja je bila prežeta z dvojno napetostjo: s tisto, ki je znamenje moči, in s tisto, ki pride od nervoze. Njegov obraz je bil prepoln izrazov. Blaga, zamišljena bistrina se je umikala poltemnemu cinizmu, drznost se je spodmikala izpod begave strahopetnosti, dobrotljivi ponos je izginjal pod klečeplaznostjo ter se spet rojeval prek hrepeneče otožnosti. Ista skrivnostna sila, ki je nalamljala igralčeve široke gibe in jih spreminjala v smešno mahljanje, je pačila tudi njegovo lepo obličje. Dragotinu je Klausova naklonjenost vzbujala mešane občutke: enkrat hvaležnost, drugič jezo in gnus.

Nista se seznanila. Dragotin ga je slišal le z odra. Klaus je igral elegantne ostarele lahkoživce, ki z rezkim humorjem žalujejo za izgubljeno nedolžnostjo. V izjemnih primerih so ti ljudje še sposobni plemenitih dejanj. Toda ozdravljenje jim ni namenjeno. Iz ozdravljenja se bridko norčujejo. Vloga je stranska.

Klaus je imel piskav, zadrnjen glas. Marta je imela lep glas. Glas je bil edino, kar je bilo na njej res lépo. Kaka druga ženska bi znala tak sočen, žametnen alt izrabiti v svoj prid. Ona se mu je pustila podrediti. Klonila je pod njegovo lepoto. Njegov

razkošni zven jo je težil, kot so jo težile prevelike prsi. Imela je goste rjave lase in zelene oči, ki niso poznale ne drznosti ne pohlevnosti. Zagledala se je v Dragotina. Kadar je strmela vanj, se ji je obraz tajal od ljubezni, in na ustnicah ji je plaval blažen smehljaj. Še ko je naposled pristopila k njemu in ga ogovorila, so ji ustnice drhtele. Globoko je dihala in sram jo je bilo, čeprav ni bilo za to nobenega otipljivega razloga. Sramovala se je skrivnih misli, ki jih je bila pletla okrog njega. Strašne Kazimire, pred katero je zmeraj trepetala, se je nenadoma nehala bati. Dragotina teta je hušknila mimo njiju, Marta pa jo je komaj opazila.

»Vi niste igralec,« je dahnila.

Dragotinu se je vtisnilo v zavest, da je teta naščeperjena. Potežkal je staro misel, da je Kazimira njegova užaljena, nevoščljiva rojenica. Nato se je obrnil k Marti.

»Ne, jaz nisem igralec,« je dejal.

In Marta je rekla, da se to vidi, ter zardela do solz, kot da ji je ušlo nekaj grdega.

Niti za hip je ni ljubil. Niti vseč mu ni bila. K njej ga je potegnilo tisto, kar bi ga moralo pravzaprav odvrniti od nje, če je ni ljubil. Vdal se ji je, ker je bila čista. Vzel jo je, ker se mu je ponujala z avtoriteto svoje nedolžnosti. Pri tem sploh ni bilo pomembno, ali je bilo Martino deklištvo dotlej ohranjano z velikim ali majhnim trudom: bilo je neovrgljiv argument.

Njega so dušili argumenti, njej so prsi plale kot veliki, lepi valovi. Objemala ga je, koprneče je pripirala zelene oči in se topila od ljubezni. Tudi če bi vedela, da je ne ljubi! Tudi če je vedela! Ni mogla, ni hotela drugače. Nekaj je morala dobiti: če ne njego-

ve ljubezni, potem vsaj njega. Dragotina pa je v trenutkih, ko se je spustil do Marte, namesto pomilovanja v resnici prevzemala ponižnost, še več, občutil je ponižanje. Slutil je, da bi, če bi bil nesrečno zaljubljen v drugo žensko, nič na svetu bolj ne poglobilo njegove nesreče kot Martina vdanost. Vedel je, da bi se mu moralo smiliti dekle, a si ni mogel kaj, da se ne bi smilil samemu sebi. Ni bilo prvič, da je on, ki je bil ljubezni lačna sirota, naletel na nesmiselno, neužitno čustvo. Spominjal se je gospoda Globočnika. Župnika je nekoč sovražil, Marti je zavidal. Zavidal ji je, kadar je z zaprtimi očmi počivala na črtastih blazinah in je bil njen obraz ves zglajen od sreče. Takrat je bila lepa, on pa je vseeno ni mogel imeti rad. Zavidal ji je strast, samopozabo in čistost. Sovražil je Martine dolge trepalnice, ki so metale nasmehljane sence po okroglih licih, medtem ko je bilo njemu hudo, da bi se najraje zjokal.

Martina soba. Porcelanasta punčka na postelji. Za ogledalo zataknjena podoba Kristusa z razgaljenim rdečim srcem. Na nočni omarici poročna fotografija poštenih staršev. Oče krojač v predmestju, v eni tistih sosesk, ki so tako polne pohlevnosti, revščine in stremušstva, da so same zase kot cel svet. Mati vé, da je Marta igralka, oče verjame, da je prodajalka v modni trgovini.

Ker se je hotel počasi odtrgati od nje, je Dragotin Marti omenil, da mu zmanjkuje denarja. Rotila ga je, naj se preseli k njej in vzame od nje na pósodo. Govorila mu je, naj nič ne skrbi, da bo že ona skrbela zanj. Zjokala se je, ko ji je povedal o parniku za Ameriko in o ženski z dojenčkom. Jezen je bil nase, ker ji je povedal. Jezen je bil nanjo, ko mu je k pekovicim prinesla košaro hrane: delikatese, kozarčke, v

staniol zavite in v steklenjakih vzgojene reči, da je bilo vse skupaj videti kot skrunitev kruha in bele kave, kot živobarvna žalitev pekovicim v brk. Dvojčici sta z odprtimi usti strmeli za Martino obleko, ki je od roba do roba napolnila igrakasto stopnišče. Gospa Benečkova je bila razočarana.

»Dopoldne me je obiskala sorodnica,« ji je zvečer rekel Dragotin.

Gospejin tolsti obraz se ni zganil. Rahlo je zarde-la. Po navadi je tako zardela, kadar česa ni razumela.

»Ženska danes dopoldne sorodnica. Sestrična,« je ponovil in naredil nekaj zgovornih kretenj.

Gospa Benečkova ga je prebodla z medvedjimi očmi, bridko zasopihala in stopila h kredenci.

Gledal je njen obli hrbet in njen široki, a nebogljeni beli tilnik. Počutil se je kot Balzacov junak: kot da je prevaral žensko, ki ga je uvedla v ljubezensko življenje. Temu občutku se je moral zasmejati. Kar brž se je zresnil. Steklo v vratih kredence je zažvenketalo. Gospa Benečkova je obrnila ključ, stisnila ustnice in brez besed odšla iz sobe.

Sonce je delalo zajčke po pisanih stekelcih v vratih kredence. Zaprta vrata pekove kredence so se zdela kakor zaprta vrata v raj.

»Ti ne veš, ti ne veš, kaj si mi naredila ... kako si me osramotila ... kaj si mi uničila ... kaj je to meni pomenilo ...« je vpil na Marto in se dušil od jeze.

Jeza je bila otroška, ne otročja. Ničesar površnega ali lahkotnega ni bilo na njej, nasprotno, bila je globoka in divja.

»Moj Bog, zakaj se tako treseš, zakaj tako hropeš?« ga je spraševala Marta.

Potem se je spraševanje spremenilo v prigovarjanje.

»Mili moj, umiri se, umiri, mili moj... Ne bom več...«

Marta je v ljubimcu uzrla otroka. Pogladi mu je lase s čela, mu šla s prsti skoz grivo, se mu nasmehnila, si ga prižela na prsi in ga zazibala.

»Zakaj... zakaj... zakaj...«

In on, ki ni bil mrtvaček, on, ki ni bil prijazni mladi Karol Lipnik, počesan za v opero, je še enkrat skočil v reko dekletove ljubezni.

»Ne, Marta, ne,« ji je trdo rekel, ko se je prebudil.

Vstal je in se začel hlastno oblačiti. Tlačil si je srjaco v že zapete hlače in izpod čela gledal, kako dekle teka po sobi. Hodila je v krogih, kot bi pletla mrežo okrog njega, stegovala je roke proti njemu in jih povešala. V zrcalu je videl svoj obraz. Bil si je zoprni. Nič bi ne moglo biti manj primerno kot strogi, asketski izraz, ki si ga je tedaj nadel, a nič ni bilo bolj nujno. Hitel je, da bi se čim prej izvlekel iz nerodnega položaja. Kar najhitreje je hotel izreči zadnji, dokončni *pusti me*. Marti pa se je v grozi zazdelo, da ji manjka edinole časa.

»Čakaj...« ga je rotila. »Čakaj, da ti razložim. Ni treba, da bi kdo vedel, da stanuješ pri meni. Če nočeš, ne bova nikomur povedala. Ampak če je meni prav tako, ali ni potem vseeno? In če ne bo nihče vedel?«

»Zmeraj ti bom hvaležen, Marta,« je dejal in stopil k vratom.

Pognala se je za njim na hodnik.

Nekdo, ki se je v tej hiši veselil življenja, je dal v stopniščno okno vdelati poslikano steklo. Svetloba je prihajala skozi rdeče, rumene in vijoličaste rože, opletene s črnimi viticami. Marta je Dragotina ujela prav ob tem oknu. Zgrabila ga je za laket.

»Ne odhajaj. Jaz ne morem živeti brez tebe,« mu je rekla. »Nikogar nimam, če ti odideš. Nikogar ni, sama sem, čisto sama...«

»Saj ni res, Marta,« ji je rekel in jo s prosto roko pogladil po licu. »Očeta in mamó imaš, prijatelje v gledališču...«

»Nikogar, nikogar!« je ponovila in divje odkimala.

Po obrazu so ji plesali odsevi rož. Potem je migljanje zamrlo. Marta je spustila Dragotinovo roko in povescila ramena. V oči ji je prišel obup.

Dragotin se je za korak odmaknil in se zazrl vanjo. Oblivala jo je barvasta luč. Stala je negibno, napol razgaljena, objokana, z razprtimi ustnicami, kot Magdalena na slabih slikah. Človeška ljubezen, svetniška žalost. (So slikarji, ki se jim to zdi dražljiv splet.)

»Zakaj, Marta?« jo je skrušeno vprašal. »Nisem vreden, da se žalostiš zaradi mene.«

Ona pa mu je mirno, nič več proseče, in kot da je pozabila na vse popačene nemške besede, ki sta jih bila izmenjala, kot da je po dolgem molčanju spet odkrila svojo prvotno govorico, z žametnim glasom zapela:

»Ja te mam tak rada.«

Zatisnil si je ušesa in stekel.

Manj kot leto dni po slovesu od Marte so ga vkricali na dolgo kompozicijo. Na tistem vlaku je sprva težko prenašal vročino, smrad in pijane moške, ki so tulili od radostnega strahu. On je bil trezen, njegov strah je bil hladen in tih. Prav zato, ker mu je bilo pri duši nevzdržno mrz, se je Dragotin tedaj spustil v občevanje z razgretimi. Ne da bi popil en sam požirek žganja, je polagoma začel to-

niti v prijetno gorkoto; njegova bridkost je postajala bolj in bolj topa, bližal se je idealu moškega tovarišтва. V trenutku, ko mu je bilo že skoraj lepo, pa se mu je pred notranjim očesom prikazala žalostna Čehinja s predolgimi trepalnicami. Misel na Marto ga je zaskočila. Rad bi imel lepše spomine, hkrati pa se mu je stožilo po časih, ko je lahko odklanjal ljubezen in udobje. Bežno, komaj zaznavno se mu je stožilo tudi po dekletu, po njenih dotikih, po vsem ostalem.

To se mu je zgodilo še mnogokrat.

V Budimpešti, kadar so jih zvečer segnali na dvorišče velikega šolskega poslopja, jim dali jesti in jim dovolili k počitku. Ležali so v izpraznjenih razredih. Pusto nebo je ugašalo za gladkimi okni. Veke in čeljusti so postajale težke. Žulji so rahlo skeleli, v izmučene noge je prihajalo blaženo zadoščenje. Izpod vojaških smradov so vznikali deški vonji: kreda, les, grafit, vroča radirka, od stiskanja vlažne dlani. Iz tišine je brenčal pogovor plahih in veselih otrok. Stari cesar se je smehljaj v temo, črna tabla pod njim se je ob robovih luščila. Vojna se je zazdela nekaj zasilnega, prehodnega, improviziranega. (Bržkone so bili tudi nežni vonji zgolj utvara. In tišina zgolj vroča kepa dremeža v preutrujenih možganih.)

Ali spet na vlaku. Oblazinjeni vagoni, ker je drugačnih zmanjkalo. Tobačni dim in čutarice. Nekdo brkat ponudi Dragotinu cigareto. On jo vzame, čeprav ni vaje kaditi. Sloni v kotu, puha, gleda skozi okno in sanjari, da je plavolasec z zlatim ščipalnikom, da je profesor na študijskem potovanju, da ima v mreži nad glavo nesoser, poln dišečih vodice in krtačk za nego svojih finih prstov. Nenadoma pa začuti pogled brkatega tovariša. V vojakovih

očeh je vse jasno razvidno, skoraj otipljivo. To velja za vojake nasploh, pomisli Dragotin: vlada nam telo, še naša čustva imajo telo.

»Potegnil bi jo,« reče mož ter se obtožujoče, obžalujoče in zavistno nasmehne. »Škoda jo je takole smoditi.«

Dragotin se potrudi, da bi pravilno použil zadnje centimetre. Od tobaka se mu zvrtili. Brkati se zasmeje, vsi v kupeju planejo v smeh. Njihov smeh je kot topel val. Dragotin se s čudnim zmagoslavjem zavé, da ni zardel. (Življenje je žlahtno preprosto. Dobrodušni ljudje te ujčkajo na toplem smehu.)

Ali sredi puste dežele, v neki zapuščeni vasi, ki je bila videti požgana, ker je razmočen les v snegu videti črn. Skodela kave je naredila, da so Dragotinu zrasle peruti. Škripaje je šel po gazi. Srce mu je kipelo iz grla. Zdelo se mu je – ne, da bi se lahko dotaknil nebesnega svoda – to bi ne bilo nič posebnega, kajti bil je sila nizek svod –, zdelo se mu je, da bi lahko prebodel kopreno, da bi se lahko dvignil in odletel, da le zaradi svoje moči ostaja na tleh. In še bolj nor, še bolj blažen občutek: zazdela se mu je, da je prost. Naokrog tišina, v njegovi duši šepet. Šušteče francoske besede v krajih, ki dotlej niso poznali omike.

Ne zmeraj, včasih pa vendarle, mu je Marta prišla podret iluzije. Ni je vodila maščevalnost. Nasprotno, Dragotin je imel občutek, da bi ga Čehinja rada potolažila. Velikokrat je celo sprejel tolažbo in se zjokal ljubici na prsih. Po joku se mu je pogled zmerom strašno zbistril. Kot bi vpričo ženske – pa čeprav samo prikazni – ne mogel biti več slep za grozljivo nesmiselnost svojega položaja.

To je bilo pozneje. Tistega dne, ko je zapustil Marto, se je Dragotin napil. Kolovratil je po Pragi. Tiščalo je k tlom, gostilne so smrdele po zelju. Proti večeru se je začel ukvarjati z mislijo, da bi šel k teti Kazimiri. Nizkotno čustvo, ki se je porodilo v njem, se je odlično mešalo s hlapi cenene kuhinje. Mislil si je, da bi se teti gotovo prikupil, če bi ji povedal, kako je Marta prosila.

Okrog dveh je prišel domov. Ni se trudil, da bi vstopil po tihem. Hrup, ki ga je delal, je sam slišal s trojnim odmevom. Stopnišče je bilo mogočno, tako visoko, da se je proti vrhu ožilo. Gospa Benečkova je v spalni srajci stala vrh stopnic. Bila je bela kakor kip, na obrazu je imela hladan, vzvišen izraz. Ko je priplezal do nje, se je umaknila. Umaknila se je, kakor bi stala na podiju s kolesci in bi jo nekdo naglo, a previdno potegnil z odra. Njeni koraki in njeni gibi so ostali skriti pod slapovi flanele. Še flanela, najbolj domačna vseh tkanin, je bila ob tisti nočni uri videti slovesna.

Slovesna ura slovesa. Dragotin je tedaj majčkeno pomešal ženske, ki jih je zapuščal: Marto, gospo Benečkovo, radovedni dvojčici, neko natakario z jamicami v licih, ki je mislila, da zaradi nje zahaja k Zlatemu vrču ...

Izpod slapov bele flanele ga je spraševala: »Zakaj odhajaš? Ali nisem bila dobra s tabo? Ali ti pri meni ni bilo sladkó?«

On pa je odgovarjal: »Že, že, toda razumeti moraš, da sem jaz ustvarjen za večje reči.«

*Nicht Lust allein liegt mir am Herzen,
Aus Freuden sehn' ich mich nach Schmerzen!
Aus deinem Reiche muss ich fliehn!
O Königin! Göttin! Lass mich ziehn!*

Drugo jutro je šel jest v Narodno kavarno. Ker je bilo polno, je prisedel k možu z zlatimi očali in se z njim zapletel v pogovor o slovanstvu. Nikoli dotlej se ni bil ukvarjal s slovansko mislijo, a tiste čase se je hitro navdušil. (Poznejše življenje je očistilo njegovo prilagodljivost, posrkalo iz nje oportunistem, da je ostalo samó sočutje, da se ni več kar naprej navduševal, da se je le še bežno zasolzil ob lepi zgodbi ali osmrtnici.)

Ko sta se z gospodom poslavljala, je bilo že pol-dne. Stala sta na pločniku pred kavarno. Nad njima so viseli tiste vrste oblaki, za katere se zdi, da jih ne bo nikdar razpihalo. Ne oblaki: en sam oblak, ena sama velikanska gmota sive vlage. Dragotinov novi znanec se je rahlo grbil in ramena so mu podrhtevala od zadrževanega kašlja. Sredi neskončne sivine je bil videti majhen in droban, gibčen in hkrati premrl. Držal se je trmasto, kot da si je oprtal cel svet. Ali vsaj ves slovanski svet. Vso širjavo in dalj, vse stepe, trojke, breze, gobe, vložene gobice, zdravice, plotove, vse steničaste krčme, vsa zanemarjena mesta in svetlo zarjo novega dne nad njimi.

»Auf wiedersehen!« sta si pomenljivo rekla.

Nista se zavedala, koliko slovanske nedoslednosti je v dejstvu, da govorita nemško. Ob ločitvi se je obema zdelo, da je življenje obvladljivo, če si le dovolj vztrajno prizadevamo, da bi ga izboljšali. Za Dragotina je bila to nova misel. Morda usodna: sklenil se je vrniti v domovino in si poiskati službo. (Nikdar si ni priznal, da je takrat storil strahotno napako. Toda v poznejših hudih trenutkih, pravzaprav v manj hudih od hudih trenutkov, v urah živalskega oddihovanja, se mu je včasih zdelo, da se mu peklenšček hihita na uho: »O ko

bi bil le ostal brez cilja, brez doma, brez stalnega naslova!« ...)

Poslovil se je od Prage in od Kazimire. S teto sta se dobila v slaščičarni. Medtem ko je izpod čela motril tetino eleganco, je njegova duša poslednjič drselja čez neki mačje usločeni most, ki se mu je bil priljubil. Govoril si je, da ne bo šel nikdar več čez tisti most. Ukvarjal se je z malenkostmi, ker je bil omamljen od topega občutka varnosti.

»Tako torej,« je dejala teta Kazimira in čez obraz ji je šinil krč: kot hipna razpoka v prstenem zidu, kot bleda strela v naelektrenem, a svetlem ozračju, kot privid nabrekle cikcakaste žile na mestu, kjer ni velikih žil.

»Tako torej,« je povzela, »šel boš domov in midva se bova poslovila.«

Bi rekla kaj drugega, če bi Dragotin ne mislil na mačje usločeni most? Bi rekla: »Dom je tam, kjer je srce,« ali: »Dóma ni, fant, dóma ni, ne za naju...«? V poznejšem življenju si jo je neštetokrat naslikal, kako se spači, plane v solze, ga stisne k sebi in mu reče: »Ostani!« Toda to ni bila ona. Niti prikazen ni bila, vsaj ne resnična prikazen kot Marta. Bila je le klišejska podoba.

O teti Kazimiri! si je ukazal, kadar ni mogel zaspati.

Njeno ime je postalo pomirjevalno geslo. Ganljivi prizor, ki se ni nikoli odigral med njima, je zazibal Dragotina v solze in v sen.

Ko je bil majhen, si je za tolažbo mečkal desni uhelj. Sedel je na pručki ali na zapečku, z velikimi očmi gledal izpod čela in si z rokico mel štrleče uho. Zvečer v postelji, v zoprno redkem mraku, ki je pihal pod odejo in uničeval toploto, si ga je mel

dvakrat hitreje. Ker je bil sirota, mu ni tega odraslemu nihče povedal.

Tete Kazimire po odhodu iz Prage ni več videl. Jolanda mu je po vojni sporočila, da je Kazimira leta sedemnajst umrla.

»Ti je bilo zelo hudo? Za čim je umrla? Koliko je bila stara?« je Hamana vprašal Karol Lipnik.

Ležala sta v travi in se pogovarjala.

»Bilo mi je malo hudo,« je pritrdil Haman. »Menda je bila že precej časa bolna, nekaj na ledvicah. Enainšestdeset let je bila stara.«

»Toliko?« se je začudil Karol. »Predstavljal sem si jo mlajšo.«

A v resnici mu je Dragotinova teta šele takrat vsa živa vstala pred očmi. Zasanjal se je v njeno podobo in čez usta se mu je prelil nezaveden smehljaj. Užival je, kot da mu je res dano gledati obraz, hrbet in dekolte zrele žene, poslušati raskavi smeh in vdihavati vonj po pudru. Da, to je razumel. Razumel je, da v luči take čistosti mnoge preproste in prostaške stvari postanejo skrivnostne. Pomislil je, da se tudi on, kot nekoč Dragotin, zlepa ne bi mogel odtrgati od Kazimirinih žlahtnih razočaranj.

»Njeno življenje je bilo en sam krčevit napor. Neprestano si je dokazovala, da nič na svetu nima smisla. Tragično pri tem je bilo, da je bilo z njenega stališča dokazovanje povsem odveč!« se je tedaj zasmejal Dragotin.

Zgodilo se je drugače, kot je bil Karol sanjaril. Prijatelj je odkril smisel življenja, njemu pa so se spodmaknila tla pod nogami; dolge trenutke je zaman tipal tako za smislom življenja kot za čustvi, ki si jih je bil obetal.

»In s tvojega, Dragotin?« je nato brez sape vprašal.

»Kaj z mojega?« se je začudil Dragotin.

»S tvojega stališča,« je vročično vztrajal. »Mar ne praviš tudi ti, da je življenje brez smisla?«

Želel si je, da bi se prijatelj zresnil in mu rekel: ja, brez smisla je, še zmeraj pravim, da je brez smisla.

»Oh, Karol!« je vzdihnil Haman in se zopet zasmejal. »Ima smisel, če ima ljubezen smisel. Ljubezen je življenje.«

Vzdih, smeh in mehkoba, ki se je razlila po Hamanovem obrazu: vse to je kot rdeče zagrinjalo padlo na Karlovo dušo. Zamizal je in se obrnil proti soncu. Videl je krvavo notranjo površino svojih vek. Šumenje njegove krvi se je zlilo s petjem škržatov. Ko je znova odprl oči, mu jih je nepričakovano pobožal hlad. Dragotin je lebdel v senci kot lokvanj na temno zelenem tolmunu. Prsi so mu plale kakor pečemu, le manj spokojno, bolj lahkotno, bolj trepetavo. Karla je ob pogledu na prijateljevo srajco prešinilo nekaj v zvezi z belimi golobi: nekaj o tem, kako med počitkom komaj opazno premikajo krila, kako se sršijo v rahlem vetru, kako rožnati so pod finim perjem. Haman se ni in ni nehal smehljati. Karol, ki se mu je od ležanja zvrtilo, se je oprl na komolce in sedel. Začutil je, da se ves trese, in pomislil, da se je pravkar rešil iznad dveh prepadov: najprej iznad vročega peklenskega, nato iznad hladnega gorskega. Tega ni razumel. Teh prepadov, Hamanovega smehljanja, svoje omamljenosti, svojih misli o Hamanovih prsih, svojega razočaranja in svoje jeze.

»Pojdiva že!« je rekel.

Šla sta. In tako je nanoslo, da Karlu tisto dehteče poletno popoldne ni ostalo v spominu zaradi Dragotina: bil je njegov, Karlov dan.

Ko sta prišla do vile, je bil voz že na dvorišču. V salonu so pili limonado. Teta Antonija je predlagala, da bi danes za spremembo ona kaj zaigrala. Gospodična Julija jih je osupnila, rekoč:

»Ah ne, Antonija, ti nas zmerom spraviš v žalost.«

Vse je šlo zelo hitro. (V Karlovih spominih so se trenutki za tisočkrat razvlekli.) Julija je šla h klavirju in neodločno segla po nekih notah. Karol jo je gledal, kako se spušča na stolček, prelistava zvezek, nebogljeno boža tipke. Njeno igranje ni bilo vredno omembe. A četudi bi bilo, bi on tistega dne bržkone gledal, ne poslušal. V glavi mu je šumelo. Videl je razločno, kot da je oglušel in so se mu zato izostrili preostali čuti.

Videl je sij okrog stričeve postave: žlahtno mešanico poobedne zadovoljnosti in bridkega, zamirajočega nemira. (Kako poduhovljena je včasih poobedna zadovoljnost! Kako daleč narazen sta lahko obup in razočaranje! V majhnih rečeh morda ne, toda če gre za globok obup in življenjsko razočaranje, je razlika ogromna; obup ima v sebi nekaj divjega, razočaranje nekaj šibkega, neodločnega, nekaj, kar spominja na slabo vest. Stric Fran Ksaverij je bil razočaran.)

Karol je poleg tega zaznal vznemirjeno rdečo borduro okrog tete Antonije.

Na temni strani podobe je videl Irmo v modrem; bila je vzravnana, globoko je dihala in gledala proti stropu, da se ji je nežni vrat napejal kot mlademu konju.

Od Hamana, ki je sedel v globokem fotelju, so bile osvetljene samo roke; zapestja so bila mlahava in prsti skrčeni kot pri utrujenem zidarju; na mezinu se je kakor oko bleščal prstan s črnim kamnom; če bi ne zvenelo smešno, bi Karol sam pri sebi rekel, da ima Dragotin črno obrobljene nohte.

Nato je spet gledal Julijo. Rame so se ji komaj opazno premikale, a videl je, da se trudi. V hipu ga je prevzela velika želja, da bi ji pomagal. Ni bilo v zvezi z muziciranjem: ni je hotel podučiti ali odstraniti od tipk; samo pomagati ji je hotel. Stopil ji je za hrbet. Z dekliškim gibom se je ozrla navzgor k njemu in se mu nasmehnila. Imela je otroški podbradek. Obraz se ji je bleščal v rožnatem in modrem. Karol je videl njene uvihnjene prste, kako se spotikajo po slonovini. Videl je note pred njo. Potem ni videl ničesar več.

Nenadoma je vedel, kaj mora storiti. To ni bilo več za Julijo in sploh za nikogar. Glasba mu je nerodno kapljala skozi šumot v ušesih. Z vnaprejšnjim zadoščenjem je iskal po spominu. Melodijo in besede je dobro poznal. Potem je zapel. Slišal ni skoraj ničesar, niti obotavljivega klavirja, še sebe komaj. Zdelo se mu je, da je bil nervozen dolgo, dolgo nazaj. Ko je enkrat začel, si ni mogel niti predstavljati, da je ravnokar tehtal, ali naj sploh. Pač, predstavljal si je, spominjal se je. Zato se je čutil tako zmagoslavnega, tako svobodnega, zato se je nenadoma imel tako rad. Glej ga, si je govoril v tretji osebi, glej ga, kako mu je lahko, kako je miren, tega mu ne bi nihče pripisal, a tak je v resnici...

Che gelida manina...

V tišini, ki je nastala, ga je strahovito zbolela glava; naval krvi se mu je butajoč umikal iz nabre-

klih žil. Julija Klebl ga je zgrabila za roko. Za hip si je zaželel, da bi si gospodičnino vlažno dlan lahko pritisnil na čelo. Pastelne šarenice so ji plavale v solzah, v njenem komaj slišnem hropcu je bil odtенок zmagoslavja. Zdaj se je Karlu obrnilo: videl je le še najrazločnejše stvari, slišal je tudi najbolj prитайene.

»Čudovito,« je rekel Haman, in njegov glas je zvenel drugače kot kdaj koli.

Od strica Frana Ksaverija je prišel zategel, ihtljaju podoben zvok. Karol se je ozrl in v oči mu je planila stričeva povešena, drhteča čeljust. Nato se je Fran Ksaverij odkašljal, čeljust pa mu je še nekaj časa drgetala.

»Prav prijetno, dragi,« je zavpila teta Antonija, »bi bil pa ti bolj bariton, veš.«

Karol se je bil medtem oddaljil od klavirja in je stal sredi sobe, na pol poti med teto in gospodično Julijo. Mahoma se je zavedel, da stoji pred odločitvijo, a ne pred tako, ki jo bo opravil sam, temveč pred tako, ki jo bo življenje opravilo namesto njega. Dve sili sta se stegovali po njem: Antonija, zamolkli rod njegove matere; in Julija, svetla, bežna in večna kot otroštvo. Tisti hip je mislil na mnogo stvari. Prešini-lo ga je, kako mračna mora biti za plavolaso Julijo moč njenih utvar, neminljivost njenega otroštva.

»Kaj pa še!« je vzkliknila gospodična Klebl. »Redko slišiš tako čist tenor.«

»Ljuba moja,« je z napetim grlom odvrnila Antonija, »dovoli mi, da se na glasbo majčkeno spoznam.«

»Pravzaprav res ne vem,« je zajezikala Julija, »zakaj bi se ti bolje spoznala kot kdor koli drug.«

»No, če je tako,« je rekla Antonija in se posmehnila.

Obe, črna in bela ženska, sta se strupeno smehljali. Karla je zapuščala jasnost misli.

Vse, kar je bil v zadnjih minutah videl, slišal in vedel, se je zlilo v megleno gmoto. To razpoloženje mu ni bilo tuje, že zdavnaj mu je bil določil ime. *Zamerljivost poraženca*. Čutil se je nemočnega in jezilo ga je, da mu nihče ne pomaga. Nihče ga ni imel v resnici rad. Vprašanje, ki je bilo zanj bistvenega pomena, je bilo *njim* malo mar. Tako je vsaj mislil. Potem se je kljubovalno ozrl tja, od koder je pričakoval zaničljive besede:

»Pomirita se, dragi dami, saj je vseeno, ali je fant tenor ali bariton.«

Toda stric Fran Ksaverij je molčal. In ne le molčal. Ko mu je Karol pogledal v zvezdaste oči, je v njihovem siju odkril nepričakovano toploto, sočutno zanimanje.

Tudi Naglič je poslušal Karla Lipnika.

»Ah, ljubiti!« je hripavo šepnil Naglič, ko je arija izzvenela.

Tokrat Irmin oče ni oprezal. Stal je na balkonu in se odpiral poletnemu večeru. Večerna sapa mu je prinesla glasbo, z njo pa sladke in grenke občutke.

Misel na ljubezen je bila podobna misli na smrt. Toda na smrt, zlasti na svojo, je lahko vsakokrat pomislil le za hip, misel na ljubezen pa si ga je zmemrom prilastila za dolge tedne. Kje je bila torej podobnost? Bržkone v strahu in spoštovanju, ki sta ga zbujala oba pojava, oba neverjetna, neizbežna in neponovljiva.

Misel na smrt je bila mračna. Misel na ljubezen je bila lepa, a polna pritajene bolečine. Naglič je vedel,

da si želi nekaj, kar pravzaprav ima, in z isto željo hrepeni po nečem, česar ne more dobiti.

Ljubil je Fani. In vendar se ga je ob sladkem petju lotila otožnost, in se je otožnost prelila v sanjarjenje, sanjarjenje pa ga je osrečilo, kot da je v resničnem življenju nesrečen...

»Ah, ko bi lahko še enkrat –«

Ne, ne še enkrat od začetka s Fani! Bog ne daj, da bi se moral vrniti v čas, ko so se mu od zaljubljenosti zapletale noge, roke in jezik. Fani se je godilo podobno, le da on tega takrat ni vedel. Lastnih nerodnosti se je pekoče sramoval, v njenih je videl zname-nje, da ga ne ljubi. Nista se prepirala: razumela se nista. Med njima je bila nekakšna pregrada, v katero sta se zaganjala (Nagliču se je takrat zdelo, da se zaganja le on) in ki je nikakor nista mogla podreti. Ločevale so ju tudi resnične pregrade: obleke, spodobnost, ljudje na cesti. Seveda, vse to je bilo povezano, vse to je bilo razlog za nemir. Včasih sta se pomirila šele z jokom. On je jokal v divjem izlivu, ona – pri tem opažanju je Naglič vztrajal – s svojo značilno spokojnostjo, vdano in gladko tekoče.

In potem, ko so zunanje ovire padle, ko sta dobila svoj prostor? Se je mar njuna ljubezen udejanjila čez noč? Mar niso bila potrebna leta, da so se njuni dotiki obrusili, da se je on, Naglič, začutil gospodarja, da je Fanin mir dobil svoj globoki pomen? In ali nista bila po dvajsetih letih bliže prvemu srečanju v slaščičarni Kirbisch, bliže tistemu trenutku brez-pogojne gotovosti, kot sta bila kdaj koli? Bog ne daj, da bi ju kdo vračal na začetek!

Toda ah, ko bi lahko še enkrat –!

Za zvestobo je imel mnogo razlogov; že če si jih je naštel, se je vznemiril in razžalostil. Že gola mož-

nost, da bi Fani prizadel, ga je spravljala v grozo. Fanina togota, ta redka ujma, mu je na tihem vedno razveselila dušo; a če si je skušal predstavljati, da bi si ženino jezo kdaj zares zaslužil, mu je nasmeh kar otrpnil na obrazu. Brez Fani bi ne mogel živeti; ampak potem, ko bi jo prevaral z drugo žensko, se ne bi mogel vrniti k njej; imeti drugo žensko bi pomenilo ne imeti več Fani, in to bi bilo strašno, strašno ...

Toda ah, ko bi lahko –!

Grenki občutek, ki se mu je porajal v prsih ob sladki, zanosni melodiji, je bila zavist. Zavidal je drugim ljudem njihov čas in zlasti njihove ljubezni, zavidal je umetniku zmožnost posploševanja. Kajti tista glasba je bila posplošitev nečesa resničnega. Napetost, ki si jo čutil ob poslušanju, je nastala zaradi razpenjanja med resničnostjo in idealom, med minljivim in večnim. To bi Naglič hotel: živeti na prelomnici, imeti tisoč vzporednih življenj. In v enem od teh vzporednih življenj, daleč proč od Fani, brez sleherne povezave z njo, bi si želel še enkrat ljubiti.

Ah, ko bi si lahko še enkrat v popolni nevednosti iz množice po naključju izbral pravi obraz! Ah, ko bi mu čelo še enkrat oblil hlad dvoma, mrzli opoj razuma in logike, da bi si v beli svetlobi rekel: Skoraj nemogoče je, da bi te ljubila ravno ona, ki jo ti ljubiš! In bi še enkrat stopal ob ženski, ves mehak od njene sence, s srcem, puhastim kot grozd mimoze, želeč si samo tega, da bi lahko ostal. In bi se še enkrat trudil biti nekdo drug, ker bi se mu zdelo, da ji bo s tem ustregel. In bi ga njena prijaznost navdala s slutnjo. In bi slednjič iz njenih rok prejel pooblastilo, da zavrže razum, logiko in statistiko. Ah, ko bi v vročem deliriju prepoznanja lahko še enkrat vzkliknil: »Jaz

sem! Jaz sem bil pravi!« In ko bi lahko vse to doživel z izkušenim srcem, da bi znal sproti ceniti, kot cenimo šele spomine –!

Petje je utihnilo. Misel na ljubezen ni bila več blizu misli na smrt. Nad breznom smrti je Naglič zmerom obstal kot prikovan, ljubezen pa ga je zdaj potiskala proti obzorju. V vseh udih je čutil slo po premikanju. Ne željo po gibanju, po hóji, denimo, temveč hrepenenje po velikih prestavitvah, po dolgih vožnjah z vlakom ali ladjo. Tudi izvošček bi bil dovolj. In celó hoja, vendar ne vsakršna: le spust po glavni ulici velikega mesta, plovba po veletoku, po utripajoči arteriji živega bivališča živih ljudi ... Ljubezen je bila tam zunaj v odprtem svetu, kjer je pulziralo neskončno možnosti.

Večer je bil kupolasta kletka iz škržatovega cvrčanja. Naglič je slonel na balkonski ograji in med stegni stiskal topli, obli cementni stebriček.

»Je sploh mogoče, da je človek hkrati tako svoboden in tako ujet?«

Plesal je s svojo žensko. Ni je še dobro poznal, a izkoristil je glasbo in morje luči. Preskočil je konvencije in jo zgrabil čez pas, kot si je želel že od samega začetka. Njeno telo mu je nihalo pod laktom kakor močna, prožna perut, ko sta krožila nad zloščenenimi tlemi. Plesala sta valček. Dišalo je po gliciniji.

Franc ni znal plesati. Rad bi se bil naučil, pa so mu rekli, da je preveč krčevit. Čudno, da ga je prav strastni plesni krč oviral pri plesanju. Ampak nič zato. Tudi brez plesa je bil srečen mož.

Če ne bi bil srečen, bi mu bil marsikateri razmislek lažji. Prazni trenutki bi se napolnili z navadno potrlostjo, in on bi se nikoli ne soočil z bebavim,

prostaškim vprašanjem: »Zakaj ravno ta sreča in ne kaka druga?«

V Trstu je skrivoma ljubil sosedo. Nista se dobro poznala, le s hodnika. Živela je s teto ali sestrično, žalostno samsko dekle. Ni bila njegov tip, sploh ni bila lepa, po vsem videzu je imela težak značaj. Toda on je do te tridesetletnice, katere obraz ga je spominjal na otožno hudomušne portrete z rimskih sarkofagov, gojil čustvo kot do nobene druge. Še na balkonu Julijine vile se mu je srce ob misli nanjo nežno razžarilo. Samo zaradi nje je sploh verjel v prijateljstvo. Rad jo je imel, kot da sta iste krvi. Fani ni bila potemtakem nič prikrajšana. Nasprotno: Fanina prisotnost v njegovem življenju je z nastopom tiste ženske postala še bolj monumentalna. Če bi Fani ne bilo, je včasih premišljal (ne da bi za trenutek res hotel biti brez nje), če ne bi bilo usodnega srečanja v slaščičarni Poliksene Kirbisch, bi se on morda združil z Anno Bibini, jo vzljubil, kot da *nista* iste krvi, jo osrečil... Grenko-sladko je obžaloval, da se ji ne more dati na razpolago. Rad jo je imel tolikanj globoko in nesebično, da ji je želel, da bi koga našla. Toda oh, ja, če bi koga našla, bi bil on, Naglič, ljubosumen.

Fani pa je bila zaradi vsega tega kvečjemu na boljšem. Misel, da mu je bila poleg nje na življenjsko pot nastavljena še najmanj ena čudovita in vznemirljiva možnost, je naredila Nagliča plemenitega do žene. Tako se je začela druga, lepša in celó strastnejša polovica njegovega zakonskega življenja.

Na boljšem je bila tudi njegova duša. Dostikrat je pomislil, da bi ga sosedo utegnila zavrniti, in se vprašal, ali bi ji zameril. Ne bi ji, si je smehljaje odgovarjal. Pripravljen je bil služiti, ne da bi kaj zahte-

val v zameno, ljubil je s čistim srcem in brez nečimrnosti.

Zmerom je vedel, da je Anna Bibini, kakršno lju-
bi, v sorodu z *njegovo žensko*: skoraj nič manj izmišljena ni bila kot napol otipljivi fantom, s katerim je plesal valček. Vendar ni Anne nikoli objemal. Mogoče dvakrat ali trikrat v nevarnih, gorkih in zamolklih sanjah.

Odmaknil se je od balustrade. Bil je nejevoljen nase. V tistem hipu je na vrt pod balkonom prišla ona, ki je bila utelešenje njegove srečne resničnosti: punčka Irma. Pogled na dekle mu je spral s srca nejevoljo in slabo vest. Nekako je vedel, da bi se Irma očetovim blodnjam le nasmehnila. Morda ga ni slepo občudovala, toda zanjo je bil človek na pravem kraju, nezmotljivo ukoreninjen v njenem, če že ne v svojem življenju.

Potem je v spuščajočem se mraku gledal dekličin beli obraz. Bolj po spominu kot z očmi je razbiral njene poteze in se navdušeno prepoznaval. Kolikšna lepota se je morala skrivati pod njegovo pušto pojavo, da je iz njega izšla ta mila mlada ženska! Kolikšen potencial, kolikšna zmožnost izboljšanja in izpopolnitve! Prevzel ga je ponos. Dobil je zadoščeno, kot da se je na lepem izkazalo, da je v resnici ves čas obvladal valček.

Irma se je približala in se zdrznila.

»O, papi!«

Dekličin glas je bil visok, srebrn. Nekaj je bilo narobe. Nagliča je preblisnila davna ugotovitev, da svoje otroke najbolj obožujemo, kadar spijo; da je dete najlepše, kadar ima od sna zglajen obrazek in se na površini njegovega obličja zrcali njegova razumna, resnobna, dostojanstvena duša... (Kako sta

si s Fani želela, da bi Irmica že enkrat utihnila in bi lahko za hip pozabila nanjo! Končno je zaspala, ona dva pa kar nista mogla stran. Držala sta se za roke in občudovala njeno šobo, prevzetni hribček njene brade, ohlapno spodnjo ustničko... Vedoč, da ko enkrat spi, spi trdno, sta se je celó dotikala, ona pa se je v snu pretegovala in smešno momljala.) Ampak zdaj je bilo nekaj narobe. Irma je imela rdeče veke in skrivenčena usta, njen obraz je bil globoko razbrazdan. Franc je razumel dekličino gorje boljše, kot se mu je samemu zdelo. Nikoli več, ga je obšlo, nikoli več se ne bo na tem obrazu bleščalo otroško dostojanstvo! Najprej se je ujezil na hčer. Potem ga je zajela žalost, kakor bi mu nekaj umrlo. Znova smrt v bližini ljubezni. A tokrat to ni bila naravna zveza dveh velikanskih, bistvenih stvari, temveč trčenje dveh sil, ki se med seboj otopita. Vedel je: hči ga bo zapustila, dispozicija njegovega življenja se spreminja na slabše, osončje, po katerem je krožil z moško močjo in radostjo, se počasi prazni in ohlaja. Drugi so na vrsti. Otrok je na vrsti.

Irma je oklevala pod balkonom. Čeprav jo je bilo sram, si je skoraj želela, da bi oče opazil njeno stisko. Nesreča, ki se je zgrnila nad njo, jo je zmedla. Hvaležna bi bila za še tako slabo razlago ali tolažbo. Naglič je prvič v življenju namenoma prezrl hčerino željo.

»Se sprehajaš, Irmička?« je bodro vprašal.

»Ja, sprehajam,« je ostro odvrnila.

Jezni del njene bolečine je siknil proti očetu. Ta razelektritev ji je dala pōlet. Zasukala se je in odšla. Naglič je dolgo občudoval vzgon hčerinih bokov, poslušal drobljenje peska pod njenimi petami. Kdaj

sem bil jaz zadnjikrat obupan? se je spraševal. Pesek, po katerem hodim, je tih kot puščavski.

Šele čez nekaj časa se je izkopal iz pustinje in se spomnil na Irmin prepadeni obraz.

»Ljubi Bog!« je vzkliknil in si z obema rokama segel v lase. »Kdo je to naredil moji punčki?«

Kri mu je zaplala po žilah. Če bi se v tistem trenutku lahko videl, bi bil zadovoljen s sabo. Ničesar malenkostnega ni bilo več na njem. Bil je kot mogočen ljubosumen lev, ki si s šapami ruje grivo. Toda ni se videl. (Ni nam namenjeno, da bi se videli v dobrih trenutkih, kajti v dobrih trenutkih ne mislimo nase.)

Ah, bolečina!

Dragotin Haman je rekel: »Čudovito!« in njegov glas je bil drugačen kot kdaj koli prej...

Irma ni podlegla glasbi. Imela je uho in srce mladega divjaka, indijanskega stezosledca: slišala in razbiralala je komaj zaznavne šume v naravi, Lipnikovo petje je bilo zanjo navaden hrup. Pri tem ni bilo odločilno, da je bila brez posluha; bila je brez spominov. Do nedavnega bi se tista melodija morda zlila z njenimi slutnjami, s šepetom izmišljenih ljubimcev v njeni notranjosti. Toda že nekaj časa je bilo v Irmi vse tiho, kar se ji je godilo, pa se ji je godilo prvič.

Teta za klavirjem si je oddihovala in Dragotin Haman je s posebnim glasom rekel: »Čudovito!«

Irma se je ustrašila. Prevzelo jo je dražeče, sramotno kesanje, kot da je kaznovana. Med arijo si je želela, da bi čim prej nehali muzicirati. Naenkrat je spoznala, da Dragotinu Hamanu glasba ni bila nadležna, da on sploh ni hlepel po kramljanju, na-

migih in ugibanjih. Dovolj hudo je bilo, da nista imela istih želja. A še mnogo bolj strašno, da se skrbi, ki jih je Irma potiskala na dno duše, nenadoma niso več pustile krotiti. Antonija Bezljaj je rada namigovala, da Dragotin Haman občuduje teto Julijo. In kaj če jo res? Ali ni rekel: »Čudovito!«, ko je teta v rožnati obleki igrala na klavir? Kaj če je v resnici prihajal zaradi tete, ne zaradi Irme? To bi bilo grozno, grozno ...

Julija Klebl, neznatna oseba, ki jo je Irma že dolgo skrivaj zaničevala, se je naenkrat spremenila v močno nasprotnico. Irma je bila spet majhna punčka, prepričana, da jo teta v vsem prekaša: v klavirju, v francoščini in v plavolasi milini. Po otroško je spet zasovražila podrobnosti na sebi: majhne stvari, ki so se v njeni drobni zavesti nenaravno povečale. Misli si je, da pač nihče ne more ljubiti dekleta, ki mu rastejo črni brki. Najrajši bi zbežala in se skrila.

A za nobeno ceno ne bi šla proč.

V ljubezenskih knjigah, ki jih je brala, je veliko nastopal ponos. Irma dotlej ni imela razloga, da bi dvomila o obstoju tega čustva. Nekateri junaki so si iz ponosa uničili življenje. Tako trmasto so se ravnali po njem, kot da jim je prirojen. Tudi Irma je bila prepričana, da se bo v težkih trenutkih lahko oprla nanj. Ampak njej ni bil prirojen. Nenadoma ga ni bilo nikjer, zaman ga je iskala, sploh pa ga niti ni iskala, ker je takoj vedela, da ga ni. Pripravljena je bila milo in goreče prositi. Kakor takrat, ko je dekletce čutila, da je njena ženska dolžnost, odvrčati nesrečo od mornarjev, nad katerimi binglja nevarni tovor. Zdaj je nesreča visela nad njo, občutki pa so bili podobni kot davno v Trstu: tla so se spodmikala, stvari so drsele iz rok in grozilo je, da bodo padle v vodo.

Otrpla od nebogljenosti se je Irma tresla od neravnega prekipevanja moči. Prepričanje, da je tekmica lepša in boljša od nje, je ni pripravilo k umiku. Obenem ko je teto skrušeno občudovala, se ji je strupeno posmehovala. Kako je od nekdanj sovražila to pomilovanja vredno osebo! Zabrutila bi ji najgrše besede, kar jih je poznala (in v svojem spominu jih je odkrivala presenetljivo število), brez pomislekov bi jo kam pahnila ... Ona, Irma, je namreč zagotovo prekašala Julijo Klebl v ljubezni. Premoč v ljubezni ji je dajala pravico do boja. Tudi zanj, za Dragotina Hamana, se je morala bojevati. Kaj če se bo zmotil in ne bo izbral Irmine vdanosti, ki je vredna toliko več od puhlih vrlin tiste stare ženske?

Za Dragotina si je rekla šele čisto na koncu in bolj iz taktičnih razlogov. Najstrašnejše pri ljubosumnju je bilo, da so grdobije izrinile misel na ljubljenega.

Vrnil se je in znova prevladal. Ob naslednjem obisku je teto le ošinil. Pogledal je njo, Irmo. Pogledal jo je tako, da jo je v hipu prevzela gotovost, skoraj neznosna sreča, da se je morala nasmehniti in jo je njen lastni smehljaj opekel kot poletno sonce: sla-dek, močan, nasilen. Dragotin pa jo je še kar gledal. Strmel je vanjo, dokler ji niso stopile solze.

»Ah!« je nejevoljno vzdihnila in se odvrnila, vedoč, da ne bo zmogla izpolniti sklepa, ki ga je napravila v luninem siju na koncu vrta (ko se je odločila, da bo bolj kazala svojo ljubezen).

Zaničevala se je, ker je bila plašna. Vendar je bilo samozaničevanje obrobne pomena, podobno kot jeza na glas, ki je Irmi kdaj pa kdaj zamolklo šepnil: »Kako moreš ljubiti človeka, o katerem ničesar ne veš?«

V nekih sanjah ji je te besede govoril strašni Pančur.

»*Un coup de foudre*,« se je posmehoval Pančur, sanjsko podkovan v francoščini. »Ali ti misliš, da si dovolj lepa za *un coup de foudre*? In da si tisti tvoj želi biti zadet od take strele?«

»Nikoli nisem rekla, da je bil *un coup de foudre*,« se je branila Irma.

Nekaj napornih trenutkov je (v sanjah, pa tudi včasih v budnem stanju) iskala argumente, s katerimi bi porazila nesramni glas. (*Ljubim ga, ker preprosto vem, da...*) Potlej je odmahnila. Z besedami se ni dalo povedati. *Un coup de foudre*, kaj še! *Odi et amo*, kaj še! Romani, papirjevi citati – neumnost!

Nekoč se ji je mešalo od notnih črt in zemljepisa. To so bile pohlevne vrtoglavice. Nova vrtoglavica je bila drzna kot pijanska. Negotovost v najpomembnejšem vprašanju je zasenčila vse druge. Irma se je tako vzpela do nekakšne samozadostnosti, do neljudomile prevzetnosti. En sam občutek jo je postavljaj na tla: občasna bolečina v globokem, zdaleč ne zaceljenem urezu, ki ga je naredilo ljubosumje.

Karol Lipnik je redno pel, a čar prvega večera se ni vrnil. Ne za Hamana. Dan po prvi ariji je pristopil k dekletu, kot da se je minulo noč med njima nekaj zgodilo. Njen blaženi smehljaj se je vraščal v utvaro; ravno tako togotni vzdih, ko ni več mogla trpeti moškega zmagoslavja in se je obrnila stran. Dragotinu je prizor neizrekljivo ugajal. Če bi bil z njo na samem, bi stopil k Irmi in jo z rokami prisilil, da bi mu vrnila pogled. V mislih je jemal dekliška lica med dlani; smejal se je navznoter in bil je srečen.

Potem je padel dež. Niti nevihta ni bila, le ploha iz rožnato obrobljenega oblaka. Tla pod drevesi so ostala suha in vročina ni nič popustila. Starejši ženski sta se pahljali, češ da bi se prileglo več osvežitve.

In Haman je nenadoma videl le še njuno spakljivost, njuna ohlapna podbradka in nepredihane prsi. Sreča, ki ga je napolnjevala, se je sesedla kot prehlajeno testo; v hipu je bil čisto pobit.

Z negotovim korakom je šel k oknu in se zazrl v travo pred hišo.

»Ne bo nam pokvarilo piknika, gospod Haman,« je rekla Antonija Bezlaj, lasteč si njegove misli. »Komaj da je oškropilo.«

(Za soboto so načrtovali piknik.)

»Drži,« je zamolklo pritrdil Haman.

Bilo bi mu vseeno, tudi če bi mu Antonija res zalomastila po možganih. Tam je bilo naenkrat prazno, votlo, in kolikor je bilo ostankov neumnih sanjarij, se jih je pred sabo sramoval bolj, kot bi se jih pred komer koli drugim.

»Kaže, da se vreme še ne obrača,« je rekel.

Na videz nedolžni stavek je izgovoril zato, da se je zlagal. Iz hudobije je speljeval ljudi na napačno sled. V udih je bil namreč pravkar začutil svojo tegobo, bedasto in banalno bolečino, ki mu je ostala od vojne in je zanjo vedel, da napoveduje jesen.

Toda ali jo je res začutil v udih? Vizija jesenskega deževja se je sumljivo ujemala s Hamanovo pobitos-tjo. Tako kot zgodaj jeseni vedno znova nasedemo lepoti slovesa, magični poševnosti sonca, se je Dragotin najprej razveselil otožne misli, da je že davno zapravil svoje devištvo. Naslednjo minuto pa mu je ta misel postala odvrtna kot november, prekrit z rešetko iz mrzlih svinčenih curkov. Dolgčas, puščoba.

Odrecitiral je vremenarski pregovor in slutil, da se je deklica namrščila. Mikalo ga je, da bi preveril, ali je vsaj to res. Izmed mnogih čarov, ki ji jih je nadel v domišljiji in ki so ga napeljali k ljubezni, je bil ta morda edini otipljiv: da se je zmerom odzivala, kot bi se on. Vendar se ni obrnil v sobo, ampak je vztrajno strmel na vrt in tuhtal o razlogih za svoje ravnanje.

Prvi in najpomembnejši razlog se mu je v prsih razprl nepričakovano, zato toliko siloviteje: Irmi ni naklonil pogleda, ker ga je nenadoma popadla močna želja, da bi jo prizadel. Njegova maščevalnost je bila otroško divja in starčevsko malenkostna. Fiziognomija njegove duše kot da se ni skladala z glasom. Razgreti, kratko sopeči deček Dragotin bi na vprašanje, kaj mu je Irma Naglič storila, momljaje odgovoril: »Sitnosti, same sitnosti, delala je sitnosti ...«

Drugi razlog, da se ni ozrl, je bil preprostejši: po tihem se je bal, da se Irma Naglič *ni* namrščila. Ko je analiziral sestavine te bojazni, je našel v njej tudi nekaj vzvišenega. (Ljubezenskim iluzijam se je odrekal za v prihodnje, v spominu jih je hotel ohraniti nedotaknjene.) Toda poglobitni del njegovega strahu je bila vendarle najnavadnejša, prostaška nečimrnost. Kolikšno ponižanje, če bi se izkazalo, da se odreka nečemu, kar mu sploh ni bilo ponujeno!

Ni mogel biti prepričan. To je bilo narobe. Mlade ženske, ki naj bi jo ljubil, v resnici še poznal ni. O njej ni vedel ničesar, o ljubezni je vedel preveč, zato njegovo čustvo ni moglo biti drugačno kot plehko in postano. Vse njegove fantazije so bile klišejske, tudi zadnji prizor, ko je grabil jezno deklico za lica in silil vanjo z zmagoslavnim režanjem. Sanje si je priprav-

ljal iz ekstrakta raznih dogodivščin, iz spominov na ženske, ki jih ni ljubil. Najhujše, najbednejše in najbolj bedasto pa je bilo, da se je k ljubezni spodbujal z operno glasbo, z osladno arijo, ki je bila izvleček izvlečka, opolzka posplošitev že tako opolzkih dogajanj. (Mesečina in mrzle ročice, fej.)

Tega si ona ni zaslužila. Kolikor se je Haman spominjal, kolikor je mogel opaziti v minulih dneh, Irma Naglič ni bila plehko dekle. Pravzaprav se je zaljubil vanjo, ker se mu je zdela nekako posebna in divja. In zopet ga je mikalo, da bi preveril, ali je imel prav, pa se ni ozrl, ker se ni hotel spodbujati k ljubezni.

Sklenil je, da ne bo več poslušal Karlovega petja in bral sentimentalnih knjig. Odločitev je bila čisto lahka. Vztrepetal je ob misli, kdaj je nazadnje s tolikšno gotovostjo vedel, da mu bo uspelo izpolniti dobre namene. Bilo je davno davno, ko se je zaradi punčke s kitkami odpovedal določenim radostim. Že takrat si ni za odrekanje pripisoval nobenih zaslug. Prišlo je po naravni poti, naravna sila tako kot tisto drugo. Tudi če bi imel navado s spovedniki govoriti o teh rečeh, bi se Dragotin nobenemu ne pustil prepričati, da so radosti škodljive. Pač pa ga je prepričala lepota vodmatske punčke: njen prifrknjeni profil, zatilje s tanko in ravno prečo, velike, široko odprte in vendar povešene zelene oči. Hubrova Ankica, prevzetna in gizdava, mu je vdahnila hrepenenje po idealnem. Pogled nanjo ga je navdajal s skromnostjo, obenem pa z zavestjo, da ni nič razen najčudovitejšega dovolj čudovito zanj.

»Kako nesorazmerno velik in trajen je *nauk* v primerjavi z drobceno izkušnjo!« se je Haman nasmehnil skozi okno Kleblove vile.

Iz ene same otroške ljubezni si je za celo življenje zapomnil: kadar res ljubiš, si hočeš dobro. (Ker si hočeš dobro, se otreseš vsega, zaradi česar bi se lahko zaničeval.)

Toda za pravo ljubezen ni dovolj, da hočeš dobro sebi. Odrekanje je morda znak pristnih in globokih občutkov. A prava ljubezen je obrnjena navzven, je dejavna, možata. Čudno, da nam pride na misel beseda *možata*. Saj je prava ljubezen še najpodobnejša tistemu, kar vidimo pri dobrih materah. Popolna samopozaba gre vstric s popolno budnostjo, telo se skozi služenje drugemu telesu ne izničuje, temveč krepi. In kaj je služenje? Lahko le to, da v ustreznem trenutku obrišeš slino, smrkelj, znoj, lahko le to, da odstreš lase s čela; lahko to, da pestuješ glavo spečega; lahko pa gre tudi za mnogo večja bremena. Bistveno je, da vse delaš brez pomišljanja, celo brez izoblikovane misli na ljubezen in dobroto, zgolj z mehkim, a čvrstim občutkom premoči. Kadar tako ljubiš, si kot velikan v božji dlani; tvoje delovanje je ničevo, in vendar odsev brezbrežne toplote, ki te obdaja.

Haman je bil skusil tako ljubezen, a ne z žensko. Čustvo je prišlo nadenj v času, ko je bil najbolj nemočen, ter v krajih, ki niso bili ne mehki ne topli. Usoda ga je pogledala iz kužnega blata. Pozneje je premišljeval, da bi se bil tistih oči pravzaprav moral ustrašiti; nekaj srhljivega je bilo v belini beločnic in še zlasti v lesketu rjavih šarenic, ki se niso pustile zaskorjiti, čeravno so bile veke in trepalnice zlepjene od mokre zemlje. On pa je takrat le zarojovel: »Živ! Živ!«, potegnil smrdljivo telo k sebi, otrl mesto, kjer so bila usta, ter – z nenadnim védenjem,

kaj mu je storiti – vtaknil cigareto med razpokane ustnice.

Zima je iz Galicije kmalu pregnala smradove. Kri je spremenila barvo; nič več rdeča ali rjavkasta, dolge mesece je bila višnjevo modra in črna. Potem je prišla pomlad in Haman je svojo ljubezen prenesel v tisti dehteči čas. Nikoli prej ni doživel tako nenadne spremembe, nikoli prej ni narava tako presunila njegovih čutov. Zgoraj in spodaj so se vode iztrgale iz oklepov, deževalo je in potoki so drli, odnašajoč s seboj mrtve veje in počrnelo brezovo lubje. Sonce je seglo v zemljo kot roka v vzhajano testo, prst se je vzbuhtila z gorkim kvasastim vonjem in iz nje so prilezli podleski in gobe. Haman je slišal pokanje brstov, šelestenje korenin, cmokljanje črvov, in kakor iz daljave šumot listov, ki jih še ni bilo. Ti zvoki so ga greli, podobni glasovom živahno gorečih drv. Ko so se krošnje res zapolnile, listja ni več slišal. Pomladni veter se je polegel, prah je obležal po poteh kot ajdova moka. V neki zapuščeni vasi je bilo Hamanu prvič tisto leto vroče. Sédel je na polomljeno cizo, ki so jo bežeči pustili ob cesti. Bil je sam, drugi so šli k vodnjaku. Zaprl je oči, se zleknil in obrnil obraz proti nebu. Z vsem telesom je čutil praznino okrog sebe, razumljivo in vendar onirično odsotnost človeškega diha. Zrak je bil enako redek zunaj in znotraj izpraznjenih hiš. Nenadoma pa se je Hamanu zazdelo, da mu v tilnik hrope pes. Skočil je pokonci; potepenih psov se je bal, zlasti teh, ki so bili nekoč domači in so na volčjih obličjih nosili obraze izginulih gospodarjev. Toda nobenega psa ni bilo blizu, nobene zverske bolesti. Haman je zamežal, bil je napol oslepljen od sonca in rahlo omotičen. Skozi meglico se mu je bli-

žala postava. Ženska v obujkih je brodila po prahu, tiha kot duh. Bila je grda starka, in ko je prišla do njega, je nezavedno zgrabil za orožje. Ona pa se je zasmejala (v hipu je opazil, da je strahotno, trajno, na smrt pijana), stegnila roko proti njemu in rekla nekaj kakor:

»Sinóček! Ne se bat! Mein Sohn!«

Pobožala ga je po rami. Nato je stopila okrog cize, potežkala njegov nahrbtnik in spakljivo zastokala: »Aj! Aj!«

»Aj!« je pritrdil.

Ljubkovanje, pogovor, vse zoprno je bilo mimo. Umiril se je in se vrnil k misli na svojega rešenca. Opoj pomladnih luščenj in razcvetanj se je v njegovi duši zlil s spominom na luščenje tistega obraza.

Bilo je kot metulja preobrazba, kot pričakovan čudež. Možje so stali v polkrogu na varni razdalji, njihove sence so bile kegljastih oblik. Haman je pomakal cunjo v vodo, vedno znova, in počasi, previdno izmival blato. Koža, ki je prihajala izpod skorje, je bila alabastrno bela. (Pozneje so se na njej pokazale rdečine, v prvem trenutku je bila gladka in čista.) Nos je bil v korenu širok, lica udrta, brada z jamico vsemu navkljub zaobljena. Haman se je potrudil, da je spravil prst iz jamice. Potem je olupil z mladeniča uniformo, mu sezul škornje, ga za silo očedil še po telesu, ga oblekel v perilo iz tonistra, ki je ležal v bližini, in ga zavil v odejo.

Nihče ni govoril. Rešeni je rekel le: »Stanko Ilešič, Stanko Ilešič,« in se nato dolgo muzal predse, zmajuoč z glavo, kot da ne more verjeti v neko smešno naključje.

Prišli so sanitejci in ga naložili. Eden mu je popravil in spodvihal odejo. Eden mu je dal piti. Eden

je rekel Hamanu, da je bilo najbrž prepozno, da je bil fant predolgo zasut.

»Bog ve ali bo še kdaj koga spoznal. Tebe se gotovo ne bo spomnil.«

Haman se ni menil za njihove besede in dejanja. Počasi, na rahlo je izpustil roko, ki jo je bil ves čas držal. Poslovil se je z dolgim pogledom. Zrl je za nosili in v oranžni jesenski zahod, prsi so se mu širile, bil je zmagovalec.

Za zmerom zmagovalec nad smrtjo, čeprav nemoden ob mnogih naslednjih smrtih. Smrt od krogle ali od granate, celó smrt od mraza ni bila pol toliko strašna kot tista, ki ji je iztrgal Stanka Ilešiča. (To je bila razumska razlaga za njegovo zmagoslavje.)

Mogoče zasutemu sploh ni bilo ime Stanko Ilešič. Mogoče je mladenič v norem veselju izgovarjal tuje ime, mogoče ime zanj nepomembnega človeka. Toda živel je. Haman je iz daljave ves čas čutil gibanje rešenega telesa. Skozi slepeče sonce je tistega poznopomladnega dne v duhu videl mladega moža, kako se sprehaja po bolnišnici, s praznim obrazom, a s celimi udi. Duša, telo, oboje je tako pomembno. Zaradi praznine v duši lahko oči spremenijo izraz in celó barvo, postanejo predirljivo prosojne kot oči pijane starke, ki podrsava okrog cize. Vendar duša potrebuje prostor, da tiplje po njem, četudi v prazno. Praznina ni brezup. Dokler je prostor, je upanje.

Haman je nenadoma razumel, zakaj ga je na ta topli pomladni dan v zapuščeni galicijski vasi prišla otipavat grda starka. On sam je bil prostor, v katerega so zablodili neki spomini, bil je utelešenje neke duše, ki ni več imela svojega telesa. Starkin sin je moral biti mrtev. Če bi bil njen otrok le pogrešan, bi morda rekla neznanču *sinóček*, češ vsi mladi fantje

so moji otroci. Ne bi pa se ga dotaknila, ne bi ga malikovalsko pobožala po rami, kot da sta v domači kuhinji in mu streže.

Kratek čas je spokojna in lepa stala pod orehom; potem se je spet burkasto zamajala.

Zmagoslavje nad smrtjo je pravzaprav zmago-slavje lepote, si je na cizi rekel Haman in se nasmehnil. Ves čas od trenutka, ko ga je ob razgaljenem telesu Stanka Ilešiča preletel spoštljiv ljubezenski srh, pa do ure, ko se mu je na robu zapuščene karpatske vasi pomlad pred očmi prelevila v poletje, je bil, ne da bi se zavedal, prežet s to mislijo. Ohranila ga je pri življenju. Spremljala ga je kot zvesta in skromna prijateljica. A v hipu, ko jo je prepoznal, se ga je polastila in ga ni več spustila iz rok. Hotela je biti za zmerom njegova edina.

Bi jo lahko izpodrinila dolenjska pokrajina, lepa kot žareče zeleno oko, ki ga napol zastira veka z dolgimi vejicami? Ali žametno rjava zemlja, pariško modre nedri Mine Zarnikove, Kleblova hiša? Ali prikupno uvihnjeni prsti gospodične Julije? Ali Irmin tanki vrat, utripajoča žila tik pod kožo?

Morda lahko, vendar Haman nenadoma ni bil več prepričan, da bi bila to sprememba na bolje. Jenesski revmatizem ga je užalostil in raztogotil, vse žive, otipljive stvari so se mu zazdele banalne kot flanelasto spodnje perilo. Če je hotel biti dober človek, je moral tolažbo iskati v svoji notranjosti.

»Bova danes spet, gospodična?« je zadaj v sobi zadihano vprašal Karol Lipnik.

Haman se je obrnil.

»Ne bodi tako zagrizen,« je strupeno rekel. »Ni nas treba razvajati.«

»O ja, bova, Karol,« je odvrnila Julija Klebl. »Kdor ne mara glasbe, naj gre na teraso.«

Dragotinu je volovska kri zalila zrkla, da ni ničesar več videl. Odklonjen, odklonjen, si je ponavljal. Jeza, ki se je dvigala v njem, je bila iz daljne preteklosti, iz časov, ki se jih ni spominjal. Le telo se je spominjalo občutka: véliki val je zgrabil slabotne ude, jih neusmiljeno stiskal in premetaval. Tako se bržkone počuti dojenček, ko pride na svet in se ga polastijo roke cinično spretnih babic. Zame ni bilo umiritve, mene ni naplavilo k materi, je nepričakovano ugotovil. Nekaj trenutkov je posvetil misli na naročje, kakršno najbrž je: nevajeno, nerodno, plaho in trdo: naročje, ki tipa z istim slepim ptičjim vznemirjenjem kot novorojenec. Potem ga je preplavilo nekaj iz kasnejšega otroštva, iz takih dni, ko je okreval po boleznih. Bilo je telesno zadovoljstvo, zvezano z duševno potrlostjo. Ah! biti spet otrok! je vzkliknil sam pri sebi – in prav to je bilo tisto nekaj iz deških let: sreča in hkrati brezup.

»Brez zamere, prosim, rajši grem na kratek sprehod,« je rekel Juliji Klebl, se poklonil in odkorakal.

Vse, kar je takrat mislil, je bilo zgrešeno. Mislil je, da so opazili vihar v njegovi duši in da je njegova strast naredila globlji vtis kot njegova nevljudnost. Mislil je, da je vihar samo v njegovi duši. Niti sanjalo se mu ni, da dekle smehljaje se gleda za njim (ni ga zamikalo, da bi se ozrl k Irmi Naglič, tokrat ne). Še manj se mu je sanjalo, da je podlaket advokata Bezlaja obvisela na pol poti do brkov in nato padla ob telesu, kot bi jo odsekal, in da se je Antonija Bezlaj ob tem vznemirjeno, s krivde polnim obrazom presedla na zofi...

»Dosti, dosti je,« je govoril in srdito stopal po pri-vozu.

»Kot bi nenadoma odpihnilo vso harmonijo!« se je zgrozil bistrooki Karol Lipnik.

In res: prav v trenutku, ko se je Irma Naglič z obema rokama oprijela hladne okenske kljuge ter si skrivaj pritisnila poljub na zapestje, je Haman med hojo sklenil, da se ne bo udeležil piknika.

V.

Napotil se je k Tratniku. Hodil je in se spominjal svojega vélikega poraza, leta petnajst.

Preden je bil v drugem letu vojne poražen, je trdno verjel, da je med hojo mogoče razrešiti sleherni problem. Spomin na to zmotno prepričanje ga je zdaj zapekel. Ne kot majhna, obstranska sramota: kot *še ena*. Sam je vedel, da ne zna ločevati med velikim in majhnim. Zato se je na začetku vojne tudi tako usodno zmotil: ker je mislil, da mu kot siroti vnaprej pripada odškodnina.

Jeseni leta štirinajst so govorili, da bo hitro konec. Ko je šlo prvič mimo njega, je čutil zgolj olajšanje. Toda minevali so tedni in meseci, vojna je trajala, on pa kar ni bil vpoklican. Začela se ga je polasčati nekakšna črna radost. Njegovi občutki, ki so bili sprva podobni občutkom drugih ljudi, so se zlagoma, kakor med dolgim sprehodom, obrnili navznoter v brezzračni prostor samogovora. Imel se je za izjemo. Nihče, ki je v tistih časih količkaj gledal okrog sebe, se ni imel za izjemo. In vendar se je, kot je Haman doumel pozneje, v njegovi izolirani blaznosti na skrivnosten način zrcalil zunanji svet. Najprej je bil majhen strah, kot poleti na kopanju, denimo, kot če ležeš v vodo in pri tem stopaš na prste, da bi ti ne opljusnilo popka. Drobne stvari so dostikrat nepremagljive. Haman ni mogel ukrotiti zajčjega trepeta, ki mu je vsako popoldne na is-

tem ovinku vznemiril srce. Tresoč se je šel po svoji ulici, po stopnicah do stanovanja svoje gospodinje.

»Je prišlo kaj zame?« je vprašal.

»Ne,« je rekla ona.

Moj Bog, kako napet glas je imela, kot da je polna odvečnega zraka, kot da neprestano zeha. Haman se je raztogotil in srce se mu je za hip ustavilo. Potem mu je silovito, zmagoslavno udarilo ob rebra, in nato še dolgo tolklo v ritmu, počasnejšem od običajnega. Niso me, niso me, niso me...

Strah je bil potajen, zanos gromozanski. Tako je bilo v začetku. Tu in tam si videl objokano mlado žensko, a dajala je prav otročji vtis, kot da ihti zato, ker je jutro in se naslednjih nekaj ur ne bo mogla crkljati. Množica je prepevala, vzklikala, ploskala in topotala. Včasih je tudi kako žalostno deklico zgrabilo veselje, da je z nervoznim smehom vrgla glavo vznak; vrat se ji je napel, a njene rame so ostale povešene in so se tresle, perutke premraženega ptiča.

Človek bi mislil, da bo drobni drget obstal skozi vse viharje. Na to misel bi bil celó ponosen, ker bi se do nje dokopal s tuhtanjem in pronicljivim opazovanjem: bila bi globlja resnica, zavest o moči na videz nemočnega. Ampak nekega dne je drget brez sledu prešel, kot kredna risba, čez katero so potegnili mokro gobo. Zmagalo je, kar je bilo že na pogled močnejše. Dekleta so otrpnila. Strah in zanos sta se zlila v eno.

Hamanu je po novem srce zaplalo, brž ko je stopil okrog ogla v domačo ulico. Ni mu bilo mar za dekleta, ni premišljal o njih. Iz službe, od koder se je vračal, so dan za dnem izginjali mladi moški. Za pulti so se pojavljali starci. Premišljal je prav o

njih, o lepih starcih, o svojem posebnem odnosu do njih, o gospodu iz Lloydove agenture, zaradi katerega bi se bil skoraj izselil v Ameriko. Vzdož domače ulice in po stopnicah navzgor pa je premišljal le o sebi.

Ne bodo me, si je govoril, medtem ko mu je kri hrumela v žilah, jaz sem svoj, poseben, prost, pogovarjam se s sabo, in niti ene ideje še nisem dokončal... Mene ne bodo...

Nekoč zvečer, ko je že kot običajen, za tiste čase preobičajen človek v domači halji sedel za mizo, bral Maupassanta in grizljal vojno pecivo iz koruzne moke, je skozi priprta vrata zaslišal ženski pogovor.

»Testena so danes, Betka?« je rekla gospodinja. »Res, to je grozno. Vsi odhajajo, ne vem, kaj bo z nami. Tudi meni bo žal za Hamanom, tako snažnega in urejenega še nisem imela.«

Hotel je vstati in zavpiti na hodnik, da njega ne bodo. A nenadoma ni bil več prepričan. Ni se ustrašil. Potipal je svojo dušo in bila je otrpla. Ob dotiku te otrple reči ga je prevzela napol otožnost, napol jeza, občutek, da je kriv pred samim sabo, ker je nekaj zamudil: zamudil čas usmiljenja, prehodni čas, ko je bil svet odprt in ranljiv kot žalostno mlado dekle. V drugem letu vojne je bilo že veliko osirotelih in zanj ni bilo več posebne milosti.

»Ja, od sile čeden,« se je kruto, prostaško zasmejala Betka.

»Betka,« je očitajoče, a gotovo z zlobnim smehljajem rekla gospodinja.

Hamanu, ki ju je poslušal, se je v glavi naslikal grd prizor. Pravzaprav se mu je zazdelo, da je nekje v stanovanju, iz kakega predala ali s kake mize,

spregovorila ena tistih čudnih, za neopredeljeni namen natisnjenih dopisnic z žanrsko podobo. *Alte und junge Frau im Gespräch*. Zadušni, jalovi klepet med vdovo Pogačarjevo in mlado sosedo, Betko z rumenimi trakovi, štrlečimi prsmi, visokimi ličnicami in mongolskimi očmi.

»Brezčutni babi!« je siknil, zaprl vrata in v duhu pahnil nadležno Betko od sebe.

Vseeno pa je opazil in si za zmerom zapomnil, da se je Betka na dan njegovega poraza ugriznila v ustnico. Srečala sta se spodaj v veži, na ozkem prehodu. Ker je bil ženskar, ji je pogledal naravnost v obraz. (Več ni mogel: potopiti se v njene majcene oči bi bilo nemogoče.) Ugriznila se je v ustnico. Samo to. Ali vsaj: samo to je opazil. Njeno obličje je bilo zanj nepredirno, kot so za belega človeka obrazi Azijcev in Indijancev. (Niti v vojni se ni znebil predsodkov. Trpljenje nas očiščuje, a nas sproti maže nazaj. Haman se tudi v najhujših trenutkih ni hotel tolažiti z mislijo, da se je poševnooki Betki nekoč malo smilil.)

Morda ni ničesar slutil, ko se je vzpenjal po stopnicah. Morda je vedel od takrat, ko se je Betka ugriznila v ustnico in obrnila proč. Morda je vedel že dolgo. Gospodinja ga je čakala pri vratih. Eno roko je držala v boku, z drugo se je opirala ob podboj; velika ženska, kip svobode uvelih lakti.

»Gospod Haman,« je rekla. »Danes ... pa je prišlo za vas.«

Požrl je slino in pokimal. Zalivali so ga v topel cement in bilo mu je skoraj prijetno, kajti misel na trdenje je bila pregrozna, da bi se spuščal vanjo.

»Saj bo, če Bog da,« je rekla gospodinja.

Strastno je vsrkal ta drobec prave tolažbe, nagonsko izrečene besede brez vsebine.

»Oh, dragi, vam je vendarle laže!« je potlej dejala vdova. »Kako mora biti tistim, ki puščajo doma ženo in otročiče!«

»Res,« je odvrnil in se ji nasmehnil. »Hvala vam.«

Takrat je imel še prekrasne bele zobe, njegov nasmeh se je bleščal. Nasmehnil se je, ker se je hotel izkazati kot junak. Čutil je, da se okrog njega stiska obroč in se pred njim zapirajo vsa vrata; skoraj zadržano je tudi vedel, da je prepozno, da ni več rešitve; a je kljub temu poskusil, česar ni poskusil še nikoli prej, po tistem upajoč, da mu bo uspelo ravno zato, ker je prvič: ponižno je sprejel dodeljeno mu vlogo, začel se je truditi za zunanji videz.

»Nasmehnil se je, Betka,« je zvečer rekla gospodinja. »Junaško. Ah, ko bi ga lahko videla njegova mati! Umrla mu je, ko je bil še otrok, veš. Enkrat sem ga vprašala zanjo in mi je povedal. Ni mu bilo prav, da sprašujem ...«

»Nasmehnil se je,« je zamišljeno ponovila Betka.

Dragotin Haman je takrat zlagal stvari v škatle in ju ni slišal. Zato se je pozneje bolj kot svojega bleščččega smehljaja spominjal svojega snežno belega perila.

Ta spomin je bil zvezan z velikim nelagodjem.

(Zaradi takšnih stvari, je pomislil Haman, ko sta ga na poti proti Tratniku oblila mrzel pot in globoka rdečica, zaradi takšnih groteskni podrobnosti vsi možje pripovedujejo iste, izmišljene vojne dogodivščine. Da bi prikrili sramoto.)

Sramotnega dne, ko je v spodnjicah stal v dolgi vrsti, pa mu ni bilo mučno. Okrog njega je bilo polno golih moških trupov in izpraznjenih čevljev, v zraku je bil sirast sopuh. Toda on, ljudomrznik in pedantnež, je takrat sam pri sebi odločno zavrnil

misel, da gnusni vonj prihaja od teles in obutve. Zrl je naravnost predse in se oklepal utvare, da smrad veje iz neznanne smeri.

V hipu, ko je sam samcat stopil pred komisijo, se je začel počutiti gledališko. Z napetim veseljem in hkrati z globokim mirom je začutil svoje telo, začutil prazni, hladni prostor med seboj in doktorji.

Počitek za utrujene oči vojaških zdravnikov! si je rekel. Moja nepričakovano lepa, čeprav majhna postava ...

Odločili so, da je sposoben, in on je bil na to ponosen. Ponosen – čeprav eno samo sprevrženo minuto! Kako naj bi pozneje o tem komu pripovedoval?

In bilo je še mnogo sprevrženih minut. Bili so trenutki, ko je verjel, da slabše ne more biti, da bo torej bolje, v naslednjem hipu pa si je hinavsko tajil, da je bilo že prej hudo ... Bili so tudi nepričakovani srečni trenutki, ko je rjojenje oficirjev bog ve zakaj potihnilo in so jih reveže vojake pustili pri miru. On, Dragotin Haman, je v ukradeni tišini zmerom znova pozabil, da je eden izmed revežev. To pozabljanje je bilo pravzaprav spozabljanje, nekakšna deška razvada. Vedel je, da ne dela prav, a si ni mogel kaj, da se ne bi počitka veselil sam zase, kot da je namenjen zgolj in edinole njemu. *On* je imel mir, okrog *njega* je bilo tiho, *on* je bil sam ...

Biti sam: po tem je od nekdanj hrepenel v samotnih urah. (Če bo kdaj srečal pravo žensko, je sanjarril pred vojno, bo življenje z njo vzvišena samota, neslišna in noro vesela vožnja na saneh skozi srebrno noč.) Vojna je njegovo brezkončno ravninsko hrepenenje najprej razsekala na etape. Ko je pozneje trpel v sneženi deželi, se je spet sprijelo. A zaraslo se je narobe, kakor neoskrbljena rana. Sledo-

vi sanic so poniknili in obzorje se je uvilo v kolobar, po katerem so se počasi, votlo piskajoč prepeljavale nebesne smeri. Česa se je najbolj spominjal iz Galicije? Istega kot vsi drugi: občutka, da se je izgubil.)

Kako naj bi o tem komu pripovedoval? Kako naj bi pojasnil mlademu Karlu Lipniku? Ali mlademu dekletu?

Spominjal pa se je tudi stvari, ki se nemara sploh niso zgodile. Spominjal se je srečanja z gospodom Klausom na budimpeštanskem kolodvoru. Postaja je bila resnična, resnična je bila modrikasta steklena streha, resnični železni stebri na peronu. Ob enem izmed stebrov je stal vojak, ki bi lahko bil gospod Klaus iz tetinega gledališča. Bolje rečeno: ki ne bi mogel, ne bi smel biti on, a je najbrž bil. Kajti prav mogoče, da so se bile pod igralčevimi dobro krojenimi sukničji skrivale pobite rame in kurje prsi, ki jih je vojaška bluza tako bedno openjala. In dolgi nos je zelo verjetno bil Klausov, in velika gola ušesa, rdeča od bremena kape, in bržkone tudi trebušček in tolsta zadnjica. »Le njegove oči niso izgubile žara,« bi se Haman želel spominjati. A ni bilo res. Oči so bile najbolj spremenjene. Dolgovrati moški ob stebri se je prestopal in odsotno mežikal: kot labod na suhem, kot na živcih bolna ženska. Dragotin je po tistem videl še mnoge skrunitve: zažgane hiše, razdrte ograje, uboge deklince, poklane goske, krvav gosji puh ... Strašne reči je lahko potisnil iz spomina, skoraj same so šle. Te edine, skrunitve gospoda Klause, ni mogel zlahka pozabiti, pa čeprav, ali pa ravno zato, ker je bila skrunitev nekoga in nečesa perverznega.

Nikoli ni izvedel, ali je bil vojak res gospod Klaus. Tudi če bi imel dovolj časa, ga ne bi ogovoril.

Samo vročično bi okleval in nato v odločilnem trenutku pogledal stran. A takrat so ga odgnali, še preden je nastopil odločilni trenutek. In oblila ga je drugačne vrste vročica, mlačni pót kot od ne prehude more, kot od sanj, ki jih je velikokrat sanjal proti jutru: da zamuja na vlak ali na ladjo. Navznoter se je drobno tresel, obenem pa je z vsemi čuti zaznaval spokoj okoli sebe. Ura je bila dvanajst, nikomur na polni postaji se ni mudilo. Velike otožne gospe, gospe kot Antonija Bezljaj, so se s košarami ob bokih opotekale vzdolž neskončnih kompozicij, se pririvale med vojaki ter jim delile čokolado, cigarete in molitvenike. Bili so tudi ranjenci. Dame krošnjarke, moški v povojih in na berglah, vlaki, kakor bi jih iz raznorodnih vagonov sestavil vztrajen otrok, vse to je bilo videti kot maškarada, ki se ni posrečila, ker je preveč gostov prišlo v isti maski. Tiha žalost, ki je vladala nad peroni (celó tam, kjer so se ljudje smejala), se je Hamanu zazdela pretirana, groteskna.

Zunaj pred poslopjem je najprej pogledal v nebo. Oči so ga sladko zbolele od sinje svetlobe, méča so se mu napela in hotel je iti po svoje. Še nikdar ni bil v Budimpešti. Toda ko je korakal v vrsti, je gledal v tla in prešteval črte med tlakovci. Skozi dušo se mu je naredil predor, ki je peljal naravnost nazaj v otroštvo. Ne h kakim veselim dogodivščinam (Haman jih ni imel in otroci nasploh jih imajo malo), temveč k prazviru moči, v votlino otroškega dolgočasja, v neobdelani kos duše, od koder se je še lahko branil.

Bil je maj, a zastran njega bi bil lahko kateri koli mesec. Kasarniško dvorišče je bilo obdano z visokim zidom. Vstajanje ob zori in zora na straži, večerni mrak in tema sredi noči, vse je bilo enako sivo, enako samoumevno.

Čez pet dni so krenili iz Budimpešte. Na tistem zadnjem vlaku so jim točili šampanjec. Takrat se je za hip prebudil in pomislil, da ga gotovo čaka nekaj strašnega. Potem je tako kot vsi drugi z nejevernim nasmeškom srkal mlačno, kislo pijačo.

Gotovo ni bil edini, ki je imel slutnje. Nejeverni nasmešek, burkasto počaščeni izraz, ki so si ga vojaki nadeli, ko so prišle steklenice, je bil krinka, pod katero so tiščali vsak svojo tesnobo. Med dolgo vožnjo so nato prihajali novi in novi izrazi. Strah se je skrival pod brezbriznostjo, pod korajžo, pod zaskrbljenostjo, celó pod skrbjo za človeštvo.

Haman je gledal okrog sebe pozorno in omotično kot žival, ki se v ujetništvu ne more otresti navad iz divjine, ki pa se sleherni hip zavé, da ni treba in ni vredno prežati. Dve zaznavi sta mu sočasno prišli do zavesti: dežela, skozi katero so se peljali, mu je postala tuja, in vojakom so se razvezali jeziki.

Teren se ni spremenil, še zmerom so se vozili po ravnem; spremenila se je barva pokrajine. Prej rjava in otožno zelena ravan je počasi postala žolta, barve prezrelega, že nagnitega žita. Saj ni moglo biti prezrelo. A videti je bilo, kot da na tej zemlji vse fermentira: pšenica, les, plotovi, gobaste kočje brez temeljev in postajna poslopja z vegastimi nastreški. Ponekod ob progi so stali ljudje, večinoma ženske, otroci in starci. Ženske so bile bose in zanikrno oblečene, otroci ob njihovih nogah umazani in napol nagi. Bilo je vroče, zrak je migljajal, oni pa so stali pri miru, kot v blagem alkoholnem opoju, ter se jokavo, pomilovalno in hkrati pohlevno smehljali z mesnatimi ustnicami. Žolti so bili zobje starcev, žolti lasje mladih žensk, ki še niso nosile rut.

Fantje iz Enajstega maršbataljona Sedemnajstega pešpolka so gledali skozi okna in se muzali. Hamanu do tistega trenutka ni prišlo na misel, da so skoraj vsi Slovenci. Ko jih je zdaj poslušal, kako se zgražajo nad zanikrnostjo ljudi ob progi, kako se norčujejo iz razcapanih žoltolasih deklet, mu je bilo čudno pri duši. V nobenem jeziku opolzke besede ne zvene bolj umazano kot v rodnem. Umazanost ga je dražila, da mu je iz prsi po grlu navzgor lezla žgoča jeza. Če bi se vojaki in tisti ljudje srečevali od blizu, če bi med njimi ne bilo trojne pregrade, ki so jo naredili steklo, drsenje vlaka in gosto ozračje, bi se gotovo s pestmi postavil za kako poljsko deklico. Toda spodaj pod jezo, v toplem gnezdilnem delu duše, za katerega Haman dotlej ni bil vedel, se je kot srečno, sito in spočito telo pretegoval nekakšen ponos. Sploh prvič v življenju je Dragotin vzel v misel besedo *narod*. Moj narod, si je rekel, je vujen reda in snage; tudi najrevnejšim, najpreprostejšim izmed mojih rojakov se gnusijo umazane ženske; in najsi bodo ti fantje še tako surovi in topoumni, v njihovi omejenosti je nekaj aristokratskega, kajti takšna omejenost ne nastane od danes do jutri, temveč se, podobno kot modra kri, prenaša iz roda v rod...

Nobena od teh napol ironičnih misli bi ne bila vredna spomina. A k ironiji se je pritaknila otožnost, in splet je bil nepozaben. Haman je takrat na vlaku nenadoma razbral obraz človeške skupine, skrbno sestavljen iz drobnih pičic, ki so bile posamezni obrazi. Zavedal se je, da opazuje pojav tik pred iztekom, da se bodo pičice kmalu razpršile po brezkončnih prostranstvih. Ob vsej bistrovidnosti pa le ni mogel drugače, kot da se je čutil krivega in ope-

harjenega, oboje hkrati, in da se je spraševal, zakaj se mu je tudi to naročje, naročje naroda, izmaknilo.

Ja, ja, sem sodim, je strastno priznal.

Že v naslednjem hipu pa je tisto, k čemur se je prištel, izginilo, in zopet je bil sirota. Takrat edino krat v vsej vojni ga je obšlo domotožje. Ko je minilo, so se njegova čustva dokončno razšla s čustvi soljudi. Kajti če je sploh bilo kako čustvo, ki je vojake na fronti obhajalo vse naenkrat, je bilo to domotožje. Ne strah. Bali so se vsak zase, vsak posebej, četudi sočasno.

Na vlaku je bil eden, ki se ni bal. Sedel je v kotu vagona in se obračal proč od okna.

»Jaz grem že tretjič nazaj,« je odgovoril na Hamanov vprašujoči pogled. »Najprej sem bil ranjen v nogo, potem v roko, potem sem zbolel za tifusom. Dvakrat sem dobil dopust.«

Dragotin je pomislil, da pride pogum od spoznanja, in je sédel k sopotniku, da bi se pogovarjala. Pri-poved, ki jo je slišal, pa ni pregnala njegove negotovosti. Bila je polna cenene retorike, nič drugačna od časopisnih poročil: »Sovražniki so se razbežali kot zajci, ko smo užgali po njih. In že smo zagledali vas, tam pa vse prazno. Rusi se radi vdajajo in jim ni težko zapustiti doma. Taki so zaradi podnebnja in pokrajine, veste. Dolge noči jih navdajajo z melanholijo in neizmerne planjave jim dajejo občutek onemoglosti. Po drugi strani pa ista posebnost ruskih planjav budi hrepenenje po daljavi, željo po potovanju in preseljevanju...«

Ni hujšega kot preprost človek, ki si je pridobil majčkeno izobrazbe, je iz minute v minuto bolj nepotrpežljivo tuhtal Haman. Neznosno samozadovo-

ljen, pritlehno skrben v izražanju, bojevit v kopičenju klišejev – grozno!

Dokler ni mladenič – čeden rdečeličen plavolasec, očitno ponosen na svoj videz – rekel nekaj ne-naučenega.

»Rad bi šel še enkrat ali dvakrat domov,« je dejal. »Za zmerom se ne bom vrnil, to vem, ker ne bo prej konec, da bom ubit.«

Haman je osupnil nad tolikšnim junaštvom. Junaštvo pa ni bilo v sprijaznenosti s smrtjo, ampak v dejstvu, da si je mladi mož drznil postaviti svoje neznatno življenje za merilo velikanskega pojava vojne.

On, Dragotin, se ni iz tega ničesar naučil, saj se ni bilo česa naučiti.

Nikoli več ni o množici razmišljal kot o bitju z enim obrazom; a v dosledno razločevanje med ljudmi so ga gnali čuti, zlasti vid, in ne razum. Bil je priča, ko so se možje z vlaka, tedaj tudi oni razcapani in brez cilja, od blizu soočali z razcapanci. Srečanja, ki jih je opazoval, so mu ostala v spominu, kot bi se godila na samotnih brezpotjih. Ni bilo tako, in vendar je bilo. Četudi ne na samem, je šla iskra vselej med dvema človekoma, da je med njima za trenutek nastalo električno polje samote. V Hamanovih očeh so se kot v leči ostrile poteze posameznih obrazov, posamezni gibi in vzgibi. Nosovi, nabrekli od mraza; hudobne zenice v dobrotnih in šaljivih obrazih starcev, drobci žerjavice pod skrepnelimi komičnimi maskami; plavkaste ženske ustnice; otožna igrivost dekliških kretenj, dobrikanje, prosjačenje. Ponudba, porojena iz hipne velike ljubezni; mlad možki, ki ob takšni ponudbi odskoči kot volčji mladič sredi igre z mladičem šibkejše vr-

ste, osramočen zaradi svoje naivnosti, oplašen od svoje prihajajoče nadmoči...

Medtem ko so vdano trpeli posledice velikega nesporazuma, so bili ljudje včasih v zadregi, ker so golčali vsak v svojem jeziku in se jim ni uspelo sporazumeti. Haman je to zadrego povezoval z blagimi, če že ne plemenitimi lastnostmi človeške duše. A ni blagosti posplošeno pripisal ne svojemu ne kakemu drugemu narodu.

Ko se je vlak ustavil, se je mračilo. Potem so šli peš in pod noč so prispeli do neke vasi. Razposlali so jih spat, po šest na hišo. Kmetje, h katerim je prišel Haman, so si v soju petrolejke iz kota mrko ogledovali nove vojake, ki so posedli okrog mize. Videti je bilo, da se je družina že vajena stiskati v kot, da so že zdolgočaseni v svoji nezaupljivosti. Dragotin je mignil gospodarju in mu ponudil denar, precej denarja, če mu ocvrejo pet jajc. Kmet se je prihulil. Vedel je, da so vojaki včasih izbirčni in divji na hrano kot nosečnice. Vedel pa je tudi, da oderuhe obešajo. Vprašujoče je zmajal z glavo.

»Pet jajc,« je ponovil Haman, ki ni bil niti pomišlil na obešanje. »Fünf Eier.«

Možak se je mahoma zasmel, vzel denar in nekaj naročil ženi. Žena je prinesla v rutico zavita jajca. Haman ji je z roko pokazal, da bi rad umešana. Ni se nasmehnila. Ko je razumela, kaj hoče, ga je mehanično ubogala.

Potem so se žena in otroci umaknili v izbo, kjer so imeli eno samo veliko posteljo. Stara mati je spala posebej, na skrinji pri vratih. Gospodar je dvignil petrolejko, posvetil po umazanih kuhinjskih tleh in

pokazal vojakom njihova ležišča. Kot na ukaz so po-
legli po slami.

»Glej ga, tudi on leze v posteljo!« je nekdo vzklik-
nil, ko se je kmet s svetilko pridružil svojim.

Še preden je šel smeh naokrog, je mož utrnil luč. Vsa hiša je zaspala, le Haman ni mogel spati. Zaradi denarja, zaradi jajc od malo prej ga je prevzel vznemirljiv občutek, da je gospod. Sprva je bilo vznemirjenje prijetno, kmalu pa je postalo nadležno. Ne zato, ker je občutek varal, temveč zato, ker se je polagoma razgubil in je ostala samo nespečnost. Tema je bila tako gosta, da Haman niti po dolgem času ni ničesar razločil. Zgolj slutil je lego odprte izbe in položaj postelje s kmeti, ki je plula skozi noč kot ladja skozi potop, kot Noetova barka z nevrednimi rešenci. Hropenja spečih je bil vaje in ga skorajda ni slišal. (Kadar se mu je vojaško smrčanje zajedalo v sen, si je navadno pomagal tako, da je dal zvoku drugačen, sanjski pomen: nasanjal si je nevihto, grom, kaméni plaz...) Zdaj ga je zmotilo nekaj tišjega, a ostrejšega, nekaj kot poletni veter v borovih vejah. Z grozo je spoznal, da so stenice. Dvignil se je in se začel tipati iz hiše. Vse, česar se je dotaknil v kuhinji, je bilo suho. Zidek, ki se ga je oprijel, ko je prišel ven, je bil vlažen. Bržkone je bil zidek od svinjaka: Hamanu se je zdelo, da izza njega žehti živalska gorkota. Toda prašičev ni bilo, kajti če bi bili, bi jih slišal. Ko je stopil na prosto, ga je zajela tišina. Spomnil se je dotlej nerazumljenega izraza: *gluha noč*. Nebo je bilo brez lune in zvezd, nizko nad tlemi. Dragotin je stisnil glavo med rame. Otroštvo, njegovo zadnje zatočišče, se je nenadoma razprlo pred njim kot črno brezno. Ustrašil se je teme. Bal se je je z ostrim, predirljivim detinskim strahom,

ki ga ni hotelo biti konec. Kot deček bi se brž pokrnil čez glavo ali stekel proti špranji svetlobe pod vrati. Húdo bi trajalo samo trenutek, niti predstavljal si ne bi, da lahko traja dlje. Pravzaprav si do tiste noči, ko ga je nebo zagrnilo kot velikanska dušeča odeja, ne bi mogel predstavljati, da lahko človek dlje časa prenaša takšno muko. Tisto noč ni imel kam teči. Stal je ob praznem svinjaku in njegova tesnoba je naraščala skupaj z zavestjo, da je v preteklosti grešil, da je bil kriv napuha. V preteklosti je mislil, ja, celó v dnevnik je zapisal, da je krik od bolečine ali od žalosti enako konvencionalen kot zadnja salonska fraza, saj bržkone ne obstaja duševna ali telesna bolečina, ki bi nas neogibno prisilila kričati. Tisto noč pa mu je njegova uboga duša vsa mehka spolzela med prsti, zaman bi jo zadrževal, zaman bi se brzdal, polile so ga solze in izvilo se mu je: »Joj! Joj! Joj joj! Joj...«

Kmalu za Hamanovim je šel v gluho noč še en stok. Nekje je zaječala ženska, morda v hudih sanjah, morda v moškem objemu. Glas je zamrl hitro in brez odmeva, prav kakor Dragotinov.

Potem je tišino napolnilo zamolklo bobnenje, sprva podobno gromu oddaljene nevihte. Tla so se stresla in obzorje je od spodaj navzgor prelila srebrna svetloba. To ni bila luč, ki bi šla skozi oblake. Bil je razvlečen fotografski blisk, pred katerim je nebesni svod ostajal tesno zaprt. Svet spodaj se je za dolge sekunde spremenil v negativ. Črnikaste lesene hiše so se zasvetile, z enim zamahom belo pobarvane. Vojaka, ki sta stala na straži vsak na svojem koncu vasi, sta mignila Hamanu v pozdrav. Njune uniforme so bile kot oprane v apnu. Brez misli jima je odzdravil.

Kmalu ni bil več sam. Ljudje so prilezli iz hiš, gledali so v nebo in poslušali grmenje, ki je postajalo vedno bolj rezko, dokler se ni nazadnje zdelo čisto blizu.

»Svetlobne rakete,« je rekel mladenič za Hamanovim hrbtom.

»Ja, ja, svetlobne rakete,« so živahno ponavljali za njim, kakor bi jih prevzela otroška radost.

Haman je že takrat (in ne šele pozneje) pravilno razumel tisto navdušenje. A bil je preveč preplašen celó za to, da bi se s svojim instinktom pridružil ranjanju zmedenih, oplakenih nagonov. Stal je kot kip in gledal naravnost predse.

»Ti si korajžen!« mu je nekdo rekel.

»Ah ne, ne!« se je zdrznil in skušal priznati, da se boji bolj kot drugi; pa mu je njegov lastni glas zazvenel tuje, hladno in suho kot glas resnično hrabrega človeka.

Mož, ki je bil hvalil Hamanov pogum, se je le še bolj občudujoče nasmehnil. In tako je ostalo. Skozi vso vojno je Dragotin obveljal za junaka, skozi ves dolgi vojni čas ga je obhajala nedopovedljiva, neizpovedljiva groza.

Naj bi o tem komu govoril? Naj bi o tem govoril mlademu dekletu?

Krutost vojnih prizorov bi lahko omilil. V resnici na bojišču ni videl toliko krvi, da je ne bi mogel zamolčati. Videl je ljudi umirati, o ja. S pogledom je sledil dolgim vrstam, ki so se gnale v napad, podobne valujočim ravnilom, živim glavnikom. Včasih se je, kot bi igral strahotno družabno igro, v duši zavzel za eno figuro, se osredotočil na njen obstanek. Mnogi njegovi keglji so srečno prišli na drugo stran, mnogi so omahnili. A tudi padli niso umirali v mla-

kah krvi. Poplavo krvi je bilo nemara videti od daleč, od blizu ne. Od blizu si videl tanek curek, ki je šel čez prsteno obličje kot razpoka čez strop, ali fantast potoček iz kota ustnic, ali mokroto, ki je počasi pronicala skozi obleko in v zemljo, ali samo oči, ki se niso več premikale – pri čemer si si dejal: kako čudno, da ne opazimo neizmerne živahnosti živih oči... V trenutku, ko si to gledal, nisi več pomislil, da je bil mrtvi mlad in lep in bi bil lahko še dolgo na svetu. Samo dokler je tekel, si mu želel dobro, potem ti ni bilo več zanj.

Nekajkrat je Dragotin zašel na tihe kraje, kjer je bilo že vse končano, kjer so v skupnem spokoju ležali tonistri, čelade in človeška telesa. Še po dolgih letih se mu je potlej zdelo, da čuti na obrazu odtis svoje dlani, odtis roke, ki si jo je tiščal pred nos in pred usta, kadar je hodil med trupli. Dlan je bila vsak hip pripravljena, da pokrije oči. Ni se spominjal, da bi bilo kdaj treba. Bal se je grimas, iznakaženih obrazov, razbitih zob. Toda mrličiči so se kot iz obzirnosti odvrčali od njega in videval je le ude: noge, ki so neopazno plahnele v blatnih kalupih, in zelenkasto bele roke. Tu in tam se je roka stegovala, kot da se pritožuje nad izdajskim mrtvim telesom, ki jo pušča, da brez haska sega v zrak.

Haman je ob takšnih priložnostih napol zavedno božal in ujčkal svojo toplo laket.

»Ti že ne, jaz te že ne bi pustil,« ji je vročično šepetal.

Ta čudaška podlost je privrela iz najglobljih globin njegove duše. Bila je eden od mnogih dobrih in slabih vzgibov, ki so spali v njem; po nesrečnem spletu okoliščin je morala edina priti na plano. Naj bi o tem govoril Karlu Lipniku? Ali mlademu dekletu?

Število padlih mu ni povedalo ničesar o nevarnosti, ki ji je bil izpostavljen. V silnem strahu je zmerom enako veroval, da bo, četudi samo on, ušel smrti. Ravnal je, kot bi čutil, da mu s strani razuma grozi blaznost. Opustil je sleherno štetje, vse, kar je spominjalo na verjetnostni račun. Imel je pametno, logično misel: rekel si je, da so bili najbrž mnogi izmed mrtvih, tako kot on, prepričani v svojo srečo; a je celó to misel spremenil v nekaj vrtoglavega, naredil iz nje prepad, od katerega se je odvrčal. Na trenutke je v smrti videl le še sramotni poraz mrtvih ljudi, ki so mu zbuvali mučno, z zaničevanjem pregnetenó sočutje. Če pa je pomislil, da bi sam lahko umrl, ga je v trebuhu zbolelo, kot da se mu drob para na dvoje: umreti je bilo nemogoče, umreti bi bilo strašno ...

(V poznejših boljših časih je spoznal, da ta bolečina ni nujno povezana s strahom pred smrtjo. Enako silovito se mu je notranjost skrčila tudi v napadu neutemeljenega, domala abstraktnega ljubosumja, ki mu je kdaj pa kdaj skalilo gotovost srečne ljubezni.)

Nikoli niso bila njegova razmišljanja tako zmedená, vročična in polna protislovij kot med vojno. In vendar se ni nikoli védel dosledneje kot v ognju: ko je tekel in se zvijal, ko je tiščal obraz in trebuh k tlom, v njem pa je šumela ideja, ki ni bila oblečena v besede, a je bila kristalno čista in izostrena.

Ta pojav – zmožnost, misliti brez jezika – je bil neločljivo povezan s trenutki največjega strahu. Haman se je pozneje spominjal, kako je bilo, vendar tistih občutkov ni mogel zares podoživeti, saj je njegov spomin govoril navadno človeško govorico. Vedel je, da je nekoč v duhu videl, ne da bi imeno-

val, toda v spominu je stvári, ki jo je takrat videl, moral dati ime. Videl je ježa, videl je žival, zvito v bodičast klobčič. Jež, jež, zaščiten, zaščiten, je šepetaló v njem, toda tako je šepetaló šele pozneje; v trenutkih groze mu je skozi možgane tekel smaragdni curek, ki je delal žš, žš, žš... To ni bil ščebet otroka, ki išče prve povezave med stvarmi in glasovi; bilo je nekaj izbrušenega, nekaj, kar je zahtevalo ogromen miselni napor.

Ko je bila nevarnost mimo in je šum utihnil, je prišla žeja. O žeji bi lahko komu pripovedoval, a o žeji so pripovedovali vsi. In on, Haman, niti ni sodil med tiste, ki so se bili zaradi nje pripravljene pogubiti: ki jih je fantastični občutek, da jim v ustih poka koža, gnal, da so legali na trebuhe in lokali iz mlak, ne meneč se za nevarnost tifusa in kolere.

Dva dneva po svetlobnih raketah so šli prvič v napad. Prva bitka je bila smešno neznamenit konec velikih, tesnobnih pričakovanj. Naskočili so gozdiček, v katerem so se skrivali Rusi. Rusi so zbežali. Strelí, švist krogel, pokanje suhljadi, vse je zvenelo krhko in lahkotno. Hostica je bila od znotraj prosojna. Listki na brezah in živci v Hamanovi notranjosti so drobno drgetali. Pod nosom je imel mrzle srage.

Teh mrzlikavih vtisov se je, ne da bi posegala vanje ali jih prekrivala, dotikala drugačna, mehka in topla zaznava. Mehkoba in toplota sta bili zopni kot trebuh sočloveka v gneči. Vendar ni bilo telo, bil je samo glas. Vojak, ki se je nedaleč od Hamana gnal proti hosti in ki ga je Haman videl le s kotičkom očesa, je ves čas napada v enakomernem ritmu rjovel: »Mej-dun! Mej-dun! Mej-dun! Mej-dun!«

Bojazljivec je preživel in popoldne istega dne ga je Haman gledal pri jedi. Z menažko med kolena je

ždel na brezovem štoru. Tudi ko je bila posoda še polna, je strgal po dnu in po robovih, kot da pobira zadnje ostanke. Kradoma je pogledoval iznad hrane. Imel je majhne zelene oči s hudobnim leskom ter svetlordeče lase in brke. Spominjal je na lisjaka: na preganjano, ponižano, nevarno žival. Haman se je naenkrat zavedel, da je temu človeku želel smrt: da bi bil zadovoljen, če bi ga bila malo prej utišala krogla. S pegastega obraza, ki se je pobožno sklanjal nad krompirjev golaž, pa je razbral, da oni vé, kako odvraten se zdi ljudem.

To mora biti vednost posebne vrste, je pomislil Haman. Nepredelana, neuporabljena.

Lisjak se je postavljaj zase, ne da bi se pravdal. Njegov ohranitveni nagon je bil močnejši od sleherne misli in slehernega čustva, celó močnejši od samoljubja.

Ko ga je Haman zadnjikrat videl, je rdečelasi mož spal. Ležal je na slami, v obraz mu je sijalo sonce, oči si je pokrival z desno laktjo, levo laketa je uvijal pod glavo. Po ohlapni bradi, okrog napol odprtih ust, po vsem obličju in telesu sta se mu razlivala mir in otroška nedolžnost. In kot mu Haman prej ni zmožel odpustiti njegove človeške reve, tako mu je zdaj za trenutek pripisal angelske lastnosti in se zazrl vanj z bolečo ljubeznijo.

Oranžni del jeseni je v hipu šinil mimo. Potegnil je strahovit veter, ki se ni zaganjal, ampak je pihal vztrajno in enakomerno. (Haman takega vetra ni bil vajen. Vedno znova, tisočkrat, milijonkrat v neskončnem času se je odzval nanj kot na sunek, ki bo brž minil. Bičajoči hlad ga je s svojo nepopustljivostjo spravljaj v otroško togoto in ga navdajal s samopomilovanjem. Grlo se mu je kar naprej polnilo s

solzami.) Drevesa so ostala brez listja. Veje so porčnele od mokrote in prst se je strdila. Zmerom teže je bilo kopati, jarki so imeli stene kot iz rjavega marmorja. Muke, ki jih je preživljaj ob težaškem kopanju, so Hamana delale nemirnega. Bil je kakor bolnik, ki je že preveč oslavljen, da bi ga bolezen ne presenečala, pa še premalo oslavljen, da bi ga trpljenje ne dražilo.

Sneg je začel padati z belega neba na črno zemljo. Ko je bila zemlja prekrita, je nebo postalo sivo. Célo poletje in jesen so vsi govorili: »Bo menda ja mir pred zimo!« Z zimo je v resnici prišel mir, le da je bil to spokoja, ki je v sebi nosil smrt. Ne mir smrti, *smrtonosni* mir. Haman je šele leta pozneje doumel, kaj je pomenila tišina, ki je takrat pregnila tujo deželo in iz nje naredila sanjsko pokrajino. Enolična planjava je kar naprej vabila k počitku in na snegu si lahko zaspal kot v plimóju. Tudi če si moral hoditi, so tvoji živci po urah gazenja skozi sneg otopeli. Krvave žulje si čutil kot majcena polja toplote nekje globoko spodaj; mraz je bil balzam za razpokane ustnice, ki si si jih le na ukaz mazal z glicerinom, saj se maščoba ni vpijala vanje, temveč jih je zaskorjila, da so bile pod jezikom kot stari medenjaki. Redke bolečine, ki si jih vendarle občutil, so bile napol prijetne: bolečina v zobeh, kadar si srebnil vročo pijačo; pekoče ščegetanje v prstih, kadar si jih iztegnil nad ogenj.

Vsak tretji dan so dobili zameno in so se s položaja vrnili v vas. Tam so kurili strašne ognje. Nihče se ni trudil z žerjavico, v odprte štedilnike so metali, kar jim je prišlo pod roke. Kmetje so se vsega navadili, le ognja ne; v strahu pred plameni so kazali neukročeno plat svojih pohlevnih duš; ko so se drge-

taje stiskali k steni in pogledovali proti ostrešju, je okrog njih plaval nekakšen fluid moči: nekaj kot sila žive teže, grozeči sopuh okrog splašene črede.

Nobena žival pa ne bi mogla imeti oči, kot so jih imeli vojaki ob ognju. Ne zato, ker bi tiste oči morda skrivale v sebi poseben, globoko človeški izraz, ampak zato, ker so bile videti kot zloščen izdelek človeških rok. Zenice, vajene snežne beline zunaj, so se v zaprtem prostoru razširile do roba šarenic. V plamene so se upirali sami temni pogledi. Njihov škratovski lesk je bil v čudnem neskladju z otrplimi lici, nabrekli nosovi in bebavimi trpečimi smehljaji.

Haman je neštetokrat stal ob ognju in gledal tuje smehljaje, ne da bi se zavedal tistega na lastnem obrazu. Sijaj svojih oči je občutil kot temo, kot temo od znotraj. Gosta, topla črna tekočina je nežno, a težko valovala proti ozadju njegovih zrkel; ko je plaval po njej, je pljuskala čez rob in mu zastirala vid. Iskre so cvrče tonile v njegovi obleki. Dišal je po snegu, pari in dimu. Vonj ga je boleče spominjal na dunajske pralnice, na prizore in občutke iz srečnejših dni. (Likarica je vihtela nad glavo likalnik, poln oglja. Oglje je vžžarevalo. Ženska je med delom pila pivo in njen znoj je vonjal po kvasu; njeni lasje po dimu; perilo, ki ga je likala, po moki in sladkorju.) Vse te spomine je pregnal, ko je izprožil dlani proti ognju. Včasih je moral stisniti zobe in prišle so mu solze, tako močno ga je zaskelilo v konicah prstov. Tekočina v njegovi glavi je bila nenadoma kristalna in svetla, slina je dobila prijeten kovinski okus. Kot na vrhuncu ljubezenske naslade, ko je človek, najsi bo s komer koli, v resnici sam s seboj, tako je Haman v tistih trenutkih odrinil od sebe preteklost, sedanjost in prihodnost.

Nekoč, ko je mižal in si grel ozeble prste, se mu je neslišno približala mlada kmetica in ga prijela za komolec. Sunkovito se je obrnil, se otresel in osorno vprašal: »Kaj je?«

Imela je širok in zelo bled obraz, debele ustnice, modre oči brez trepalnic in tanke, gladko počesane plave lase. Držala se je odločno.

»Ne,« je rekla in ga spet zgrabila, tokrat za obe zapestji.

»Kaj je? Kaj bi rada?« je ponovil.

Ženska ni rekla ničesar več, samo še odkimala je in ga začela potiskati stran od peči. Ravnala je z njim kot s trmastim otrokom. Njega to ni ganilo, uprl se ji je z vso močjo, se ji izvil iz prijema in jo pahnil, da se je opotekla proti umazanemu zidu. Imela je zelo čisto obleko. Bila je visoko prepasana. Med prerivanjem se je dotaknil njenih prsi. Prsi so bile tako mehke, da je, ko mu je dotik prišel do zapesti, začudeno pogledal svojo roko: kot bi mislil, da jo je v nekaj pomočil in je na njej nekaj ostalo.

Kmetica je povlekla sapo skozi zobe. Zgrbila se je in dvignila glavo. V tej želvi drži je naredila tri korake, ki so jo ločili od njega, in počepnila. Z rokami je zabrodila po pepelu na tleh. Hamanu so oči zdrknile na široki beli tilnik s klavnim vozlom las. Skozi možgane mu je šla množica stvari: giljotina, grški kipi, sončne opekline, rumeno milo... Prevezla ga je tesnoba, skorajda panika, kot bi se znašel v pasti sredi labirinta, kot bi mu nekdo poveznil na glavo klobučevinasto vrečo, mu zvezal roke ter ga pustil sredi dražljivo znanega in hkrati grozljivo tujega sveta.

Kmetica je vstala in se nagnila nazaj. Na obrazu je imela isti jokavi izraz kot vse ženske, ki jih je Ha-

man videval v tistih krajih. Toda njene skremžene poteze je prežemala napetost: zdelo se je, da jih hoče ona sama (ali pač nevidna sila) zravhati in jim dati poseben pomen.

Ničesar ne morem, je prešinilo Hamana, ko mu je njen dih oplazil brado.

Ženska se je bridko zasmejala. Pod nos mu je pomolila desnico, črno od pepela; z levico je pokazala, kako črni roki odrežejo prste. Nato se je začela ritensko odmikati od njega, pri tem pa je še večkrat srdito pokimala, češ le verjemi mi.

Razumel je, kar mu je dopovedovala. A naslednjih nekaj trenutkov ni premišljal o ozeblinah. Tuh-tal je o ženski, pred katero se je bil začutil nemočnega. Ona njegove nemoči najbrž še opazila ni, tudi za moč ji ne bi bilo mar. Bila je eno redkih, izjemnih človeških bitij brez nagona, čista, mila, brezvoljna in odprta oseba. Haman je pomislil, da je gotovo velikokrat tepena. Vendar ga ob tej misli ni zajel bes, kot ga je po navadi, če je videl ali slišal ruskega kmeta pretepati ženo. Tepež se mu je pokazal v skorajda idilični luči, ko je v duhu zagledal drug prizor: vojake, ki si v hiši te ženske, v domovanju te svetle, brezgrešne, ravnodušne osebe snemajo škornje, odvijajo obujke, sezuvajo nogavice, stokajo in kolnejo, medtem ko ona stoji pri vratih, čeprav jo gnusni vonj sili v beg, in ne more odtrgati oči od grozote, ki bi je po božji volji nikdar ne smela videti: od črnih stopal, od že napol gnilih prstov.

Haman ni nikoli v življenju molil. V srečnejših časih je bila vera zanj tihi dogovor. Bog je imel dolžnost, da ga je ščitil, on pa je v zameno za to veroval. Prepričan je bil, da drugačna zveza med njima ne more nastati in da bo, če se mu kdaj zgodi kaj hude-

ga, Boga kratko malo odpisal. Potem se mu je zgodilo, kar se mu ne bi smelo. Videl je boj na zamrznjeni Latorci, videl in občutil stvari, s katerimi bi mu moralo biti prizaneseno. Ampak namesto da bi se zakrknila, se mu je duša takrat zmeščala in odprla. Trdneje kot kdaj koli je verjel v božjo dobroto in celó v božjo vsemogočnost. Obenem je bil Bogu blizu prav po svoji nemoči; zdelo se mu je, da se on in Bog dolge ure pogovarjata, a jima od žalosti zmanjkuje besed. Prej je bil mislil, da je občutek božje bližine zvezan z občutkom sreče, v nesreči pa je spoznal, da je božja bližina sreča.

Dobro, da verjamem v Boga in v posmrtno življenje, drugače bi mi bilo zdajle res hudo, si je mnogokrat rekel.

In tako je z Njegovo pomočjo ostajal med izbranci usode. Ne med *Njegovimi* izbranci, ne med mučniki: ostajal je eden srečnih ljudi.

O boju na Latorci se ne bi mogel pogovarjati z nikomer razen z Njim.

Reka je bila zamrznjena. Na obeh straneh vode se je do hoste belila gladka poljana. Oni in Rusi so bili vkopani v gozdu vsak na svojem bregu. Rusi so s krikom napadli. Zategli zvok se je le počasi pomikal skozi ozračje, a jih je prehitel. Ugrezali so se v sneg in se s sunkovitimi kretnjami spet poganjali naprej. Prvi, ki so prišli do ledu, so za hip odreveneli, kot bi bili presenečeni nad trdoto in spolzkostjo podlage ter nad nenadno lahkostjo svojih udov. Takrat so se proti reki pehali že tudi z avstrijske strani. Haman, ki je v ozadju čakal, da pride na vrsto, je imel občutek, da se Avstrijci gibljejo hitreje, da se jim

ugreza manj kot Rusom. Streljali niso skoraj nič. Takoj se je začel boj z bajoneti. Snežno tišino je napolnilo renčanje. Bil je živalski glas, vendar ne glas običajne živali, temveč glas bolne zveri. Trpljenje, ki mu je bil čisto blizu, je bilo Hamanu v tistih trenutkih nerazumljivo kot rana, skrita pod dlako, kot žalost v očeh steklega psa, kot hudobija v očescih ciganovega medveda. Potlej se je zaslišal žvenket in izza njega: »Uh! Uh! Uh! Uh!« Haman ni razložil, ali se oglašajo ubijalci, umirajoči ali oboji. Vojaki, ki so prebadali trebuhe, so delali čudne poljedelske gibe. Nekdo je nasadil dva človeka naenkrat, ju dvignil od tal in ju odsunil z bajoneta, kakor bi z vil odvrigel kepo gnoja. Ob Latorci je brizgala kri, oh da. Sneg se je spremenil v umazano čobodro, nad katero je ležala tanka meglica. Sopuh razparanih teles je spominjal na puhtenje pravkar preorane zemlje.

Haman je pomislil, kako je vse to presenetljivo: toplota zemeljskih globin, vlaga pod skorjo, kondenz. Začutil je sunek v ramo in slišal, da mora naprej. Po vsej koži ga je zaskelilo. Dahnil si je: »Aha.« V sanjah kot v resničnosti, v resničnosti kot v sanjah. Sedel je na vrhu globokega jaška, obitega s pocinkano kovino. Iz sten jaška so štrleli noži. Vedel je, da bo vsak hip zdrsnil z roba, da se bo zavrtinčil skozi jašek, da ga bodo noži razrezali, da bo od nje ga puhtelo. Kar naenkrat si je predstavljal, kakšna bo bolečina: kot skelenje opečene kože v drugem valu, potem ko je za kratek čas že nehala skeleti.

»Ne! Stoj!« je tedaj zarjovel korporal.

Ta korporal je bil z Dunaja. Bil je še mlad fant, mlajši od Hamana. Pred vojno je bil vodovodni instalater. Imel je lepo telo in prijeten okrogel obraz, iz njegovih svetlih oči je žarela dobrota. Na tej do-

broti je bilo nekaj, kar je Hamana togotilo. Ker je bil korporal neumen, se je preveč očitno trudil, da bi bil dober; a ker je bil pošten in blagega značaja, mu je kljub vsemu uspevalo ... Njegova dejanja, celó njegove kretnje so bile prežete s šolarsko marljivostjo. Kar naprej se je smehljajal kot otrok, ki pričakuje pohvalo. Toda ljudem se ni zdel smešen. Zaradi svoje postave je bil videti herojski in dosleden.

Hamana je pozneje peklilo, da mu je tak človek rešil življenje. V trenutkih, ko se je ob Latorci zbujal iz more, pa je v svet strmel kot v filmsko platno. Pravzaprav je strmel v svojega poveljnika, komično osebo, okrog katere je drgetal kolobar svetlobe. Kolobar se je ožil, kot da bo od slike vsak hip ostala le še točka in se bo na obzorju, posutem s prasketajočimi smetkami, pojavil napis KONEC.

Ubogi poveljnik je stal in gledal proti reki. Na ustnicah je imel zaničljiv izraz, ki ga je bilo čudno videti, ker je bil tam pozabljen od bog ve kdaj. Zaničljivi izraz je bil brez pomena, presenečenje in zgroženost pa kakor igrana. Korporal je zmajeval z glavo; enkrat ali dvakrat je celo segel pod kapo in se popraskal po čelu.

Potem se je obroč, skozi katerega je bil Haman dotlej gledal, nenadoma razletel. Ni bilo več jaška z noži, ni bilo več kolobarja, ni bilo več v klobčič zvitega strahu sredi duše. Bil je velikanski pravokotnik, razgled na širjavo, in od širjave je kot skozi odprto okno potegnil nov zrak. Dragotin se je za poblišk trenutka počutil čisto prostega: kot da je izstopil iz lastnega sna in so se mu mučne sanje pred očmi spremenile v tujo zgodbo.

Boj se je premaknil z brega na reko. Vse dokler skorja ni začela pokati, so se možje na ledu tolkli

enako divje kot na snegu. Ko so se zavedeli, kaj se godi, so se spopadli še srditeje. Oboji so hoteli na kopno, a nikomur ni prišlo na misel, da bi se obrnil nazaj. Ruvali so se v slepi strasti, umirali pa so s strašnim obžalovanjem. Nobene logike ni bilo v dejstvu, da jih je smrt pod ledom spravljala v večji obup kot smrt pod nožem. Nobene logike – in vendar je Dragotina, ko jih je gledal in poslušal, prevlado usmiljenje, porojeno iz nekakšnega razumevanja. Nedoločno je čutil, da jih je groza zato, ker so pričakovali drugačen konec; ali zato, ker konec, ki jih doleteva, sodi v druge čase, druge kraje... (Utopiš se lahko tudi v miru, na pikniku, skupaj z mlado ženo. A takrat je tvoja smrt objokovana izjema. V vojni je, čeprav posebna, zgolj ena izmed mnogih smrti. Od njene izjemnosti ti ostane le samota: zavest, da ne bo nikoli nihče vedel, niti slutil ne, kako si poginil. *O mama, ko bi ti vedela! O Marica, ko bi ti vedela!*)

»Jezus! Jezus! Bog, pomagaj!« so klicali možje na reki.

Bilo jih je groza svinčene vode. Po živalsko groza. Mogoče nič drugega. Tonili so v parih. Dva sta izginila, in že sta dva nova stopila na njuni glavi.

»Nazaj! Umik!« je zatulil korporal.

Haman je planil iz zaklona in se v dolgih skokih pognal skozi gozd. Telo ga je najprej silno zbolelo. Zdelo se mu je, da ima vse kosti zlomljene in vse kite strgane. Potem se mu je po udih razlila toplota kakor od žganja. Bil je težak in neroden, pa hkrati lahek: kot velik ptič, ki potrebuje zalet, da se dvigne. Med tekom se je zadeval ob drevesa. Obenj so se zadevali bežeči, ki jih je bilo že dosti več, kot jih je štela korporalova skupinica.

Razgubili so se. Nikdar ni izvedel, kaj se je zgodilo s korporalom in preostankom njegovih mož. (Pri Latorci se ni oziral na tovariše. Šele ko se je naslednji dan zbudil in okrog hrbta zaznal praznino, je ugotovil, da je v zaklonu ves čas čutil njihovo navzočnost. Bilo mu je, kot da mu je z ramen padel težak plašč: prijetno in hladno...)

Tekel je dolgo, dolgo. Prebil se je iz gozda na plano. V tišini neskončnega belega in sivega prostranstva je slišal ropotati svoja pljuča. Kri mu je butala ob lobanjo. Ti notranji glasovi so ga plašili bolj kot zvoki od zunaj. Kmalu niti ni več ločil, kaj je od znotraj in kaj od zunaj. Ali je škripal sneg pod njegovimi nogami ali njegove noge po snegu? Ali so svetlobne krogle, ki so se mu zaletavale v zrkla, prihajale iz ozadja njegovih oči ali iz pokrajine pred njim? Vrtinčile so se z veliko hitrostjo: prežarjene, v živo srebro pomočene regratove lučke.

Naletel je na gaz. Samo tako, po naključju, s podplati, je našel trgec in Avstrijce. Opotekel se je v prvo hišo. Nikogar ni poznal. Skušal je razložiti, od kod prihaja in kaj se je zgodilo, pa ga niso razumeli. Usta je imel polna tople vode. Govorjenje mu ni bilo težko, a slišal se je, da blebeta.

Pustili so ga. Nekam se je ulegel. V spanju so se mu usta odprla in topla voda se je začela izlivati. Čeljusti je imel mehke, čisto mehke. Voda se je valila z blago silo, kot počasna ravninska reka. Ni izvirala iz njega, le tekla je skozenj. Bila je toplejša od njegovega telesa, hladnejša od njegove krvi. Bog ve od kod je prihajala. Večino časa jo je čutil samó v ustih: z jezikom, nebom in sočnimi dlesnimi, ki so ga rahlo srbele. Kdaj pa kdaj se je – brez besed, v tisti na novo odkriti govorici duše – vprašal, od kod prihaja

ja, in takrat jo je začutil tudi v trebuhu. Najprej se je zdrznil; prešnila ga je misel, da mu bo tok, ki dere skozenj, odnesel drobovje. Želodec se mu je skrčil, in šele potem je zares začutil nekakšen ščeget: kot bi ga mehki, debeli, bržkone moški prsti pobožali po trebušni steni. Dotik je bil nežen, a odločen, prežet z zahtevo po intimnosti. Dragotin se je zahtevi za hip silovito uprl. Za hip, in že je upor opustil: opustil ne iz ljubezni, temveč zato, ker so njegove izmučene mišice spet ohlapnile.

Pozneje so mu povedali, da je spal dvajset ur. Sam bi ne mogel določiti, koliko časa; trajanja ni občutil in se ga ni spominjal. Pač pa se je še dolgo spominjal, kako odprt je ležal, spominjal občutka nezapolnljive praznine v sebi. Kadar je mislil na tistih dvajset ur, se je včasih čudil, vendar ne spominom ali živosti spomina. Presenečen je bil nad vzvišeno samozavestjo, ki ga je navdajala ob spominjanju: kot bi vse vedel, vse razumel, čeprav ni vedel in razumel ničesar. Drugič spet so mu bili ti spomini zoprni, mučni; strahotno se je zaničeval in si je hotel reči kaj slabega. Ležal sem ves odprt, ves prazen, si je govoril, ampak ne razprt kot zaliv ali žensko naročje, zgolj votel kot cev ... Tako je dobre misli o sebi sprejemal z osuplostjo, slabe pa s hinavsko gorečnostjo; dobre je puščal neraziskane in neizgovorjene, slabe pa je hlastno oblačil v besede, ki niso nič pomenile.

V snegu ni pogrešal žensk. Klical jih je na pomoč, ker je bil vaje, da one in ne moški pomagajo, a ni hrepenel po njihovih naročjih. S pomladjo je prišla tista sanjarija, tisti nepomembni, drobni pripetljaj. Odrasel človek ne bi smel postavljati takšnih stvari

ob vélike dogodke svojega življenja. Toda kdaj je človek navsezadnje odrasel? Haman je že takrat, ko se je zgodilo, zardel nad seboj, ker je bil otročji in malenkosten. Pozneje je zardeval še temneje, zardeval od zadrege in od ganotja. Kajti čeprav je bila tista sanjarija neznatna in nepomembna, se ji vseeno ni hotel odreči in si je želel, da bi ga obiskala ob smrtni uri.

Začelo se je z objestnostjo. Ves dan so se vlačili po blatu, naenkrat so naleteli na opečnat zid. Ko so zid do polovice obhodili, so skozi kovana vrtna vrata uzrli graščinico z majhnim parkom. Bilo je – za Dragotina – kot prizor iz angleškega romana, vrnitev z mrzlega sprehoda v mrki, puščobni, krutosti in krutih ljubezni polni internat. Ostre bolečine tistega trenutka so se ovile v meglico že zdavnaj minule (in že spočetka nesnovne) otožnosti. V Hamanovi duši je zavladal suh, papirnat polmrak, ki se ni prelil ne v temo ne v svetlobo, ampak je nenaravno vztrajal pri svojem pastelnem odtenku. (Ja, to je bila topa pekočina neke čisto določene kazni, kaznovanja z ustavljanjem časa. *Zaprta po šoli*. Napol hudó, napol prijetno ...) Meglica se ni razblinila niti tedaj, ko se je Haman ozrl okrog sebe in se ga je polotila ista veselost kot drugih vojakov. Med dvema svetovoma, papirnatim in resničnim, topim in ostrim, je obstajala povezava: lahko si bil v obeh hkrati. A spomin – kaj šele literarna reminiscenca! – ne bi nikoli povzročil vrenja, kakršno je v Hamanovih prsih in prsih njegovih tovarišev povzročil pogled na park okrog graščine.

Vroči smeh jim je nezadržno lezel v grla. Smejali so se, ker so vedeli, da je vse mehko, da se bodo trata, potke in gredice, zaenkrat še tako lične, pod nji-

hovimi škornji, pod kolesi njihovih voz in kopiti njihovih konj kmalu spremenile v čobodro. Veselilo jih je uničiti to ostalino minulih časov, bedno stvar, ki so jo ljudje zapustili. Mogoče jih je samó čisto po otroško veselilo uničiti.

Mogoče je Haman edini pomislil na ljudi. Ker je mislil nanje, na njihov strah in beg, na praznino, ki so jo pustili za seboj, se mu je zdelo, da je vse okrog njega tiho. Te tihote ni pregnalo niti žalobno hreščanje oknic, ki so jih razbijali za kurjavo. Sobe, v katerih so se nastanili vojaki, so bile kmalu polne dima. Haman, ki se je potikal po hodnikih, pa je s čudno radovednostjo vdihaval zatohli, čeprav hladni zrak. Hiša je morala biti že dolgo zaprta. Stene je preprezala plesen, in česar koli si se dotaknil, ti je spod prstov spolzel kondenz.

V gosposkem krilu graščine so stanovali oficirji. Prazen je ostal le del, ki je nekoč pripadal otrokom. Enemu, morda dvema dečkoma in dekletu. Haman je brez sočutne misli in celó brez pravega zanimanja ugibal, ali sta bila dečka dva ali je bil samo eden, ki je skrbno shranjeval stare igrače. Sredi njune – ali njegove – igralnice je stal gugalni konjiček, po velikosti skorajda konj, z lakasto rdečo uzdo. Zraven je ležal boben, pa majhna huzarska kučma in škorenjčki z ostrogami. Na polici nad kaminom so bila lepo zložena dela Julesa Verna: *Cinq semaines en ballon*, *Vingt Mille Lieues sous les mers*, *Les Enfants du capitaine Grant*, *Le Tour du monde en quatre-vingt jours* ...

Haman je stopil v sosednji prostor in videl, da sta bila dečka dva. Nekoč sta spala v medeninastih posteljah s tankimi žimnicami, pokrita z mehкими, a težkimi odejami iz kamelje dlake. Starejšemu je bila postelja bržkone prekratka, mlajšemu prevelika.

Njuno okno je gledalo na drevored, ozko okno na dolgo dvojno vrsto sivih debel v srebrnem severnem siju.

Če bodo ostali dlje časa in bo pohišstva zmanjkalo, bodo vojaki posekali drevored.

Vzgojitelju, ki je nekdam prebival v čumnati zraven spalnice obeh dečkov, bi zaradi tega ne bilo nič hudo. Mož je imel zanikrno stanovanje. V rezljanih hrastovih stranicah njegove postelje se je nabiral masten prah, in tudi pernica je bila videti nesnažna. Kot bi to ležišče, v nasprotju z zdravima, modernima ležiščema fantov, ponazarjalo zapletenost, temačnost, da, *umazanost* zgodovine, grščine in latinščine ... Vzgojitelj morda ni bil star in skoraj zagotovo ni bil učen. Za seboj je pustil le malo reči: copate na predposteljniki, na mizi ščipalnik in zvezek s poskusi prevodov iz francoščine v nemščino. Prevajal je bil Lamartinovo pesem in Lafontainovo basen. Ko je prišel čas za beg, je svojo posest najbrž hitro zložil v kovček. Na vozu se je potlej sarkastično smehljaj, jezen nase zaradi pozabljenih copat, ščipalnika in verzov o jezeru. Basni mu ni bilo žal, in še manj gospodarjev, zmešanih Rusov.

Haman bi o neznanem človeku lahko napisal knjigo, tako dobro ga je poznal in razumel. Toda ne bi se hotel ob smrtni uri spomniti *tega*: svoje in vzgojiteljeve reve, svojega in njegovega bridkega humorja. Niti se ne bi hotel spomniti sobe na drugi strani hodnika, dekliškega salona s pogledom proti jugu, proti poljem.

V kotu je stala okrogla miza in na njej čajne skodelice, poslikane z zajčki. Haman je potežkal angleški porcelan in pomislil, da zajci v teh krajih niso –

kot v daljni Angliji – pravljica bitja. Potlej je stopil v dekletovo spalnico.

Tega bi se hotel spomniti, tik preden bi odšel s sveta.

Kakor hitro je prekoračil prag, je vedel, da je bila deklica že skoraj ženska. V mrzli in vlažni sobi ni bilo nobenega sledu njene telesne prisotnosti: ne vonja, ne ponošene obleke, ne čevljev, ne krtače za lase. Pustila je pečat na predmetih, ampak to je bilo nekaj drugega kot sled. Sovražila je drobnarije, vse njeno je bilo veliko in iz enega kosa. Ko je bežala, je vzela svojega duha s seboj, in kjer je bila zdaj, je bila céla. Haman bi jo rad poznal.

V predalu pisalnika je našel fotografijo. *Moi, Julie, en 1912*. Črnolasa punčka ga je gledala izpod čela, nezaupljivo, neprijazno. Na tankih ustnicah je imela špičast nasmešek. Bila je prikupna, a rajši bi jo videl starejšo, v trenutku, denimo, ko se je prefinjeno in hkrati širokopotezno ponorčevala iz sebe, v trenutku, ko je z velikimi oglatimi črkami napisala: *Moi, Julie*. Takrat njen nasmeh ni bil več špičast, razlival se je po vsem obrazu in prežarjal čokoladne oči.

Nekoč pozneje bi Haman požel ta topli, prijateljski, gotovosti polni smehljaj. Najprej pa, je sanjal, bi se mu mlada ženska približala z drugačno gotovostjo: ne z zaupanjem vanj, ampak z zaupanjem vase, v svoje lastno hotenje. Proti njemu bi šla smrtno resna, gledala bi ga s široko razprtimi očmi. Objela bi ga, ne da bi počakala na kak njegov gib ali vzgib, in ko bi ves negiben stal v obroču njenih lahti, bi se tesno prižela k njemu, stisnila njegovo nogo med svoja stegna in ga na rahlo sunila z medenico. Od vsega tega bi globlje zadihal, toda ona še nekaj trenutkov ne bi čutila tople sape in bi z nezmanjšano

odločnostjo postavljala začetno zahtevo. Šele potem bi mu pustila, da bi se dotaknil delov njenega telesa, ki so se ji malo prej zdeli drugotnega pomena: vratu, ramen in drobnih, trdih prsi.

Haman, ki je sanjaril, je od vznemirjenja za hip otrpnil, nato je stopil k postelji, ki je bila kot blazina razcvetenega resja. Dotaknil se je lilastega brokatnega pregrinjala, na katerem je bila plesen kakor mah in srež. Sédel je, slišal je šumot brokata in pokljanje perja, in naenkrat je vedel, da bo šla domišljija le do tod, nič dlje.

Moral je k oknu, prsi je imel polne nemira. Nikjer ni videl rešitve. Prevzela ga je otroško divja in trmasta žalost. In s tem otroškim obupom v srcu, s to trmo neutolažljivega fantka je sam pri sebi vzkliknil:

Odrasel človek sem. Potrebujem nekoga, ne samo nekaj. Edino v resničnosti bi lahko našel srečo in pomiritev.

Čeprav je bil v bistvu duh tisti, ki ga je pustil na cedilu, in čeprav še zdaleč ni postal neobčutljiv za telesno trpljenje, se je Haman takrat čutil poduhovljenega.

Ko je leta pozneje jezen in žalosten korakal proti Tratniku, se je spomin na graščino in deklico izmed vseh spominov najbolj nasilno polastil njegove duše. Na misel mu je prišlo nekaj zoprnega, sramotnega. Zoprnega in sramotnega, kakor koli je obračal; in bolj ko jo je obračal, bolj zoprnega in sramotnega ...

Najprej si je rekel, da mu je zdaj vse jasno: da vé, zakaj se je zaljubil v Irmo Naglič. Ali se mu ni že prvokrat, ko je s kujavim nasmeškom na obrazu stala pred njim, prikazala kot utelešenje tiste zakarpat-

ske sanjarije? Ali ni bila celó na pogled čisto podobna deklici s slike? Potem si je priznal, da je ni bil do tlej nikoli primerjal s sanjskim dekletom. Ujezil se je nase, ker je bil tako bebav, da je bil pred samim sabo hlinil nenadno razsvetljenje. Odmahnil je z roko in žolčno odkimal, kot bi si hotel izbiti neumnost iz glave. Ampak katero neumnost: stare sanje, ljubezen do Irme Naglič, vero v povezavo med obojima, potrebo po opravičevanju in pojasnjevanju – ali navsezadnje pretirano strogost do sebe? Vse skupaj mu je bilo odvratno, ves ta na videz zapleteni, v resnici pa otročji obračun s seboj.

Odprl je gostilniška vrata in zavohal govejo juho. V veži je bilo hladneje kot na dvorišču. Vonj po kuhanih govejih kosteh, ki bi v zimskem času ogrel čute, je imel mrzel želatinast pridih. Iz kleti je velo po kislem in plesnivem, po starem siru, po vosku.

Točilnica je bila topla in zatohla. Juhe ni bilo vonjati, niso je kuhali za goste. (Najbrž za brezzobo staro mater nekje v globinah hiše, je pomislil Haman.) Začuda pa ni bilo vonjati tudi nobene izmed stvari, ki so vendarle bile tam: ne ciknjenega vina, ne kmetov, ne povoščenega platna, s katerim sta bili pregrnjeni dve boljši mizi. Dišalo je kratko malo po gostilni, nekako celovito in dostojanstveno.

Domača hči s cukrastimi resicami na čelu je vprašujoče pogledala Hamana. Zakaj je stal pri vratih, kot da mu je nerodno? Saj so ga bili že vajeni, nihče več se ni vznemiril ob njegovem prihodu, celó najzgovornejši vaščan se je nehal truditi, da bi mu prodal svojo življenjsko zgodbo in filozofijo. (Spoznali so, da je eden izmed njih, čeprav je lepo oblečen. To so ugotovili po načinu, kako jih je poslušal:

vljudno, a zdolgočaseno, ne da bi se mu v očeh prižgal narodopisni plamen.)

Ampak tistega dne je Haman prišel ob neobičajni uri. Za pregrnjeno mizo v kotu je zagledal Franca Nagliča in srce mu je kar naenkrat začelo razbijati. Položaj je bil neroden: on in Irmin oče sta se poznala od daleč, v obrisih, in ni bilo jasno, ali naj bi se pozdravila ali ne. Takšna bontonska zadrega morda ni zadosten razlog za razbijanje srca, a ljudje smo pač eni bolj drugi manj občutljivi...

Franc Naglič se je obnašal zgledno, kot veličastna silhueta. Povabila ni izrekel z očmi, kajti zavedal se je, da bi se v motnem gostilniškem ozračju pogled lahko raztajal in izgubil. Zasukal je glavo proti Hamanu, mu nekajkrat pokimal, iztegnil lopatasto roko in mu mignil, naj prisede.

Haman se je opotekel k njemu in se zviška spustil na stol. Osupnilo ga je, da so bile Nagličeve oči tudi od blizu videti majhne in neizrazite, pri tem pa je obličje v celoti dajalo vtis duhovne odprtosti. Čelo je bilo razsežno: oglato in nenavadno visoko. (Višina se je zdela še zlasti izjemna ob upoštevanju dejstva, da niso bili lasje na temenu nič razredčeni.) Lica so bila velika in ploskovita, kot bi jih pogladil s topo stranjo noža. Nos je bil raven, spodnja čeljust nekoliko prenežna. Ustnice so bile tanke in obenem čutne, zamorske, v lepem skladju z volnastimi lasmi.

Haman ni še nikoli tako od blizu motril človeškega obraza. Opazil je neznatne podrobnosti kožnega ustroja: razširjene, a čiste póre, sivkasti nadih na mestih, kjer je, zaenkrat še globoko v podkožju, poganjala brada.

»Naglič, Franc,« je s krepkim glasom rekel Irmin oče.

»Oprostite,« se je zdrznil Haman. »Haman Dragotin.«

Trapasto, da se je predstavil kot prestrašen šolar: s priimkom pred imenom, in ne da bi, če že, med priimkom in imenom naredil nagličevski premor.

Toda Irmin oče Dragotinu ni pustil, da bi se dolgo grizel. Kot strela z jasnega je začel učen pogovor. (»Strela z jasnega« je v tem primeru zgolj izraz za nenadnost, ne za ostrino; Nagličevo govorjenje je bilo po tónu blago kakor grom umikajoče se nevihte.) Govoril je o Pompejih, o rimskem zidnem slikarstvu, o pompejansko rdeči barvi in o nekem soboslikarju z Dunaja. Izrekal je pametne in neumne sodbe, oboje brez napuha. Obdarjen je bil s površnostjo, šarlatansko očarljivostjo in ljubeznivo zaverovanostjo vase. To so bili pravi, resnični talenti – in ne nekaj, kar bi Haman na tihem ironično imenoval »talent«. Bili so darovi, ki so (je premišljal Haman) osrečevali tako Nagliča kot njegovo okolico. Ker je bil Irmin oče docela zadovoljen, ni bil čisto nič napadalen. Globoko je bil prepričan v svoj prav, bojazen, da bi se utegnil motiti, se ga ni polotila niti za hip, zato tudi ni prežal na napake, ampak je sogovornika mirno, dobronamerno poslušal. Kadar ga je spustil do besede.

Egoizem, ja! Zaverovanost vase. Plečati, ploskoviti Franc Naglič je bil za Hamana kot nenadna potrditev davne, vztrajne, pa nikoli do kraja izoblikovane slutnje: da je ljubiti sebe nekaj dobrega. Človek, ki ljubi samega sebe, je samemu sebi zadosti in nikomur v nadlego. Zahtevati zna, kar potrebuje, in ljudem okoli njega to prihrani ogromno časa. Prijateljev nima, vsaj ne v obvezujočem smislu. Gotovo pa ima ženo, življenjsko sopotnico, ki ji njeno trdno

ljubezen vrača z zahtevnostjo in brezmejnimi zaupanjem. (Haman se je spomnil gospe s podstrešnega okna. Misel, da se vse ujema, se mu je zazdela strašno daljnosežna. Celó zavist, ki ga je prevzemala, ko si je slikal odnose med Nagličem in njegovo soprogo, ni bila zelena in vrtajoča, ampak topla, bordojsko rdeča, žametasta, skoraj sladka.)

Haman je povedal o Veneri z odlomljeno amorčkovo ročico na hrbtu. Naglič, ki je imel za tilnikom majhno, v zid ugreznjeno okno, je spregovoril kot orakelj iz votline.

»Ubožček, amorček,« je rekel in si z debelim prstom otrl zgornjo ustnico.

Hamana so te besede močno vznemirile. Kar odrevenel je od množice podob, ki so mu blisnile skozi dušo, in od preproste, negibne resnice, ki se mu je pokazala. Razumeti je moral tisoč stvari hkrati.

(Amorček je izginil v nedrih zemlje. Morda se je zdrobil, morda je ostal cel, a ker je bil majhen, je bil za zmerom izgubljen. Nihče ga ni iskal, nikamor ni sodil, bil je kot nekrščena otroška duša, ki ne more ne v pekel ne med blažene.

Ah, skrivnostna zveza med gladkim ženskim telesom in otroškim telescem! Dete, ki položi drobno dlan na materino belo kožo: kakor koli mu bo teklo življenje, to bo za vse čase njegova najzmagoslavnejša, najbolj nepreklicna, najbolj možata kretnja.

In potlej skrivnostna ločitev. Gladko žensko telo, oblito z enakomerno toploto, enakomernim hladom muzejske dvorane. Venera je sama sredi vesoljstva. Njena marmorna koža se motno lesketa, kot mleko, kot tolmun hladnega mleka, nad katerega bi se člo-

vek sklonil in pil, pil s celimi usti. (A to bi bilo povsem nekaj drugega kot sesati materino mleko, povsem nekaj drugega.)

Ženska je zdaj sama, toda nikoli več ne bo céla, za zmerom je zaznamovana. Ročica na njenem hrbtu je kot žig, kot brazgotina. Otrok je bil nastal iz nje, ni ji bil dan, in ko ji je bil vzet, ji je bilo vzeto nekaj njenega.)

Potem je Haman povedal Nagliču o hermafroditu in o habsburški princesi z grdo ustnico. Za nekaj trenutkov ga je obšla nervozna želja, da bi govoril o Bogu.

»Teško mora biti, če misliš, da ni na oni strani ničesar,« je poskusil.

Naglič je majčkeno pomišljal in nato brž priki-mal. Pogled mu je potemnel. Potemnel mu je od razumevanja – imel je nenavadne oči, ki so se svetile navznoter – pa tudi od nejevolje. Haman je takoj vedel, da je bilo narobe: da je govoriti o Bogu nespo-dobno, najsi bo še tako všečno – ali pa prav zato, ker je všečno. Sam je bil od nekdanj podobnih misli, zato ga Nagličeva nejevolja ni prizadela, temveč ga je opogumila in pomirila. Stala sta vsak na svo-jem bregu, dva moža, in nobene potrebe ni bilo, da bi si stopala naproti.

Govorila sta tudi o književnosti.

»Ste opazili, da se pomenkujeva o vsem mogo-čem, samo o glasbi ne?« je nenadoma rekel Naglič. »Pri moji sestri neprestano muzicirajo ...«

Haman se je zdrznil, kot bi se šele tedaj domislil zveze med sogovornikom in gospodično Julijo Klebl in kot bi se šele tedaj spomnil, da je Naglič oče deklice Irme. Srce mu je spet začelo razbijati. Razbijalo mu je iz zopno nejasnih razlogov. Ne zaradi dekle-

tove bližine ali ker bi se ustrašil, da ga bo Naglič spregledal. (Bistrovidnost tega gospoda je bila, to je Haman dobro vedel, usmerjena daleč proč od resničnega življenja.)

»Muzicirajo, da, prijetno ...« je zamrmral.

Čar je bil pretrgan. Sedela sta še nekaj časa, oba v zadregi, potlej je Haman odšel.

Tistega soparnega popoldneva je tuhtal, kaj bi pravzaprav moral premišljevat. Mislil si je, da bi mu moralo biti pravzaprav hudo, ker s Francem Nagličem ne bosta postala prijatelja. Ampak obžalovati to dejstvo bi pomenilo žalovati za nečim izmišljenim, nemogočim. Franc Naglič ni imel prijateljev. Ni jih imel, ker jih ni potreboval, ker ni bil ustvarjen za pri-jateljstvo, ker ni ne znal ne mogel ne hotel stopiti iz sebe. In Haman je bil čudno zadovoljen, ko je te last-nosti – *svoje* lastnosti – opazal na srečnem človeku.

Vojna je bila, denimo, čas prijateljstva. Seveda tudi čas nepotrpežljivosti, čas prgaste krutosti, ko so se ljudje sovražili zaradi glasov, ki so jih oddajali v spanju ali v trpljenju. Vendar predvsem čas prija-teljstva.

Haman se je spominjal v cunje zavitih glav, ki so se zaupljivo sklanjale druga k drugi, nad pisma in nad slike. Prav po nežni zaupljivosti so se glave mladih mož ločile od glav starih babnic v rutah. (Kadar je snežilo, so na cunjah zrasla popovska pokrivala, glave pa so se še kar naprej prisrčno sklanja-le.) Pripovedovali so si o svojih ženskah in dekletih, o kuharskih receptih svojih mater, celó o nežnostih svojih služkinj. Odpirali so se drug drugemu, pri tem pa niso nikdar stopili drug v drugega, nikdar v tujo hišo.

Haman jih ni razumel. Če bi njemu kdo pokazal sliko ljubljene ženske, bi ne mogel drugače, kot da bi se skušal vživeti v tisto ljubezen. Brez tega bi v svojih prsih ne znal prebuditi zanimanja.

Njemu je šlo zmerom za ljubezen. Sredi bridke zime, na dekliški postelji, prekriti s pomrznjenim brokatom, ali pa v pomladni móči ob rešenem mladenciču.

Pri vseh skaženih srečanjih svojega življenja – mogoče ravno zaradi njih – je pikolovsko in megalomansko veroval v popolnost. Verjel je (pri vsem skaženem!), da je odnos med dvema človekoma lahko brez napak. Še več, zdelo se mu je, da nima nobenega smisla, če ni brez napak. In še več: čutil je, da mora biti zlitje dveh teles bistveni del zlitja dveh ljudi. Pa se je v resničnosti mnogokrat zlival s telesi in nikoli z ljudmi...

Kako je? se je spraševal (pred vojno, med vojno in po njej). Kako se zgodi popolna ljubezen?

Poznal je začetek: nekakšen srh, poseben hlad v posebni svetlobi, neko strahospoštovanje, ki je obenem globoko usmiljenje. Toda kako gre naprej? Ali samo od sebe ali z našo pomočjo, ob našem zavestnem naporu? Če z našo pomočjo, kje je potlej čudež? In če samo od sebe, ali ni nevarnosti, da bi čudež postal zgolj igra slučaja? Naključje, kot pri živalih; le manj pogosto, kajti živali nimajo razuma, slutenj in spominov, človek pa mora v ljubezni vse to šele opustiti. Ali pa mu morda ni treba?

Hamanova duša ni hrepenela po ničemer drugem kot duše, ki si iščejo uteho v damskih romanih: po redu in čistosti, po praznem, po popolnem. Ampak on, Haman, je imel poleg hrepenenja v duši nekaj bolj določljivega, nekakšno drznost in nekakšen

strah. Recimo, da se zgodi, si je drzno mislil; recimo, da se ti nekoč spodmaknejo tla pod nogami in ti v celoti zagospodarijo sile ljubezni, da delaš vse brez misli in vse prav. Toda kaj če traja le trenutek? Kako je potem, ko mine? Najbrž mnogo huje, kot če se ne bi bilo zgodilo.

V vojni je rešil dve življenji: življenje mladega fanta in življenje konja. Prvi ga je poplašal z vdanim smehljajem in s tem, da mu je ležal v naročju kot prekrasen prosojen kip. To je za vedno ostalo. Svetloba, precejena skozi alabastrni dotik, se je razlila čez daljave in čez dolga leta.

Konjeva hvaležnost je bila polna strasti. Med človekom in živaljo je v objemu nastajala sočna toplota: drugačna, kot jo daje ogenj, taka, kot jo lahko daje le telo. Ampak to je minilo, zvezano je bilo z določenim trenutkom, z letnim časom, s konstelacijo zvezd.

Bilo je v visokem poletju in svetila je ogromna luna, ki je bila videti varljiva, preblizu zemlje in preveč oranžna. Haman se je ustrašil, da je krogla umetna, da je eno grozovitih tajnih orožij. Šele ko se je z značilno preračunano zložitostjo pomaknila za njim, ji je priznal, da je prava. (Hodil je in jo pustil za seboj, ni je več videl, nenadoma pa se mu je spet prikazala, kot bi ga bila prehitela po bližnjici.)

Stopali so v redki vrsti, ne da bi vedeli, kam gredo. Spredaj pred njimi so gnali konje. V zraku je bil kiselkast duh. Konjske fige, prepredene s tankimi vlakni, je pomislil Haman. Zemlja med koreninami hrastov, črnica s podrastjo: temni, mastno lesketajoči se sopuh, v njem krhke in trpežne vijoličaste nitke, koreninice, zemljine kapilare. Temno zelenilo na zgornji površini listov, blede spodnja plat, pokrita z dlačicami. Polži. Gobe. Žuželke z mesnatimi telesi.

Kako srhljivo podrobne predstave imamo včasih o neznanih stvareh!

Če odštejemo poetični strah, se ni Haman tisto noč ničesar bal. Niti sanjalo se mu ni, da gre v bitko. Pa saj ni bila bitka, bila je past. Prišli so na vrh neke vzpetinice, in tedaj je z rezkim pokom od vseh strani udarilo. Udarilo je iz dehteče, šumeče poletne noči, in vendar iz tišine. Nobenega sovražnika ni bilo videti, le krogle so se usule tako na gosto, da se je zdel njihov let upočasnjjen, ulovljiv z očesom. Mesec je mahoma postal kositrne barve in suha trava, s katero je bilo prekrito pobočje, se je posrebrila. Vojaki so popadali po tleh, konji so se rezgetaje razbežali. Mnogo ljudi in živali je bilo zadetih. Ljudje so ležali pri miru, konji so nemočno brcali z dolgimi, tankimi nogami. Nedaleč od kraja, kjer se je bil na zemljo vrgel Haman, prav na vrhu pobočja, pa je stal konjiček in vohal mesečino; njegov hrbet je bil obrobjen z isto srebrno črto kot greben hriba. Hamana, ki je dvignil glavo le toliko, da je lahko gledal navzgor, so v brado rezala neka zelišča. Skelelo ga je, celó vedel je, od česa ga skeli, a se ni premaknil. Strmel je v veliko in nežno bitje, ki je edino daleč naokrog ostalo pokonci in ki se ga je smrt kot po čudežu ogibala. Razumel je, da je žival otrpnila od strahu: da ni obstala zato, ker bi imela dostojanstvo. Njeno milino je občudoval s pravo, jasnovidno in prizanesljivo ljubeznijo.

Potem je sklenil, da ju bo skušal rešiti, sebe in konja. Po trebuhu se je splazil do živali, jo prijel za uzo do in potegnil navzdol. Sedla ni bilo, bile so samo torbe. Odrinil jih je, kolikor je mogel, in prvič v življenju zajahal. Namesto da bi s stegni stisnil konjski trup, kot se je bil teoretično naučil pri Karlu Mayu,

je konja objel okrog vratu ter se s prsmi in trebuhom prižel k njegovi topli, dišeči dlaki. Žrebec je tiho zahrzal in se ni zganil. Haman mu je šepetal besede spodbude in razne smešne ukaze, a sta kar stala tam, objeta in pripravljena na dir, kot pantomimika, ki ponazarjata bežanje, medtem ko so jima krogle žvižgale okoli ušes. Slednjič se je Haman domislil, da bi konjička udaril. Ni si upal spustiti vratu, zato je plosknil kar spredaj, po prsni, da je votlo zazvenelo. (Le kdo je že kdaj tako mahnil konja ...) Žival se je pognala v tek. Tekla je obzirno, razumno, kot bi se zavedala, kako nevesčega jezdeca nosi. Med potjo ju je nekajkrat oplazilo, Hamana po nogi in po ramenu. Bolečina ni bila nič hujša, kot če bi se opraskal ob robidovju.

Noč se je razredčila v sivkasto jutro.

Konj je prinesel Hamana v neko vas pred neko hišo in ga tam na rahlo stresel s hrbta. Potem se je sklonil nadenj in ga začel ovohavati. Hamanu je obraz oblila vroča konjska sapa, dišeča kot sopara iznad lonca, v katerem se kuha boršč ali kvasova juha. Videl je konjeva velikanska ogljeno črna zrkla, krtačkaste trepalnice, globoke in ohlapne nozdrvi, rjavo ozadje velikih rumenih zob, jezik. Spenjena konjska slina – ali pač zavrela tekočina iz konjevega gobca – mu je v tankem curku stekla na obraz. Od nenavadne perspektive, od vonja, vlage in toplote se mu je zvrtilo v glavi. Majčkeno je omedlel. Vendar je ves čas zaupal, niti za hip se ni bal.

Iz hiše je prišel moški v oprijetih hlačah.

»Za božjo voljo, ali ni tamle konj poročnika Franka?« je vzkliknil.

Hamanu, ki je ležal v omotici, je prsi prešinilo nedoločno ljubosumje.

Konja so odpeljali in oskrbeli. Poskrbeli so tudi za Hamanove praske. In to je bilo vse. Nikoli več se nista dotaknila, nikoli več videla.

Le malo pozneje je Haman zaspal na senu v nekem skednju in se prebudil tik ob prednjih kopitih mogočnega rjavca. Konjeve visoko nasajene prsi so mu vzbudile hudo grozo. Ni maral živati, zlasti ne velikih.

Pozneje je včasih mislil, da za hitri konec njegove ljubezni do konja obstaja logična razlaga. Krivo je bilo, da je posploševal; ne bi smel enačiti *svojega* konjička s konji nasploh: saj tudi Stanka Ilesiča, alabastrnega fanta, ni enačil z drugimi mladeniči. Toda globoko v sebi je vedel, bolje rečeno, *čutil*, da je logična razlaga napačna. Nekateri stvari kratko malo *imajo* zvezo z večnostjo: denimo motni lesk mladeničevih oči, razpršen kot nebeška luč. Druge stvari z večnostjo *nimajo* zveze: denimo telesna strast, čvrsti objem dveh toplokrvnih bitij.

(Ali pa je bilo v resnici vse drugače in je vse narobe razumel.)

Izkazalo se je, da je žival, ki jo je Haman rešil, nosila dragoceno telefonsko opremo. Obljubili so mu križec in nagradni dopust. Takrat je ravno zbolel. Najprej se ni čutil bolnega. Vročico, ki ga je kuhala, je zamenjeval s poletno vročino. Nemir, ki ga je gldal, je preganjal s Sadnikarjevimi vrečkami. (Sadnikarjeve vrečke mu je poklonil fant iz Mokronoga. »Doma so jih nakupili gromozansko količino, dobivam jih v vseh pismih,« je rekel fant. Bil je tolst in dobrodušen kot kak opat, s sredstvom proti ušem je razpolagal kot z odpustki.) Svojo strašno utrujenost je Haman pripisoval delu, ki ga ni bil vajen.

Po dogodku s konjem so ga poslali k oskrbovalnemu oddelku. Ves avgust so spravljali žito. Kar je bil ob prihodu v Galicijo gledal od daleč, je moral zdaj gledati preveč od blizu, v nadnaravni velikosti. Tudi ljudje s kmetov, ne le on, niso še nikoli videli tako velike pšenice. Zagrinjala in zasipala jih je, debeli klasi so jih tolkli po obrazih. Redki domačini, ki niso zbežali in so delali z vojaki, so pri tem še tarnali, da je letina slaba; a tarnali so najbrž bolj iz navade, iz cmerave zvižčnosti.

Mogočni stroji so se valili skozi morje žita in ga, kot v svetopisemski zgodbi, razklepali, da so šli ljudje po suhem. Koprčina, ki jo je naredila vretenasta kosa, je bila vsakokrat široka za deset mož. Na poti sredi brezkončnega polja so v dolgi vrsti stali vozovi. Haman jih je nekoč ob zori, ko so bili na mestu, naštel sto trideset. Čez dan so jih neprestano polnili. Zvrhano polni so se počasi pomikali proti sivo modri meglici, v kateri se je utapljal pogled. Za to zaveso iz vročine so se skrivali grofovski skednji. (Posestvo je bilo last poljskega grofa. A beseda »grofovski« je v ustih mož, ki so se nemočno spopadali s katastrofo preobilja, pomenila nekaj podobnega kot »pravljični«. Pravljica jih je očarala in oplašila. Kar so doživljali, jim je bilo domače in obenem tuje: kot če v sanjah doživimo izpolnitev svojih želja, želje pa so v sanjah popačene, da jih komajda prepoznamo, da jih prepoznamo z grozo...)

Voz je odpeljal, človek se je obrnil nazaj k nepočetemu žitu in včasih le težko našel cesto, ki jo je bila naredila vretenasta kosa. Delali so ves poletni dan, pa se ni skoraj nič poznalo.

Hamana je začelo dušiti. Zdelo se mu je, da ima prsi polne otrobov, čez čas pa, da so njegova pljuca

začela tvoriti sluz, s katero bo otrobe spravil iz sebe, ko mu bo prvič uspelo pošteno odkašljati se. Lepega jutra je pljunil kri in obležal. V prsih je začutil olajšanje, kot da se je težka sluz spremenila v nekaj prijetno penastega, v udih pa slabost, kot da je tisto pe-neče topel šampanjec, opojna pijača. Takrat je prvič opazil, da je vročina, ki ga kuha, njegova lastna in ne zunanja. Tudi žeja, ki jo je občutil, je bila od zno-traj: nič pekoča, samo suha in topla.

Ležal je in mnogo stvari ga je spominjalo na otroštvo. Toplota, najbolj toplota. Blagi okus po zaslužem, vznemirljivi okus po ukradenem počitku. Svetloba, ki je pronicala skozi vrečevino in špranje med deskami. Vešča, ki je skoraj nevidna visela na nekem tramu in ki je panično vzfrfotala, ko jo je po nesreči oplazil, nato pa brž spet zaspala v omami dne. Prah, ki je migljal v pramenih luči.

Dva dni po tem, ko se je javil bolnega, so ga poslali v bolnišnico v Kolomejo. Kolomeja je bila mesto, si je pozneje zmerom rekel ter si z enim stavkom priklical v zavest mnogo misli in opažanj.

»Mesto!« je vzradoščeno vzkliknil že na vozu, kakor hitro je zagledal rafinerijske dimnike.

Med hišami ga je prevzela še globlja radost. Trgovine, gostilne, izveski, sinagoga, obcestni jarki: zanj, ki se je vračal iz divjine, je bilo vse to nepopisno očarljivo. Kratek hip je zavidal meščanom, ki so vrveli po ulicah. Potem jim je brž nehal zavidati, kajti tudi on se je vključil v vrvenje. Tako je vsaj mislil. Vajen je bil, da si od mesta vzameš, kar ti srce poželi, ne da bi se kdo zmenil zate.

Nenadoma pa je začutil, da ljudje okoli njega oprezajo. Ni bil čisto prepričan, da oprezajo za njim; pravzaprav je bil skoraj prepričan, da ne za njim; a

sum ga je spravil v hujši strah, kot bi ga resnična sovražnost.

Premišljeval je, zakaj se meščani Kolomeje držijo prihuljeno in gledajo postrani. Bile so izjeme. Judje z okroglimi klobuki so svetlo gledali naravnost predse; kodri, ki so jim bingljali od ušes, so jim zastirali lica. Na balin ostrižen otrok v umazanem plaščku s pentljami je stal prav sredi ulice, upiral velike oči naravnost v vojaka in vlekel gornjo ustnico čez zobe, da bi zadržal smrkelj v nosu. Toda v Hamanovih mislih je vendarle prevladalo vprašanje, česa se ti ljudje bojijo, kaj imajo očitati prišleku, česa mu ne privoščijo.

Ah, bilo je bedno, zanikrno mesto! Mogoče je bila nevoščljivost ostalina izpred vojne, iz boljših časov, ki tukaj niso bili dosti boljši. To bi bil potlej res neke vrste čudež: če bi se provincialno vzdušje ohranilo kljub viharju, ki je divjal povsod okrog, kljub razrnosti cest in prenapoljenosti krčem.

Ampak za Hamana je bil čudež drugje. Kar je bilo zanj čudežno lepo, je bil občutek, da krade. Takega občutka ne bi mogel dobiti, če bi bili prebivalci Kolomeje bolj gostoljubni. Če pa bi ga ne dobil, bi umazane Kolomeje ne mogel povezati z nobenim od lepih krajev, ki jih je v življenju videl. Zveza je bila namreč v tatinstvu. Ko je kradel vonje, glasove, veže in vogale, je Haman kradel iz svojega spomina. Gledano v celoti, je bila Kolomeja smrdljiva karikatura, vzeto po delčkih, je bila verna podoba vrvečih mest.

Bolnišnica je bila v paviljonih, pravzaprav v barakah, ki so bile brez reda postavljene na steptana, mahnata tla. Mah je bil tundrast, ni se hranil z vlago in hladom. Bilo je strašno vroče. Haman je ležal z

bolniki. Nekateri so kašljali kot on. Nekateri so sključeni kar naprej hodili na dvorišče in se spet vračali, ob vrnitvi malo bolj vzravnani, z nejevernim mirom na zelenih obrazih. V kotu je ležal človek, ki je bil čisto rumen in zabuhel; rekli so, da bo ta umrl, ker ne spravi iz sebe niti kaplje vode. Haman je bil edini krvav. Izločal je z lahkoto, kri, ki jo je pljuval, je bila redka in skoraj dobrega okusa. Zaradi okrvavljenih cunj, ki so se valjale okrog njega, je bil na prvi pogled podoben ranjencem iz sosednje barake. A bolečin ni imel nobenih. Le čutil je, da ga zapuščajo moči. To ga najprej ni skrbelo, čez čas pa. Polastila se ga je otožnost; zraven je prišel nemir, ki si je uteho iskal v spanju. Kadar je Hamanu temperatura močno narasla, se je spanec napolnil z meglo ali belo paro. Drugače je bil sen poln jasne zavesti. Dragotin je oblikoval svoje sanjarije z močjo volje, edino močjo, ki mu je ostala in ki se je zato, ker je bila sama, razbohotila in okrepila. V stvariteljski moči je užival: še bolj v sami moči kot v toplih zgodbah, ki jih je ta gnetla.

Potem je dobil dopust in rekli so mu, naj kar gre, češ da ne morejo itak ničesar storiti zanj. Vožnja domov je bila strašna. Še nikoli, niti v najhujši zimi, ni Dragotina toliko zeblo. Ves čas je šklepetal z zobmi.

Po oknih vlaka je udarjal prvi jesenski dež. Dež po šipah je bil glas miru, tega se je Haman za hip zavedel. Belo zlato pas svetlobe, ki je lezel izpod nizkih oblakov, je bil kot svitanje. Svitanje je imelo simbolni pomen. In oh, kako mehka je bila misel, da vremenski pojav, pa povrh še vremenski pojav s simbolnim pomenom, oznanja zmago majhnih, človeških stvari! Haman je v duši zaslišal priljubljeno simfonijo. (Potoček se naglo in vendar nazorno

spreminja v reko; korpulentna reka se dobrodušno ustavlja pri ljudeh, ki plešejo po njenih bregovih ...) Skozi spomin mu je v belo zlato svetlobo blisnila množica milih stvari. *Takrat* jih je vse videl v mili luči, kot bi nenadoma razumel, v čem je bilo njihovo bistvo. Spomnil se je koncertne dvorane, brnenja glasov in brnenja strun, spomnil se je vonja po pudru in mavčnih kariatid s štrlečimi oprsji. In že se je njegov duh spreletel nad nekim *Biergartnom*, in videl je ljudi, ki so malicali iz košar, videl mlado žensko, kako se guga, videl lisasto deblo platane, na kateri je visela gugalnica, videl progasto krilo, kako se napihuje v vetru, pa razhojene čevljuje izpod krila. Nasmehnil se je drobcu pogovora, koščku neznane zgodbe, ki mu je oplazil ušesa. Blago se je posmehnil spakedrani govorici, ustom in podbradkom neke čvekave debele gospe. Ne le z *enako*, temveč z *isto* blagostjo se je posmehnil slovanskemu vprašanju.

Vse to je takrat na vlaku trajalo le trenutek. Potlej je prišla mrzlica, ki je Hamana najprej stresla, kot da ga hoče prelomiti. Zakrilil je kakor božjastnej in se brž zvil v dve gube, neskončno obžalujoč, da je bil s kriljenjem tratil toploto. Drgetal je, céla njegova duša se je krčila v enem samem – in povrh še nesmiselnem – strahu. Bal se je, da se bo prehladil. Skušal je ugotoviti, od kod vleče, jezil se je na preprih in nervozno poihteval. Za to paniko in jezo pozneje ni našel razlage. Najbrž bi bilo najbolj enostavno reči, da je z enim strahom odganjal drugega: da se je bal pljučnice, ker bi se moral sicer bati gotove smrti. A ni bilo tako, res ni bilo ...

Dolga pot domov ga je brezmejno utrudila. Ogrel se je od znotraj, ob žareči kepi izmučenosti, ki je ra-

sla v njem. Umiril se je in se nazadnje bal le še tega, da ne bo več guganja, da se bodo ustavili in bo moral peš po trdnih tleh.

Nekje že zelo blizu domačih krajev je nekaj pogršel. Bil je vonj, ki ga je vdihnil enkrat sredi minulega poletja in ki je bil tako močan, da mu je, tako je tedaj čutil, za zmerom napolnil glavo. Strašni, strupeni, gnusni in sladko opojni vonj po mrhovini: tega nenadoma ni bilo več, tega si nenadoma ni več mogel priklicati v zavest. Žarišče smradu je bilo daleč stran, na drugem koncu sveta. Hamana je obšla čudna misel: čudna, ker je bila čisto gola in brez značaja, ker ni bilo v njej niti malo veselja, niti kančka olajšanja. Rekel si je, da umazanje, kakršno je prenašal med vojno, v običajnem času in svetu sploh ni. A komaj je misel izzvenela v njem, je naenkrat začel opazovati *običajno* umazanijo: zamazanost vlaka, gnusnost svojih las in obleke, blato po ulicah domačega mesta.

Po teh ulicah je hodil, kot bi brodil po svincu. Bil je omotičen, a srce mu je utripalo tako počasi, da je prav vsak udarec lahko pričakal zbrano, s posebno čuječnostjo. Ni se boril proti smrti; trudil se je, da ne bi zaspal kar sredi ceste, še preden bi prišel do postelje.

Moral je k teti Jolandi, pri kateri je bil ob odhodu shranil denar. Pozvonil je in čakal, čakal pet udarcev svojega vročega srca. Jolanda je odprla sama: zmerom je bila bolj na tesnem, stalne služkinje ni imela.

»Kristus!« je rekla in stopila korak nazaj.

Gledala ga je hladno in v tem hladu je bilo zanj nekaj blagodejnega. Strmela je vanj, kot da je prilezel iz blatnega ribnika ali iz kotla pomij. Kazala je

zaprepadenost, zgroženo zanimanje, ne pa usmiljenja. Prav čudno, kako jasno in enostransko je takrat razmišljal Dragotin. Mislil si je kratko malo: Če se ji ne smilim, ne bom umrl.

»Dobil sem dopust. Potrebujem denar. Bolan sem,« je rekel.

»Ja ... saj...« je rekla Jolanda in se celó majčkeno zasmejala.

Haman ni ne videl ne slišal otrok zadaj v stanovanju, a jih je naenkrat začutil. Začutil je, da je prednja stran Jolandine osebe v resnici zadaj, da ima teta vse na hrbtu (oči, ušesa, srce) in da je tisto, kar gleda proti njemu in je na videz prednja stran, v resnici samo na hitro postavljen zaslon.

»Boš ... stopil noter?« je vprašala Jolanda.

Nervozno, posestniško se je prestopila na pragu, kot da skuša s kretnjami zbrisati vabilo, ki ga je po sili izrekla.

»Ne, ne, kje pa,« je odvrnil, takrat že na koncu moči. »Samo denar. Bolan sem. Da ne bi kateri od otrok...«

»Ja, saj,« je pokimala Jolanda in šla po listnico.

Dala mu jo je, njegovo staro, zlizano temno zeleno listnico iz krokodiljega usnja.

»Poiskal si bom prenočišče in se bom naspal,« je rekel bolj sebi kot Jolandi.

Spustil se je po stopnicah v globino. Kolena so mu klecala in v ušesih mu je šumelo.

»Sporoči, kje boš,« je Jolanda zaklicala za njim.

Ni je slišal. Nikoli ni zvedel, da je bilo v njenem glasu obžalovanje; da se je tolsta postava, s katero je bila pred njim zaslanjala otroke, ob zadnjem vzkliku žalostno sesedla; da se je Jolanda z bridko odprtimi usti zazrla v prazno, da je potlej planila

v stanovanje in si z divjo strastjo prižela na prsi svojega najmlajšega; da si je glasno rekla: »Ne bi bila smela!« in pri tem mislila na trenutek, ko je vlak speljal in je spustila moževo roko; da je zagrozila: »Nikdar več ga ne pustim!« in ob tem premišljevala o najtesnejšem izmed mogočih objemov, o najmanjšem prostoru, na katerega lahko ženska omeji moškega ...

Hamana je prispel do vznožja stopnic prej, kot je bil pričakoval. To je bila ena zadnjih *posameznih* stvari, ki se jih je spominjal iz časa bolezni. Tla pri vznožju so ga udarila v podplate; zdelo se mu je, da so se v zadnjem hipu, tik preden je stopil z najnižje stopnice, pomaknila navzgor.

Iz mesecev, ki so sledili, se je spominjal samo občutij: ponižnosti in tihe radosti. Jedel je med boleznijo le stežka, a hrana, ki mu jo je uspelo zaužiti, ga je vsakokrat napolnila z blaženostjo: kot da je vzel vase nekaj, kar se natanko prilega njegovim notranjim meram. Trmasta, svojeglava duša se je navadila na pomanjšano stanovanje. V tesnem bivališču, v plitvem dihu, v drgetajočem telesu si je ustvarila domačno udobje, in ni se ukvarjala z mislijo, da bi dom zapustila. Hamana ni več presenečalo, da njegove noge zmorejo le kratke poti. Vse duševne sile je posvečal merjenju razdalj. Ni si želel ozdraveti, ni sanjaril, da bo spet krepak. Blažen je bil, če je natančno ocenil napor, če mu je uspelo priti na cilj, tik preden bi omahnil.

Tretji teden se je javil zdravniški komisiji. Sleči se je moral do pasu in posadili so ga na vrtljivo stolico brez naslonjala. Zanimal jih je zgornji del njegovega telesa. Otrkavali so mu prsi in hrbet in mu k trupu prislanjali slušalke. Spraševali so ga, kako se počuti

in ali si meri temperaturo. Nazadnje so mu povedali, da za vojsko ni več sposoben.

Rekel jim je: »Hvala vam, gospodje.«

(Po vojni je bral, da so avstrijski častniki prav z istimi besedami razpuščali poražene čete. *Ich danke Ihnen, meine Herren*. To ga je ganilo, a ganotje je bilo dvoumno. Po eni strani se je s ponosom oziral na svojo lastno strumnost in uglajenost, na svoj zadnji nastop pred vojaškimi zdravniki. Po drugi strani se ga je lotilo čudno, shematično, z resničnostjo nepovezano usmiljenje do starih gospodov, ki so, ko se jim je cesarstvo podrlo in so jim Čehi ušli, kakor pogumni fantki stisnili zobe, debelo požrli ter izrekli znamenito zahvalo ...)

»Zadnji stadij,« je slišal, ko se je oblačil. »Močan organizem. Ubogi vrag. Čudež, da je sploh še živ.«

Nejevoljno je zardel. Zdelo se mu je zamalo, da mora biti še čisto nazadnje, še ob odhodu iz vojske, deležen oficirske neotesanosti. Nikoli več, se je pridušal, nikoli več ne bo nihče posegal vame, nikoli več ne bo nihče vpričo mene govoril, kot da me ni zraven!

Za diagnozo mu je bilo vseeno.

Ko je zlagoma prečkal veliko, z okrastimi opekami tlakovano vežo, ga je nekdo dohitel.

»Čakajte,« je rekel tisti človek.

Bil je najmlajši od štirih vojaških zdravnikov. Hamana se je zazrl v njegov nelepi obraz.

Aha, zdravnik ... je rekel sam pri sebi. Vidi se mu, da ni pravi vojak, je nadaljeval, nedosledno, kot da je pozabil jezo od malo prej in sploh svoje zaničevanje vojaštva. Testeno obličje s širokim nosom, niti osnovnih nastavkov za bojevit izraz ... Čudno, da je zdravnik, že to je prehuda služba za takegale ...

Moral bi biti kaj v zvezi s hrano, pek, slaščičar ali špecerist, potem bi ga dodelili k proviantu ...

Ko je v mislih rekel proviant, se je Haman zdrznil; beseda mu je namreč ušla, nehote je prekršil svoj davni sklep, da ne bo nikdar uporabljal vojaškega besedišča. Namrščil se je, potem je znova vprašujoče pogledal mlademu doktorju v pusti obraz.

»Gospod, oprostite,« je dejal doktor in glas se mu je zatresel. (Tudi roke, ki jih je neodločno sklepal pred trebuščkom, so drhtele: smešne okrogle dlani, kratki prsti s trikotno pristriženimi nohti in oranžnimi dlačicami na srednjem členku.) »Oprostite, mislil sem, da bi nemara hoteli vedeti ... da bi bilo prav, če veste, kako je z vami. Zelo ste bolni, gospod. Neozdravljivo. Morda imate še kaj urediti. Za ta primer je mogoče prav, če vam povem. Zimo boste le težko prestali. Zelo zelo mi je žal. Ta vojna je strašna.«

Haman je stal in gledal krompirjasto fiziognomijo, ki se ji tudi nežno čustvo ni podalo. Debele, gladke svetlo rožnate ustnice so bile ob robovih razmazane, v rjavih očeh, ki niti niso bile zoprne, se je svetila mokrota. Kakor iz razmišljenosti, kakor iz navade se je s svojim lepim očesom na hitro dotaknil sredice tistega užaloščenega pogleda in zaznal mandljasti okus ljubezni. In namesto da bi se zgrozil nad svojo usodo, si je vprašanje Zakaj jaz? postavil v povsem nepričakovanem smislu.

Zakaj me tale ljubi? se je vprašal. Zakaj mene? Zakaj me je treba ljubiti?

Zdravnik se je dotaknil njegovega rokava. Haman se je nasmehnil. Nasmehnil se je samovšečno kot zasnuhljen moški.

»Mislite?« je zinil.

Debeli mladi doktor je stopil nazaj. Čez oranžni obraz mu je šlo presenečenje, ki pa se je brž umaknilo mračnemu zadovoljstvu: kot bi Hamana poznal in ljubil že dolga leta, kot bi bil vesel, da si je olajšal dušo, pa čeprav mu je izpoved prinesla dokončno zavrnitev.

»Jaz vam prav gotovo želim vse dobro,« je strastno rekel. »Veliko moči. Izjemno srečo. Če bi šli kam v hribe, na gorski zrak – mogoče ...«

Haman se je zopet nasmehnil. Čutil je toplo milino svojega smehljaja, *videl* se je, kot da se gleda v zrcalo. Ni rekel hvala, odkorakal je molče, samo s smehljajem. Zdravnikove orošene oči so šle za njim do izhoda na cesto.

Naj bi o tem pripovedoval deklici, ki jo je morda ljubil? Ali mlademu Karlu Lipniku, ki bi si v bežnem prizoru, kakor še v mnogih drugih dogodkih Hamanovega življenja, našel neizčrpane zaklade snovi za čudaško sanjarjenje in neutemeljeno ljubosumje?

Dragotin Haman je preživel zimo. Preživel jo je v megli, v drgetu, pod odejo, ki ga je pikala skozi stare flanelaste pižame. Vsako pižamo je uporabil dvakrat: najprej jo je prepotil, potem popljuval. A v uboštvi in boleznih tiste zime je od nekod dobil posebno, novo dostojanstvo: čutil se je svobodnega. In svoboda zdaj ni pomenila le, kar je pomenila minula leta: da je sam in neodvisen od drugih ljudi. Privzemala je presenetljive in neopisljive oblike. Bila je vonj vode, v kateri je namakal in kuhal perilo, bila je gosta bela pena, ki jo je nadržnil iz trpko dišečega rumenega mila. Bila je trda polenta, ki jo je zgnetel v

štruco, narezal na rezine, namazal s slivovo marmelado in izvolil imenovati kruh. Bila je neka knjiga, shranjena izpred vojne, tako drobna, da jo je v postelji lahko držal, ne da bi mu premrle roke, in tako popolna, da ga je to že skoraj žalilo. (Bral je povest o ubogi služabnici in se spraševal, od kod potrpljenje za zgodbo brez ljubezni. Mar iz njegove, Hamanove, ali iz pisateljeve duše? Po novem je cenil mnogo stvari, ki jih v mlajših letih ni znal ceniti. (Določene slike: tihožitja z oranžnimi jabolki, zimsko pokrajino, zgodnjepomladno pokrajino, jesensko pokrajino s kravami in pokvečenimi pastirji ...) Toda pripoved o služkinji in papagaju bi nemara razumel tudi pred svojo strašno preizkušnjo. In misel, da bi utegnil nekaj takega ceniti že v prejšnjih časih, mu je naredila svet velik. (Pa se je, o čudež, tista groteskna zgodba godila v majhnem svetu!) Čutil je, da ni še nikoli bral ničesar bolj resničnega; niti *doživel* mogoče ne. A če bi umrl ob branju tiste resnične zgodbe (in lahko bi bil umrl ...), ne bi izdihnil pod moljastim okriljem nagačene ptice niti ne v bridko samotni podstrešni sobi (v podobni je prebivala služkinja Felicita), temveč sredi *svojega*, drugače resničnega, svetlega moškega življenja.)

Šele ko si je majčkeno opomogel, je bil prvič ponižan od boleznih. Sonce je posijalo skozi podstrešno okno. Namesto ledenih rož so bili na šipi nenadoma mokasti cvetki iz prahu in vodnega kamna. Svetloba je bila suha in dražeča, Hamana so v očeh zapekle drobcene solze. Vznemiril se je. Postal je dobre volje, zaželel si je temeljito pospraviti in prezračiti, toda še preden se je lotil dela, ga je obšla utrujenost. Utrujenost, mlahavost, rahla bolečina, ki jo je začutil v udih, če se je preveč sunkovito premaknil, vse to

ni bilo nič v primerjavi z mukami, ki jih je trpel čez zimo. Prav zaradi nepomembnih nevšečnosti pa so se mu minule muke naenkrat zazdele sramotne. Takrat še ni vedel, da je osramočenost znamenje okrevanja in da okrevanje bolnika, kakršen je bil on, med ljudmi velja za čudež.

Šel se je javit Jolandi in je opazil, da teta strmi vanj, kot da je vstal od mrtvih. Spomnil se je, da so podobno strmeli že nekateri drugi – sosedje, prodajalka –, in je nenadoma razumel. Ampak tokrat ni hotel veljati za čudež niti ne za ljubljenca usode. S skromnostjo, ki je prišla nadenj enako nepričakovano kot spoznanje, da se je po občutenju soljudi iz mrliča spremenil nazaj v živega, s skromnostjo, ki je bila, to je vedel celo v tistih zmedenih trenutkih, vse premalokrat gostja njegove očarljive osebe, s skromnostjo, ki ga je rešila zadrege, je sédel za mizo v Jolandini jedilnici in naslonil glavo na opaž. Jolandinih pet otrok ga je kradoma opazovalo. Bili so puščobni otroci. Vsi so imeli okrogla lica in enakomerno oranžno polt; tudi kadar so umikali poglede, človeku ni bilo do tega, da bi lovil njihove gumbkaste oči.

Takrat, v skromnosti, je vendarle čutil, da so dobri ljudje in da bi mu koristilo, če bi večkrat posedal pri njih. Bili so čvrsti, on je bil krhek. Tudi njim bi koristilo. Toda potem se je vojna končala in Jolandin mož se je vrnil. S kitasto roko je potrepljal nečaka po hrbtu. Iztegnil je dolge noge pod mizo. Začel je neumorno pripovedovati o neki vojni, ki je bila čisto drugačna od Hamanove. Govoril je o drobljivem skalovju, o zimi s steklenim ledom, o gorskih grebenih in soteskah, o možeh, ki so se zadušili s plinom, pa o nenadni, osupljivi praznini, ki je nastala v prej tako

polnem prostoru, ko so se vojaki z ene strani odločili oditi domov. Haman ni maral teh zgodb. Samemu sebi se je zdel smešen, a si ni mogel pomagati. Jezilo ga je, ker ni obveljala njegova: o zimi z debelim mehkim snegom, o prostranstvih, ki so brez sledu požirala dolge vlake ljudi, o globini ujetništva, iz katerega se je le malokdo vrnil, o deželi, ki je bila prevelika, da bi jo naveličani bojevniki lahko zapustili.

Prav pripoved o vojaki, ki so odšli domov, je najteže poslušal. Ne le zato, ker se mu je zgodba zdela zlagana, ker je bilo takšno odhajanje v nasprotju z njegovimi lastnimi doživetji. Misel, da bi bilo nemara ves čas mogoče oditi, ga je bolela, ker se je zajedala v njegovo vero. Moral je verjeti, da človeška zdrava pamet ni najvišji um v vesoljstvu.

»Kakšen smisel bi pa imelo, da je Bog, če bi si mi lahko razložili njegove odločitve?« je navrgel sorodnikom.

Niso mu ugovarjali, celó prijazno so ga gledali. Kmalu po tistem je nehal hoditi k njim. Bili so čvrsti, on je bil krhek.

Ni bil krhek zaradi bolezni. Bolezen ga je kvečjemu otopila: kot bi mu sluz, ki mu je prevlekla pljuča, zadelala tudi dušo. In ko so se pljuča nehala rositi, je tudi duša spet dobivala več zraka. Od sveže sape se ji je najprej zvrnelo, potem pa je začutila prijetni hlad in se vsa odprla. Hlad jo je obrusil, iz njene brezoblične površine je znova naredil nekaj kristalnega, nekaj z drobnimi ploskvami, ki so meta-le zajčke. Ta krhkost ni bila slabost, nasprotno. Močnejši je bil, več je Haman nalovil v svoja nervozna ogledalca.

Pozneje je razumel, zakaj so se mu z vrnitvijo zdravja tako zelo namnožili čutni vtisi. Bolezen

mu je zavila svet v meglo, iz katere so se luščili le obrisi največjih stvari; potem se je megla dvignila in pokazale so se podrobnosti, ki jih pred boleznijo ni bil opazil, ker so mu bile ves čas na očeh.

Ravno tako je bilo z močjo. Prej ni nikoli posebej razmišljal o njej, zdaj jo je opazil, čeprav ni bila nič večja kot nekoč.

Dne, ko je začutil, da je ozdravel, ne bi mogel določiti; niti časa ne, ko se mu je obrnilo na bolje. Pač pa dan, ko se je zavedel, da ne bo umrl.

To je bilo zelo nenavadno. Hodil je po Golovcu. V žepu je imel hruško, zavito v robec, ki ga ni več potreboval za pred usta. Gledal je jesenska drevesa. Krošnje so bile rumene, rjave, oranžne, nekatere vmes pa presenetljivo krvavo rdeče. Prav najtemnejše krošnje so bile najbolj prosojne, saj zelo temni listi niso vpijali sončne luči, ampak so jo v curkih spuščali mimo. Haman je od časa do časa pohodil koštanj; bilo mu je v užitek, če je skozi podplate začutil, da gladka jedrca polzijo iz krtačkastih ovojev. Prešteval je ciklame: na videz redke, v resnici gosto posejane rože. Na jasi se je ozrl v nebo. Zgoraj so se spreletavale velike ptice, vse črne v poševni svetlobi jesenskega sonca. Okorni ptiči so se otožno drli. Krožili so v vedno manjših, pa zopet vedno večjih kolobarjih. Videti so bili nekam obupani, kot da niso kos pripravam na selitev, kot da jim piha pod perje, kot da jih ob misli na bližajočo se zimo obliva kurja polt. Hamana je naenkrat prevzelo silno občudovanje do sveta. Ne do jesenske narave, po kateri se je sprehajal, ne do koštanjev, ciklam in ptičev. Mogoče do krošenj. Krošnje, šumeče in razsežne, so bile morda podobne njegovemu čustvu – čustvo pa je bilo tisto, kar je pravzaprav občudoval. Kadar se

človek zavé svojega edinstvenega položaja na zemlji, svoje vednosti in svojih enkratnih sposobnosti, takrat svet in živa bitja okoli sebe za hip vzljubi s posebej srečno ljubeznijo: objestno in nežno kot gospodar.

Haman je tedaj spoznal, da bi te slasti ne okušal, če bi mu bilo namenjeno umreti. Če bi se mu bližala smrt, bi se videl drugače: ne kot pametno, močno, še manj kot nežno bitje. Bil bi hladen, polmračen in mehak – in tudi to bi bilo dobro ...

Konec jeseni je šel spet k zdravniku. Mož z zlatimi očali ga je pretipal, poslušal in mu nato čestital.

»Pravite, da so vam lani ob tem času dajali samo še nekaj mesecev življenja? Glede na diagnozo in na vašo dolgotrajno vročico bi vam jaz najbrž podobno napovedal. Zdaj se mi, nasprotno, zdi, da ste se čisto popravili. Čestitam vam, vsekakor imate močan organizem. Zna se zgoditi, da boste dočakali visoko starost. Pri ljudeh, ki prebolijo kako hudo bolezen, včasih opažamo nagnjenost k dolgemu življenju. To je seveda bolj šala. Dejstvo je, da zdravniki nismo vsemočni. Narava nas ima kar rada za norca. Žal moram reči, da je le redko prijazna kot v vašem primeru ...«

Haman je tako brezizrazno strmel v zgovornega doktorja Kirbischa, da se je ta na lepem ustrašil.

»Seveda, razumem, zdaj ste v šoku od vesele novice,« je zajecjal in potrepljal pacienta po ramenu.

Haman je skomignil in se brž oblekel. Jezilo ga je, da so se zdravniki, rod, v katerega je bil verjel, izkazali za neumne. Ni jim zameril, da so se pri njem zmotili, ampak da so bili nasploh bedasti in malenkostni: v zadregi pred obojim, pred smrtjo in pred življenjem.

V naslednjem hipu je že uvidel, da je tudi njegova jeza bedasta in malenkostna. A to ga seveda ni pomirilo.

Bedaste, malenkostne stvari se v spominu postavijo ob velike. Haman ni mogel pozabiti, kako je nekega dne, potem ko si je bil že poiskal službo, sredi ceste začutil, da se mu eden od zgornjih zob rahlo maje. Stekel je domov, planil k ogledalu, se divje nasmehnil svoji podobi in z grozo ugotovil, da njegov nasmeh ni več, kakršen je bil. Odkritje ga je strašno prizadelo. Nekaj trenutkov se je tresel od vznemirjenja, nato je njegova duša postala težka in ledena, tresavica pa je bila le še znamenje nemoči in poraza. Saj ni bilo bog ve kaj: dlesni so nekoliko potemnele in sprednji zobje so šli majčkeno navzkriž. Toda sprememba je bila nepreklicna in spreminjanje je imelo biti neusmiljeno. Ko se je bil Haman zadnjikrat gledal v ogledalo, je bil, tako se mu je zdelo, nepremagljiv mlad možki. Zdaj je nenadoma postal človek, ki ga je povozil čas in izdalo njegovo lastno telo.

V naslednjih mesecih je pri dentistu prebil marsikatero bridko uro. A nobeno puljenje, nobena bolečina ga ni prizadela, kot ga je tisti pogled v zrcalo, tisto nenadno spoznanje, da je bleščeči beli smehljaj, na katerega je bil zmerom ponosen, nepopravljivo načet. Za tolažbo si je iz prve plače kupil prstan s črnim kamnom: kot bi hotel blesk mladosti nadomestiti z razkošjem zrele dobe.

Naj bi o tem komu pripovedoval? Morda ubogi družini Lipnik, h kateri se je vselil, ko si je denarno opomogel? Hčeram, na katerih je preizkušal svojo očarljivost (res zgolj iz navade, niti zato ne, da bi

ugotovil, ali so mu tudi očarljivost načela leta)? Materi, za katero bi rekel, da ga zavrača z moško silo, če ne bi bil opazil, da si ob pogledu nanj grize ustnice? Morebiti sinu, mlademu Karlu Lipniku, ki je izžareval milino in kazal zanimanje? Haman je imel mladega Karla navsezadnje rad in mu je hotel uga-jati, ne pa da bi se pred njim smešil z žalovanjem za zobmi.

In mar naj bi o takšnih stiskah pripovedoval gosposkim ljudem? Naj bi o *tem* pripovedoval mlademu dekletu?

Sklenil je, da se jih bo kolikor mogoče ogibal (gosposkih ljudi, dekleta) in da se bo ob prvi nevpadljivi priložnosti odpravil domov. (Pozabil se je vprašati, kje naj bi bil njegov dom; mar pri Elzi Lipnik, ki si grize ustnice in debelo požira?) Mislil je zelo resno: tako resno, da ga ni užalilo, ko so ga cele tri dni pustili pri miru in ga niso niti vprašali, kaj počne, medtem ko oni kramljajo v salonu gospodične Kleblove.

Mimogrede je opazil, da je Karol Lipnik poln glasbe. Ta nenadna možata polnost ga je presenetila, a je brž nehal razmišljati o njej, ko je – ne brez nejevolje – zaslutil, da ima opravka z nečim, česar ne bo nikoli razumel.

Kaj je počel ves čas? Hodil je po poljskih poteh in... no da, večino popoldneva sedel pri Tratniku.

Četrty dan je Irma prišla ponj. Zagledal jo je skozi okence, kako se s svojim predolgim, otročje odločnim korakom bliža gostilni. Šipa je bila bleščeče čista, a valovita in polna mehurčkov. Haman je v tistem hipu zasovražil vse optične prevare vseh časov. Hotel bi videti mnogo jasneje, kot je videl. Irma se je ustavila ob vodnjaku, se naslonila na

kamniti obod in se posestniško zazrla v vegasto pročelje. Vedel je, da si dekcle lasti *njega*. To se mu je zazdelo čisto naravno in hkrati noro lepo. Sreča, ki jo je občutil, je bila prosta dvoma, in po telesu se mu je razlival sladek mir.

Potem ga je prešinilo, da bi moral vstati in iti ven. Vznemiril se je, postalo mu je mučno, gotovost ga je zapustila, čar trenutka je ugasnil. On pa se je, kot bi se bil pravkar naučil nekakšne nove, posebne potrpežljivosti, odločil čakati, da se bleščava vrne. V skladu z njegovim značajem bi bilo, da bi se razočarano obrnil proč. Toda ne: zdaj je kar gledal skozi okno. Videl je, kako je Irma vstala in stopila od vodnjaka k drevesu. Ko se je znova zasukala proti gostilni, so se ji rame pobešale, in predstavljal si je, da ima na obrazu nestrpen, užaljen izraz. (Če je zaprl oči, je videl njene ustnice, kakor da jih zares vidi.) Pri drevesu je oklevala, da se je že ustrašil. Poglej se je s presenetljivo, ganljivo krotkim korakom vrnila na prejšnje mesto in sedla, le da se je zdaj obračala stran od gostilniških oken. Njen tilnik ga je naposled poklical: tanki, nežni beli vrat, ki je ves žarel od pričakovanja.

Duri so zaškripale, toda Irma se ni ozrla. Sedela je tako negibno, da je negibnost imela pomen. Pomenila je, kajpak, da deklica vé, kdo gre proti njej. A Hamanu so ženske rame, ki so se jasno zarisovale v suhi, spokojni poletni vročini, naznanjale še mnogo drugega: mir, prostost, razkošje, modrost, zmer-nost – ne znal bi najti vseh besed.

Stopil je prednjo.

»O!« je navdahnjeno vzkliknil.

V ta izraz presenečenja, skregan z vljudnostjo in resnico, mu je uspelo položiti, kar je čutil.

»O!« je ponovila Irma in se olajšano nasmehnila.

Haman se je vprašal isto kot na večer, ko se je bil zaljubil, le da je bil takrat obupan, zdaj pa srečen in skesan. Bo sploh še mogel kako uro prebiti brez nje? In le zakaj se je norec za tri dolge, bedaste, prazne popoldneve odrekel njeni bližini?

Bližina je bila tako popolna in ga je tako docela zadovoljila, da se je misli na poljubljanje in objemanje, ki ga je na hitro obšla, posmehnil kot nečemu nepristnemu, papirnatemu. Škoda, si je rekel v preblisku nejevolje, škoda, da sploh gojimo te knjižne vzore, te sanjarije, ki nimajo nobene zveze z resničnostjo. Zaradi njih se je moral zganiti in spregovoriti, čeprav mu je duša velevala, naj stoji kot vkopan in brez besed gleda, in čeprav je bil prepričan, da Irmi njena duša veleva enako.

»Spremil vas bom domov,« je zamolklo dejal.

Irma je pokimala in hlastno prekrizala lahti, kot bi hotela vnaprej zavrniti oporo, ki bi ji jo morda ponudil. Haman se je tej kretnji sam pri sebi nasmehnil: razumel je njen pomen, saj je bil izkušen mož; a že v naslednjem hipu – še z isto izkušenostjo, pa že z zamirajočim srcem – se je zavedel tudi svojih občutkov: ko mu je Irma preprečila, da bi ji nastavil komolec, se je globoko v sebi odzval kot deček: z jezo, žalostjo in olajšanjem.

Hodila sta približno pol metra narazen. Misel, da bi se lahko držala za roke, je plavala med njima kot nežno ljubkovanje, dokler ni naenkrat razočarano vzprhutala in odletela. Govorila sta čudne stvari, ker sta hotela ugajati drug drugemu. Vsak zase sta vedela, da o sebi pripovedujeta laži, a si nista ničesar očitala. Ne le zato, ker so bile izmišljotine nedolžne, ampak predvsem zato, ker je bil motiv, ki

se je skrival za njimi, vreden greha. Kaj je bila majhna potvorba – denimo – literarnega okusa v primerjavi z resničnostjo ljubezni?

»Poezijo. Rada imam nemško romantično poezijo,« je, ne da bi trenila, rekla Irma.

Haman je odvrnil, da ima tudi on rad poezijo, da pa se že dolgo pripravlja k pisanju romana.

»Tukajšnji kraji so me navdihnili,« je dejal. »Zato sem se zadnje dni umaknil v samoto. Premišljal sem.«

Prav zaradi laganja in bahanja je bilo v zlatem poletnem zraku nekaj veselega: možnost, skorajda gotovost, da se bosta nekoč razgalila drug pred drugim. (»Davno sem opustil misel na roman, Irma. Ne vem, mogoče bi zdaj spet lahko... Ampak tiste tri dni nisem premišljal o romanu. Tuhtal sem o stvarih, ki so zate veliko pregrde...«)

»Zadnjič sem se seznanil z vašim gospodom očetom,« je rekel, ko sta se približala vili. »Izjemen človek.«

Ustavila sta se sredi dvorišča, približno na mestu, od koder je bil Haman pred časom videl Irmino mater.

»Predvsem moja *mama* je izjemna,« je odvrnila Irma, ne da bi vedela, zakaj je to sploh rekla. (Kot bi nad krajem lebdel magični duh Fani Novotne.)

Haman je presenečeno dvignil obrvi, Irma pa njegovega presenečenja ni prav razumela. (Kako bi ga mogla? Kako naj bi razumela?) Od tistega trenutka je šlo vse narobe. Spoznala sta, da sta prekmalu na cilju, da sta si bila lahkomišelnostno izbrala prekratko pot.

»No, pa sva. Gotovo ste zelo upehani. V tej neznosni vročini,« je rekel Haman.

Za nič na svetu ne bi maral noter, v zoprni salon gospodične Klebllove. Razen če bi ga Irma povabila. Toda Irma ga ni povabila.

»Res, kar počivat bom šla,« je vzdihnila.

Upajoče se je zazrla vanj. Zopet se je spomnil na ljubezenske prizore iz knjig, na objemanje in poljubljanje, in zopet se je posmehtnil; a tokrat je bil posmeh togoten.

»Notri pri teti,« je čisto po tihem rekla Irma, »se tako ali tako menijo samo o pikniku.«

O! Piknik! se je vzradostil Haman. Počivali bomo v travi ali na odejah in jedli, si je mislil. In tvegati bom, se je vzneseno odločil, sédel bom k njej, kot nisem še nikoli, sédel bom k njenim nogam in jedel in jo gledal, kako gloda piščanca in si oblizuje prste. Ali pa ne bo glodala, iz sramežljivosti ne, zaradi mene ne, in to bo tak sladek občutek, in spomnil jo bom na to, ko bo nekoč čisto moja in je ne bo pred mano ničesar sram ...

Rekel pa je samo: »Saj res! Znameniti piknik!«

Deklica, njegova Irma, se je namrščila in temno zardela; usta, ki so prej trepetala kot razcvetena vrtnica, so se ukrivila v trd, hudoben smehljaj.

»In vas piknik kakopak ne zanima,« je spakljivo rekla. »Kako vas razumem! Grozna navada! Grozno nadležno!«

»Zlasti mravlje,« se je zasmeljal Haman, ki je čutil, da drvi v prepad, pa se ni znal ustaviti.

»Kaj mravlje!« je s čisto spremenjenim glasom rekla ona. »Ljudje, ljudje! Pravijo, da je piknik užitek v naravi. Ampak ali lahko uživamo v lepotah narave, če je okrog polno ljudi? Človek bi moral zmerom sam na piknik, potem bi bil vsaj v dobri družbi.«

»Odvisno kateri človek,« je dejal Haman, čisto bolan od svoje plehkosti.

»To pa gotovo,« je rekla ona. »No, na svidenje.«

»Klanjam se, gospodična!«

Ni dolgo gledal za njo. Odtaval je, omamljen, kakor bi prejel top udarec ali zaužil močno sredstvo proti bolečinam. Saj ni čutil nobene bolečine. Pač pa nekaj kot ostanek, sled bolečine: žgočo toploto v prsih in trebuhu. Ni bil razočaran; za pravo razočaranje bi moral biti vsaj malo žalosten. Bil je samo mračen in jezen, ker se je izkazalo, da mu tudi deklica ne bo prinesla veselja.

Z Irmo je bilo enako: nič bolečine, le vroče v prsih. Vendar njeni koraki niso bili zlovešče težki kot Hamanovi. Če kaj, je bila zlovešča lahkost korakov, naglica, s katero je Irma preletela dvorišče in prhutnila po stopnicah na podstrešje. Planila je k oknu. Zrla je za Hamanom, ki se je oddaljeval od hiše. Opotekal se je, in ona je to opazila. Toda ni si upala misliti, da ga je omamila. Mislila je – zgolj z ljubeznijo – na njegovo posebno, gugavo hojo. Tistega dne je, tako se ji je zdelo, hodil posebej posebno. Šele ko ji je izginil izpred oči, se je spomnila, da je bila pravkar zbežala od njega in da ga zdaj ne bi več ujela, tudi če bi ji bilo mogoče teči za njim. In naenkrat je prišla nadnjo strašna žalost. Udrle so se ji solze, komaj se je zadržala, da ni na glas zajokala. Zaprla se je v svojo sobo in se vrgla na posteljo. Brokatno pregrinjalo je zašuštelo pod njo, oblila jo je kurja polt. Skrivnostni hlad, ki je bil čakal nanjo sredi vročega poletnega dne in ki je bil tako slovesno slasten, jo je napolnil s še večjo tesnobo. Kot otrok ni nikoli sesala prsta ali grizla nohtov. Tistega popoldneva je krčevito upognila desni kazalec, si ga

vtaknila v usta in se divje zažrla vanj. Dolgo je ležala zvita v klobčič, uboga punčka v beli obleki na rumenem pregrinjalu.

VI.

Bila je nedelja. V Julijinem salonu je bilo še jutro, za zavesami, ki so zastirale na stežaj odprta okna, pa se je že napenjal vroč dan.

Gospodarica je sedela pri klavirju, na rahlem prepihu, in po hrbtu se ji je spreletal srh. Razumela je, zakaj ji je to prijetno: ker v jutranjem hladu čuti prihajajočo toploto in ji to daje občutek gotovosti. A nenadoma jo je presenetila nova misel: da je od zdavnaj tako. Odkar pomni, mogoče še dlje. Vsekakor od takrat, ko so jo še čisto majhno vodili kopat se na bajer.

...Šli so zgodaj dopoldne, da je ne bi ožgalo sonce. Posedli so po železno sivem produ in čakali, da se bo ogrelo. Micka se ni nikoli slekla in je mraz ni motil. Mamici in Francu se je komaj poznalo, da ju zebe; le njuna temna polt je dobila zelenkast nadih in držala sta se zdolgočaseno. Papa, ki je bil svetlo-las in pegast kot Julija, je sedel zgrbljen, na pogled beden in nesrečen. In vendar so bile prav v njegovih prsih najmočnejše slutnje. Kadar jo je oče vzel v naročje in jo stisnil k sebi, je Julija skozi njegovo srajco in svojo srajčko čutila toploto njegovega in svojega telesa in je vedela, da bo sonce zagotovo posijalo na mrzle kamne in da bo prišel celó trenutek, ko bo mamica rekla:

»Preveč že žge. Glejte, Micka, že dobivata rdeče rame! Dajte *Kakaobutter!*«

Imela sta velikansko veselje s kopanjem! Čofotala sta v plitvini. Kaplje so se lesketale na skodranih dlakah, ki so silile izpod papanove kopalne obleke. Potem sta šla v globoko vodo. Držal jo je, plesala sta vodni valček, papa je skozi brke trobental *Na lepi modri Donavi*.

Neskončno ga je ljubila. Enako, morda za kapljo drugače, je ljubila mamico in Francija, ki sta pasla lenobo na bregu. Nikoli ni nikogar ljubila tako kot njih. Nikogar razen enega.

In ko je Fran Ksaverij tistega nedeljskega jutra prišel k njej, si je zaželela, da bi mu lahko povedala. Ne da bi mu priznala ljubezen, ampak da bi mu razložila, zakaj ljubezen traja.

»Papana ni več, mamice ni več, pa sta še zmerom pri meni. Ne govorim o spominu. Ne prizadevam si, da bi se ju kar naprej spominjala. Mislim nase, kakršna sem bila, ko sem bila majhna punčka, in potem začutim, da se nisem nič spremenila, in onadva sta seveda zraven, ker drugače ne more biti, če sem jaz še zmerom ista ...«

Medtem ko je premišljevala, je gledala, kako Fran Ksaverij počasi stopa čez sobo. (Njene zamišljene oči so se takrat najbolj v célem življenju približale prosojnosti. Čutila je, da ima med vekami stoječo vodo, v kateri se zrcalijo oblaki, ki visoko zgoraj potujejo z enega na drugi konec sveta.) Fran Ksaverij je bil žalosten in potr. Ko je sédel, ni ničesar rekel, samo otožno in kot iz daljave je še on pogledal njo. Zazdelo se ji je, da je je naveličan. V hladu tega opažanja, ki je bilo čisto iz sedanjosti, čisto brez vrtoglave spominske globine, je spredvidela, da bi bilo bedasto, če bi staremu prijatelju zatrdila, da je še zmerom deklica. Ni hotela biti spogledljiva. Povedati je hotela

nekaj mnogo pomembnejšega kot to, da je še zmerom lepa in mlada. Rada bi bila gostiteljica v svetu svojega neminljivega otroštva, rada bi potegnila célega Frana Ksaverija v célo svoje življenje: na rožnate blazine, med srajčke, med kapljice, ki ostre in nežne kot vilinski nohtki polzijo po opečeni koži, namazani s kakavovim maslom.

»Pravzaprav imamo letos res lepo vreme,« je dejala. »Če bo po sreči, bomo imeli v sredo krasen piknik.«

Fran Ksaverij se je držal kot človek, ki se iz spodobnosti trudi prikriti želodčne krče. Julija že dolgo ni bila posvetila pozornosti njegovim ustnicam, saj so bile po navadi skoraj neopazne, nežno rožnate in napol skrite pod brki. Tistega dne so ji padle v oči, ker so bile temno rdeče in jih je čudno šobil.

»Veš, da se mi zdi zabavno,« je rekla in se skušala vzpodbudno nasmehniti. »Tile mladi ljudje, za noben hec niso. Poglej, kako se mi veselimo piknika, oni pa sploh ne. Irmu ni do njega, vašemu Karlu je vseeno, gospod Haman se menda sploh opravičuje ... Jaz bi si mislila, da ima vsak človek v sebi še malo otroka. Ampak očitno je otroška duša redk dar.«

Fran Ksaverij je še nekaj dolgih trenutkov molčal.

»Ravno to sem ti hotel reči,« je potlej s težavo izustil.

»Kaj?« je živahno vprašala Julija.

»To, Julija,« je rekel in premolknil, kot bi hotel zadušiti njeno živahnost, »to, da smo stari prijatelji.«

»Res,« je zažgolela in se plaho zasmejala.

»In da se ti pred mano,« je nadaljeval on, ne da bi se zmenil za žgolenje in smeh, »pred mano, pa tudi pred Antonijo, ni treba v ničemer pretvarjati. Dolga

leta si bila zgledna gostiteljica, razumel bom, razumela bova, če boš zdaj majčkeno popustila. Navsezadnje bi bilo res smešno, če bi piknik prirejela za naju, proti svojemu nagnjenju in nagnjenju ljudi, ki so ti prirasli k srcu.«

»Za koga? Kdo?« je rekla Julija in se počasi kot v spanju dvignila s klavirskega stolčka.

Oprijeti se je morala klavirja, ker se ji je zvrtilo. Na oči ji je prišla tema. Ničesar ni razumela: kot bi skozi okno njenega salona priletela ogromna skala in ji treščila tik pred noge.

»Odrasli ljudje smo, čeprav nas ti ljubeznivo razglašaš za otroke,« je izza skale nadaljeval Fran Ksaverij.

Slišala ga je skozi šumenje; čez skalo je tekel slap.

»Seveda sem opazil, Julija, da je nesrečni piknik postal nekakšen predmet spora med teboj in človekom, na katerega si se v zadnjem času navezala. Kot star prijatelj, ki ti želi dobro, ti svetujem, da malenkostni spor kar brž zagladiš. Meni – nama z Antonijo – ne bo prav nič hudo, če ne bomo šli na piknik, zate pa bi bila zabava brez gospoda Hamana bolj muka kot razvedrilo.«

Šum je ponehal, kot bi nekdo zaprl pipo. Pred Julijo je bilo naenkrat vse belo. Čutila je, da se njene oči na svetlobo odzivajo s srepenjem, da ji gre kri iz lic, da ji ustnice krepenijo, da se ji je izraz čisto skazil. A namesto obžalovanja, s katerim je po navadi sprejemala ta občutek, jo je zajel bes. (In prvič v življenju zavest, da je za Frana Ksaverija čisto zadosti dobra.)

»Kaj?« je hripavo zašepetala.

Fran Ksaverij je molčal in živčno mežikal, še zmerom pod vtisom svojih lastnih besed. Julija je

naredila tri dolge korake in se ustavila tik pred njim. Skočil je pokonci. Ni bil velik, stala sta si skoraj iz oči v oči. Kot bi tega ne prenesel, je Fran Ksaverij stisnil glavo med ramena. Mežikati ni nehal, ustnice pa je trmasto stisnil.

»Si me slišal? Vprašala sem: kaj?« je z globokim, drhtečim glasom ponovila ona.

V tistem trenutku ga je zelo sovražila in se je tudi sovražno držala. Fran Ksaverij se je vzravnal in jo pogledal. Najbrž je takrat že razumel. A ni vedel, kako naj ji pomaga. In res, kako bi ji lahko pomagal? Na rahlo se je zganil, razprl je roke, zadržal je dih, drugega ni mogel.

»In ravno ti!« je počasi rekla Julija. »Ravno ti nenadoma natanko poznaš moja čustva! Ti prekleti slepec!«

»No, Julija ...« je tiho poočital Fran Ksaverij.

»Ti,« je nadaljevala ona, »ti, ki si bil zmerom slep za mojo ljubezen, ja, za moje oboževanje! Kajti če nisi slep, potem si hudoben, da vsa ta leta prihajaš na obisk, dan za dnem, kar naprej, skoraj vsak dan – neznosno! – in me puščaš, da se mučim!«

Zgrabila ga je za telovnik in ga stresla, najprej na rahlo, potem z nepričakovano močjo. (Še njej sami je bila moč nepričakovana. Bilo ji je, kot da je plaho preizkušala zlomljeno roko ali nogo ter med preizkušanjem ugotovila, da je ud že zaceljen in ga lahko uporablja.)

»Julija!« je vzkliknil Fran Ksaverij in jo skušal prijeti za zapestje.

Ona je prijela njega in ga stisnila, da so mu prsti pomodreli. Spustila ga je, ko je videla, da je nehal mežikati. Njegove zvezdaste oči so se raztopile v solzah, solze so tekle po globokih, žarkom podob-

nih gubah. Julija je bila že spet brez moči. Jokajoči Fran Ksaverij se ji je zdel odrasel, oddaljen, veličasten, in čudila se je, da si je drznila planiti vanj. Še enkrat, še vedno je bila majhna punčka. Otrpnila je kot otroček, zasačen pri nečem prepovedanem. Čeprav ni bil večji od nje, je Frana Ksaverija zdaj gledala navzgor. Gledala ga je izpod čela, izpod vprašujoče nasršenih obrvi. Pred usti je držala drobno rožnato dlan.

»Julija! Moja!« je rekel Fran Ksaverij, kajti končno je nastopil njegov trenutek.

Potem je Julija zajokala. Zaihtela je, kot bi nemara zaihtel tisti poredni otroček, če bi namesto pričakovane graje dobil nežno besedo. Jokala je v objemu Frana Ksaverija, z obrazom v njegovem telovniku, na njegovih mehkih, širokih prsih. Fran Ksaverij jo je božal po hrbtu in po laseh in zraven govoril. Bilo je nekako potrebno, da je govoril: njemu zaradi stvari, ki so mu ležale na duši, njej zaradi pomirjajočega glasu.

»Nisem mogel, Julija. Včasih se mi je zdelo, da me tudi ti. Ampak ne zmeraj. Včasih se mi je zdelo, da me ne. In potlej oziri: grozna misel, da bi se pulil za tvoj denar. V primeri s tabo sem še danes revež. Šele ko je prišel ta ... ta Haman in se mi je zdelo, da bi ga ti ..., da bi ga, čeprav nič nima, sem ugotovil, da sem bil norec. Ne moreš si misliti, kako sem trpel. Norec. Bil sem norec, ampak ljubil sem te od prvega trenutka, tvoj hrbet, tvojo pentljo, tvojo milo postavo, vse, vse. Kar pijan sem bil od tebe, ko sem te prvič videl. Se spomniš, na trati pri jelkah? Takrat si zbežala od mene, bila si prevzetna gospodična. Ali pa samo plašna. Oprosti mi, mila moja, oprosti ...«

Poljubljal je Julijo zadaj na vrat, ker je bil to edini del njene kože, ki ga je v tistem hipu dosegel. A bila je dobra izbira. (Kroglica tik nad ovratnikom, vrence, mehko in zmuzljivo kot iz hrustanca, glavica plazilca, katerega rep ek ponikuje v pentlji ...) Julija je od poljubov dobila kurjo polt. In ker so jo sveža poletna jutra od nekdanj navdajala z občutkom varnosti, se je kmalu nagnila nazaj in nastavila Franu Ksaveriju ustnice.

Antonija ju je zalotila v vročem objemu.

Julija, ki se je prva ovedla njene prisotnosti, je poskočila, se majčkeno odmaknila od Frana Ksaverija in se v naslednjem hipu spet stisnila k njemu. Zazdelo se ji je, kot že tolikokrat dotlej, da je črna ženska prinesla mrak.

»Antonija!« je veselo vzkliknil Fran Ksaverij in si s prosto roko otrl brke. »Ne boš verjela! Midva z Julijo sva danes, po dolgih letih, ugotovila, da se imava rada!«

Antonija je najprej stala vzravnano in ju gledala. Potem je spustila težke lahti ob velikem telesu in umaknila pogled. Lica so se ji še bolj povесila, brada se ji je močno zatresla.

»Ah,« je rekla. »Čestitam.«

Zamrmrala je nekaj o sreči, pa da dobro vé, da je srečne ljudi treba pustiti same. Nato je odtavala.

Fran Ksaverij je s smejočimi se očmi spremljal črno žensko.

»Revica. Čisto jo je presenetilo,« je dejal.

Bil je strahotno naiven. Julija je otrpnila: ustrašila se je, da je na svoji pravkar pridobljeni sreči odkrila nepopravljivo hibo. A kot je on malo prej izkoristil prednost zrelih let in se ni zmedel ob telesu, ki mu je nepričakovano padlo v objem, tako si je ona zdaj

rekla, da si je srečo dolgo služila in je ne bo zlahka spustila iz rok.

»Punčka moja,« je šepnil Fran Ksaverij. »Pa si res kot punčka. Prifrknjen nosek. Zavihani prstki.«

Julija, ki se je v tistem trenutku počutila zelo staro, se je oklenila namiga. Stegnila je dlani proti svetlobi in se našobila. Spregovorila je s svojim najbolj otročjim glasom, zanemarjajoč razliko med s in š.

»Antonije sem se od nekdaj malo bala. Dopovedujem si, da je dobra, ampak se je vseeno bojim. Če bi morala živeti z njo v isti hiši, bi se, mislim, zvečer v postelji od strahu pokrivala čez glavo...«

»Ja! Ha ha!« se je zasmel Fran Ksaverij.

Antonija je marsikaj razumela. Kljub vrtoglavici, ki jo je že dlje časa mučila, kljub vročini, ki je obteževala njeno veliko telo in ji jemala sapo, je videla obe plati svoje zgodbe. Proti zelenjavnemu vrtu je šla z jasno zavestjo, da ji je življenjsko delo propadlo v zadnjem trenutku: da so se utvare, ki jih je skrbno gojila, razkrile, tik preden bi jih čas spremenil v grenko-sladko resnico. Nekoč prav kmalu bi se lahko Fran Ksaverij in Julija Kleblova ozrla na svoje zamujeno življenje z grenkim obžalovanjem in sladkim samoodpuščanjem. Zdaj si je ona, Antonija, očitala in hkrati odpuščala. Ni bilo prav, da se je bojevala proti bratovi ljubezni. Toda kakšna je sploh bila ta ljubezen, da se je pustila zatirati *njej*, ubogi neljubljeni? In ali ni bila *njena*, Antonijina strast zadostno opravičilo za vse? In najbrž močnejša od Franove? (O strasti Julije Kleblove se Antoniji ni zdelo vredno premišljevati.)

V zelenjavnem vrtu je sedla na klopco pri paprikah. Vonj po paprikah ji je bil zoprni. Zaprla je oči in

togotno pokimala ob spominu na mnoge vonje, ki so ji bili v življenju zoprni, pa jih je vdano prenašala, ker se ženski z olivnim obrazom ne spodobi, da bi se zmrdovala.

Skozi zadnja vrata je na vrt prišla Micka.

»Stopite sem, Micka, nekaj vam imam povedati!« jo je poklicala Antonija.

Le težko je zbrala dovolj sape, da je zavpila, a do Mickine družbe ji je bilo veliko.

»Dajte, sedite k meni,« ji je prigovarjala.

Služkinja se je na rahlo spustila na drugi konec klopce, čisto na rob. Mickina aristokratska kmečka zadržanost je bila Antoniji po navadi všeč: nadomeščala ji je spoštljivost, ki je ni mogla pričakovati od svojih slabo plačanih pomočnic. Zdaj ko se je Micko zaman trudila odtajati, pa se je Antonija zasramovala trenutkov, ko je uživala v njeni stesnjenosti. (Pozneje je ugotovila, da je bila to prva stvar, ki se je tistega dopoldneva zasramovala.)

»Nekaj vam moram povedati,« je rekla. »Najbrž boste tudi vi presenečeni. Vaša gospa, gospodična Julija, in moj brat Fran Ksaverij sta danes dopoldne sklenila zaroko...«

Micka, sramežljiva kmečka Micka, je tedaj zavrisnila in roke so ji poletele kvišku.

»Končno! Hvala Bogu!« je vzkliknila.

Na drobno zgubanem obličju ji je zažarela nova barva: dve rožnati lisi kot na obrazu hessenske pastirice. Vstala je, si otrla roke v predpasnik in zaploskala.

»Ah, moja gospodična Julija! Naša ljuba punčka! Da sem to dočakala!«

Antonija je nejeverno strmela v ploskajočo postavico. Potlej se je osredotočila na čipkasti ovratnik.

Fina čipka, je pomislila, najbrž Julijino darilo. (In ali so Mickini kodri naravni?)

»Ste veseli, Micka?« je vprašala in se olivno nasmehnila.

Micka, ki si je še ravnokar otirala solze sreče, se je glasno, prostaško zasmejala.

»Vi niste, kaj?« je rekla Antoniji. »Zdaj pa imate, hudobna ženska! Zmerom tako žleht, da vas je bilo grdo pogledati!«

Antoniji je vzelo glas.

»Micka, spozabljate se,« je hripavo zašepetala.

»Saj že grem, brez skrbi,« je rekla Micka. »Čestitat gospodični.«

Tega Antonija ni razumela in jo je zbolelo kot nezaslužena kazen, kot nepričakovano grdo razkritje. Vsa dolga leta, odkar se je poniževala do Kleblovih spodnjih prostorov, je mislila, da jo s staro služabnico nekaj družijo. Ne značaj, še zdaleč ne, niti ne gospodinjstvo, celó ne vdanost, s katero sta hlapčevali. Mislila je, da so jima skupne stvari iz samote.

Te stvari so bile na prvi pogled komajda snovne, v resnici pa zelo telesne. Antonija se je njihove telesnosti najbolj zavedala, kadar si je predstavljala intimno življenje kake sebi podobne ženske. Da, tudi druge ženske so imele tihe prazne sobe, kreme z glicerinom, lasnice, nočne posode, flanelaste hlače, psihe in ogledala v okvirjih iz orehovega lesa. Strašne reči, je čutila Antonija, znosne edinole, če nanje gledaš s humorjem. Njen najljubši spomin je bil spomin na internatski smeh: na vedrino vsiljenega, in vendar globokega ženskega sožitja. Ko se je služkinja Micka obrnila proti njej, je Antonija v žensko sožitje podvomila. Šele takrat se ji je zares podrl svet.

»Bila je tako nemška!« je Franc Naglič pripovedoval ženi. »Trpeče nemška, nemško trpeča, z ustnicami kot na nemških lesorezih. Saj veš, pasje žalostne, solzne oči in razbrazdane razprte ustnice... *Histerično* nesrečna, bi rekel – vidiš, to je tisto nemško!«

»Ne razumem, zakaj toliko razburjenja,« je razdraženo rekla Fani. »Meni se zdi, da so vsi že precej v letih za tak cirkus.«

»A?« je vprašal Naglič.

Fani se ni trudila za razlago. Pospravljala je čajni servis in pri tem sopihala, kot da počne nekaj strašno napornega. Naglič je vedel, da je žena v resnici jezna nanj in ne na skodelice. Ko ga je žvenket porcelana za hip potegnil iz globokega tuhtanja, je celó razumel, zakaj je besna. *Fani se je motila*. (Pojav, ki je bil za Nagliča skoraj nedoumljiv.) Mislila je, da Franc živi v preteklosti, da ljubosumno žaluje za sestrinim devištvom. On se je komajda spomnil na Julijo, saj je bil ves poln Antonije Bezlaj.

O, kako rad bi ženi povedal!

»Motiš se, Fani! In da se ti enkrat motiš!«

Toda ne. Sramežljivost mu je branila, da bi govoril o doživetjih tistega dne. (Ali pa je bil čut za osebno svobodo, ki mu je veval, da mora obdržati posest nad svojimi spoznanji?)

Z Antonijo Bezlaj sta se srečala točno opoldne. V zraku je bučalo nedeljsko zvonjenje, popolnjeno s pasjim tuležem. Antonija je Nagliču prišla naproti. Da mu gre naproti, je ugotovil po njeni hoji. Prepričan je bil, da gre k njemu, čeprav ga je slepilo sonce in čeprav je bilo komaj verjetno.

»Antonija Bezlaj – k meni!« si je rekel.

»Gospod Naglič!« ga je poklicala čez razbeljeno dvorišče. »Čakajte, nekaj vam moram povedati!«

Ko mu je povedala, so ga najprej preplavili občutki, ki mu jih je pripisala in zamerila žena. Ja, Fani, najprej ga je preplavilo ljubosumje. Smešna moška jeza ob misli, da se bo advokat Bezlaj polastil pšeničnega dekleta. In ja, če bi vzel v misel podrobnosti te polastitve, bi se mu pred očmi naredilo rdeče. Ampak preden se je lotil podrobnosti, je, kdo ve zakaj, gotovo ne iz dobrote, pogledal Antoniji Bezlaj v obraz.

Stala sta v senci pod napuščem. Hlad, ki je prijetno božal njegovo, Nagličevo čelo, ni zmeščal Antonijinih potez. Nagliču je zastal dih: še nikoli ni na nobenem človeškem obličju videl tako globoke bolečine kot na tistem testenem obrazu. Bolečine ni mogel deliti. Ženske, ki jo je gledal, ni imel rad in je ni razumel. Bila mu je tuja, a z vso dušo, z vsem svojim razsežnim umom je začutil, da je živa in resnična.

To, da je svoj um označil za razsežen, ni bilo znamenje napuha. Mislil je na širino, razpredenost svojih odnosov s svetom, na svojo neprestano pripravljeno odpreti se. In glej, po vseh dolgih letih odpiranja svetu in občevanja z vesoljstvom se je nenadoma znašel pred neznanim, še nedotaknjnim življenjem!

Še več je! Še več je! je sam pri sebi vzkliknil.

Kakor raziskovalec džungle, ki je za zaveso iz lian pričakoval prepad in konec sveta, odkril pa nov pragozd. (Odkril je, da so na svetu poleg njega, Nagliča, še drugi ljudje!)

Fani je prhnila, ko ji je povedal, kaj je rekel Antoniji Bezlaj v tolažbo.

Rekel je *Madam*.

»Madam,« je poudaril in premolknil.

Antonija ga je pogledala brodolomsko privrženo, kot da ne vé ničesar o njem, kot da sta se po naključju znašla na istem, za oba dovolj velikem splavu.

»Madam,« je ponovil, čuteč blagodejnost nagovora, »ne za vas ne zame to ni vesela novica. Tudi jaz bi raje videl, da do tega ne bi prišlo. Ampak, Madam – čestitam k veselemu dogodku v družini.«

Poljubil ji je roko. Antonija se mu je zmedeno nasmešnila.

»Da, da,« je rekla. »Prav imate. Človek se mora sprijazniti s tem, kar mu nameni usoda.«

»Modre besede,« je odvrnil.

Ves čas se ji je v duši posmehoval: tisti Antoniji, ki je bila del *njegovega* življenja in za katero je vedel, da se bo kmalu začela sramovati, ker je pustila pijancu in priskledniku, da ji je poljubil roko. *Druga Antonija*, tista, ki je imela lastno življenje in čustva, ga je navdajala z nežnim spoštovanjem. Še popoldne po čaju je mislil nanjo.

Fani je takrat gledala skozi okno.

»Antonija bo ostala v Bezlajevem stanovanju,« je rekla. »Kaj bo pa z nami?«

Ni se ji bilo treba obrniti. Perutnice na njenem hrbtu so bile opremljene z nekakšnimi jeznimi očmi. Čutila je, da se Franc ob vprašanju ni zdrznil. Dihal je globoko in enakomerno, na spodnji ustnici je imel drobceno belo piko, prahec posušene vzhičenosti.

Poleg Antonije je samo Karol Lipnik izvedel iz prve roke. On, véliki razumevajoči gledalec, je tistega dopoldneva na poti proti vili razmišljal o damastu: se spraševal, ali prevlada oblika ali barva. (Nas hortenzije, vtisnjene v snežno belo tkanino, spominjajo na zimo ali na poletje?)

Šel je igrat, pričakoval je, da bo sam, naletel pa je na strica in gospodično Julijo, ki sta se pri klavirju objemala. Ne v zadregi ni bil ne presenečen. Zadrego je preglasilo razočaranje, ker je bil instrument zaseden. Čudil pa se je Karol pri vsej stvari kvečjemu temu, da se ni zgodilo že mnogo prej.

Stopil je k njima, čeprav se mu je Fran Ksaverij naveličano namrdnil. Saj bi bilo smešno in žaljivo, če bi ob pogledu na ljubezenski prizor odskočil in zaprl vrata. (In morda, si je mislil, se bosta kmalu premaknila drugam in bo klavir prost.)

»Pozdravljen, Karol,« je brez pravega navdušenja rekel stric Fran Ksaverij. »Naj ti povem veselo novico. Gospodična Kleblova mi je danes izkazala čast—«

»To je čudovito!« je zavrisnil Karol. »Čestitam, čestitam!«

Opazoval je Julijo Klebl in se ni zavedal, da je strica prekinil. Julija Klebl je bila popolna: s puhastimi plavimi lasmi, rožnatimi lici, milim nasmehom, kot kerubin, kot figurica na poročni torti.

»Stranska figurica,« je prešinilo Karla, »ne nevesta ...«

Potem se je tudi on, tako kot v primeru te svatbe že neki drug opazovalec in poznavalec življenja, odločil poljubiti dami roko.

»Zelo me veseli, da sem priča tako lepim dogodkom,« je rekel.

Julija Klebl se je nedolžno smehljala. Tedaj se je Fran Ksaverij odkrehal.

»Gotovo boš razumel, Karol,« je dejal, »da bom zdaj, ob vseh teh stvareh – pripravah in podobnem – moral prositi tebe in gospoda Hamana, da nas zapustita.«

Julija Klebl se je zresnila in presenečeno ošinila Frana Ksaverija. Karol, ki mu je bilo, kot bi dobil brco v trebuh, se je za trenutek oklenil nesmiselnega upanja: zavzela se bo zame, si je rekel, ne bo mu dovolila, da me spodi. Toda Julija je po kratkem, čisto kratkem oklevanju prikimala in na obraz se ji je celó vrnil nasmešek. Zdaj to ni bil več tisti nedolžni nasmeš; bila je begotna, otožno zvijačna senca smehljaja, prepojena z ljubezenskimi skrivnostmi. In Karol je vedel, da je *zanj* vse izgubljeno.

Šlo mu je na jok, pa se je skušal držati veselo. Drugega izhoda ni imel, ko je bil začel tako olikano in prijazno. A vljudnost mu je postala skoraj neznosno breme. Zaripnil je od napora. Tolažila ga je edinole misel, da nihče ne opazi njegove rdečice. Toda Julija Klebl jo je opazila.

»Pojdiva na teraso,« je rekla Franu Ksaveriju. »Karol bi rad vadil.«

Fran Ksaverij je slovesno odkorakal, Julija je prhutnila za njim, Karol je ostal sam. Sédel je h klavirju. Izpod usnja na klavirskem stolčku je počasi uhajal zrak. Potem je blazina čvrsto pritisnila na zadnjico, in to je bil beden in obenem prijeten občutek. Pravzaprav: beden, ker je bil prijeten. Enako je bilo z Julijinim pomilovanjem. Bilo je sladko, vendar brez haska.

Karol ni mogel igrati, pa bi sam težko rekel, zakaj ne: zaradi strahotnega razočaranja, zaradi ponižujoče tolažbe ali zaradi glasov s terase. Na terasi je gospodična Julija nekaj živahno govorila, Fran Ksaverij pa ji je odmraval. Karol je na hitro izoblikoval misel: Včasih je živahnost enolična in mrmanje izrazito. Nato je bil nervozen zaradi dvojega: zaradi glasov in zaradi svoje neumne sentence.

Ni opazil, kdaj se je gospodična Julija vrnila v sobo. Kar naenkrat jo je zagledal, kako z drobnim, živahnim korakom hiti proti njemu. Spet se mu je zadržala kot punčka, ki iz prve klopi nese miloščino beraču na cerkvenem pragu. S seboj tega vtisa ni povezal. Ni si upal pomisliti, da mu gospodična Kleblova prinaša miloščino. Kaj šele, da bi mu prinašala milost!

»Sedite, Karol, prosim vas,« mu je rekla z drhtečim glasom. »Predlog imam za vas.«

Takrat je pomislil. Okrog Julije Klebl je bilo vse svetlo. Na licih ji je žarelo odločno veselje človeka, ki se mu je odprla skrivnost darovanja. Ni še vedela, punčka, da se takšne skrivnosti rade znova zaprejo. Ali pa je vedela, saj ni bila več punčka, in se je z vso močjo svoje žlahtne duše odločila, da tega ne bo upoštevala. In njena odločitev je bila v zvezi z njim, Karlom.

»Poslušajte me, Karol,« mu je rekla. »Ne smete mi zameriti. Vem, kako je pri vas. In to ni nobena sramota. Nobena sramota ni, če človek nima denarja. Denar včasih celó prinaša nesrečo, veste. Jaz bi rada, da bi prinašal srečo. Tako rada bi vam pomagala. Da bi šli študirat. Greh je, metati stran nadarjenost, kakršna je vaša. Tudi Fran Ksaverij tako pravi, prejle sva govorila. Pojdite na konservatorij, Karol, dovolite mi, da vam pomagam! Saj bomo kmalu sorodniki! Vsak mesec bi vam nakazovala nekaj malega, dokler ne bi doštudirali... Pisala bi vaši gospe mami, lahko bi ji kar nesli pismo...«

Zmedla se je, kot bi jo podrobnosti žalile.

»Samo to je pomembno, da ste v življenju srečni!« mu je rekla in uprla vanj oči, polne spominčic.

Bila je angel, ne kerubin. Na hitro, res na hitro je zroč vanjo razrešil svoj stari problem. Zakaj on, Karol, v resničnem življenju ni mogel ljubiti nobene ženske? Ker so bile na svetu ženske kot ona; ker niso bile vse ženske na svetu kot ona.

Ampak to ni bilo pomembno. Resnično življenje je bilo docela nepomembno v primerjavi s svetom, po katerem je Karol hrepenel. Ko je začel jokati, je mislil samo še na ta svet, nič več na Julijo Klebl in njeno dobroto. Sklonil je glavo, zaprl oči, zaihtel in se zasanjal. Julijina roka, ki ga je neodločno pobožala po zatilju, je bila manj otipljiva od podob za njegovimi vekami. (Žamet. Tema. Vročina. Parfemi. Prepih. Gledališče.)

Potem se je ustrašil, da ga bodo grdo zbudili, in se je raje sam vzravnal.

»Hvala vam, hvala vam, gospa,« je rekel Juliji.

Prišel je Fran Ksaverij, ki je bil videti slabe volje in nestrpen. Julija, vsa prevzeta, se ni zmenila zanj. Prvi se je obrnil k njemu Karol.

»Upam, da boš znal ceniti in boš dobro izkoristil,« je rekel Fran Ksaverij.

Po naravi ni bil zoprni človek. Karol je razumel, kako mu je. Zdaj je tudi razumel, zakaj je morala Julija tako dolgo čakati, da so se ji izpolnile želje. Ni se znala osredotočiti, ni bila premočrtna. Namesto da bi se vsa predala enemu cilju, se je še v trenutku največje sreče ozirala okrog in si iskala poslanstev.

To je opazil mimogrede, brez čustva, kot podrobnost, ki mu bo prišla prav v tistem drugem svetu. *Njemu* v trenutku, ko je spoznal, da bo odtlej zmemrom vedel, kaj početi z izkušnjo iz resničnega sveta, ni prišlo na misel, da bi stresal srečo okrog sebe.

»Nikar se mi ne zahvaljujte, Karol,« je rekla Julija Klebl, ko se je vendarle ozrla na Frana Ksaverija in se mu nasmehnila. »Če ne bi vi tako lepo peli, ne bi jaz nikoli zbrala dovolj poguma, da bi zasnubila vašega strica.«

»Pa res, Julija, ti si mene zasnubila!« se je razveselil Fran Ksaverij.

Karol ju je pustil sama. Takrat se je za nekaj dolgih dni odrekel radovednosti. Mislil je samo na slavo. Ves čas je zrl v lesketajoči se črni zaliv, v lože, v balkone, v soparo nad parterjem, v meglico, iz katere bo zagrmel aplavz. Še tega se ni spraševal, ali klavir ali petje. Mnogo stvari je opazil, a so kar zdrsnile mimo njega.

Opazil je, da Haman ni užaljen, ker ga mečejo iz hiše, da pa je strašno žalosten, ker mora oditi. Najbolj žalosten je bil Dragotin na večer pred odhodom, potem ko se je bil poslovil od Irme Naglič. Od deklice se je poslovil s sarkastičnim nasmeškom in je bil potlej zaradi tega čisto obupan. Ko ji je stiskal roko, je posmehljivo dvignil obrv in pogledal vstran, in spomin na to mu je potlej paral srce. Karol je videl. Toda kaj je vse to pomenilo? Je bila taka prava ljubezen v resničnem svetu? *Njemu* tega ni bilo mar.

Vozil se je proti domu. V kotu kupeja je sedel prijatelj, ves zlomljen, ves skrušen, kot kip z udrtim čelom ali razpoko čez lice. Karol je imel Hamana rad. Še zmerom ga je imel rad. A med vožnjo domov ga je komaj pogledal.

Tako mine, vidiš, si je rekel, kadar so mu oči po naključju le obstale na Hamanovem obrazu. Zdrkne kot jajce iz počene lupine, in potem je vse prozorno.

In že ga je prevzelo navdušenje nad lastno srečno usodo: »Da jaz enkrat nisem zavisten in ljubosumen! Da se jaz vračam domov kot zmagovalec!«

Šele čisto na koncu poti se je zbudil v resničnost. Obšla ga je skrb, tudi za Dragotina.

»Kaj ti je? Si jokal?« je vprašal prijatelja.

Haman se je jezno zasmel in rekel: »Spravi pisemce, da ga ne umažeš.«

Pismo je Karla iztrgalo iz sanj. Ko ga je malo pred prihodom v Ljubljano vzel iz prsnega žepa, se je šele zavedel, komu ga nese. Materina podoba mu je kot živa stopila pred oči.

Siva podoba, nihče bi se dvakrat ne ozrl nanjo, samo on, Karol, jo razume in pozna njeno skrito žlahtnost. Nikoli je ne bo zapustil, je nežno sklenil. Ah ne, si je togotno ugovarjal, seveda jo bo zapustil, mora jo zapustiti, s kakšno pravico mama pričakuje, da bo za zmerom ostal...

Predstavljal si je rožnato pismo v njenih rokah. Kot bi ga kdo silil, da tehta vrednosti barv in otipov, si je klical v spomin, da so bile očetove roke ob materinih zmerom videti aristokratsko bele. A še preden je primerjavo izpeljal do konca, ga je zajelo spoznanje, da bo gladki papir v maminih hrapavih dlaneh kot ničvredno peresce na mogočnem razburkanem morju. Mama je bila žlahtna in mogočna kot naravni pojav. In temu pojavu se je Karol v mislih uprl z vso silo, kar je je premogel: s surovostjo razvajenega otroka in z avtoriteto poznavalca; kot človek, ki vé, da je nepogrešljiv, pa je vseeno sklenil dezertirati.

Doma je bil deležen razposajene dobrodošlice. Justina, Marija in Ivanka so ga poljubljale, hvalile njegovo bronasto barvo in občudovale lesk njegovih

posvetlelih las. Pri tem so se smejale na način, ki je pobil enega njegovih glavnih argumentov. (Zdel se jim je moški. Vzele so mu otroški del moči.)

Na samem z mamó je otroško moč skušal obnoviti, a mu je šlo teže, kot je pričakoval. Če je bil odrasel, je bila njegova togota smešna, in to ga je prizadelo.

Mama ga je poslušala, potem je brala pismo. Bližala se je jesen. Vse v sobi je bilo prežarjene jesenske barve. Tudi pismo, tudi mamini lasje.

Počasi je dvignila glavo in ga pogledala. Zbolelo ga je, kot da mu nekaj ruvajo iz trebuha. Obličja, za katero je bil mislil, da ga pozna edini na svetu, sploh ni prepoznal. Namesto pepelnatih lic je uzrl oranžni obraz zdravega in veselega, čeprav ponižnega kmečkega fanta. Mama se je smejala. Ne le smejala, smeh jo je celó majčkeno posilil, si jo vzel v oblast. Ja, bila je kot starikav pobček! (»Pobček moj!« je Karol nekoč izza vrat slišal očeta; zdelo se mu je čudno, da oče tako govori z Jožefom. Ko je zdaj strmel v spremenjeno mamó, so mu besede mrtvega človeka živo zazvene in v ušesih in naenkrat je vedel, komu so bile namenjene. To je bilo lepo in grozljivo, domače in nedoumljivo kakor prikazen iz onstranstva.)

»Kaj me tako gledaš?« je rekla mama in prišla čisto k njemu.

Vzela je njegov obraz med dlani, kot bi se skušala v nekaj prepričati.

»Si vesel, pobič? Glasbenik, res?« je naglo in pretrgano vprašala.

»Ja,« je rekel in čutil, da se mu obličje taja ter polzi med maminimi prsti.

Pobič, pobič...

Spustila ga je, ga na hitro pobožala po laseh; brada se ji je zatresla. Spet ona, spet mama s svojo strastjo in svojo sramežljivostjo, nič več kmečki fant. Ampak še zmerom se je smejala. Bila je vesela in Karol je bil zaradi tega skoraj ljubosumen.

Ne, njena okleščena, grčasta sreča ni mogla biti večja od njegove. Toda v njeni sreči je bilo nekaj, kar je imelo njemu ostati nedostopno. Karol Lipnik je takrat stal pred materjo kot pred zaprtimi vrati. Vedel je, da ni vredno trkati, da se njemu, kakršen je, trkati niti ne spodobi. Vedel je, da bo vse življenje tako, ni pa vedel, zakaj. Odgovori, ki jih je bil prebral v pastelnih očeh gospodične Julije, so se izgubili v drobnih gubah okrog maminih ust kot lahkotna beseda v gostem, težkem besedilu.

Pomislil je celó, da je gospodična Julija njegova majčkeno naivna, majčkeno omedna dobra vila in da je mama huda sojenica, ki mu zastira svet z nečim sivim, le napol prosojnim. Brž si je rekel, da je tak samo trenutni vtis: če mu je mama v tistem enem hipu zameglila oči, je pač ni mogel kriviti za nejasnost celega svojega življenja.

In to je bilo čudno. Lahko bi jo okrivil, in vedel je, da bi jo lahko. Krivde jo je odvezal ravno iz ljubezni, iz tiste slepe strasti, ki ga je v življenju najbolj begala. Do tod je vse razumel. Ni pa razumel – ali ni hotel razumeti –, kam strast vodi: kam pelje druge ljudi in kam bi peljala njega.

Hvala vam, gospodična, za Vašo izjemno prijaznost in za iskreno naklonjenost, ki jo izkazuje našemu Karol-u. Vašo ponudbo hvaležno sprejemamo v upanju, da bo z Božjo pomočjo obrodila sad, ki si ga vsi želimo.

Ko je Justina napisala pismo, je smrknila.

»Dobro bo, Justi,« je rekla mama.

Karol se je naježil.

»Saj zdaj ti najbrž ne bo nič več do tistega,« se je Justi nepričakovano obrnila k njemu.

»Do česa?« je togotno vprašal.

»Darilo imam zate,« je rekla Justina. »Še preden sem zvedela ...«

Mislil je, da je kravata ali kravatna igla, in je dolgočaseno vzdihnil.

»No, pokaži, Justina,« je rekla mama.

»Ne morem,« je odvrnila Justi. »Moral bo z mano v mojo sobo.«

»Neumnost,« je rekla mama. »Kar prinesi.«

Bilo je kot v starih časih. Mama je posredovala med njima in se – po ustaljeni navadi – postavljala na Karlovo stran. Nad njegovo togoto pa je, tako kot vedno, zmagala prijaznost.

»Ne morem, pretežko je,« je napol v solzah rekla Justi, ko je bil Karol že med vrati.

»Pridi,« jo je poklical, kakor bi imel on presenečnje zanjo.

Po hodniku se je trudila, da bi ga prehitela. Nervozno ga je odrinila s praga svoje sobe. Soba ni bila zaklenjena, ampak Justi jo je vselej odpirala, kot da je.

Darilo je bilo na predalniku, pokrito z zelenim suknom.

»Nisem ga zavila,« je vzdihnila Justina. »Nerodna sem.«

Karol je odgrnil cunjo. Pod njo je bil gramofon, na gramofonu sveženj plošč. Planil je po ploščah in začel pregledovati naslove.

»Pazi,« je čisto po tihem rekla Justina.

Šele takrat se je spomnil nanjo.

»Zame? Justi?« jo je brez sape vprašal.

»Mislila sem, da ti bo v veselje,« je rekla.

Preden ji je odgovoril, je navil gramofon. Ko so se oglasili prvi zvoki, jo je divje objel.

»Dela! Dela!« je vzkliknil. »V veselje – Justi! To je najlepše darilo, kar sem jih kdaj dobil! To sem si od vsega najbolj želel!«

»Križana gora, Justina,« je s praga rekla mama, ki jo je privabila glasba, »fantu se bo še zmešalo.«

»Nisem mogla vedeti, da bo gospodična Kleblova tako dobra z njim,« se je opravičila Justina. »Mislila sem, da bo žalosten, ko bo prišel domov.«

»Ti si dobra, ti si najboljša, Justi!« je zavpil Karol in jo poljubil.

Objemal je oglata ramena svoje sestre. V duši je imel ljubeznivost, ne ljubezni. Ljubeznivost je bila varna pot, po kateri se je namenil skozi življenje.

... In vendar ni bil strahopeten človek in se ni dal zlahka odsloviti. Vztrajal je pri svojem, ko so mu rekli, da ima šibek glas in naj rajši kot petje študira klavir. Vztrajal je pri svojem, ko so mu rekli, da ni tenor, ampak bariton. Prenesel je, ko so v časopisu zapisali, da poje cmeravo. Prenašal je ponižanja, prepih, prostaštvo, lakoto, umazanijo, hudobijo in neumnost. Ne le prenašal, celo silil je za temi stvarmi, kot bi čutil, da bo uspel šele takrat, ko bo sebi in svetu dokazal, da ga ni mogoče razočarati.

Edino za ljubeznijo ni silil. Prišla je sama, saj zmerom pride. In ker se mu je vsilila, namesto da bi se on vsilil njej, mu ni prinesla zadoščenja. Tako je bilo z njim. Ni moglo biti drugače. ...

La forza del destino. Prva plošča, ki jo je navil, ko je gramofon prenesel v svojo sobo. Uvertura. Kot topel

dež v vetru, kot bi se v dež zaganjali nadnaravno veliki golobi, kot bi se z vetrom borila ženska v širokem mokrem krilu.

»Smem naprej?« je vprašal Dragotin Haman.

»Vstopi, vstopi! Dobil sem gramofon,« je rekel Karol.

Dragotin je zataval noter. Karol je bil vaju, da si prijatelj potegne stol na sredo sobe in potlej sedi okobal, z brado na hrbtnem naslonjalu. Tokrat je Haman sédel na posteljo, čisto na rob.

»Poslušal si zelo lepo glasbo,« je rekel, ne da bi pogledal gramofon. »Bi jo mogoče lahko poslušala še enkrat?«

»Lahko, seveda!« je vzkliknil Karol. »Kolikor hočeš! Ampak ali ne bi rajši česa drugega? Dobil sem dvanajst plošč! Vse od Justi!«

»Če lahko, bi še enkrat isto,« je prosil Dragotin.

Poslušala sta torej *Moč usode*. Karol je bil ponosen, Dragotin ponižno srečen.

»Čista radost,« je rekel Dragotin, ko je glasba potihnila. »Tako tolažeče. Hvala.«

Zakaj prav ta glasba? se je v mislih vprašal Karol. In tolažeče? Ali ne pozna vsebine, ali kaj?

Rekel ni ničesar. Vzel je iglo s plošče, da je tudi prasketanje utihnilo in je nastala tišina. Karol tišine ni preganjal. Ne: vanjo je posegel Haman, zagrizeni sovražnik praznih besed.

»Kaj pa delaš? Kaj si pisal?« je mehko vprašal in pokazal proti Karlovi mizi.

Karol se je zbal, da bo izza mehkode siknila hudobija.

»Nič posebnega,« je pohitel. »Kar tako, pisma. Hotel sem se še enkrat zahvaliti. Gospodični Juliji, teti, stricu, gospodični Irmu, Micki. Vsem sem pisal.«

»Vsem si pisal,« je ponovil Haman. »Prav si naredil.«

Karlu se je za nor trenutek zazdelo, da ga prijatelj motri z občudovanjem. Verjetnejše je seveda bilo, da se Haman norčuje. Ampak zakaj se je norčeval na tako čuden način?

»Le piši, Karol,« je nežno rekel in odšel iz sobe.

Šel je – tega Karol ni slutil in mu torej ni mogel preprečiti – tudi on pisat. Gnan od usode napisat najbolj nesmiselne besede v svojem življenju.

Papir se je pri straneh vihal, kot bi vedel, koliko bo padlo nanj. Zunaj so grulili golobi. Haman je sklenil, da bo začel z golobi.

Najprej upam, da to ni presenečenje. Če si res samo presenečena, potem pismo odloži in pozabi nanj, kot da ga nisi nikoli prejela.

Zunaj grulijo golobi. Soparno je in sivo. Odkar sem se vrnil, se mi zdi, da je tukaj zmerom bolj ali manj sivo. Moja soba gleda na sever, šipe se nikoli ne bleščijo. To mi niti ni zoprno. Mislim si, da človeška duša potrebuje prostor in enakomerno luč. No, tega imam tu na pretek. In najvažnejše je najbrž, da človek najde mir. Zdajle, recimo, vem, da se spodaj po ulici pehajo ljudje, z dvorišča celó slišim, kako nekdo premetava ropotijo, jaz pa sem popolnoma spokojen in me prav nobena stvar ne sili k dejavnosti.

*Naš dragi Karol je dobil gramofon in je srečen kot kužek. Prejle sem pri njem poslušal glasbo. Bila je čudovito otožna glasba, duša je od nje postala čisto mehka. Karol me je podučil, da poslušava uverturo k operi *Moč usode*. Mislim, da mi je hotel povedati vsebino, pa sem ga pravočasno ustavil. Naslov mi je povsem zadoščal. Usoda! Ne moreš se je dotakniti, le ona se kar naprej dotika tebe in te*

mehča, dokler nisi čisto vdan. Vdanost v usodo ni po mojem nič slabega. Če že ni znamenje moči, je gotovo znamenje zrelosti. Mehkoba pride od izkušenj. Tudi mir prihaja od njih. Ampak komu to pripovedujem!

Imel sem srečo, da sem v življenju prejemal samo tope udarce. Nobene rane, niti v vojni ne. Razlika med rano in modrico je po mojem bistvena. Rana se razboli, nikoli vnaprej ne veš, kako se bo zacelila, podplutba pa, najsi izginja še tako počasi, blede po ustaljeni barvni lestovici. In ko gledaš, kako se barve na tvoji koži počasi, a zanesljivo prelivajo druga v drugo, se morda tudi učiš sprejemati človeško življenje, kakršno je. Večno prelivanje, večno kolobarjenje, pač po zakonu narave. Nisem prvi, ki je opazil, da se življenje vrti v krogu. Ne utvarjam si, da sem izviren.

In če pravim, da sem imel srečo, to ne pomeni, da nisem videl strašnih stvari. Videl sem stvari, o katerih ne bi mogel nikomur pripovedovati, še najmanj mladi ženski. Ne bom rekel, da me morijo. Sploh me ne morijo, nasprotno, tako zlahka jih odmislim, da sem včasih zbeگان. Bilo je, minilo je, jaz pa živim naprej. Spremenjen, nedvomno, a morda nič bolj, kot pritiče mojim že kar zrelim letom. Včasih se mi zdi, da bi me drugačna usoda nič drugače ne pregnetla. Kdo ve.

Nisem imel matere. Saj sem menda omenil. Nikoli nisem imel nikogar, ki bi me ljubil. No, ljubili so me že, ampak tistih jaz nisem hotel imeti. Marsikomu sem najbrž naredil krivico. Nikdar se nisem naučil ljubiti. Čutim, da moram to povedati. Pri polni zavesti in jasnega duha torej zapišem, da ljubiti ne znam. Zakaj to pišem prav tebi in zakaj prav zdaj? Kdo ve.

Zunaj se je stemnilo, čeprav smo šele sredi popoldneva. Razbesnel se je eden tistih poznopoletnih viharjev, iz katerih se izlušči posebej svetlo sonce. Le da to sonce ni

več najtoplejše. Tako je najbrž tudi z mojim življenjem. Zdaj bo najbrž jesen. Za človeka, kot sem jaz, je pomembno, da ima službo in streho nad glavo. Oboje imam. V službi imam celó nekakšen ugled, poseben položaj med dolgočasnimi možmi. Kar zadeva hrano in stanovanje, pa sorodnice našega dobrega Karla prav zgledno skrbijo zame. Vse to je seveda mnogokrat neznosno.

Mislím, da bom šel zdaj na sprehod. Oblekel bom dežni plašč, ki ga imam že dolgo v omari, pa ga nisem še nikoli nosil. Drzno bom gledal pod dežnike, ljudem v obraze. In vendar bodo obrazi drseli mimo mene kot v sanjah. Oddal bom pismo, ker mi redoljubnost in uradniška rutina vevata, da je pisma treba sproti nositi na pošto. Potem bom šel k reki. Tam bom hodil pod upognjenimi žaluškami, s katerih mi bi kapljalo za vrat. A vsaj komarjev ne bo, dež jih prežene. Vsaka stvar je za kaj dobra.

Bodi pozdravljena.

Šel je ven, res v dežnem plašču. Pod dežnike pa ni gledal. Niti pod noge ne, tekkel je kar čez luže, da je bil kmalu moker do kolen. In ko je oddal pismo, si je namesto pod vrbe zaželel nekam na višino, nekam, od koder bi lahko izkričal svojo nerazumljivo radost, svoje čudaško, noro upanje.

»O Irma, deklica, se mi boš oglasila? Oglasi se mi, prosim te, tako sem žalosten, tako sem sam, tako hrepenim po tebi, sladka, edina!« je zaklical z grajskega hriba v global, med mogočne listavce, srebrne od dežja.

Toda Irma Naglič ni nikoli dobila njegovega pisma. Na dan, ko bi ji ga prinesli, je že zgodaj zjutraj zapustila tetino hišo.

Zgodilo se je takole:

Julija Klebl je popoldne v spalnici pomerjala obleko.

»Pridi pogledat, Irma,« je zaklicala skozi priprta polkna.

In Irma je morala s travnika v temačno sobo, med stvari za nego ženskega telesa.

Teta je stala pred ogledalom, šivilja in Micka sta vanjo zabadali bucike. Z obleko ni bilo nič narobe: bila je satenasta, brez čipk, slonokoščene barve. Tudi teta je bila v polmraku videti slonokoščene barve, tudi z njo ni bilo spočetka nič narobe. Najbrž je bila kriva Micka.

»No?« je zmagoslavno vprašala, ko je Irma stopila v sobo.

To je Irmo zbolelo kot stara krivica. Skušala se je nasmehniti, pa se ni mogla. V nemočni užaljenosti je čutila, da se nadnjo zgrinja Mickina jeza.

»Kaj je? A da ni lepo? Glejte, gospodična Müllerjeva, neumni šemi se ne zdi lepo!« se je razburila Micka.

»Mlada dekleta imajo poseben okus,« je z buciko med usti odvrnila šivilja in se – zaradi bucike – skrivenčeno nasmehnila.

Teti se je Irma zasmilila. (Usmiljenje je bilo najbrž bolj žaljivo od vsega drugega: najbrž je bila vsega, kar se je zgodilo, vendarle kriva Julija Klebl...)

»Pustita jo, da si v miru ogleda!« je rekla. »In sploh je tukaj notri tako temno, ona pa prihaja z vrta in se ji oči še niso privadile.«

Planila je k oknu, da sta Micka in šivilja zavriskali ter se s kosi satena v rokah pognali za njo. Odsunila je polkna.

»Zdaj bo bolje,« je rekla.

Irma je videla, da ima teta po obrazu grde rdeče lise. Julija Klebl je opazila, da ima Irma v očeh solze, ni pa opazila zaničevanja, ki je pačilo dekletova usta.

»Zdaj boste morali narediti še toaleta za Irmo, gospodična Müller,« je rekla šivilji. »Irma bo moja družica.«

In se je spet izvila iz rok ženskama, ki sta ji pomerjali obleko, ter stopila k Irmi, da bi jo objela.

»Boš videla, kakšen hec bo!« se je posiljeno zasmejala. »Kaj mislite, gospodična Müllerjeva, nekaj svetlo vijoličastega?«

Irma je v objemu čisto otrdela, otrdela od zunaj in od znotraj. Zunanjo trdoto je povzročil dotik; duša je zakrknila zaradi nekega vonja. Bil je vonj izpred let: parfem v spopadu z znojem. Isti duh, ki je Irmo takrat zapeljal v hinavščino, jo je zdaj navdal z nepremagljivim odporom. Žalost in užaljenost bi še lahko skrila, gnusa ni mogla. Grobo se je otrsela in pahnila Julijo od sebe.

»Vzemi rajši kako sošolko,« je mrzlo rekla. »Če bom jaz tvoja družica, bodo vsi opazili, da si stara.«

Julija, Micka in šivilja so ostale brez besed, ona pa se je zasukala in odkorakala.

Objestnost jo je kmalu minila. V svoji podstrešnici je takoj pomislila, da si je uničila delo dolgih let. S črnim otroškim obupom v duši je tuhtala, da v tetini hiši ne bo nikoli več priljubljena. A obup je bil edino, kar je bilo v njenih občutkih otroškega. Otrok bi si, četudi bi grdobij ne obžaloval, na njenem mestu najbrž želel zavrteti čas nazaj: da se stvari, zaradi katerih je prišel v zadrego in nemilost, pač ne bi zgodile. Irma pa ni potiskala glave v blazino; ni

čakala, da bo pozabljeno, ni prisluškovala, ali se kdo prihaja pobotat. Bila je strašno nesrečna, vendar po dogodku s teto navsezadnje nič bolj kot pred njim. Ko je sklenila, da bo naslednji dan ušla od doma, jo je bilo strah in sram. Strah in sram sta dolge ure v valovih prihajala nadnjo, hladna kot sunki jesenskega vetra, skorajda blagodejna v primerjavi z vročnim mirom, ki jo je navdal, kadar sta se umaknila. Toda bolj ko se je nespečna noč prevešala v jutro, manj je bilo v Irminih mislih prostora za teto Julijo in njeno morebitno odpuščanje.

Julija je veliko dlje kot Irma mislila na čudni prizor, ki se je odigral ob pomerjanju poročne obleke.

Zvečer je o stvari povedala Franu Ksaveriju. Fran Ksaverij je bil zgrožen nad Irminim vedenjem.

»Kaj takega! Tebi, Julija, ki si bila do cele družine, še zlasti pa do dekleta, zmerom utelešena dobrota in prijaznost!« je rekel.

»No,« je vzdihnila Julija, »mogoče sem bila tudi jaz malo kriva. Po svoje jo razumem, veš. Zanj mora biti zelo težko ...«

»Oprosti, ampak ne vem, o čem govoriš,« je dejal Fran Ksaverij.

Bil je jezen in zaskrbljen. Za skrb je imel več razlogov. Julija je hinavčila: to je bilo edino, kar mu je pri vsej stvari ugajalo. Upiralo pa se mu je pomisliti, da je v njenih besedah najbrž vendarle malo resnice: da njegova prihodnja žena globoko v duši res ujčka nekakšno protislovno, žensko razlago za dekletovo nerazumnost in neolikanost. Še bolj ga je vznemirjala neolikanost kot taka: misel, da je Kleblova vila polna nevzgojenih Nagličev, s katerimi bodo težave.

»Ne ne,« mu je Julija prebrala misli, »vsi ne moremo živeti pod isto streho. Odločila sem se, Fran: Francu bom prepustila ljubljansko hišo. Potem si nad njim dokončno umijem roke.«

Fran Ksaverij si je oddahnil in se že v istem hipu razjezil nase. S kakšno nerazumno potrato in potuho se je bil pripravljen sprijazniti, samo da bi imel mir! Saj bodo ti Nagliči dobesedno nagrajeni za svojo nemarnost! In po drugi strani, ali ni bil on, advokat Bezlaj, dolga leta očetovsko naklonjen mali Irmi Naglič? Na to nežno čustvo je bil celó ponosen, kajti črnolasa deklica se mu je zdela precej grda ... Zdaj pa jo je bil pripravljen zaradi enega samega prekrška brutalno vreči na cesto – samo da bi imel mir!

»Kako je?« je vprašal naslednji dan pri čaju. »Se je nesrečna punčka že prišla opravičiti?«

Julija je zmajala z glavo.

»Ni je na spregled. Najbrž kuha mulo v svoji sobi.«

»V sobi je ni, nesramnice,« je rekla Micka, ki je ravno prinesla pladenj kumaričnih sendvičkov. »Danes sem jim dvakrat nesla perilo in sem šla tudi v njeno sobo. Gospodična je veliko predobra. Hotala sem jaz povedati deklini, kar ji gre. Ampak v sobi je ni.«

Tako so Irmo pogrešili. In tako je nanoslo, da so Hamanovo pismo brali ljudje, ki jim ni bilo namenjeno.

Proti večeru je Naglič spokojno sedel v gostilni. Naenkrat se je pred njim pojavil hlapec Janez s sporočilom od Julije.

»Tako morate domov v vilo,« je rekel Janez. »Zaradi gospodične Irme,« je tiho dodal, ampak tega

Naglič ni več slišal, ker je že ves vznemirjen izpolnjeval Julijin ukaz.

»Vsi so v salonu,« mu je pojasnil Janez, ko ga je tik pred hišo dohitel. »Gospodična Julija in gospod Bezlaj s sestro.«

Naglič je bil zelo presenečen. Korak mu je zastal. V sestrin salon je pridrsal kot obtoženec, čeprav ni imel nobene domneve, kaj naj bi zagrešil. A v nasprotju s pričakovanji so se, ko je prestopil prag Julijine sobe, vanj zazrli blagohotni, otožno sočutni obrazi.

»Franc!« je dahnila Julija in zašumela proti njemu. »Vstopi, sedi, izvoli švedsko grenčico.«

Antonija Bezlaj se je pogladila po prsih, kot da miri in tolaži svoje srce, in žalostno zmajala z glavo.

»Zakaj grenčico? Kaj je?« je vprašal Naglič.

»Irme ni,« je s poudarkom rekla Julija. »Mislimo, da je ušla od doma.«

Naglič se je zdrznil, osupnil, napol vstal in vzrojil.

»Dajte no!« je vzkliknil. »Zakaj neki?«

»Dovoli, Julija,« se je vmešala Antonija Bezlaj in si po dolgem času vzela glavno besedo. »Naj vam jaz na hitro pojasnim. Najbrž ne veste, da si je vaša hčerka včeraj proti dragi Juliji dovolila skrajno neprimeren izpad. Že sinoči sem Franu Ksaveriju rekla, da tak izbruh po mojem kaže na dlje trajajočo duševno zmedenost. Med pošto, ki je prišla danes zjutraj, smo res odkrili pismo, naslovljeno na vašo hčerko, in to pismo po našem mnenju jasno dokazuje, da je bila Irma v stikih – čeprav dosti več iz pisma ni mogoče razbrati –«

»Docela abotno in zmedeno pisanje,« je pripomnil Fran Ksaverij.

»Surov in pokvarjen človek,« je zacepetala Julija.

»Vojna ni nikogar pustila nedotaknjene,« je mračno rekla Antonija.

»Za božjo voljo! Koga? Kdo?« je vprašal Naglič.

»Gospod Dragotin Haman, prokurist, prijatelj našega nečaka Karla,« je pojasnil Fran Ksaverij Bezlaj.

»Haman,« je ponovila Julija – napol zamišljeno napol zlobno, kot bi šele v tistih trenutkih ugotavljala, da je *Haman* grdo ime.

»Hočete reči,« jih je razločno in z visokim glasom prekinil Naglič, »da ima moja hčerka Irma stike s tem – Hamanom? Domnevate, da je z njim pobegnila?«

Podzavestno, pa vendar nenavadno jasno je začutil, da naposled – prvič v življenju – govori, kot se spodobi govoriti pri Juliji. Ta pronicljivi preblisk ga je navdal z bebavim zadovoljstvom. V naslednjem hipu se je Naglič sesedel.

Vsega je bilo konec. Njegova punčka. Njegova Irma. S tistim čudnim človekom. Z nekim moškim. Izgubljena, izgubljena. Izdajalka. Tudi ona.

»Z njim pobegnila *ne*, gospod Naglič,« ga je tolažila Antonija. »Skoraj prepričani smo, da je pobegnila kar tako, najbrž iz sramu zaradi spora z drago Julijo. A saj razumete: zaradi te čudne korespondence je še toliko nujnejše, da vašo hčerko čim prej najdemo...«

Naglič si je slinil spodnjo ustrnico in strmел predse kot razdražen, pa na smrt utrujen bik. Skozi kopreno, ki mu je prekrivala izbuljena zrkla, je videl, kako advokat Bezlaj šepeta Juliji na uho. Julija je pokimala.

Poslali so po Fani.

Prišla je v češnjevi obleki, počesana navzgor. Ble-da, z otrplim nosom, in vendar polna življenja. Pol-na naveličanosti, polna tiho tleče razposajenosti. Prečudovito lepa, lepša kot kdaj koli, žareča in naravna kot ravnokar utrgana roža. Vrtnica Fani, prava cvetlica med zaprašenim umetnim cvetjem. Žen-ska iz mesa in krvi v Julijinem salonu. Kako je bil Naglič ponosen nanjo! Na njene perutnice, njene drobne roke, mehki stas, iksaste noge, majhna koščena stopala, rahlo uveli vrat, čelo s tankimi gubami... Pomislil je, da je najodličnejša vseh žena za vedno njegova. Prsi so se mu ponosno razširile, da se je moral nasloniti v fotelju. *Ona* mu je bila zvesta! Ob tem je zlahka pozabil, zakaj sploh premišljuje o ženski zvestobi. Navdušenje nad ženo je odplavilo skrb za hčer.

Tudi govorila je kot živa ženska. Še več: govorila je nekam posebno živo, da je Naglič postal pozoren. V znanem glasu je odkril nevajene odtenke. Fanino razpoloženje, ki ga je bilo po navadi težko določiti, je tokrat razločno odzvanjalo iz njenih besed. Bila je jezna in polna zaničevanja. Prhnila je in se hudobno zasmejala.

»Prihranili bi si skrb, če bi takoj poslali pome,« je rekla.

»Ah, draga gospa,« je veselo vzkliknil Fran Ksaverij, »torej veste, kje je Irma?«

»Vem,« je odsekala Fani – in edino Fran Ksaverij ni opazil, da je odgovor odsekan.

»Potem je vse v najlepšem redu!« je dejal. »Vidiš, Julija, vse je v najlepšem redu!«

Julija ga je zgroženo in grozeče premerila. Komaj je verjela svojim očem, a zdelo se ji je, da je Fran Ksaverij navdušen nad Fani Novotno.

»Lahko bi me obvestila, Fani,« se je natakajeno obrnila k svakinji. »Če si Irmo za cel dan nekam poslala, bi mi morala ...«

»Nikamor je nisem poslala,« je tiho rekla Fani. »Sama je šla.«

»Sama je šla?« je zavreščala Julija. »Kako to misliš? Kam?«

»Kamor je hotela,« je rekla Fani. »To se vas nič ne tiče.«

»Oprosti, Fani,« je vzrojila Julija, »ampak mislim, da imamo vendarle določene pravice, ki izvirajo iz dolgoletnega opravljanja dolžnosti, ki ...«

Fani je stala in se z dlanjo opirala ob fotelj (žal ne ob njegovega, Nagličevega). Rumenkasti prsti z dolgimi nohti so se kot ptičji krempeljci zabadali v žamet.

Potlej je Naglič nekaj časa poslušal glasove: Julijino vreščanje, Fanin razločni šepet, Bezlajevo mrmranje, Antonijino grleno vzdihovanje.

Ko so jo vprašali, ali kaj vé o Irmini korespondenci s Hamanom, se je Fani zadnjikrat zlobno zasmejala in odšla iz sobe. Naglič ni šel za njo. Ostal je pri onih treh, ki so, vsak na svojo melodijo, govorili o lahkomiselnosti, slabi vzgoji, sramoti, pogubi in premoženju. Niso ga več pomilovali in niso bili več obzirni do njega, čeprav je bil, to je čutil, še zmeraj videti zelo ubog in presenečen. (Nedvomno pa je bilo res, da mu ni grozil srčni napad. Srce mu je utripalo mirno in zelo počasi, telo je imel mehko, rad je prepuščal svojo usodo odločnim rokam.)

Ko se je čez tri ure vzpenjal v podstrešno stanovanje, je mislil, da se iz zapletenega, s sistemi prepreženega sveta vrača v preprosto pokrajino skrivnosti. »Večnost je preprostejša kot trenutek, kajti

večnost je polna nespremenljivih stvari,« je razglabljal.

Prihajala je iz spalnice, v rokah je imela sveženj oblačil. Večno skrivnostna Fani, s katero je bilo preprosto živeti. Ampak ne tistega dne. Tistega dne je bila jezna.

»Pozdravljena, ljubica,« ji je rekel.

Ni mu odgovorila. Niti ošinila ga ni, pa bi ga morala, saj je ni velikokrat klical ljubica.

»Ti idiot!« je siknila, ko ji je prišel blizu in se ji nasmehnul v rumenkasti obraz. »Bebec, šleva!«

Zamahnila je proti njemu in ga po naključju oprasnila z dolgimi nohti. Tudi pljunila je po naključju, med sikanjem. Pa je bila vendarle kot čarovnica. Dobra vila v češnjevo rdeči obleki se je preobrazila v hudobno čarovnico! Obleka je bila zdaj videti *višnjevo* rdeča, ustnice skoraj črne. Igra večerne svetlobe. Naglič ni bil prepričan, da mu sprememba ne ugaja.

»Kaj je?« je ponižno vprašal in po hrbtu mu je zagomazelo. »Kaj sem zagrešil?«

»Da te ni sram,« je srdito šepnila Fani, »dajati najino punčko v zobe tistim spodaj! Da sediš in mirno poslušaj, kako govorijo o Irmi in jo sramotijo, kot bi bila nekakšna –! Pa niso vredni ostrizenega nohta z njene roke, da boš vedel, tvoja sestra in njeni bedasti prijatelji in trapasta služkinja in vsi –!«

»To je res!« je vzkliknil Naglič.

»Oprosti,« je dodal, ko je videl, da ga žena le še bolj temno gleda, »ničesar slabega nisem mislil, sam nisem rekel niti besede zoper Irmo, saj veš, da v gosposkih družbah nikoli ne pridem do besede.«

Fani se je z oblačili zrinila mimo njega nazaj v spalnico. Naglič je bil začuden nad razlogi za ženino

jezo. Smešno: malo prej ni imel v zvezi s to jezo nobenih domnev in slutenj, zdaj pa ga je prevzel nejasen občutek, da je bil pričakoval drugačne razloge.

»Fani!« se je naenkrat spomnil. »Ali ti res misliš, da je Irma ušla s tistim človekom?«

»In če je?« je rekla Fani ter se izzivalno zasukala od odprte omare k soprogu.

»Strašno!« je zahropel Naglič in se zgrabil za srce.

»Zakaj strašno?« se je posmehnila.

»Fani! Strahotno si lahko miselna!« je zastokal.

V jasnini svoje omotičnosti je poleg vélike nesreče z Irmo zaznaval mnogo majhnih, a daljnosežnih stvari. Kot puščica iz globin spomina ga je prebodlo spoznanje, da prvič v življenju odkrito ugovarja Fani. (Si prej ni upal? Se ni še nikdar motila?) Ona se je ugovorom spokojno nasmejala.

Salópna oseba! je sam pri sebi vzkliknil Naglič.

Ne brez občudovanja, zopet ne brez spominov. (Njena krama. Elastike za lase. Nogavice, ki jih je spravljala pod blazine.)

»Ali ne misliš,« je rekel že močno omehčan, »da vseeno ni prav, da je kar ušla od doma ...«

»Včasih,« je rekla Fani in ga izzvala z očmi, ki so se v pomraku svetile kot zrele višnje, »nisi imel nič proti, če so ženske uhajale od doma.«

Nagnila je glavo, da je zagledal fluorescentno belo prečo na gladko počesanem temenu. Pridržal je sapo. Zdaj sta končno govorila o njej in njenih skrivnostih.

»Ne, nič proti,« se je zasmel. »To je bila ena najkрасnejših stvari na tebi: ni te bilo sram in bila si brez strahu.«

»No, vidiš,« je rekla Fani, kot da sta pripeljala spor do srečnega konca.

(Ampak ti nisi nikoli imela pravega doma, je pomislil Naglič.

Nikoli, je potem pomislil še enkrat.)

Položila mu je roke na rame, objel jo je okrog pasu.

»Kmalu se bomo selili,« je rekel. »Julija mi bo prepustila ljubljansko hišo.«

Fani je zamižala. Morda naveličano, morda od užitka v objemu, morda v pričakovanju poljuba: Naglič ni vedel. Za vsak primer jo je poljubil na usta. Na kratko ga je poljubila nazaj.

S poljubi je smešno. Kratek, rahel poljub je po svojem bistvu lahko globok in strasten. Življenje je najboljše ravno takrat, kadar ni v njegovem poteku mogoče zaznati nikakršnih zakonitosti.

Seveda ji bo oprostil, svoji Irmici, ko se bo vrnila! S solzami ganotja – z enakimi, kot mu navrevajo zdajle, ko misli nanjo – si jo bo prižel na prsi. Irmica je čudovita ženska. Lahko je ponosen nanjo, kajti ni čudovita samo po Fani, ampak tudi po njem. Nekatere lastnosti ima čisto njegove. Skodrane lase. Sočne ustnice. Obraz, ki ne zna ničesar skriti. To so čudovite lastnosti. Lastnosti, zaradi katerih si ljubljene. (Kakor on ljubi Fanino skrivnostno obličje, tako Fani najbrž ljubi njegove odkrite poteze, in tako bo nekoč v širnem življenju nekdo ljubil Irmino šobo.)

Oprostil bo Irmici, oh da, se je smehljal, sloneč na Faninem drobnem ramenu, zroč v daljavo. Potem je nenadoma otrdel in se zresnil. Ne, tega ne more nihče zahtevati od njega. Tistemu človeku ne bo nikdar oprostil. Tistemu – Hamanu – nikdar.

»Vseeno me skrbi, Fani,« je mračno rekel.

»Brez razloga,« je rekla Fani. »Dober človek je.«

»Saj ga sploh ne poznaš!« je vztrajal Naglič.

»Ta trenutek tako ali tako ne moremo ničesar narediti,« je dejala Fani, se odmaknila od njega in se lenobno sprehodila po sobi.

»Krasna tolažba!« je rekel Naglič in si teatralično segel v lase.

Irma je takrat tavalala po tujem mestu in drgetala od mraza. Nogavice, ki ji jih je zmočila jutranja rosa, se niso in niso hotele posušiti. Bilo je drugače, kot je bila predvidela v sanjah: telesa ni mogla odmisлити. Med njeno dušo in zunanjim svetom je bil res nekakšen zid, vendar so skozenj kar naprej priletavali drobci. Ti neusmiljeni, razdiralni kometi so jo plašili. Hodila je hitro, odločno, a odločnost je bolj kot iz hrepenenja izviralala iz strahu.

Zjutraj se je bala, da jo bodo dobili na postaji, zato je šla od doma v zadnjem trenutku. Skoraj celo pot je tekla. Ni ji bilo težko, da le ni nikogar srečala. Strašno ji je bilo takrat, ko je morala govoriti z ljudmi: ko si je kupovala vozni listek; na peronu s plaho mlado kmetico; v kupeju s prijazno žensko srednjih let.

Ženski je rekla, da gre v Ljubljano obiskat teto in da gre sama, ker se je mamica sinoči prehladila.

»Tudi vi se boste, ljubi otrok, če boste hodili v mokrih čevljih,« je rekla gospa.

Irma je temno zardela, potegnila noge pod krilo in se zasukala k oknu.

Ženska je kmalu izstopila. Irma je v zmedenosti in obupu začela premišljavati o Ani Karenini. Vedela je, kako mračna je povezava med vlakom in Ano Karenino, pa jo je vendar obšla nekakšna zavist. Zavidala je zgodbo. Ona, Irma, je ni imela. Nobenega

razloga za ljubezen, nobenega zadržka, nobenih notranjih bojov. Če bi jo kdo vprašal, zakaj se pelje v Ljubljano, bi mu ne znala odgovoriti.

Rekla bom: Tudi jaz sem sirota. Doma me nihče ne mara. Nihče ne skrbi zame, nihče me ne bi branil pred Pančurjem ... je tuhtala.

Vse to je bilo daleč od resnice. Resnica je bila preveč enostavna za besede.

»Nočem stran. Nočem, da greš ti stran. Hočem biti zraven tebe, ker se mi zdiš lep.«

Kako reči nekaj takega človeku, ki ima rad nemško romantično poezijo?

Ko je v Ljubljani stopila z vlaka, bi morala vzeti izvoščka. Povedala bi mu naslov, ki ji ga je napisal zoprni Karol Lipnik, in že bi bila na pravem kraju. Vendar se ji je ob pogledu na izvoščke zazdelo, da bi ji bilo govoriti s katerim koli izmed njih neskončno mučno, in odločila se je, da gre rajši peš. Ker tudi za pot ni hotela vprašati, se je brez cilja podala s postaje, misleč, da bo sčasoma gotovo po naključju prišla pred pravo hišo, še zlasti, če bo hitro hodila. Hoditi je morala namreč zelo hitro, mudilo pa se ji ni. Če je pomislila, da je skoraj na koncu svojega potovanja, jo je zbolelo v trebuhu in oblil jo je mrzel pót; takrat je še pospešila korak, a ne zato, da bi bila končno na cilju, temveč zato, da bi se vsaj majčkeno oddaljila od njega.

Popoldne se je začelo nagibati v večer, vlak v Novo mesto je že odpeljal, ugotovila je, da bo vendarle morala vprašati. To jo je spravilo v veliko stisko. V stiski se je razjezila na Dragotina Hamana.

»Prišla sem, ker me zanima. Ne vem, kaj naj si mislim,« bi mu rekla z glasom iz zgornje polovice grla.

Ko je slednjič zbrala pogum in vprašala, ni vzbudila pozornosti. Razgreti obraz, zmršeni lasje, pošvedrani čevlji, céla njena pojava se je skladala s podobo preprostega podeželskega dekleta, ki se je pripeljalo v mesto v svojo prvo službo.

»Čez most, druga levo, prva desno. Si si zapomnila?« je osorno rekla babnica.

Najprej je prišel telegram. To je bilo nekaj izjemnega, nekaj, kar se ni zgodilo že od vojne. Pozvonilo je, Ivanka je oddrsala po zlizanem tekaču k vratom. Bil je poštar. Ivanka je z majhno kuverto oddrsala v jedilnico, od koder so se kmalu zaslišali vznemirjeni glasovi. Justina in Helena sta se na vso moč čudili.

»Karol, pridi sem!« je poklicala mama.

Pomolila mu je brzojavko.

»Zanima me, ali ti kaj veš o tem,« je rekla.

Pisalo je: »Nečakinja gospodične Krisperjeve danes zjutraj odšla od doma. Predvidevamo v Ljubljano. Če se oglasi pri vas prosimo sporočite. Fran Ksaverij Bezljaj.«

»Ničesar ne vem,« je rekel, potem ko je nekaj trenutkov molče držal papir.

(Roka mu je rahlo drhtela. Pogled v tuje življenje mu je bil odprt kot še nikoli.)

»Torej mi prisežeš, da stvar nima nobene zveze s tabo?« je vztrajala mama.

»Z mano?« se je zdrznil. »Ah ne, z *mano* nikakršne.«

Ker ga je še naprej sumničavo gledala, je po kratkem premolku dodal:

»Če že, s Hamanom.«

Bil je užaljen. Čutil je, da je njegova užaljenost zoprnno značilna, in vedel je, da ravna kot izdajalec.

A misel, da bi utegnil obveljati za človeka, ki je zapeljal Irmo Naglič, se mu je zazdela tako absurdna, da jo je moral odbiti z vsemi sredstvi.

Justina in Helena sta zavrisnili: »Kaj?! Povej, Karol, povej!«

Mama je rekla: »Tako mi je bilo jasno, da bodo s tem človekom težave,« in odšla iz sobe.

Karol je ostal pri sestrah in jima pripovedoval o Hamanovi ljubezni do Irme Naglič. Opisal jima je Irmo, ker sta ga prosili. S tem portretom ni imel veselja in ni bil čisto prepričan, da mu je uspel. (»Črnolasa, drobna, razvajena in trmasta,« je rekel. »Ne oblači se elegantno.«) Pač pa mu je pripovedovanje o stvareh, ki so se zaradi Irme godile s Hamanom, povzročalo skoraj umetniški užitek. Sam se je čudil, koliko je bil opazil in koliko je znal preliti v besede. Sestri sta ga očarano poslušali. Med njimi je tisto uro vladalo veselo, toplo tovarštvo, ki je Karla zelo osrečilo. (To je bila ena od stvari, ki jih je potlej vse življenje iskal. Posedal je pri zboristkah in baletkah, pri blagajničarkah, suflerkah, pri tajnici in ženi svojega impresarija. Zabaval jih je s čenčami in užival v njihovem veselju. Sčasoma se je navadil tudi na določeno razliko med seboj in njimi, ki ga je na začetku motila. Vedel je, da bo sleherna izmed teh žensk v nekem trenutku pogledala na uro, si popudrala nos, si poravnala nogavice, zapela plašček ali plašč, si nataknila klobuk ali baretko – in odhitela po svojih potih, resnobno in zagrizeno sledeč nesubtilnemu klicu tistega, kar bo pač štela za svojo usodo. Še Justina, Helena in Ivanka so imele svoje skrivne vélike téme. Le on, Karol, se je včasih dolge dni ukvarjal izključno s čenčanjem.)

Ko sta ga Justina in Helena pustili samega, je nekaj trenutkov premišljeval, ali naj gre povedat Hamanu. Odločil se je, da ga bo pustil v nevednosti. Zdelo bi se mu sicer primerno, če bi se Dragotin lahko pripravil na srečanje, ki ga je bržkone čakalo, a drugi, prav tako estetski oziri so prevladali. Karol je slutil, da bi pri Hamanu ostal brez iztočnice in da bi se s sporočilom, ki bi ga mukoma izustil, nazadnje še osramotil. (Naj bi stopil k prijatelju v sobo in mu rekel: »Tvoja ženska, če jo sploh šteješ za svojo, je pobegnila od doma.«?)

Namestil se je pri oknu v veži in tam vztrajal, čeprav ga je mama večkrat skušala zaposlititi v notranjosti stanovanja. Natančno in skrbno kot mesečnik je vsakič opravil, kar mu je naročila, in se brž vrnil na svoje mesto. Gledal je dol na dvorišče, v globoko senco, po modrikasto srebrnih zidovih, ki so jih obroblyale toplo oranžne strehe. Njegov pogled se je premikal počasi, a je vedno znova prehitro poblisnil čez špranjo med strešniki in žlebom, v kateri se je nemara skrival odgovor na vprašanje, kaj je močnejše: svetloba ali senca, žar ali hlad. Bolečina, ki jo je srepeče beli presledek vžigal v zenice, je bila na las podobna nekemu drugemu skelenju. Karol dolgo ni ugotovil, od kod mu je občutek znan. Potem ga je – hkrati s skelenjem – prešinilo, da ga tako peče, kadar je ganjen nad koncem filma ali ljubezenskega romana, in da središče te ekstaze ni v orošnih očeh, ampak zadaj na tilniku, kjer se razviličijo živci in žile.

Slonel je na šipi, srce mu je udarjalo za spoznanje hitreje kot po navadi, in majčkeno se je bal, da ga bo kdo zmotil. Ganljive konce je zmeraj prebiral po večkrat; vedel je, da se bo tudi k razpletu, ki se bo

vsak čas začel odigravati spodaj na dvorišču, v duhu še velikokrat vračal; ampak prvič je le prvič: bilo bi od sile zoprno, če bi se moral ob prvem branju ozirati na okolico in skrivati svoja čustva: približno tako zoprno, kot če bi v kinu prekmalu prižgali luč. (Nikoli ne moreš biti čisto prepričan, da je ne bodo prižgali: v tem je prednost romanov pred filmi.)

Nervozno je vlekel na ušesa ropot iz kuhinje. Že davno se je bil nehal spraševati, ali ga ima Ivanka rada ali ga sovraži. Vsaj mislil je, da se je bil nehal. Takrat ob oknu se je namreč izkazalo, da se boji njene jeze: kadar je služkinja posebej surovo ravnala z lonci, je krčevito vlekel glavo med ramena.

Ivanka je pomila. Ura je odbila pet. Nekdo nadstropje niže je zalučal na dvorišče kepo razmočene-ga kruha. Bela kepa se je s tleskom razletela po sivih tleh; nad čobodro so se zgrnili golobi: topo surovi, zmedeno prerivaški in butasto popustljivi, kot so ti ptiči. Nekdo se je jezno zadrl in zaloputnil okno, da se je stresla tudi Karlova šipa. Najbrž se je človek, ki je kričal in lopotal, jezil na hranilca golobov. Ali pa kričanje ni imelo ničesar skupnega s ponesnaženjem dvorišča in je sodilo k nekemu povsem drugemu sporu, ki se je morda nadaljeval za zatresnjem steklom ...

Prišla je Irma Naglič. (Spoznal jo je po laseh in po hoji.) Golobi so ji prhutnili v obraz in stopila je v kruh, pa jo je to prav malo prizadelo. Ne da ne bi opazila: opazila je in je v zadnjem trenutku celó spretno privzdignila krilo. Toda Karlu so njeni gibi povedali, da se je pripravljena, da se celó *hoče* spopasti z mnogo hujšimi ovirami. Te ovire niso ležale pred njo na tleh, ampak so se dvigale v njeni duši, z vseh strani, pravljíčno in zahrbtno kot gore iz morja.

V labirint se je pognala brezumno kot jadrnica, le da je bila zanjo rešitev prav tam, kjer je bila za karavelo poguba. Ladja bi se rešila, če bi ji uspelo pravi čas spustiti jadra, Irma bi potonila, če bi se ustavila.

Ah, Karol, ti in tvoje prispodobe!

Pa je vendarle nenavadno, da je stvar, kot je *pot*, laže prikazati na odru kakor v romanu! Morda ne potovanja v celoti, gotovo pa zadnjih nekaj korakov, upočasnjene gibe popotnika, ki se bliža cilju. Izginiti za odrom in spet priti z desne, in spet, in spet: samo tako lahko ponazorimo, kolikokrat se človek v odločilnih trenutkih vrne na začetek.

Karlu se je zdelo, da čez zatišno dvorišče vleče gledališki veter. Umetna sapa je žvižgala okrog oglov, se zapletala junakinji v obleke, jo zadrževala in potiskala naprej. Potem je Irma Naglič izginila pod napuščem, Karol pa je začel šteti stopnice.

Štel je narobe. Ko je pri vratih pozvonilo, se je zdrznil. Ivanka je šla mimo njega in ga ni videla, ker je bil zdaj s hrbtom obrnjen proti oknu, zabrisan od luči. Odprla je vrata.

»Dober dan. Ali tukaj stanuje gospod Haman?« je bilo slišati s praga.

»Ja. Naprej,« je rekla Ivanka in Karol je v njenem glasu zaznal nestrpno, hlastavo, brezupno naslado.

»Vi ste gotovo gospodična Naglič,« je dodala služkinja, potem ko je zaprla vrata in presekala dekletu smer umika.

Irma Naglič se je presenečeno, nejeverno zastrmela vanjo.

»Gospa! Gospa! Hitro!« je tedaj začela kričati Ivanka.

»Ne, niste me razumeli,« je rekla Irma, tiše kot Ivanka, pa še zmerom preveč na glas. »Gospoda Hamana iščem. Gospoda Dragotina Hamana.«

Zacetpetala je. Karol ji je ravno hotel priskočiti na pomoč, ko mu je ta cepet, cepet razvjenke na njihovem zlizanem tekaču, napolnil srce s sramom in nejevoljo. Polnega srca je opazoval, kako vsaka iz svoje sobe prihajajo mama, Justina in Helena.

»Gospoda Hamana iščem. Menda stanuje tukaj,« je ponovila Irma.

Ženske so jo obstopile. Začutila je, da je ujeta.

»Kaj pa je?« je vprašala in se prisiljeno zasmejala. »Je kaj narobe? Kaj me gledate?«

In potem še enkrat: »Gospoda Hamana iščem.«

»Naša hiša je spodobna, gospodična,« je počasi rekla mama. »Zagotavljam vam, da gospod Haman kmalu ne bo več stanoval tukaj.«

Karla je prešinila ostra bolečina.

»Ampak zaenkrat še stanuje?« je vztrajala Irma Naglič.

Bila mu je strašno zoprna, da, sovražil jo je, a jo je v tistem trenutku tudi občudoval. Kolikšna vztrajnost! Kolikšna brezobzirnost!

»Justi, pojdi telegrafirat, da je gospodična pri nas. Prenočili jo bomo, jutri jo lahko pridejo iskat,« je rekla mama, ne da bi se zmenila za Irmo Naglič.

»Ni treba. Hvala lepa. Pustite me,« je pisknila Irma in nebogljeno pogledala k vratom.

Karlove sorodnice niso razklenile obroča. Niti takrat ne, ko je iz svoje sobe prišel Dragotin Haman, skuštran in začuden, kot da ga je hrup v veži zmotil med popoldanskim dremežem.

Zmagala je. Prišel je. Zdaj ga lahko pokliče, je pomislil Karol.

Toda Irma Naglič ni poklicala Dragotina. Ob pogledu nanj so se ji rame nenadoma posedle. Utrujena, razcapana, zmedena in žalostna je obstala med svojimi ječarkami.

Haman se je približal skupini. Naredil je nekaj izjemnega, nekaj tako psihološko pretanjenega, da se Karol ni mogel dovolj načuditi: zgrabil je Heleno za rame in si jo umaknil s poti. (Ravno Heleno, ki je bila najbolj zaljubljena vanj, Heleno, ki so jo njegove roke elektrizirale in ki je zaradi sladkosti dotika takoj oprostila žalitev.)

»Gospod, odpovedujem vam stanovanje,« je rekla Karlova mama.

Nič hudega, zdaj si bom moral tako ali tako poiskati večje, bi lahko odvrnil Haman.

Pa ni rekel ničesar; molčal je in povešal glavo. Karol je z grozo spoznal, da razpleta ni mogoče predvideti. Bržkone Dragotin sam ni vedel, kakšne namene ima. V njegovem molku in njegovi držji je bilo nekaj bistvenega, a tisto bistveno ni nujno vodilo k srečnemu koncu.

... Neizmerna nežnost v Dragotinovih kretnjah, ko je s telesom zaslonil Irmo Naglič. Popolna ljubezen: saj ni treba, da kam vodi! Odpre te na vse strani in po svoji naravi pravzaprav ne vodi nikamor.

Karol Lipnik je popolno ljubezen spoznal pozneje v življenju. Ne z moškimi in dečki, ki so ob zori odhajali iz njegovih sob in za katere ni bil nikoli prepričan, ali se mu smehljajo zarotniško ali izdajalsko. Osrečevali so ga, to že, pomirjali ga niso. Napolnjevali so ga s hrepenenjem, ki se je zaganjalo v različne smeri. A da bi kdaj otrpnil in povsem izgubil

ne le občutek za smer, temveč tudi potrebo po občutku za smer, to se mu z ljubimcem ni zgodilo.

Zgodilo se mu je na odru. Poslavljal se je od žene, ki jo je moral zapustiti. *Ich muss, ich muss, mein süs-ses Weib!* Trudil se je igrati globoko žalostnega, in vendar z milostjo obsijanega junaka. Ni mu uspevalo. Sleherni trenutek je čutil, da se preveč nagiblje na eno od strani: bodisi k milosti viteštva, bodisi h grenkobi slovesa. Potem mu je kot po čudežu prišla v ramena tista davna Dragotinova drža. Naredil je korak proti ženski s plavimi kitami, ki ga je obupano rotila, naj je ne zapusti, in jo zaslonil s svojim telesom. Ne, nobene izbire ni imel, vse je bilo vnaprej odločeno. Ker pa je viteza nenadoma preplavila popolna ljubezen, njegova duša ni ostala v enem kosu, niti se ni razklala na dvoje, ampak se je razletela na tisoč bleščečih koščkov.

To je bil najsijajnejši večer v Karlovem življenju. Ploskali so mu pozno v noč. Priznali so mu, da je edini pravi Lohengrin. Ne le dober: *edini pravi*.

Ko je drugi dan hodil po Barceloni, ni bil ljubosumen na zvonove. Tolkli so kot velikanski aplavz. Bil je cerkveni praznik. Karol ni vedel, kateri. Hiše in cerkve so bile obsijane s poznopoletnim soncem. Sončni zahod je bil tako lep, da se je tenorist Lipnik stežka odločil stopiti v katedralo. Znotraj pa ga je namesto polteme pričakal ogenj. Okrog oltarjev, kipov in svetih podob je gorelo nešteto sveč; luč plamenic, ki so bile zataknjene v železne obroče na stebrih, je pljuskala visoko proti vrhu obokov. Karol ni nikoli prej in nikoli več videl razsvetljenih gotskih obokov.

V stolnico ni bil prišel molit. Ni se pokrižal, ni pokleknil, ni sédel v klop: stal je sredi glavne ladje

in se oziral kvišku. A v njegovem zmagoslavju je bilo pravzaprav veliko ponižnosti.

Moral je biti ponižen in pobožen, da se je v barcelonski katedrali radostno zahvaljeval za tisto, kar mu je bilo dano od Boga. Kaj mu je bilo namreč dano? Njegov prvi prijatelj, prvi človek, na katerega se je v življenju nežno navezal, mu je davno odkorakal izpred oči z žensko, ki je bila gospodovalna in histerična kot Puccinijeva Tosca.

... »Pojdiva dol,« je Haman takrat v veži rekel Irmi Naglič.

Odšla sta, ne da bi se menila za grožnje Lipnikove matere. Dragotin je potisnil dekle v polžasto stopniščno školjko: to je bilo zadnje, kar je Karol videl. ...

Šla je pred njim, kot bi drsela po toboganu. Spodaj se je nerodno, vrtoglavo obrnila, pokazala nekam v kot in zasoplo vprašala:

»Tukaj?«

Pokimal je in požrl slino. Zazdelo se mu je, da se jezi nanj, in stemnilo se mu je pred očmi, ko je pomislil, kako po pravici je jezna.

»Moj Bog, oprosti!« je vzkliknil.

Pogledala ga je s temnim nerazumevanjem v očeh. Zrla je vanj s strahom, ob katerem ga je oblivala zona.

»Kaj naj oprostim?« je vprašala.

Solzam se je vdala kakor iz protesta: kot bi jo na smrt užalilo, da bi v tistem trenutku kdo utegnil pričakovati od nje nasmeh.

»Ne jokaj, prosim te,« je rekel Haman. »Ne vem, zakaj sem napisal vse tiste grozne, bedaste stvari. Ko bi ti vedela, kako me je sram. Nisem znal druga-

če. Saj se ne opravičujem, ni opravičila. Samo rotim te, na kolenih te rotim, Irma, pozabi tisto pismo, kot da ga ni nikoli bilo!«

Njen pogled se ni ogrel in še zmerom je drgetala.

»Pismo ...« je čisto po tihem rekla.

»Ničvredno, strahopetno, bedasto pismo!« se je znova pridušal. »Nič ni pomenilo, nič ne pomeni, prisegam ti ...«

»Pisal si mi pismo?« je šepnila. »Nobenega pisma nisem dobila.«

Ustavil se je sredi stavka in sredi kretnje, kot bi mu kdo potegnil zemljo izpod nog. Tišina, ki je sledila njegovi gostobesednosti, je bila polna hudih slutenj.

»Kaj si mi pisal?« je mrzlo, stvarno vprašala Irma.

»Ne vem, ah, ne vem,« ji je odvrnil in se pomel po čelu.

»Toda zakaj,« je potlej bruhnilo iz njega, »zakaj si prišla, če nisi dobila pisma?«

Komaj je to izgovoril, se je že zavedel, kako strašno je: pismo je bilo v primerjavi s tem malenkost. Ves prepaden je gledal posledice svojih besed. Z blodnim, zgubljenim pogledom je ril po obrazu, razmazanem od solz. Za hip, res samo za hip je videl v globino dekletove stiske. Potem ni več gledal v obličje deklici, ki ga je ljubila. Soočal se je z močjo njene ljubezni, tako nasploh. Prevzelo ga je ganotje nad njegovo lastno usodo, navdušenje nad dejstvom, da je mlada ženska prišla sama od sebe, da je pravici slednjič zadoščeno, da je slednjič tudi on ljubljen, kakor hoče biti ljubljen. Mahoma pa se je – še s krčem v grlu – zgrozil nad svojo abotnostjo. In že ni bilo ničesar več: ne krivic ne zadoščenja.

Ozrl se je po luskinasti veži. Nekaj je moral storiti. Irma Naglič je stala pred njim in šklepetala z zobmi. Iz gole nečimrnosti, samo zato, ker se je bil z besedami že dvakrat osramotil, se je tokrat odločil za dejanje. Objel je dekle in jo poljubil na usta. Poljub ni bil prida – kot je bil Haman tudi predvideval. Ustnice so bile suhe in zlepljene, jezik slan od solz in smrklja. A nekako se je zgodilo, da je poljub trajal; da se je Hamanu deklica med poljubljanjem zelo zasmilila in jo je hotel potolažiti, pa je na lepem ugotovil, da je že nehala jokati; in se je presenečeno vprašal, kdaj mu je ovila roke okrog vratu in kdaj se je vsa tako tesno prižela k njemu; potem pa opustil tudi to vprašanje.

Zbirka NOVA SLOVENSKA KNJIGA
Urednik Aleksander Zorn

Katarina Marinčič
PRIKRITA HARMONIJA

Oblikoval Jure Jančič
Grafično uredil Peter Miklič
Mladinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana
Glavni direktor Milan Matos
Direktor Splošnega založništva Riko Rižnar
Natisnila tiskarna MA-TISK, d. d., Maribor 2001

*V*lak je zapeljal v dolg predor in Karol je imel čas, da je vse razmislil. Najprej je zmagoslavno pomislil, da so vendarle ljudje in dela človeških rok tisti, ki nam prikupijo deželo. (Pomembna je torej barva modrca, ne barva prsti in travnikov!) Potem ga je prešinilo, kako čudno mora biti, če je človek sirota. Mahoma se je bolj kot kadarkoli začutil zapredenega v mreže svojih roditeljev, in Hamanova svoboda je v njegovih očeh skozi ves predor na trenutke dobivala pošasten čar: kot so se tudi mokre, sajaste stene tunela kdaj pa kdaj opalno zasvetile. Nazadnje, že na svetlobi, se je domislil še samotnega otroka, malega Dragotina, svojega ljubljenega prijatelja. Obrnil se je k oknu, da bi Haman ne opazil njegovih solz.

Založba Mladinska knjiga